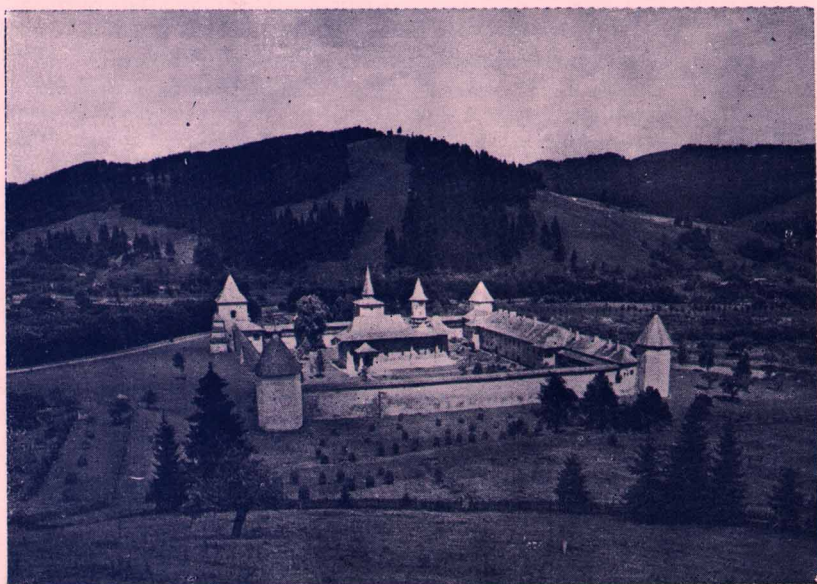

ACADEMIA ROMÂNĂ
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

ANALELE BUCOVINEI

AN II, 2/1995

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. LIVIU IONESI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. VLADIMIR TREBICI
RADU ECONOMU
MARIAN OLARU

Redactor șef:

DIMITRIE VATAMANIUC

Secretar de redacție:

VASILE SCHIPOR

Responsabil de număr:

MARIAN OLARU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor, apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din țară și din străinătate se primesc la RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33-57, Fax 401-222 6407, Tel. 401-618 5103; 401-222 4126, București, România și ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35-37, Sect. 4, P.O. Box 61-170, Fax 401-312 2425; 401-634 7145, Tel. 401-634 6345, București, România.

Pentru abonamente din țară vă mai puteți adresa și firmei AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu 29 A, ap. 66, Sect. 3, P.O. Box 57-88, Fax 401-312 5109, Tel. 401-643-9390; 401-312 5109, București România

Apare de 2 ori pe an.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
Rădăuți - 5878

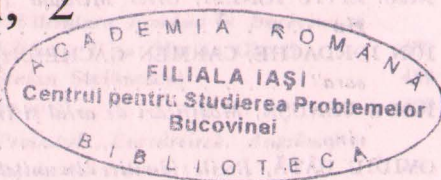
EDITURA ACADEMIEI
Calea 13 Septembrie 13, RO 76117
București, România
C.P. 5-42

ANALELE BUCOVINEI

Tom II, 2

1995

SUMAR

EDITORIAL

- Acad. GH. PLATON, *România în jocul politic al marilor puteri. Determinism politic și acțiune națională* 233

EVOCĂRI

- D. VATAMANIUC, *Bucovina și Lucian Blaga la centenarul nașterii sale* 247

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

- LIVIU PAPUC, *Mihai Eminescu în viziunea lui Leca Morariu* 251
PAVEL ȚUGUI, *Vasile Gr. Pop, istoric literar* 263
MARIAN OLARU, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904–1918* 275
D. VATAMANIUC, *„Die Brücke”, punte de legătură între cultura română și cea germană* 291
AUREL BUZINCU, *„Junimea literară” în prima perioadă de apariție* 297
MIRCEA A. DIACONU, *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană interbelică* 311
LIVIU ONU, *O gramatică a limbii române tipărită la București, 1869, atribuită greșit lui Aron Pumnul* 323
DAN PĂCURARIU, *Arhitectura moldovenească — stil de sinteză* 333

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

- Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galicieni spre România între 1880 și 1900* 339
ȘTEFAN PURICI, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848* 357
VALERIAN PROCOPCIUC, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina* 375
NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (III)* 383

FOLCLOR. ETNOGRAFIE

- VASILE I. SCHIPOR, *Cântecul liric din zona Rădăușilor* 401
DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (I)* 411

ȘTIINȚELE NATURII

Acad. LIVIU IONESI, <i>Orest Mirăuță (1931–1967) — geolog bucovinean de prestigiu</i>	425
ION IORDACHE, CARMEN GACHE, <i>Aspecte avifaunistice din „Codrul Secular Slătioara”</i>	433
RADU CENUȘĂ, <i>Modificări de areal și influența lor asupra uscării bradului în Bucovina</i>	443
OVIDIU BĂȚĂ, <i>Rocile sideritice din unitatea Audea — perimetrul Negrileasa — Sadova</i>	451

OPINII

MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>O nouă lucrare despre istoria Bucovinei</i>	459
--	-----

DOCUMENTE

Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Diploma Imperială din 9 decembrie 1862</i>	463
LUCA BĂJENARU, <i>O scrisoare care acuză</i>	471

CĂRȚI. REVISTE

<i>Limba română și variațiile ei locale. Lucrările sesiunii științifice organizate de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române. 31 octombrie 1994 (D. Vatamanic)</i>	475
RUDOLF RYBICZKA, <i>Das bildnerische Werk</i> (Vasile I. Schipor)	475
OTTFRIED KOTZIAN, <i>Die Aussidler und ihre Kinder</i> (Marian Olaru)	476
PETRU REZUȘ, <i>Aron Pumnul</i> (Ștefan Purici)	477
ION POPESCU-SIRETEANU, <i>Cuvinte românești fundamentale</i> (Vasile I. Schipor)	477
VICTOR NICOLAE COSSARIS, <i>Dărmănești. Mărturii ale trecutului</i> (Dragoș Cusiuc)	478
<i>Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” Rădăuți, Compendiu monografic 1872–1992 (Rodica Iațencu)</i>	479
GHEORGHE GIURCĂ, <i>File din istoria Școlii Normale „Mihai Eminescu” din Suceava. 1949–1994</i> (Dragoș Cusiuc)	479
„Suceava”. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei (Dragoș Cusiuc)	480
„Südostforschungen”. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas (Georgeta Istrătoaie)	481
„Bucovina forestieră”. Revistă tehnico-științifică (Sorin Trelea)	482
„Mihai Eminescu”. Revistă pentru literatură și artă (Elena Cristuș)	483
„Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anul 1994–1995” (Vasile I. Schipor)	483
„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Rodica Iațencu)	484
„Bucovina literară”. Serie nouă (Elena Cristuș)	484
„Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni (Vasile I. Schipor)	485
„Miorița”. Revistă de cultură folclorică (Elena Cristuș)	485
„Iconar”. Serie nouă (Rodica Iațencu)	486
„Exod”. Dărmănești-Bucovina (Vasile I. Schipor)	486

CRONICA

<i>Congresul al III-lea al Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina și cursurile de vară ale Universității Populare. Ediția a VI-a (Marian Olaru) . . .</i>	489
<i>Premiul Academiei Române „D. Oncușul” (Acad. Ștefan Ștefănescu) . . . . .</i>	489
<i>Oaspeți la Centrul de Studii „Bucovina” (D. Vatamaniuc) . . . . .</i>	490
<i>Centrul de Studii „Bucovina” și participarea la Proiectul „Eurodreieck Augsburg – Cernăuți–Suceava” (Sorin Trelea, Rodica Iașencu) . . . . .</i>	491
<i>Simpozion Eminescu (D. Vatamaniuc) . . . . .</i>	492

ANALELE BUCOVINEI

Tom II, 2

1995

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

- Akad. GH. PLATON, *Rumänien im politischen Spiel der Grossmächte. Politischer Determinismus und nationale Aktion* 233

KOMMEMORATIONEN

- D. VATAMANIUC, *Die Bukowina und Lucian Blaga zur Hundertjahrfeier seiner Geburt* 247

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

- LIVIU PAPUC, *Mihai Eminescu in der Sicht von Leca Morariu* 251
PAVEL ȚUGUI, *Vasile Gr. Pop, Literaturhistoriker* 263
MARIAN OLARU, *Die politische Aktivität Aurel Onciuls, 1904–1918* 275
D. VATAMANIUC, *„Die Brücke“, eine Verbindungsbrücke zwischen der rumänischen und der deutschen Kultur* 291
AUREL BUZINCU, *„Junimea literară“ in der ersten Erscheinungsperiode* 297
MIRCEA A. DIACONU, *Die Zeitschrift „Iconar“ und die Bukowiner literarische Bewegung zwischen den zwei Weltkriegen* 311
LIVIU ONU, *Eine fälschlich Aron Pumnul zugeschriebene Grammatik der rumänischen Sprache* 323
DAN PĂCURARIU, *Die moldauische Architektur – ein synthetischer Stil* 333

DEMOGRAPHIE, TOPONYMIK, ONOMASTIK, STATISTIK

- Akad. RADU GRIGOROVICI, *„Kritische Untersuchung der österreichischen Volkszählung vom Jahre 1880 betreffend die Bevölkerung der Bukowina. III. Die Bukowina, Durchzugsland der galizischen Juden nach Rumänien zwischen 1880 und 1900* 339

ȘTEFAN PURICI, <i>Kolonisierungen und Einwanderungen in die Bukowina zwischen den Jahren 1775 und 1848</i>	337
VARIAN PROCOPCIUC, <i>Voievodeasa (Fürstental), das dramatische Schicksal einer deutschen Kolonie in der Bukowina</i>	375
NICOLAI GRĂMADĂ, <i>Studien der zweitrangigen Toponymie (III)</i>	383

FOLKLORE, ETHNOGRAPHIE

VASILE A. SCHIPOR, <i>Lyrischer Gesang im Radautzer Gebiet</i>	401
DRAGOȘ CUSTAC, <i>Töpfereizentren in der Bukowina (I)</i>	411

NATURWISSENSCHAFTEN

Akad. LIVIU IONESI, <i>Orest Mîrduță (1931–1967) – angesehener Bukowiner Geologe</i>	425
ION IORDACHE, CARMEN GACHE, <i>Avifaunistische Aspekte aus dem jahrhundertalten „Urwald von Slătioara“</i>	433
RADU CENUȘĂ, <i>Änderungen des Areals und ihr Einfluß auf das Eintrocknen der Tannen in der Bukowina</i>	443
OVIDIU BĂTĂ, <i>Die sideritischen Gesteine innerhalb der Einheit „Audia“, im Perimeter Negrileasa–Sadova</i>	451

STANDPUNKTE

MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>Eine neue Arbeit über die Geschichte der Bukowina</i> . . .	459
--	-----

DOKUMENTE

Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Das kaiserliche Diplom vom 9. Dezember 1862</i> . . .	463
LUCA BĂJENARU, <i>Ein Anklagebrief</i>	471

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN

CHRONIK

<i>Der III. Kongreß der Gesellschaft für die rumänische Kultur und Literatur in der Bukowina (Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina) und die Sommerkurse der Volksuniversität, VI. Tagung (Marian Olaru)</i>	489
<i>Der „D. Onciul“ – Preis der Akademie (Akad. Ștefan Ștefănescu)</i>	489
<i>Besucher im Studienzentrum „Bucovina“ (D. Vatamaniuc)</i>	490
<i>Teilnahme am Projekt „Eurodreieck Augsburg–Cernăuți–Suceava“ (Sorin Trelea, Rodica Iațencu)</i>	491
<i>Eminescu – Symposium (D. Vatamaniuc)</i>	492

ROMÂNIA ÎN JOUL POLITIC AL MARILOR PUTERI

Determinism politic și acțiune națională¹

Acad. GH. PLATON

„...les Valaques et les Moldaves ne se dissimuleraient pas que la condition *sine qua non* du progrès et de la prospérité de leur pays c'est la paix autour d'eux. Pourraient-ils penser autrement quand la lecture de leur désastreuse histoire leur prouve qu'ils ont toujours été non seulement la proie, mais la monnaie de billon des vainqueurs...; au jeu de la politique européenne, depuis la mort d'Etienne le Grand et de Michel le Brave, ne jouent qu'avec des cartes malheureuses, sans cependant perdre espoir ni patience... Les éléments fructifiables pullulent tellement ici, dans les choses et chez les personnes, qu'il ne m'est pas permis de douter de cette vérité, et je crois sincèrement qu'au soleil de telle nouvelle ère politique, ces pays... seraient peut-être appelés à figurer au nombre des plus glorieuses et des plus complètes métamorphoses...”

(*Adolphe Billecocq*, 1840)²

„La Roumanie appartient à un espace oriental, celui de l'orthodoxie, celui de l'histoire des périphéries russes et soviétiques. Elle s'inscrit dans un champ européen occidental qui puise dans le souvenir des printemps des peuples de 1848 et des ambiguïtés de 1968. Pays déchiré, obsédé par une quête d'identité, la Roumanie vit et subit toutes les tourmentes de l'ouest et de l'est européen, en prétendant inventer une spécificité hors de l'Histoire. Pays marqué par

¹ O versiune în limba franceză, *Le développement de la société roumaine à l'époque moderne. Entre déterminisme géopolitique et effort national*, in *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. VIII, publiées à l'occasion du XVIIe Congrès International des Sciences Historiques, Madrid, 1990, București, Ed. Academiei Române, 1990.

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 785 (Billecocq către Thiers, 24 octombrie 1840).

la dualităte d'une histoire qui puise à l'est et à l'ouest, la Roumanie inquiète comme «duplice» et séduit comme familière.

Aujourd'hui, ce pays, que les Occidentaux tendent à réprouver comme «menteur», opte globalement pour un choix de modernité qui le pousse vers l'Europe occidentale tout en redoutant la menace d'une tiers mondisation. L'actualité est faite d'un pari volontariste — s'intégrer — et d'un risque de dérapage — refonder un nationalisme fondamentaliste —. La Roumanie est aujourd'hui en voie d'europeanisation en dérive possible de balkanisation...

(Catherine Durandin, 1994)³

Două judecăți asupra națiunii române, asupra spiritului, a opțiunilor și a capacității sale de a acționa, formulate la interval de 154 ani una de alta. Prima, rostită de Adolphe Billecocq, consul general al Franței la București, care, fără să ignore scăderile unei societăți aflate în plin proces de creștere, a urmărit cu simpatie mișcarea națională a românilor, fiind implicat, chiar, în acțiunea politică ce avea drept obiectiv unirea Principatelor. Cealaltă, formulată de o specialistă, care a analizat fenomenele complexe ale istoriei naționale românești privindu-le de la distanță, care ne separă, cu o detașare mărturisit științifică, în spatele căreia se distinge, împreună cu o împedare lipsă de aderență la obiectul cercetării, și un dispreț greu de disimulat.

Din nefericire, imaginea zugrăvită de doamna Durandin — în care judecata politică actuală impietează atât de mult spiritul științific —, nu este singulară. În împrejurările în care dorințe nejustificate ale unora sunt strigate lumii, pentru a fi impuse ca adevăruri în rezolvări politice, *șoptirea* doar de către noi a adevărilor care sunt ale noastre, cu care ne-am născut și care ne definesc, rămâne condamabilă. Fără să ne ignorăm minusurile, firești — măreția unui popor decurge, se știe, și din valențele autocritice, din clarviziunea cu care consemnează propriile limite — avem datoria să înfățișăm propria noastră imagine în acord cu cerințele obiectivității și ale spiritului care caracterizează viața contemporană.

De timpuriu încă teritoriul românesc a fost o „arie de convergență”. Situat în „calea răătăților”, după expresia cronicarului, într-un sensibil perimetru geopolitic, pământul românesc, în decursul istoriei, a fost supus unor puternice presiuni militare și politice. A fost boulevard de trecere pentru armate aflate în conflict, teatru de război, obiect de schimb și de compensație pentru puterile care-și disputau în acest spațiu interese imperiale. A suferit zeci de ani de ocupații militare ruinătoare. Ungaria și Polonia feudale, Imperiul otoman și apoi cel habsburgic, Imperiul țărilor după aceea și-au

³ Catherine Durandin, *Histoire de la nation roumaine*, Paris, 1994. Autoarea, „agrégée d'histoire” și doctor în litere, este profesor la Școala de Limbi și Civilizații Orientale din Paris; a predat cursuri la Universitatea din București și conduce clubul de studii românești la INALCO

disputat aici hegemonia politică, militară și strategică. Drept urmare, viața oamenilor trăitori în acest spațiu a îmbrăcat un caracter deosebit, fiind decisiv (uneori, cel puțin) influențată și orientată. Românii a trebuit să *lupte* pentru a se constitui în state, pentru a-și menține independență și apoi ființa politică de stat. Părți din teritoriul etnic au fost înglobate în imperiile vecine: Dobrogea și raialele au fost integrate Imperiului otoman (Brăila, Giurgiu, Turnu, Tighina, apoi Hotinul), Transilvania și Moldova de Nord (Bucovina) au intrat în stăpânirea Imperiului habsburgic, în 1699 și 1775, iar Basarabia, partea răsăriteană a Moldovei, situată între Prut și Nistru, a fost anexată, în 1812, Imperiului țarist.

Țările Române, egal amenințate, au evoluat între Scylla crucii și Charibda semilunii. Cele două Principate, Moldova și Țara Românească, izbutind să-și păstreze autonomia, mereu nesocotită și încălcată, au fost constrânse să accepte suzeranitatea otomană și apoi protectoratul Rusiei țariste. În cadrul politicii europene de apărare a integrității Imperiului otoman, legăturile juridice stabilite cu Poarta au reprezentat — o îndelungată perioadă de vreme — o pavază împotriva tendințelor cotropitoare ale Rusiei.

Situate de-a lungul Dunării, fluviu care, în secolul al XIX-lea, a devenit „baza strategică a echilibrului politic în Orient”, Principatele Române devin, după expresia lui Tallérand, „centrul de gravitație al lumii” principala „piatră de încercare a sistemului de relații între marile puteri interesate”, importante posturi de observație și o adevărată placă turnantă a proiectelor care vizau sud-estul Europei. La începutul secolului al XVIII-lea, le este impus regimul fanariot, care, vreme de peste 100 ani (1711/1716—1821), a reprezentat expresia cea mai dură a suzeranității otomane în acest spațiu.

Noul raport de forțe stabilit pe plan european și în zonă, mutarea centrului de greutate al politicii continentale spre răsăritul Europei, ca urmare a declinului Imperiului otoman și a consecințelor sale, ascensiunea militară și politică a Austriei și a Rusiei, prăbușirea Poloniei, crearea și împărțirea zonelor de influență ș.a., au avut importante consecințe asupra destinului politic al românilor, constrânși să suporte o istorie deosebit de aspră. Soarta lor politică a fost hotărâtă prin tratate și aranjamente internaționale: autonomia celor două Principate a fost reconfirmată prin tratatul de la Adrianopol, care le-a oferit, totodată, și putința organizării moderne, unirea Moldovei și a Munteniei a fost favorizată de tratatul de pace de la Paris (1856), care a dat expresie principiului naționalităților, independența a fost confirmată de tratatul de pace de la Berlin (1878), iar România Mare a fost consacrată prin tratatul de la Versailles, care a pus capăt primului război mondial.

Numai din această sumară enumerare — lăsând la o parte, deocamdată, raportul de interacțiune și interdependență dintre efortul românesc și acțiunea factorului din afară — se poate constata influența și ponderea acțiunii externe asupra istoriei și a destinului politic al românilor, asupra dezvoltării economice și sociale, asupra formației lor mentale și intelectuale.

Ocolim, în acest context, discuția cu privire la constituirea națiunii române, la formarea spiritului și a conștiinței naționale, căroră le-au fost consacrate lucrări de referință, care au dezvăluit trăsăturile esențiale ale acestor importante fenomene ale istoriei noastre. Ne vom mărgini să scoatem în relief modul de acțiune al românilor în raport cu solicitările multiple și contradictorii ale factorului extern, rolul și influența acestuia în anumite momente ale istoriei.

Istoria medievală a românilor, a celor trei țări separate din punct de vedere politic, a fost presărată cu numeroase episoade dramatice, în care, în lupta pentru domnie, s-au înfruntat partide și facțiuni boierești, sprijinite de forțe din afară, care aveau importante *interese* de apărare și de consolidare în spațiul românesc. Nu trebuie să lămurim aici care a fost factorul dominant în această continuă dispută politică, prelungită, în Principate, până la instituirea regimului fanariot, interesele străine sau patimile politice interne, alimentate și întreținute de intervenția în numele acestora. De reținut este faptul că acțiunea forțelor din afară a avut un rol important, condiționând sau direcționând, numai, fapte și evenimente care au conferit conținut istoriei noastre. Schimbarea raportului de forțe, așa cum s-a notat mai sus, a avut importante consecințe asupra istoriei românești, intrată în ciclul evoluției sale moderne. Gravele pierderi teritoriale și instituirea regimului fanariot în Principate, consecințele generate de tendințele imperiale ale celor trei mari puteri care acționau în zonă, poziția vulnerabilă a teritoriului românesc, situat la o confluență strategică în care se întâlneau și interese ale puterilor europene angajate în problema orientală și în menținerea integrității Imperiului otoman, *toate*, au marcat și au condiționat istoria românilor în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor.

Marile prefaceri — efectuate în timp — în structurile economice, sociale și mentale, procesul de formare a națiunii, a conștiinței și a culturii naționale, de integrare națională și europeană, strategia politică de modernizare și de organizare a mișcării politice, de afirmare a opțiunilor naționale au fost efectuate în condițiile unor numeroase și puternice presiuni politice și economice, fiind influențate sau chiar condiționate. Acțiunile care au dat expresie strategiei generale a dezvoltării nu au putut să nu țină seama de această stare de lucruri, atât în fixarea obiectivelor, cât și în utilizarea mijloacelor necesare finalizării acestora.

În asemenea condiții era firesc ca, în raport cu istoria celorlalte state ale Occidentului european sau a imperiilor din zonă, evoluția istorică a formațiilor politice din spațiul românesc să îmbrace un caracter particular. Ultimele două secole (al XVIII-lea și al XIX-lea) din istoria acestora oferă spectacolul unei continue confruntări între forțele interne, în efortul de a dispune de libertatea lor de mișcare, și cele externe care le dominau. Se confruntau interesele naționale ale românilor cu interesele imperiale ale celor trei mari puteri din zonă, cu interesele economice și strategice ale statelor europene care apărau integritatea Imperiului otoman. În raport cu aceste *mari interese*, năzuințele românilor (devenite naționale), deși în perfect acord cu „spiritul veacului”, cu principiile care dominau „veacul Luminilor” și cel al naționalităților, apăreau drept destabilizatoare, amenințând echilibrul european și pacea continentului.

Această situație a imprimat mișcării politice românești, în perioada amintită, o deosebită prudență, calcul lucid. Adeseori, acțiunile naționale îmbrăcau același aspect contradictoriu ca și cel al presiunilor care le provocau. Aceste acțiuni, urmărind realizarea opțiunilor naționale proprii, nu trebuia să aducă prejudicii, să lezeze interesele multiple ale Puterilor. Ceea ce, limpede este, nu era cu puțință.

Când, în secolul al XVIII-lea, forțele politice românești au căpătat un drept de reprezentare *sui generis* (fiind sprijinite de Rusia, interesată în slăbirea pozițiilor Turciei), cererile formulate, înscrise în limitele regimului

suzeranității otomane și în acel al „dreptului de intervenție” al Rusiei, s-au limitat la respectarea autonomiei. *Capitulațiile*, la care s-a apelat mereu, incluse în actele oficiale încheiate între cele două mari puteri, au intrat în dreptul public european. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar, mai cu seamă, la începutul secolului al XIX-lea, în noul cadru strategic și politic creat de războaiele europene și reglementările politice ale Revoluției franceze și ale Imperiului, cererile românești, adresate și altor puteri (Franței, de pildă), își largesc sfera de cuprindere; formulările devin mai îndrăznețe, înscriindu-se în orizontul național impus de spiritul Revoluției franceze. Indiferent de conținutul memoriilor forțelor politice românești, acestea se deosebeau în raport cu interesele în zonă ale puterilor cărora le erau adresate, ele solicitau, invariabil, sprijinul necesar existenței politice și dezvoltării.

Congresul de la Viena a statuat o nouă ordine pentru Europa. O ordine conservatoare, care se sprijinea pe spiritul și pe forța politică și militară a Sfintei Alianțe. Spiritul național, însă, nu a putut să fie zăgăzuit; și-a găsit expresie puternică în mișcări și revoluții naționale, care au afirmat pe spații intense, în America de Sud și în Europa, nevoia unei noi așezări politice, în acord cu spiritul naționalităților, aflate în activ proces de constituire și afirmare. Pretutindeni, sub diverse forme, opresiunea a primit riposta națională. Teritoriul românesc și națiunea română nu au rămas în afara acestei mari mișcări innoitoare.

Nu este vorba, firește, de o simplă influență, realizată doar prin circulația ideilor. Principiile Revoluției și noile definiri naționale s-au înscris pe realități economice, politice, intelectuale, comune întregului spațiu european (cu excepția Rusiei), într-o manieră *sui generis*. Teritoriul românesc se afla la limita răsăriteană a acestui spațiu. *Revoluția atlantică*, ce și-a găsit expresie și aici în importante mutații în structurile economice, sociale și mentale, a apropiat societatea românească de lumea timpului, făcând-o receptivă și sensibilă la ideile și transformările acesteia. În contact cu noua ideologie, opțiunile românești se precizează mai deplin, devin componente ale spiritului european. Mișcarea politică, dezvoltând-o pe cea anterioară, în continuarea căreia se situează, preluând modalitățile de expresie, își largeste orizontul ideologic și bagajul semantic. Ea nu a putut să rămână izolată nici de spiritul mișcării naționale europene, nici de expresia sa revoluționară.

În aceste împrejurări, este pregătită și se desfășoară *revoluția românilor din 1821*, care a reprezentat, firește, o parte a revoluției europene. Este o expresie politică națională, românească, a „Revoluției atlantice”. O verigă de legătură cu revoluția de la 1848, punctul terminus al marii ere transformatoare.

Așadar, în acord cu realitățile europene, dar, mai cu seamă, determinată strict de evoluția istorică internă, lupta națională a românilor își largeste sfera de acțiune, își multiplică mijloacele de expresie. Forțele care o exprimă și pe care se sprijină devin, și ele, mai apte de a exprima programul politic național și de a conduce mișcarea pentru realizarea lui. Autonomia (independența în accepțiunea românească) nu putea să fie operantă decât prin înlăturarea regimului fanariot. Acesta, însă, expresie a suzeranității turcești, nu putea să fie atacat fără a se atinge normele juridice sprijinite și garantate de Europa, în cadrul politicii de apărare a integrității Im-

pericolului otoman. În ultima sa fază, acest regim devenise de nesuportat. Societatea românească se sufoca sub apăsarea sa. Regimul fanariot nu putea fi înlăturat însă prin luptă armată, prin revoltă deschisă; forțele interne erau prea slabe pentru a-și propune o rezolvare militară a problemei naționale. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în vecinătatea imediată a spațiului românesc, vegheau cele două principale protagoniste ale Sfintei Alianțe, în hotarele cărora se aflau părți importante din teritoriul strămoșesc și din populația românească. Pentru români, soluționarea problematicei naționale, recunoașterea autonomiei și crearea condițiilor necesare construcției moderne nu puteau să fie decât politice.

În aceste împrejurări, în zona Balcanilor, Eteria organizează revoluția națională a grecilor, care trebuia să se producă concomitent cu ridicarea celorlalte popoare interesate în eliberarea de sub dominația Porții. Pentru forțele politice românești (boierii grupați în *partida națională*, care-și asumeră responsabilitatea și riscurile conducerii politice) situația creată era deosebit de complicată. Românii nu se puteau angaja într-o luptă deschisă împotriva turcilor. Poziția strategică, pregătirea, mijloacele materiale ș.a. nu le-o îngăduiau. Poarta putea fi înfrântă numai de o forță militară superioară, pe care națiunile răzvrătite nu o puteau constitui. Miza pe care sconta Eteria — pe care a folosit-o pentru a convinge și a-și strânge prozeliti — a fost sprijinul Rusiei, al cărei război împotriva Turciei trebuia să urmeze declanșării revoluției generale din Balcani.

Românii nu se puteau sprijini pe asemenea calcule în înfăptuirea dezideratelor lor naționale. Experiența istorică (cea mai recentă, chiar) era prea aspră, pentru a nu-i determina să privească cu îngrijorare eventualitatea unui nou război între cele două mari puteri, în care teritoriul Principatelor ar fi putut să joace, din nou, rolul de bulevard de trecere sau de teatru de luptă și, de ce nu, să fie obiect de compensație. 1812 era prea aproape pentru a nu crea teme de noi neliniști. Citindu-l pe Manolache Drăghici — ultimul cronicar moldovean, după expresia lui N. Iorga — ne putem convinge de consecințele produse în spiritul public de răpirea unei importante părți din teritoriul Moldovei. Dată fiind și reacția populară față de comportamentul armatei „eliberatoare” pe teritoriul românesc, nu putea exista certitudinea unei colaborări militare de proporțiile celei realizate în războiul din 1806—1812. Nici neutralitatea nu era posibilă însă. Cu voia sau fără voia reprezentanței politice românești (nimeni nu ar fi consultat-o), teritoriul național ar fi fost folosit în scopurile urmărite de Eterie și potrivit intereselor strategice ale Rusiei. La conducerea Principatelor se aflau domnitori greci, grecii ocupând aici importante poziții economice și politice. De asemenea, forțele militare, atâtea câte erau, alcătuite din mercenari (arnăuți), fuseseră câștigate deja de partea insurecției grecești.

În aceste complicate condiții, forțele politice care reprezentau interesele naționale românești trebuia să manifeste o deosebită prudență. Nu se puteau angaja direct, dar nici nu puteau să rămână impasibile; ar fi riscat, din nou, ca soarta țării să fie hotărâtă fără ca ele să fie consultate, fără a se ține seama de interesele naționale. Tratativerile cu Eteria și o participare „neangajantă” puteau oferi garanția că, indiferent de rezultatul final al acțiunii ceteriste, date fiind dimensiunile europene ale problemei grecești, aceasta trebuie să fie abordată la nivel european. În felul acesta și chestiunea românească avea șansa să capete dimensiuni similare, să iasă din cadrul

strămt, local, să se integreze în liniile continentale, alături de cea grecească. Evoluția evenimentelor și deznodământul conflictului au verificat temeinicia acestor calcule, care nu au putut să nu preocupe cercurile politice românești.

Forțele politice românești și, foarte probabil, și Tudor Vladimirescu (în calitatea sa de comandant militar) au fost puse la curent cu planurile eteriste, atât cât era necesar Eteriei pentru acțiunea organizată în zonă. Lui Tudor Vladimirescu i-a revenit misiunea să asigure trecerea armatelor eteriste peste Dunăre. În acest scop, el și-a organizat propria sa armată, *Adunarea norodului*, destinată să apere interesele naționale.

Legăturile cu mișcarea grecească au fost ținute în cel mai strict secret. Tudor a menținut legăturile cu turcii, imprimând mișcării din Oltenia o orientare care se încadra, declarat, cel puțin, în limitele regimului de suzeranitate; cistigarea *dreptăților țării*, a *dreptății* și a *slobozeniei* poporului, nesocotite de ultimii domni fanarioți, mai cu seamă. Declarându-se „credincios” Porții, Tudor înfiera numeroasele abuzuri ale regimului fanariot, care, în fond, reprezenta expresia suzeranității turcești în Principate. De asemenea, luptând pentru „slobozenia” poporului, declarându-se de acord cu „stărpirea averilor celor rău agonisite ale tiranilor boieri”, Tudor nu se putea situa în fruntea unei mișcări țărănești răsturnătoare, împotriva stăpânilor pământului. De asemenea, deși nu-i agrea pe boieri, din tagma cărora făcea parte el însuși, colabora cu dâșii, deoarece, firește, ei reprezentau forța politică, singura capabilă să formuleze și să legitimizeze opțiunile și interesele țării.

Ambiguitatea situației era determinată de rațiunile politice, care nu puteau fi cunoscute decât de factorii care-și asumaseră responsabilitățile conducerii. Acestea erau reliefate și în programul oficial înaintat Porții. „*Cererile norodului românesc*” sunt departe de a da expresie integrală cerințelor societății românești, celor naționale, mai cu seamă.

Evoluția evenimentelor; continuarea acțiunilor politice de către boieri trecuți peste hotarele Moldovei și ale Țării Românești (în Transilvania și în Bucovina), pe linia tradițională a memoriilor adresate puterilor europene, expunerea integrală a *programului național*, intențiile mărturisite ale lui Tudor Vladimirescu, precum și jertfa eroului au avut, în parte, cel puțin, consecințele scontate inițial. Regimul fanariot a fost înlăturat, restaurându-se domniile naționale. Calea reformelor modernizatoare era deschisă. Obiectivul național nu ar fi putut fi atins fără participarea politică și militară a Țării la revoluția din 1821, fără jertfa lui Tudor. El nu ar fi putut fi realizat (ca și în cazul grecilor) doar prin mărînimia Porții și prin intervenția puterilor. Acestea au consacrat o stare de lucruri care, și în cazul românilor, a fost realizată prin contribuția esențială a forțelor interne. Acțiunea acestora însă nu ar fi putut fi eficientă decât într-un cadru stimulat de interese și intervenția internațională.

Aceasta a fost, în liniile ei cele mai generale, revoluția românilor de la 1821. Practic, ea nu a fost o răzvrătire directă împotriva ordinei constituite, internațională, și nici o încercare de răsturnare, prin violență, a regimului din interior. A fost folosită o împrejurare internațională, în care forțele românești au fost constrânse să se implice, care a presupus, în respectul declarat al legalității internaționale, atât luptă armată, cât și efort diplomatic și politic substanțial.

Maniera în care au evoluat evenimentele și au acționat forțele politice românești exprimă limpede, credem, piedicile importante care trebuia depășite de efortul național; reliefează, însă, totodată și valoarea acestui efort. Dau expresie, din nou, felului în care istoria românească își croia drum, se materializa.

A urmat o epocă în care, ca urmare a largii deschideri spre național, a fost posibilă o puternică afirmare a personalității etnice. În mai puțin de un sfert de veac, până în preajma revoluției de la 1848, pe baza mai vechilor acumulări interne și prin asimilarea rapidă și înnoitoare a ideilor moderne, a principiilor fundamentale ale liberalismului, a fost edificată cultura națională; instituționalizată în aspectele sale esențiale prin intermediul Regulamentelor organice. Este epoca de efervescentă creatoare în care s-a născut și și-a început opera de înnoire și regenerare națională generația pe care istoria a înregistrat-o sub denumirea de *generația de la 1848*.

Elaborate sub supravegherea Rusiei și pe baza unor *instrucțiuni* venite de la Petersburg, Regulamentele organice, deși au înlesnit un netăgăduit progres în direcția modernizării societății românești, nu au putut merge până la capăt pe această cale. Interesele politice ale puterii protectoare și suzeranitatea otomană — menținute și alimentate de importante interese europene — nu au îngăduit ca opera de regenerare, reformatoare, să fie dusă până la ultimele sale consecințe. În egală măsură, poziția dominantă pe care o ocupa Rusia în relațiile internaționale, practic, a transformat cele două Principate în provincii asimilate unor gubernii rusești. Tratatul încheiat cu Turcia la Unkiar Iskelessi, în 1833, a situat Imperiul otoman (aflat în criză prelungită) la discreția Rusiei. Sprijinul acordat Austriei, prin convenția de la Münchengraetz (1835), pentru a-și menține influența în Confederația germană și zdrobirea revoluției poloneze, după ce armatele țariste au restabilit „ordinea” la Varșovia, au întărit considerabil pozițiile politice ale Rusiei în Europa centrală și de est. De asemenea, eșecul „Antantei cordiale”, în cele două ipostaze ale sale, precum și antagonismul — deliberat alimentat de Rusia — între cele două puteri liberale (Anglia și Franța) au făcut din Imperiul țărilor bastionul conservatorismului și al reacțiunii europene.

Mișcarea națională a românilor din Principate, în accepțiunea sa modernă, a fost organizată în această epocă. Legal, pe planul culturii, în pofida existenței unei aspre cenzuri, ea a afirmat și a promovat valorile naționale — limba, literatura și istoria — făcând din ele instrumente ale conștiinței și demnității etnice. Pe planul activității politice legale, de asemenea, sunt cunoscute acțiunile Adunării muntene, îndreptate împotriva controlului politic excesiv al Rusiei, prin introducerea în Regulamentele organice a *articolului adițional*, precum și demersul politic întreprins de Ion Câmpineanu, la începutul anului 1839, pentru a determina Puterile să accepte unirea celor două Principate. Întreaga greutate a mișcării naționale se deplasează pe plan subversiv. Obiectivele esențiale ale acesteia erau unirea și independența Principatelor și organizarea lor modernă, pe baza principiilor liberalismului. Aceste obiective însă contraveneau nu numai tendințelor imperiale ale puterilor din zonă, care dețineau părți din teritoriul românesc (Turcia, Austria și Rusia), ele veneau în conflict, în egală măsură, cu politica ce viza păstrarea integrității Imperiului otoman, promovată de Anglia, mai cu seamă, dar și de Franța, aducând prejudicii și *capitulațiilor*, convențiilor care asigurau

importante interese comerciale, mai cu seamă, celor două puteri în Imperiul otoman și în teritoriile aflate sub dependența acestuia.

În efortul lor național, românii se bucurau de simpatia opiniei europene, mult mai bine informată acum asupra realităților din zonă; nu beneficiau, însă, și de sprijinul activ al diplomației. Obiectivele lor naționale puneau în discuție integritatea Imperiului otoman, precum și echilibrul politic și strategic al Europei. Nu puteau fi sprijinite, așadar; dimpotrivă. Răspunsul repetat al diplomaților francezi, de pildă, dat românilor — i-am cita doar pe Bois le Comte și pe Chateaugiron reliefează o limpede poziție europeană: românii își vor putea menține existența etnică, națională, numai în cadrul rânduielilor existente. Numai suzeranitatea Porții îi poate apăra de anexiunea rusă. Puterile europene le puteau ocroti numai în calitatea lor de provincii ale Imperiului otoman, în cadrul politicii europene de apărare a integrității acestuia. Așadar, existența politică a românilor depindea de păstrarea legăturilor cu Poarta și de respectarea intereselor puterilor, cuprinse în capitulații. Puterile europene nu-și puteau sacrifica propriile lor interese și nici nu puteau să renunțe la relațiile cu Rusia și cu Turcia „de dragul” românilor. Dimpotrivă, erau interesate ca, împreună cu acestea, să vegheze la păstrarea status-quo-ului teritorial și politic.

Drumul românilor spre libertate și organizare modernă era complet închis. Cel puțin, așa se părea în anii care au precedat revoluției de la 1848. Unitatea și independența nu puteau să fie adoptate selectiv. Sprijinul moderat pentru atenuarea politicii discreționare a Rusiei în Principate și simpatia manifestată de unii reprezentanți politici ai Franței, mai cu seamă, nu erau suficiente; nu puteau încuraja mișcarea națională a românilor, n-o puteau determina să treacă la acțiuni deschise.

Așa cum se poate constata, obiectivele luptei naționale a românilor veneau în conflict nu numai cu tendințele imperiale ale marilor puteri din zonă; prin ricoșeu, atingeau și interesele celorlalte puteri, punând în primejdie echilibrul european însuși. Pornind de la aceste importante premise, înțelegem mai bine, poate, prudența cu care forțele naționale s-au angajat în acțiunea europeană de la 1848, precum și limitele programelor oficiale. Românii nu și-au putut imagina o revoluție sincronă, națională, răsturnătoare, pentru a-și realiza obiectivele politice naționale. Au recurs la *calea plebiscitară*, pentru a-și legitima cerințele în acord cu „spiritul veacului”. În Principate ei s-au menținut în limitele legalității regulamentare (în aparență, cel puțin), în timp ce în Transilvania s-au situat în cadrul legalității habsburgice, în condițiile în care Imperiul, în urma revoluției din Viena, adoptase constituția. În Principate au făcut apel, doar, la dreptul de autonomie (în acord cu conținutul capitulațiilor încheiate de domnitorii români cu Poarta), în virtutea căruia aveau dreptul să-și dea legi de organizare internă. Suzeranitatea și protectoratul, în accepțiunea lor, nu puteau să împietzeze acest drept. Firește, percepția Rusiei țariste (mai cu seamă) în acest sens era cu totul diferită.

Din aceste cauze, revoluția română de la 1848 trebuie apreciată în raport cu rațiunile politice care au impus conducătorilor acesteia o anumită manieră de a acționa, nu în acord direct cu năzuințele și obiectivele politice naționale, ci potrivit cu realitățile politice în care se înscriau evenimentele. Drept urmare, în desfășurarea revoluției, nu a putut să existe o concordanță

perfectă între năzuințele naționale și acțiunea politică orientată spre înfăptuirea practică a acestora.

Oricum ar fi manevrat, însă, mișcarea politică națională a românilor nu putea să nu afirme, puternic, năzuințele pandacice, de unitate și independență; nu putea să nu provoace îngrijorare în legătură cu statutul viitor al Europei. Manifestul țarist din 19/31 iulie 1848 este o limpede mărturie în acest sens.

Grija de a menține echilibrul european, prin păstrarea integrității imperiilor otoman și habsburgic, a fost mai puternică decât convingerile liberale, decât „simpatia” față de mișcarea națională a românilor și a celorlalte națiuni care luptau pentru independență, pentru descătușarea din lanțurile imperiale. Mișcarea națională a românilor a fost din nou înfrântă; încă o dată, destinul a fost mai puternic decât voința și acțiunea oamenilor. Participând din nou la mișcarea generală, europeană, de care se simțeau legați prin apartenență și năzuințe, românii au devenit mai cunoscuți, obiectivele lor naționale au intrat în spiritul și în conștiința Europei, devenind parte componentă a acestora. Prin intermediul acestei frumoase mișcări naționale, potrivit expresiei lui Jules Michelet, ei au intrat „în calendarul lumii”.

A trebuit ca Europa să traverseze criza din 1853—1856, să se desfășoare războiul Crimeii, să fie învinsă Rusia, izolată Austria și slăbită Turcia, să triumfe principiul naționalităților, să se schimbe raportul de forțe pe continent și echilibrul european, pentru ca o parte din programul național românesc să poată fi realizat în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Mai mult ca până acum, împrejurările exterioare au jucat un rol important în modelarea istoriei românești. În noua etapă, însă, capacitatea românilor de a acționa cu eficiență a fost cu mult mai mare decât în trecut. Lupta împotriva destinului intrase într-o nouă etapă istorică.

După 1859, recunoașterea autonomiei și libera exercitare a funcțiilor sale, la adăpostul regimului juridic al garanției colective (care înlocuise protectoratul singular al Rusiei țariste), au deschis mai larg porțile dezvoltării moderne. Dificultățile generate de tutela exercitată de puterile garante, de interesele deosebite și de contradicțiile care le separau nu au putut însă să nu se manifeste, negativ, în politica internă a Principatelor Unite. Unirea deplină, ca și politica de reforme patronată de Al. I. Cuza au putut să fie realizate *numai* prin încălcarea repetată a voinței puterilor, materializată în Convenția de la Paris, din vara anului 1858, care statua principiile de organizare a celor două Principate.

Atât dubla alegere, de la 24 ianuarie 1859, precum și lovitura de stat și importante reforme care i-au urmat au fost realizate prin practicarea *politicii faptului împlinit*. Beneficiind de sprijinul Franței, manevrând, cu dibăcie, timona intereselor naționale, Alexandru Ioan Cuza a izbutit să promoveze interesele tânărului stat. Tendințele deosebite ale puterilor, rezistența Turciei și a Austriei la înfăptuirea unei politici orientate spre independență au făcut ca, în majoritatea lor, problemele privind organizarea internă să capete valoare internațională. În asemenea condiții, se știe, politica de modernizare a societății românești a putut să fie realizată, fie prin îndelungate tratative și acceptată condiționat, fie prin încălcări succesive ale statutului internațional fixat prin Convenția de la Paris, care acorda Principatelor doar o limitată libertate de mișcare.

Împrejurările în care România și-a proclamat independența și condițiile în care a participat la războiul din 1877—1878 au reliefat, din nou

raportul de dependență față de factorul extern, consecințele acestei dependențe asupra orientării și conținutului unor importante fapte de interes național. Schimbarea raportului de forțe pe plan european a avut consecințe directe, deosebit de importante, asupra României. Înfrângerea Austriei în războiul cu Franța și Sardinia (1859) și apoi în cel cu Prusia (1866) și constituirea dualismului (1867), realizarea unității Italiei și a Germaniei, înfrângerea Franței în războiul cu Prusia (1870), revenirea Rusiei la politica sa tradițională și denunțarea tratatului de la Paris, (conferința de la Londra, ianuarie 1871), constituirea „Alianței celor trei împărați” și instituirea pe continent a unei ordini conservatoare au afectat direct România.

Abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza și instituirea regimului monarhiei constituționale, efectul direct asupra românilor din Transilvania al instituirii regimului dualist, al anexării Transilvaniei la Ungaria, puternica reacție din România, renunțarea liberalilor radicali la politica (apreciată) de *agresivitate* națională, manifestările antidinastice și anticarliste, instituirea guvernării conservatoare autoritare ș.a. nu pot fi despărțite de noua stare de lucruri. De asemenea, orientarea politică spre Germania, cu implicațiile și consecințele sale, precum și accentuarea tendințelor de a obține independența drept o soluție politică acceptată de puterile garante, toate sunt condiționate de noua situație creată în schimbarea raportului de forțe pe plan european.

Cât de vulnerabilă era România și cât de dependentă era situația sa politică în raport cu situația existentă pe continent se poate constata — în perioada pe care o avem în vedere — și din eficiența presiunilor exercitate de puterile garante în problema emancipării evreilor. Luptând pentru propria lor emancipare, pentru obținerea egalității în drepturi politice, evreii din România, cu sprijin internațional, au contracarat acțiunile întreprinse de diplomația românească, pentru încheierea de tratate comerciale, la început, și pentru recunoașterea independenței, după aceea. Puterile garante au făcut puternice presiuni asupra României.

Fără să renunțe la legăturile tradiționale care o uneau cu Franța, la simpatia și recunoștința pe care românii le datorau sprijinului acordat pentru constituirea statului național, țara a trebuit să-și restructureze politica. Orientarea spre Germania, cu consecințe atât de adânci și de durabile, nu a fost un act de conjunctură. A reprezentat o politică limpede, deliberat acceptată.

Împrejurările în care România și-a declarat independența și, apoi, condițiile în care actul a fost consacrat de congresul de la Berlin reliefează, din nou, acea situație confuză, ambiguă, creată de interesele și de acțiunile contradictorii ale puterilor garante, în raport cu interesele României. În eforturile sale de a-și promova și apăra interesele, țara a trebuit, din nou, să depășească numeroase dificultăți, să ocolească numeroase piedici, să recurgă la modalități extreme.

Din momentul în care a fost adusă prima atingere reglementărilor stabilite prin tratatul de pace de la Paris (prin conferința de la Londra, ianuarie 1871) și până în vara anului 1876, când, prin înțelegerea de la Reichstadt, s-a deschis calea războiului dintre Rusia și Turcia, eforturile diplomației românești orientate spre obținerea independenței, acceptată și consacrată de puterile garante, au fost continue, neobosite. Independența nu reprezenta un scop în sine; recunoașterea sa ar fi evitat amputarea teritorială urmărită

de Rusia (pe linia anulării complete a tratatului din 1856) și nu ar fi îngăduit violarea teritoriului românesc de către armatele beligerante, în eventualitatea războiului dintre Rusia și Turcia. România și-ar fi putut declara și apăra neutralitatea.

Contracurajarea eforturilor românești, atât de acțiunile diplomatice întreprinse de Rusia, cât și de cele pomenite mai sus, întreprinse de cercurile israelite, nu a îngăduit ca independența să devină o realitate prin mijloacele politice existente. Neputând să obțină recunoașterea independenței și inviolabilitatea teritoriului său, izbindu-se de rezistența obstinată a Turciei, România a fost constrânsă să recurgă la soluția extremă: semnarea convenției militare cu Rusia (care reglementa condițiile trecerii trupelor acesteia pe teritoriul românesc) și, apoi, războiul împotriva Turciei.

În fața refuzului continuu al Puterilor de a recunoaște noua stare de lucruri, România a fost silită să recurgă, din nou (pentru ultima dată, însă), la politica faptului împlinit, declarându-și independența și sprijinindu-se pe propria sa responsabilitate (la 9 mai 1877). În condițiile cunoscute, actul presupunea un risc enorm. Țara a trebuit să și-l asume.

Consecințele sunt cunoscute. Reacția puterilor a fost aceeași. României nu i-a fost recunoscută calitatea de *beligerantă*. Congresul de la Berlin „i-a auzit” pe reprezentanții ei, fără să-i „asculte”, însă. Congresul a dat expresie intereselor politice ale Rusiei și celor ale cercurilor interesate în obținerea emancipării evreilor.

Perioada marcată de momentul independenței rămâne la fel de edificatoare — ca și cea în care s-a petrecut revoluția de la 1821 — cu privire la vulnerabilitatea politică și strategică a teritoriului românesc și la maniera în care, pentru a-și apăra și a-și promova interesele, românii a trebuit să navigheze mereu între Scylla și Charibda.

După 1878, s-a constituit un nou echilibru politic și strategic. Germania și-a adjudecat rolul de arbitru a Europei. Vreme de aproape 20 ani, Bismarck a izbutit să asigure supremația acesteia, să prevină realizarea unei alianțe între Franța și Rusia și, totodată, să evite ciocnirea dintre cele două rivale principale, Rusia și Austro-Ungaria. În condițiile în care, în urma înfrângerii Franței, aceasta devenise o putere militară și politică de al doilea rang — Anglia adoptând, în raport cu Europa, politica „splendidei izolări” —, România, legată de Austro-Ungaria și, mai cu seamă, de Germania, prin importante interese economice, financiare și politice, a trebuit, din serioase rațiuni de securitate, să devină partener (minor, desigur) al Triplei Alianțe, consecință politică și militară a intereselor multiple care o apropiau de Germania.

Intrarea României în primul război mondial alături de Antantă, părăsirea alianței la care aderase în 1883 și pe care o reinnoise succesiv și revenirea la gruparea de puteri de care o legau nu atât tradiția, cât, mai mult, noile interese politice și opțiunile naționale fundamentale, reprezintă un nou moment al istoriei naționale, de o importanță egală cu cele anterioare, atât prin responsabilitatea deciziei, cât și prin consecințele actului.

A ieșit din nou în relief vulnerabilitatea poziției strategice și imposibilitatea de a adopta o altă poziție decât aceea a *expectativei armate*, de natură să îngăduie intervenția în momentul și în direcția solicitate de interesele țării și de viitorul ei. Nu alta fusese situația în 1821 sau în 1877. Urmările sunt cunoscute. Supusă unor puternice presiuni din partea ambelor tabere,

în conformitate cu logica vremii și cu interesele sale naționale, România a trebuit să intre în război alături de Antantă (din care făcea parte și Rusia), pentru a-și realiza opțiunea națională prioritară, care era alipirea Transilvaniei și a Bucovinei. Războiul ei nu era îndreptat împotriva Germaniei, ci numai împotriva Austro-Ungariei. Opțiunile naționale ale românilor ar fi putut fi îndeplinite integral numai prin înfrângerea ambelor imperii, care dețineau părți importante din teritoriul țării.

Respectând ordinea europeană, în relațiile căreia era angajată, România a trebuit să facă sacrificiile pe care această ordine le presupunea. Prăbușirea imperiilor moarte a îngăduit constituirea statelor naționale existente în cuprinsul acestora. Tratatul de pace de la Versailles și noua ordine europeană pe care a edificat-o completau, într-un nou orizont politic, opera începută de congresul de la Paris, care dezlegase principiul naționalităților. România s-a constituit în hotarele sale firești, naționale, în urma primului război mondial. Tratatul de la Versailles a consacrat, doar, o operă îndelungată, realizată acum, prin dorința afirmată a întregii națiuni.

Așa cum s-a putut constata, așezarea geografică și vulnerabilitatea strategică a teritoriului românesc au imprimat factorului extern un loc aparte în construcția istoriei noastre. Istoria contemporană nu a putut evita, nici ea, consecințele determinate de acești factori esențiali. În desfășurarea istoriei românești, în înfăptuirea actelor mari, raportul între factorii intern și extern a fost, de multe ori, în favoarea celui din urmă. Având un teritoriu redus, situat la confluența unor interese care nu au coincis niciodată cu opțiunile și aspirațiile lor în înfăptuirea destinului istoric ce le-a fost rezervat, românii au depins, într-o însemnată măsură, de natura relațiilor internaționale, de așezarea rânduielilor politice și strategice de pe continent. România însă nu a fost și nici nu putea să fie rodul unor combinații politice străine. Voința românilor și acțiunea lor au fost, adesea, hotărâtoare, impulsionând și orientând deciziile, impunând, în cele din urmă, interesele naționale.

Istoria românilor, ca orice istorie, în general, nu poate să fie construită prin aplicarea unor scheme cu valabilitate generală, ci numai prin cunoaștere și apropiere de spiritul care i-au călăuzit pa oameni în devenirea lor.

BUCOVINA ȘI LUCIAN BLAGA LA CENTENARUL NAȘTERII SALE

D. VATAMANIUC

Bucovina este cea dintâi provincie românească din Imperiul austro-ungar care marchează, ca un fapt împlinit, prăbușirea „stăpânirii imperiale” și demersurile Curții din Viena nu pot opri evenimentele în desfășurarea lor ireversibilă. La Cernăuți începe să apară ziarul „Glasul Bucovinei”, înainte de proclamarea revenirii Bucovinei la România, după mai bine de un secol de stăpânire străină. Primul număr, din 22 octombrie 1918, și cele care urmează apar sub formă de caiete și reprezintă documente de prim ordin pentru cunoașterea evenimentelor din acel moment al împlinirii idealului de unitate națională. Cu numărul 10, din 24 noiembrie 1918, „Glasul Bucovinei” devine cotidian în format de ziar. Pe frontispiciu se trece numele lui Sextil Pușcariu ca director. Profesor la Universitatea din Cernăuți, acesta joacă un rol important în evenimentele din Bucovina, în intrarea românilor din provinciile de sub stăpâniri străine într-o nouă epocă istorică.

Bucovina îmbrățișează poezia lui Lucian Blaga cu o generozitate ieșită din comun, dacă ne gândim că în acel moment dominantă era viața politică și nu cea culturală. „Glasul Bucovinei” face o declarație publică, potrivit căreia se considera onorat să-l aibă printre colaboratori pe noul poet care venea și cu un nou mesaj în literatura română.

Prezența lui Blaga în paginile cotidianului cernăuțean stă în atenția lui Traian Chelaru, într-un articol, *Lucian Blaga și „Glasul Bucovinei”*, publicat în „Junimea literară” în 1938. Sunt consemnate poeziile și aforismele publicate aici, fără însă să se facă și o încadrare a lor în contextul social-politic al vremii. De atunci problema a fost reluată, fără însă să se meargă mult mai departe.

Poeziile sunt trimise din Viena de Cornelia Brediceanu, viitoarea soție a lui Blaga, atunci studentă, sub forma unui caietel care ajunge la Cernăuți prin bunăvoința unei persoane, probabil un bucovinean, ce se întorcea acasă. Se evita astfel expedierea prin poștă în acele vremuri tulburi. Cornelia Brediceanu trimite poeziile la Cernăuți la sfatul Silviei Brătianu, colegă a sa la Universitatea din Viena, studentă a lui Sextil Pușcariu și viitoarea soție a lui Teodor Balan, cunoscutul istoric bucovinean. Blaga colaborează, mai înainte, cu versuri, aforisme și articole la publicațiile transilvănene, care se încadrau în climatul cultural al vremii.

Caietelul era dedicat Corneliei Brediceanu și se deschidea cu poezia *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, care figurează apoi în fruntea edițiilor din poezia sa. Din acest caietel Sextil Pușcariu publică în „Glasul Bu-

covinei", succesiv, între 3/17 ianuarie 1919 și 18 iunie 1919, poeziile: *Gorunul*, *Lumina*, *Veșnicul*, *Pământul*, *Zorile*, *Cresc amintirile*, *Stalactita*, *Trei fețe*, *Isus și Magdalena*, *Inima*, *Vreau să joc!*, *Visătorul*, *Ursitoarea mea*, *Noi și pământul*, *Eva*, *Fiorul*, *Legendă*, *Izvorul nopții*, *Scoica*, *Martie*, *La mare*, *Zamolxe*, *Ecourile*, *Dorul*, *Ghimpii*, *Muguri*, *Noapte*, *Mi-aștept amurgul*, *Primăvara*, *Resignare*, *Copiii*, *Flăcări*. Sextil Pușcariu nu publică poeziile *Lumina raiului* și *Cerul*, pe care le considera prea banale. Manuscrisul după care se publică poeziile în „Glasul Bucovinei” se păstrează la Muzeul Literaturii Române. Lipsesc din el câteva texte. Poeziile poartă intervențiile lui Sextil Pușcariu, cu indicații pentru tipografie și cu însemnări, făcute tot de Sextil Pușcariu, cu creionul. Dintre modificările operate de Sextil Pușcariu mai importantă este scoaterea tuturor sublinierilor din poezii, pe care o consideră jignitoare pentru cititor.

Sextil Pușcariu caută să familiarizeze publicul cernăuțean cu poeziile lui Blaga și, înainte ca să le facă loc în coloanele „Glasului Bucovinei”, organizează o șezătoare literară. Prezintă personalitatea poetului, iar Silvia Brătianu recită poeziile: *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, *Lumina*, *Inima*, *Pax magna*, *Liniste*, *Gorunul*. Presa cernăuțeană ne informează că Silvia Brătianu făcea parte din conducerea Societății „Arboroasa”, societate a studenților români de la Universitatea din Cernăuți.

Publicarea poeziilor lui Lucian Blaga în „Glasul Bucovinei” se deschide cu studiul lui Sextil Pușcariu, *Un poet: Lucian Blaga*, în care atrage atenția asupra noutății lor în mișcarea noastră literară. Remarcă versul alb, muzicalitatea, sinceritatea tonului și bogăția de figuri evocative. Studiul este reprodus în ziarul „Patria”, care apărea la Sibiu sub conducerea lui Ion Agârbiceanu, și este cea dintâi prezentare critică prin care se recomandă un mare poet cu „scânteie divină”.

„Glasul Bucovinei” publică în 20 martie 1919 și o suită de aforisme, cu mențiunea că făceau parte dintr-un volum care urma să apară nu peste mult timp. Se avea în vedere volumul *Pietre pentru templul meu*, care se tipărește la Sibiu în 1919. „Glasul Bucovinei” se felicită, scrie Sextil Pușcariu în studiul său, că „număra între colaboratorii săi literari chiar de la început un talent atât de venerabil”. „Glasul Bucovinei” insistă asupra prezenței poetului în paginile sale și în 1934.

Bucovina face cunoscute prin „Glasul Bucovinei” câteva din capodoperele lui Lucian Blaga înainte de tipărirea lor în volum la Sibiu și București, în 1919. „Glasul Bucovinei” duce, pe de altă parte, o adevărată campanie de presă în sprijinul poeziei sale prin menținerea ei în atenția publicului mai multe luni, chiar și după tipărirea lor în volum. Să mai notăm, tot aici, că poeziile se publică în prima pagină, la intervale bine studiate și într-o succesiune care nu respectă pe cea din volum, dar revelau, cu fiecare din ele, aspecte noi ale unei poezii pentru care publicul de atunci nu era încă pregătit să le recepteze.

Contribuția Bucovinei stă și în impunerea lui Lucian Blaga în presa vremii. „Unirea” din Blaj reproduce din „Glasul Bucovinei” poezia *Gorunul*, „Renașterea Română” din Sibiu publică poezia *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, iar „Patria”, poeziile *Frumoase mâni*, *Din părul tău*, *Stelelor!*, *Lacrimile*, *Lumina*, *Isus și Magdalena*, cu mențiunea că făceau parte din *Poemele luminii*. Ion Agârbiceanu nu se mărginește să reproducă din „Gla-

sul Bucovinei” studiul lui Sextil Pușcariu, ci consacră și el o prezentare lui Lucian Blaga, cu amintiri din familia poetului și colaborarea sa la unele publicații transilvănene. N. Iorga salută în „Neamul românesc” ivirea noului poet în 30 aprilie 1919, iar „Glasul Bucovinei” reproduce articolul istoricului în 15 mai 1919. Astfel Lucian Blaga ieșea din granițele provinciale și intra în literatura română.

Contribuția Bucovinei stă și în introducerea poeziei lui Lucian Blaga în circuitul literaturii universale. Revista „Die Brücke”, care apare la Cernăuți în 1922, publică în traducere germană trei poezii: *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* (*Ich entblättere nicht...*), *Ecoul* (*Das Echo*) și *Liniște* (*Ruhe*). Poeziile sunt reproduse din „Glasul Bucovinei”, de vreme ce *Ecoul* nu figurează în volumele tipărite în 1919. Sunt primele traduceri care se fac în poezia lui Blaga într-o limbă străină de mare circulație. O prezentare introductivă însoțește prima poezie, în care Lucian Blaga, „tânărul poet”, cum îl numește revista, este comparat cu Walt Withman și Richard Dehmel, cultivator și el al versului liber. O altă publicație bucovineană, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, publică în traducerea lui Vasile Gherasim poezia *Am înțeles păcatul care apasă asupra casei mele* (*Ich erriet die Sünde, die über meinem Haus lastet*) în aprilie 1927. Un scriitor bucovinean de limbă germană, Georg Drozdowski, tipărește la Freiburg o ediție bilingvă, *Die Gezeiten der Seele*, în 1963. Înaintea acestei ediții nu se tipărește în limbi străine decât volumul întocmit de Marti Larni, *Aura ja huihu*, care vede lumina tiparului la Helsinki în 1945. Georg Drozdowski tipărește o selecție din *Poemele luminii*, *Pașii profetului*, *În marea trecere*, *La cumpăna apelor*, *La curțile dorului* și *Lauda somnului*. Nu este, desigur, o întâmplare că tocmai *Poemele luminii*, care apar mai întâi în „Glasul Bucovinei”, sunt reprezentate și în această antologie cu cel mai mare număr de poezii.

„Analele Bucovinei” consideră o obligație morală și științifică să evoce, în anul centenarului nașterii lui Lucian Blaga, contribuția Bucovinei în impunerea marelui poet în literatura română și universală.

Zusammenfassung

Beschrieben werden die sozial-politischen Bedingungen, unter denen die Zeitung *Glasul Bucovinei* am 22. Oktober 1918 in Tschernowitz erscheint, und die in ihren Seiten zwischen Januar und August 1918 veröffentlichten Gedichte aus dem Zyklus *Poemele luminii* [Die Gedichte des Lichts]. Vorgestellt wird ausserdem die Zeitschrift *Die Brücke*, welche 1922 in Tschernowitz erscheint und die ersten deutschen Übersetzungen aus dem Werke des rumänischen Dichters veröffentlicht. Erwähnt wird auch der Band *Die Gezeiten der Seele*, gedruckt in Freiburg im Jahre 1963, in dem Georg Drozdowski, ein deutschsprachiger Dichter aus der Bukowina, Gedichte Blagas übersetzt.

* Rezumatele în germană din acest nr. sunt făcute de Helmuth Frisch, profesor la Universitatea din Bochum (Germania).

MIHAI EMINESCU ÎN VIZIUNEA LUI LECA MORARIU

LIVIU PAPUC

Personalitatea multilaterală a profesorului Leca Morariu (1888—1963), preocupat de problemele folclorului, lingvisticii, filologiei, istoriei și criticii literare, muzicii, artelor plastice, creației propriu-zise, s-a simțit firesc atrasă să se aplece asupra vieții și operei clasicii literaturii române. Dintre aceștia, Creangă și Eminescu au fost favorizați, beneficiind de studii și cercetări susținute din partea istoricului literar. Această preferință poate fi datorată structurii intime a cercetătorului, dar mai există și o altă fațetă, care poate explica opțiunea cuiva și poate constitui un argument în „bătălia” iscată în epocă între tendințele extremiste pe care le reprezentau istorismul și estetismul¹.

Apropierea sistematică a lui Leca Morariu de Mihai Eminescu s-a făcut, aproape cu certitudine, spre sfârșitul anului 1922, în lunile octombrie-noiembrie, atunci când, proaspăt profesor suplinitor la Universitatea din Cernăuți, avea trecută în norma de catedră un curs „Eminescu” de 1 oră pe săptămână și un seminar similar de 2 ore. Însemnările făcute de mână proprie pe exemplarul său din „Calendarul « Glasul Bucovinei » pe anul 1922”, păstrat, alături de alte mărturii prețioase, în Fondul „Leca Morariu” de la Muzeul Bucovinei din Suceava², ne atestă că profesorul a susținut, în perioada 9 noiembrie 1922 — 17 februarie 1923, 10 ore de curs și 14 de seminar, afectate doar studierii fenomenului eminescian. În zilele de vineri și sâmbătă, la care se adaugă și cursul popular, susținut pe 15, 16 și 17 februarie, intitulat *Eminescu copil și elev*³. Din această obligație exterioară provin primele manifestări publice ale eminescologului în devenire. Articolele din „Glasul Bucovinei”, la care se adaugă cele din „Junimea literară” — unde era secretar de redacție, „Făt-Frumos” și „Buletinul Mihai Eminescu” — unde era director, se succed în ritm rapid, urmând, probabil, evoluția cursului universitar. Și iată că, în felul acesta, ne rămân mărturie temeinice studii, poate cam aride după gustul unora, în care Eminescu și familia sa ni se înfățișează sub adevărata, documentata lumină.

De relevat sunt, în acest context, în ordinea apariției, articolele *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu* (În urmărirea obârșiei lui Eminescu)⁴,

¹ Al. M., *Manzoni intim*, „Floarea soarelui”, I, nr. 6—7, iunie-iulie, 1927, p. 231—232.

² Liviu Papuc, *Inscripții de bibliotecă (I)*, „Timpul” (Iași), nr. 11 (16), noiembrie 1994, p. 21.

³ „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, februarie 1923, passim; *Eminescu. Note pentru o monografie*, Cernăuți, 1932.

⁴ „Glasul Bucovinei”, V, nr. 1156—1157, 28—29 decembrie 1922, p. 2—3.

*Data și locul nașterii lui Eminescu*⁵, *Rareșca (Raluca) Iurașcu, mama lui Eminescu*⁶, *Subiectivismul lui Eminescu*⁷, *Eminescu copil*⁸, *Eminescu elev*⁹, *Obârșia lui Eminescu*¹⁰, *Nici câmp de bătaie, dar nici — bătaie de câmp !...*¹¹, *Frățiunii Eminescu*¹², la care se adaugă sute de note, precizări, reveniri, înțăriri, spicuiți din cărți și reviste mai noi sau mai vechi, din care se încheagă, pe nesimțite, o bibliografie cvasi-completă, cu bune și rele, a scrierilor despre Eminescu. Marea majoritate a acestora își va găsi locul cuvenit în cele câteva studii mai ample, apărute și sub formă de broșură, atât în textul propriu-zis, cât și-n multitudinea, am putea spune chiar stufoșenia, de note. Acest exces de note, din păcate, întrerupe fluența demersului istoric sau critic, îngreunează urmărirea demonstrației. Dar reflectă, în același timp, pe deplin, metoda critică în care credea Leca Morariu, după cum și explică violentele atacuri la adresa cărților lui G. Călinescu și nu numai ale acestuia.

Din enumerarea titlurilor de mai sus rezultă clar că profesorul urmărea ordinea firească a dezvoltării subiectului, prezentând studenților și publicului larg originea poetului, părinții, frații și apoi primii ani din viața acestuia. Încă de la aceste prime scrieri a intrat în polemică cu Vasile Gherasim¹³ pe tema originii familiei Eminovici, Leca Morariu susținând descendența dintr-un polonez, cochetând apoi și cu alte variante, dar având drept corolar ideea că „Eminescu nostru vine și dintr-o altoire slavă”¹⁴. Șarjele lui sunt de multe ori hazlii, pline de argumente „avocățești”, de amănunt și de procedură, scăpând din vedere tocmai fondul problemei. Dar el contribuie, prin supozițiile făcute, la clarificarea problemei, încearcă permanent să limpezească aspectele neclare și, în ciuda tonului uneori categoric, este destul de reticent atunci când spune: „putem risca supoziția”¹⁵, sau când lasă câmp deschis contribuțiilor ulterioare: „Rămâne ca cercetări ale viitorului să ne lămurească definitiv de nu cumva și lucaafărul poeziei românești ne-a răsărit dintr-o altoire polonă”¹⁶.

Oricum, până la cercetările viitorului, care se mai făceau încă, în anii din urmă, de către Dimitrie Vatamaniuc sau Ion Roșu¹⁷, Leca Morariu se afla, după cum declară în introducerea la cursul citat din 15 februarie 1923, „după străbaterea cât se poate de completă a operei lui Eminescu și a materialului informativ asupra lui Eminescu”¹⁸ și anunța: „Sub această perspectivă încercăm o nouă monografie asupra vieții și operei lui Eminescu”¹⁹.

⁵ „Revista Moldovei” (Botoșani), II, nr. 9, 1 ianuarie 1923, p. 13—21.

⁶ „Glasul Bucovinei”, VI, nr. 1174—1176, 24—26 ianuarie 1923, p. 2—3.

⁷ *Ibidem*, nr. 1196, 21 februarie, p. 2—3.

⁸ *Ibidem*, nr. 1197—1198, 22—23 februarie, p. 2—3.

⁹ *Ibidem*, nr. 1210, 1212—1216, 1218—1221, 9—22 martie, p. 2—3.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 1227—1228, 29—30 martie, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, nr. 1254, 4 mai, p. 2—3.

¹² *Ibidem*, nr. 1360—1363, 16, 18—30 septembrie, p. 2—3.

¹³ Vasile Gherasim, *Mihai Eminescu, Studii și articole*. Ediție alcătuită, prefată și bibliografie de George Muntean, Iași, Junimea, 1977, p. 134.

¹⁴ Leca Morariu, *Gheorghe Eminovici ...*, loc. cit., nr. 1157, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, p. 3.

¹⁷ D. Vatamaniuc, *Blajul, vatra străbunilor lui Eminescu*, „Manuscriptum”, VII, nr. 1, [ianuarie-martie] 1976, p. 127—138; Ion Roșu, *Legendă și adevăr în biografia lui Eminescu. Originile*, București, Cartea Românească, 1989.

¹⁸ Leca Morariu, *Subiectivismul lui Eminescu*, op. cit., p. 2.

¹⁹ *Ibidem*, p. 3.

Această monografie întârzie, însă, să apară, de-abia în 1932 hotărându-se profesorul, poate și sub presiunea cărții lui G. Călinescu²⁰, să grupeze două capitole într-o broșură, *Eminescu. Note pentru o monografie*²¹, și tocmai în 1943 să lanseze, sub același titlu, un fragment mai amplu, de patru capitole, al proiectatului „monument Eminescu”²², deși din ambele broșuri rezultă că și alte capitole, cu excepția primului, *Originea familiei*, apăruseră, deja, sub forma citatelor articole din „Glasul Bucovinei”; Capitolul II: *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*; Capitolul III: *Rareșa (Raluca) Iurașcu, mama lui Eminescu*; Capitolul IV: *Frădânii Eminescu*. În legătură cu acest din urmă articol, cu metoda de lucru a lui Leca Morariu, care va fi respectată pe tot parcursul vieții, N. Georgescu-Tistu, într-o amplă recenzie din prestigioasa revistă „Dacoromania” de la Cluj, remarcă: „o minuțioasă cercetare și confruntare a tuturor știrilor ce avem despre frații lui Eminescu. Înlăturând falsurile, evidențiind contrazicerile și completând, unele prin altele, datele care se mențin la o scrupuloasă analiză; dl. Morariu izbutește să ne ducă pe un teren sigur. (...) Stabilirea adevărului în ce privește pe frații genialului poet ne dă o dezlegare a unei întrebări, cu care s-au chinuit toți biografuli lui Eminescu: cauzele înnebunirii acestuia”²³.

Capitolul V, *Data și locul nașterii lui Eminescu*, avansează cele două ipoteze de datare, le ia în discuție, folosind toate argumentațiile predecesorilor săi, la care introduce noutatea comparației cu notațiile din vechime pe „cărți bătrânești” (v. *Codicele Const. Popovici*) ale nașterii copiilor, precum și formula „în ziua de Ignat”, conformă „felului bătrânesc de a fixa anumite date” după care concluzionează pentru data de 20 dec. 1849/1 ian. 1850²⁴, iar ca loc al nașterii înclină pentru Botoșani. Această „revizuire de documente”, deși îl duce la concluziile de mai sus, nu-l împiedică să lase câmp deschis pentru eventuale cercetări ulterioare, pentru care face chiar și sugestii. Încă de pe acum se vede una din carențele de bază ale cercetărilor lui Leca Morariu, anume aceea că nu se bazează pe documente primare, pe studii pe teren, ci numai pe relațiile altora.

Capitolul VI, *Copilăria*, debutează cu argumentarea strânsă în favoarea formei *Mihai* și nu *Mihail* a prenumelui poetului²⁵, subliniază „originalitatea” familiei, după care „O pătrundere fină, înțelegătoare, combină situații și întâmplări, analizează stări sufletești, face legătura dintre diferite atitudini în fața vieții, pentru ca de aici să deducă neverosimilitatea unora

²⁰ G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, București, Cultura Națională, 1932.

²¹ Leca Morariu, *Eminescu. Note pentru o monografie*, Suceava, 1932.

²² Leca Morariu, *Eminescu. Note pentru o monografie*, Cernăuți, 1943, Col. Institutul Cernăuți, nr. 24, care apare și în vol. *Eminescu și Bucovina*, Cernăuți, 1943, p. 123–199.

²³ N. Georgescu-Tistu, *Leca Morariu, „Frădânii Eminescu”*, „Dacoromania”, III, 1922–1923, p. 979.

²⁴ Susținută, printre alții, și de D. Popovici, în 1947–1948, în cursul său ținut la Universitatea din Cluj: „Mărturisirile poetului, ca și însemnările căminarului, ne determină să socotim data de 20 decembrie 1849 ca dată mai probabilă a nașterii lui Eminescu”, în D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*. Prefață de Ioana Petrescu, București, Albatros, 1972, p. 21.

²⁵ Apărută, inițial, cu titlul *Mihai, nu Mihail!* în rubrica „Multe și mărunte” din „Buletinul Mihai Eminescu”, I, 1930, fasc. 1, p. 30–31.

din afirmațiile unor cercetători trecuți”²⁶. În această situație se află Mihai Dragomirescu, a cărui afirmație cum că „Eminescu, ca om, nu era un iubitor al naturii”, primește o energică ripostă din partea lui Leca Morariu, care, într-o argumentație agrementată din belșug cu versuri eminesciene sau cu fragmente din scrisori, demonstrează comuniunea cu natura a copilului Eminescu, ba chiar sesizează că „Nostalgic-îndurerata chemare «Unde ești, copilărie,/ Cu pădurea ta cu tot?» dobândește semnificație de sinteză și de simbol...”²⁷. Căutarea permanentă a corespondențelor dintre realitate și transfigurarea poetică, mai ales pentru această perioadă a vieții poetului, la care documentele ne lipsesc, este firească și la fel i se pare și lui Axente Banciu, care, într-o recenzie²⁸ constată, că în această „lucrare indispensabilă pentru viitoarea monografie a autorului *Lucașfărilor* [...] izvoarele de informație, care uneori se contrazic, sunt colaționate cu documentul viu al versurilor rămase de pe urma poetului, rectificându-se în felul acesta multe date și afirmații necontrolate îndeajuns până acum”. Ba, mai mult, Leca Morariu însuși ne destăinuie că i se par importante aceste „fragmente de poezie și adevăr” și, ca atare, „Vom înregistra tot ce are valoare documentară sub acest raport și nu vom pregeta de a asculta chiar și legenda, fiindcă scrisul lui Eminescu ne confirmă uneori mărturiile legendei”²⁹. Se mai accentuează în acest capitol erotismul precoce, anticipare a „însetatului de iubire” de mai târziu, contactul strâns cu țăranul român, „contact pe care el instinctiv îl va fi căutat, mai ales atunci când acest țăran știa *zice* și când știa povesti”³⁰.

Capitolul VII, *Elev*, se bazează pe informațiile serioase ale lui T.V. Stefanelli, Radu Sbiera, I. G. Sbiera, Vasile Bumbac, I. Scurtu, mai puțin cunoscuții Ion Sabin și Ilie Luția, precum și pe datele inedite furnizate de preotul Gheorghe Gheorghian, fost elev la Cernăuți, pentru a reconstitui anii de școală, atmosfera din acel timp, creată cu lux de amănunte referitoare la clădirile în care a locuit și locurile prin care și-a plimbat pașii micul Eminescu. Are loc o reconstituire și o radiografiere exactă a realităților de epocă, uneori Leca Morariu căzând în lirism (vezi descrierea drumului de la Cernăuți la Siret — p. 44), alteori fiind extrem de precis în date. Îl regăsim pe Eminescu mare povestitor, recitator de versuri, cu o memorie fenomenală, cititor asiduă, pasionat de istorie, cunoscător excelent al limbii române.

Referitor la aceste două capitole, VI și VII, care, de altfel, au constituit și în viziunea autorului lor puncte de rezistență în efortul făcut spre descifrarea lui Eminescu³¹, trebuie să remarcăm că de aici încep să apară primele semne de critică literară, de interpretare a operei. Încă de pe acum (adică din 1923, data publicării ca articole de ziar), Leca Morariu strecoară elemente de analiză literară, de stilistică, atunci când, citând din versurile eminesciene care ar fi fost influențate de perioada copilăriei, nu poate să

²⁶ Leca Morariu, *Eminescu, Note pentru o monografie*, „Înmuguriri” (Piatra Neamț), I, nr. 4 și 5, 1932, p. 19.

²⁷ Leca Morariu, *Eminescu. Note pentru o monografie*, Cernăuți, 1943, p. 35.

²⁸ Leca Morariu, *Eminescu. Note pentru o monografie*, „Țara Bârsei” (Brașov), IV, nr. 5, septembrie-octombrie 1932, p. 474—475.

²⁹ Leca Morariu, *Eminescu. Note...*, 1943, p. 14—15.

³⁰ *Ibidem*, p. 24.

³¹ Dovadă că au făcut obiect de conferință publică, au fost retipărite, după inițiala apariție din „Glasul Bucovinei”, în „Buletinul Mihai Eminescu”, I, 1930, p. 7—24, 37—48, 86—94 și II, 1931, p. 24—31, 56—62, ap. i în broșura din 1932.

nu facă trimiteri fugare către un germanism, „lachende Felder”, pentru „câmpii-i răzători”³², la o reminiscență din Heine (cu patru versuri de-ale acestuia, în germană)³³, la un comentariu mai amplu legat de motivul „teiului”, ca și al „florii albastre”, al „dulcelui corn”, preluate de la romanticii germani, dar, în primul caz, „rămas pe toată viața o profund răscoli-toare obsesie [...] și pentru că teiul fu o impresie-eveniment în copilăria lui”³⁴. De altfel, „profundele senzații asimilate în copilărie revin mereu-mereu, cu infinite prelungiri de ecou”³⁵ în opera poetului, după cum o și probează profesorul cernăuțean cu versuri din *Lasă-ți lumea...*, *Fiind băiet păduri culcicram*, *O, rămâi*, *Povestea codrului*, *Dorința*, *Trecut-au anii*, atunci când vine să completeze lipsa de informație documentară. Mai găsim aici confruntări de variante între diferitele ediții pe care le prețuia Leca Morariu (G. Ibrăileanu, I. Chendi, „Convorbiri literare”), remarcă făcută asupra substantivului *copil* adjectivat și „reținem că refrenul-obsesie a poeziei lui Eminescu, *cu ochii mari*, se anunță acu’ chiar de pe aice!”³⁶, adică din copilărie.

Un alt comentariu, ceva mai amplu, într-o notă, îl aflăm ceva mai târziu, pe marginea versului „Metalica, vibrând a clopotelor jale” din *La mormântul lui Aron Pumnul*, calificat drept: „chiar versul acesta e cel mai eminescian vers din întreaga versificație, — adevărat vibrator prin relie-farea topică cu cele două calificative ținute în fruntea frazei, plastic prin concretizarea *metalică a jalei* și atât de eminescian în solemnitatea-i topică proprie lui Eminescu: cf. «Îmi pare-o veche de demult / Poveste» (*Adio*) și «pe mișcătoarea mărilor singurătate» (*Scrisoarea I*)”³⁷. Pătrundem, în felul acesta, pe terenul Capitolului VIII, *Hoinar*, în care sunt urmărite pere-grinările prin țară ale lui Eminescu și care ridică alte întrebări, de genul: și-o fi continuat poetul școala la Botoșani, la Sibiu, sau, poate la Blaj? S-o fi dus el cu trupa Tardini la Brașov, în vara anului 1864? Viața de grefier la Botoșani este reconstituită din firimituri desprinse din operă, mai exact din *Sărmanul Dionis*, încă un loc în care, ca și în cazul poeziilor *Scrisoarea II* și *Din strănătate* (Capitolul VII), se duce autorul să caute mărturiile care lipseau din documente. Îl mai găsim în acest capitol pe Eminescu revenit la școala cernăuțeană, bibliotecar la Aron Pumnul, donator de cărți și, în sfârșit, debutant. Hotărârea de a-și trimite poeziile la „Familia”, „fu, parecă o prevestire a celor ce trebuiau să urmeze: în lupta cu îndemnurile de toate zilele, de a-și isprăvi școala, Eminescu era să nu se deie biruit decât altor, cu mult mai poruncitoare îndemnări: imperativul categoric al creației”³⁸.

Discuția pe marginea debutului literar nu se încheie aici, pentru că Leca Morariu invocă din nou, după cum o făcuse anterior în „Glasul Bucovinei” și în „Făt-Frumos”, mărturia lui Aug. B. Sâncelleanu³⁹, potrivit căreia poeziile acestuia erau cunoscute de elevii de la Blaj încă înaintea celor din „Familia” grație publicației, necunoscute, „Aurora”, de la Oradea-Mare.

³² Leca Morariu, *Eminescu. Note...*, p. 39.

³³ *Ibidem*, p. 30.

³⁴ *Ibidem*, p. 16.

³⁵ *Ibidem*, p. 23.

³⁶ *Ibidem*, p. 31.

³⁷ *Ibidem*, p. 76.

³⁸ *Ibidem*, p. 80.

³⁹ Aug. B. Sâncelleanu, *Amintiri despre Eminescu*, „Neamul românesc literar”, I, 1909, p. 686.

Coroborată cu amintirile lui Stefanelli și cu manuscrise nedatate, semnalate de Gh. Bogdan-Duică și I. Scurtu, informația ar duce către un început literar de pe la 14 ani „Încât bilanțul bibliografic pentru debutul literar al lui Eminescu [...] încă nu poate fi încheiat”⁴⁰.

Demersul monografic al lui Leca Morariu se încheie cu plecarea definitivă din Cernăuți a poetului, în primăvara anului 1866. „Drumul lui Eminescu de aci înainte e și mai îmbrăcat în întunec. Informația — nelămurită, mistică, legendară. Ani ai celei mai desăvârșite dezbrăcări de toată grija cea lumească... Din înegurarea lor de singurătate și suferință va răsări cu atât mai luminos *luceafărul* poeziei românești...”⁴¹.

Aceasta ar fi, într-un fel, lucrarea de referință a lui Leca Morariu în domeniul eminescologiei — ca istorie literară. Însă în zona maturității creatoare, profesorul se desprinde, oarecum, de biografie și atunci intră pe teritoriul criticii literare. Spunem „oarecum” pentru că răzbat și în aceste din urmă studii ecouri din viața lui Eminescu, folosite pentru a explica opera, pentru a-i da coloratură, pentru a o împlini. Este cazul excelentului studiu *Eminescu și Veronica Micle*⁴², prin care profesorul salvează în ochii posterității relația de dragoste a celor doi poeți, atât de vitregită de numeroși critici, începând cu Maiorescu. Bazându-se, în primul rând, pe scrisorile schimbate, dar și pe versuri, Leca Morariu trece în revistă multitudinea și plinătatea sentimentelor celor doi. Dar, și aici, regăsim elementele biografice ca dominante ale creației literare. Deci relația Eminescu-Veronica Micle reflectată în poezie și nu poezia de dragoste cu trimitere către diferitele episoade ale vieții poetului. Sau, altfel spus, biografia ca punct de plecare al creației.

Tot în această fază evolutivă a creației putem nota *La steaua care-a răsărit...*⁴³, o excelentă trecere în revistă a peregrinărilor eminesciene. Regăsim rătăcirile, de copil, prin codru, apoi cu trupa de teatru, Ardealul și Iosif Vulcan, Giurgiu, toate cu citate scurte din operă, bine potrivite, pentru a ajunge și la Viena și Berlin, pentru „a-și potoli (...) neostoitul și nesfârșitul și uimitorul și uluitorul său nesăț de carte. Învăță însă, nu de dragul foloaselor de toate zilele; învață de dragul învățatului. Și oricât s-a zbatut un Titu Maiorescu să-l ridice dascăl într-un scaun de profesor universitar la Iași, Eminescu nu s-a dat urnit din cotlonul strălucitei sale modestii”⁴⁴.

Trecând, însă, peste această fază, ajungem la studii de genul *Eminescu*⁴⁵, din păcate necontinue, deși preocuparea a existat și mai târziu. Ne-o dovedește exemplarul personal al profesorului din *Poezii* de Mihai Eminescu, ediția G. Ibrăileanu⁴⁶, în care notațiile diverse deschid perspec-

⁴⁰ Leca Morariu, *Eminescu. Note...*, p. 80.

⁴¹ *Ibidem*, p. 81.

⁴² Leca Morariu, *Eminescu și Veronica Micle*, Cernăuți, 1939, 36 p. (Institutul de literatură nr. 8).

⁴³ Leca Morariu, *La steaua care-a răsărit...*, „Calendarul + Glasul Bucovinei” pe anul 1940”, p. 58–63.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 61.

⁴⁵ Leca Morariu, *Eminescu*, Cernăuți, 1940, 28 p., (Institutul de literatură nr. 13).

⁴⁶ Mihai Eminescu, *Poezii*. Ediția a II-a alcătuită de G. Ibrăileanu, București, Națională-Ciornei, [f. a.], 300 + IV p., exemplar aflat în Fondul Leca Morariu de la Muzeul Bucovinei din Suceava, cota I–530.

tive spre o abordare aprofundată a creației eminesciene. Să spicuim doar câteva exemple: la *Venere și Madonă* (p. 7) Leca Morariu subliniază pasiunea antitetică, reflectată și-n titluri antitetice, apoteozarea femeii în pictură (strofa 3), în sculptură (strofa 2), „în poezie — în chiar *poezia* avântul poetic al lui Em.” (strofa 1); la *Înger de pază* (p. 14), „aceeași întrupare feminină e și *înger de pază* — când te înalță înspre Excelsior — și *demon* — când ți-l alungă *îngerul de pază*”; la *Noaptea* (p. 15) sesizează aliterția *a-e* în versul „Cu-ale tale brațe albe...”, ca și repetiția lui *a* din „Argint e pe ape și aur în aer” din *Mortua est* (p. 11), în alte locuri remarcă tonul popular sau rima de 3 și 4 silabe, pentru a concluziona (în *Glossă* — p. 122): „Important că oricât de superbă ar fi impresia de spontaneitate a poeziei lui Em., poetul se preta totuși și la artificii de formă (cf. și *Dicționarul* său de rime); fapt care denotă cât de înverșunat îi era și cultul formei”.

Singura analiză stilistică pe versurile lui Eminescu dusă până la capăt este *Șase versuri de Eminescu*⁴⁷, în care, printre altele, sunt analizate aspecte fonetice, morfologice, sintactice și semantice din poezia *Se bate miezul nopții*.

Să revenim, însă, la cuvântul festiv *Eminescu*, rostit în Aula Universității din Cernăuți, la 15 iunie 1939, pentru semicentenarul morții poetului⁴⁸, în care Leca Morariu aglutinează preocupări și contribuții mai vechi, risipite prin revistele patronate de dânsul. Reținem aici reluarea uneia din concluziile studiului *Șase versuri de Eminescu*, anume preponderența suneților nazale *n* și *m*, pentru a le lega armonic de posibilitatea unei reale traduceri într-o limbă străină a inefabilului eminescian. Exemplificând cu o traducere în italiană efectuată de Francesco Politi, Leca Morariu afirmă categoric: „Reală, adevărată traducere din Eminescu a înțeles că nu ajunge să redea *poetic* numai fondul și forma lui Eminescu (și fond și formă deci!), ci cât mai mult și acea muzică a fonemelor și sonorităților specifice, [...], savurând și imitând din plin acompaniamentul orchestrației eminesciene”⁴⁹.

Ideile de mai sus se înscriu într-o mai susținută campanie a intransigentului de la Cernăuți, care nu scăpa nici o ocazie de a „vesteji” proasta transpunere a creației eminesciene în limbi de circulație europeană. Avem, aici, în primul rând reacțiile sale la traducerea în italiană a lui Ramiro Ortiz⁵⁰ și în germană a lui Konrad Richter⁵¹, ambele, de altfel, apreciate în epocă și chiar premiate de Academia Română. Profesorul ne oferă alternative, după el, mai reușite (Francesco Politi pentru italiană, Olvian Sorocean sau Laurentie Tomoiagă pentru germană) și deschide perspective asupra unui Leca Morariu constructiv, nu numai destructiv, cum ar părea la o lectură grăbită sau sumară.

⁴⁷ Curs public ținut la Universitatea „Regele Carol II”, Cernăuți, 11 dec. 1936, reprodus și în broșura lui Leca Morariu, *Eminescene*, Cernăuți, 1937, p. 3—13.

⁴⁸ Leca Morariu, *Eminescu*, Cernăuți, 1940.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁰ Leca Morariu, *Eminescu în italianește I*, Cernăuți, 1935, 19 p., Extras din „Buletinul Mihai Eminescu”, VI, fasc. 13, 1935, p. 25—31.

⁵¹ Leca Morariu, *Eminescu în nemțește*, „Buletinul Mihai Eminescu”, VII, fasc. 14, 1936, p. 132—134, și *Inconștiență, cinism sau... „academism?”* (Mascaraua Ion Sân-Giorgiu), „Buletinul Mihai Eminescu”, VIII, fasc. 15, 1937, p. 23—28 reprodus și în vol. *Eminescene*, Cernăuți, 1937.

La același capitol trebuie să ne referim la atitudinea criticului în fața unor noi ediții, biografii sau scrieri romanțate. Cazul Cezar Petrescu⁵² ni se pare relevant, căci profesorului i s-a părut o lucrare bună („Lui Cezar Petrescu îi va reveni totuși un merit; acela de a fi dres pe unde a stărvit E. Lovinescu”⁵³, dar acest lucru este expediat într-una sau două fraze, în timp ce majoritatea notei se ocupă de relevarea inadvertențelor, greșelilor de toate felurile, lipsei sau insuficienței informației. Spune că i se pare mai important a nota deficiențele, pentru ca o eventuală reluare a problemei să fie mai bună și că contribuie pe deplin la ridicarea „monumentului Eminescu”. Același lucru este valabil și-n alte cazuri, cu alți autori și alți creatori comentați. Incriminați vor fi Șerban Cioculescu⁵⁴, D. Caracostea, E. Lovinescu⁵⁵, N. Leon, N. I. Russu, D. Murărașu, T. Vianu, dr. C. Vlad și alții.

Foarte importantă ni se pare, în acest context, și doza de bun simț și de probitate profesională a unora din cei incriminați, care au știut să-și recunoască, pe o cale sau alta, scăderile. Am exemplifica doar cu reacțiile lui Cezar Petrescu și Șerban Cioculescu, care i-au oferit cărțile proprii cu dedicații sugestive — mărturii și ale statutului lui Leca Morariu în epocă: „Domnului Leca Morariu, fără de a cărui muncă și bunăvoință, această carte ar fi apărut altfel, Cezar Petrescu”⁵⁶, sau: „D-lui prof. Leca Morariu, profesorul de metodă, o încercare de lucrare științifică, Șerban Cioculescu”⁵⁷. Acesta din urmă, însă, „deraiatul atâtor chestiuni literare Șerban Cioculescu”⁵⁸, mai și mărturisește, într-o scrisoare adresată lui Gh. T. Kirileanu: „Leca Morariu, care i-a consacrat [lui I. Codru-Drăgușanu] un curs, la București, după plecarea lui de la Cernăuți și care m-a onorat cu o ieșire fulminantă, în ultimul număr al buletinului său, pentru o serie de erori, cărora le-a dat o proporție catastrofică, dar a căror relevare mi-a folosit să meditez asupra condițiilor cât mai exacte ale unei editări scrupuloase”⁵⁹.

Leca Morariu remarcă spontaneitatea lui Eminescu = sinceritate, loialitate, care „poate fi confirmată și cu concursul elementelor biografice”⁶⁰, apoi refuzul catedrei universitare sau al doctoratului = modestie, după care urmează diatriba împotriva lui G. Călinescu, care nu vedea aici decât „răspunsuri evazive”, „inepție” sau „inaptitudine”.

Sunt reliefate apoi intransigența și rectitudinea lui Eminescu în fața abuzurilor și nedreptăților, cu exemple diferite culese din varii mărturii (O. Minar, I. Slavici, Gr. Peucescu). Acel „sunt stricat cu toată lumea” dintr-o scrisoare către Veronica Micle, din 1882 se reflectă, evident, și-n versurile sale (*Scrisoarea III*), sau în scrierile politice, pe care Leca Morariu nu ezită

⁵² Leca Morariu, *Pentru „Luceafărul” lui Cezar Petrescu*, „Buletinul Mihai Eminescu”, VII, fasc. 14, 1936, p. 134.

⁵³ *Ibidem*, p. 134.

⁵⁴ „Netrebnica ediție a Drăgușanului... ieșit din superficialul diletantism al lui Șerban Cioculescu”, „Buletinul Mihai Eminescu”, XV, 1944, fasc. 22, p. 15.

⁵⁵ Leca Morariu, *Pe marginea lui „Mile”*, „Buletinul Mihai Eminescu”, V, 1934, fasc. 12, p. 47–48.

⁵⁶ Pe vol. I din *Romanul lui Eminescu*, în Fondul Leca Morariu.

⁵⁷ Pe volumul *Viața lui I. L. Caragiale*, în Fondul Leca Morariu.

⁵⁸ „Buletinul Mihai Eminescu”, XIV, 1943, fasc. 21, p. 15.

⁵⁹ Gh. T. Kirileanu, *Correspondență*. Ediție îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie și indici de Mircea Handoca, București, Minerva, 1977, p. 407.

⁶⁰ Leca Morariu, *Eminescu*, p. 8.

să le citeze, concluzionând: „Și noi rămâne să subliniem că, desigur, pentru viața de toate zilele, consecințele inevitabile ale atâtor calități și ale unei atât de perfecte ființe trebuiau să fie toate neajunsuri posibile”⁶¹.

Finalul este apoteotic și chintesentă a complexului Eminescu: „Nici o operă a scrisului românesc nu s-a încheiat dintr-o mai inexorabilă jertfă ca aceasta. Atotcovârșit de imperativul categoric al creației și al românismului său integral, atotuitător de sine deci, Eminescu pare a nu-i fi cerut vieții decât sincera, desăvârșita trăire, pentru că atât mai adevărată să i se împlinească opera”⁶², sau: „O viață deci care-i un alt monument — Eminescu! Monument însă care, împotriva biografierilor de până acum, rămâne să fie definitiv și real dezvelit, revelat. Monument pe care Eminescu și l-a creat deopotrivă de mare ca și opera lui literară și care, la fel ca aceasta, se constituie de la sine în operă de căpătâi pentru toate vremurile și toate generațiile ce vor să vină... Viață, pe care Thomas Carlyle n-ar fi pregetat s-o înscrie alături de cele ale *Eroilor* săi”⁶³.

Insistența pe „monumentul Eminescu” este o altă idee dragă profesorului Morariu, care în repetate rânduri o pomeneste în scrierile sale. „Monumentul” nu înseamnă deloc vreo statuie, pentru că acestea au fost dezavuate în repetate rânduri nu doar de Leca Morariu, ci și de alții comentatori ai momentului. „În loc de statui ca aceea care se vede nedescoperită încă în fața Universității din Iași, cu cât mai folositoare sunt știrile adunate de d-ștră și studiile pe care le-ați început asupra vieții lui Eminescu”, spune, de pildă, C. T. Kirileanu⁶⁴, ci monografia absolut necesară în cazul „Luceafărului poeziei române”, monografia științifică, documentată, temeinică, așa cum, de altfel, susținea mai de timpuriu și Gh. Bogdan-Duică: „Să lucrăm, însă, pentru cealaltă statuie: biografia monumentală care i se cuvine!”⁶⁵.

Concluzia studiului, pigmentată de citate, este că „Eminescu se prezintă într-o [...] perfectă, armonică unitate, ca artist și ca om, exponent al acelorași profunde convingeri și al acelorași loiale trăiri”⁶⁶, pentru că „ne-a dat culminația poeziei de reflexiune, poeziei filozofice românești”, „în cel mai pur lirism, a realizat cea mai suavă poezie a naturii” și „cel mai diafan, cel mai înalt cântec de iubire”, „satira poetică [...] se descarcă în genialele invective ale *Scrisorilor*”, «ca pelerin în timp și în spațiu al întregului neam românesc de la Nistru pân-la Tisa» (Simion Mehedinți) se pricepe «a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă», „a putut crea o limbă românească de calitate universală”⁶⁷. Iar corolarul este că „în toate aceste aspecte e același unic-integral Eminescu, cu aceeași completă, nelimitată dăruire a sa și cu aceeași unic de superbă omenie. Omenie care aproape depășește omenescul. Omenie vecină cu divinitatea. Omenie — altar de închinare”⁶⁸.

O categorie aparte de preocupări ale lui Leca Morariu ar fi cea a revizuirilor. Numeroase note și articole pun la punct chestiuni de istorie și cri-

⁶¹ *Ibidem*, p. 19.

⁶² *Ibidem*, p. 21.

⁶³ *Ibidem*, p. 22.

⁶⁴ Scrisoarea din 10 oct. 1935 către Leca Morariu, în Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 187.

⁶⁵ Și iarăși, și iarăși Eminescu, „Societatea de mâine”, II, nr. 8, 22 februarie 1925, p. 132.

⁶⁶ Leca Morariu, *Eminescu*, p. 22.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 23–27.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 28.

tică literară pornind de la ocazia oferită de apariția în public a diferitelor ediții din poeziile lui Eminescu, a unor studii critice, a unor traduceri sau romanțări. Trebuie spus că profesorul nu agreea (ca, de altfel, și D. Murărașu⁶⁹) această din urmă categorie de scrieri, care nu era nici știință, nici literatură, ci „un *gen ratat* (dar se vede imperios de actual)”, „literatură cu drum fix și dinainte știut”⁷⁰. Asta nu l-a făcut, însă, să respingă în bloc volumele datorate lui E. Lovinescu sau Cezar Petrescu, ceea ce nu s-a întâmplat și cu *Viața lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu, *Poezia lui Eminescu*, de Tudor Vianu, sau scrierile, pe bună dreptate intrate în anonimat, ale unuia ca N. I. Russu.

George Călinescu s-a „bucurat” de „atenția” deosebită a profesorului de la Cernăuți, care, ca destui alții în epocă, n-a sesizat și părțile bune ale monografiei Eminescu. Diatriba violentă a lui Leca Morariu ia forma broșurii *Eminescu la... Techirghiol* (*Anti-Călinescu*)⁷¹, urmată, ori de câte ori avea ocazia, de alte note risipite prin revistele proprii⁷². Revizuirile vizează probleme de amănunt, dar și de fond, de interpretare, „Eminescul” lui Călinescu fiind desacralizat, dat jos de pe piedestal și făcut om de rând, ba chiar, după părerea criticilor acestuia, vulgarizat. Nu vrem să intrăm într-o polemică tardivă, dar unele puncte ale profesorului cernăuțean merită reconsiderate cu ochi critic.

Aici, ca și în alte locuri, Leca Morariu pare deplasat prin importanța, poate exagerată, dată amănuntelor, erorilor de tot felul sau insuficienței informației, lucru de care-și dă seama și el, dar care nu-l face să renunțe⁷³.

Alte apropieri ale lui Leca Morariu de Mihai Eminescu ne rămân, deocamdată, ascunse. E vorba de o parte din conferințele publice susținute, ale căror titluri sunt promițătoare, dar ale căror texte nu știm dacă nu s-au pierdut: *Eminescu și Creangă*, *Omul și artistul Eminescu*, *Polemica Eminescu-Petrino*.

Un merit incontestabil al lui Leca Morariu este publicarea „Buletinului Mihai Eminescu” (1930—1944), în care, sprijinit de Gh. Bogdan-Duică, a adunat tot ceea ce considera că poate fi util în legătură cu biografia și opera luceafărului: fotografii, acte, manuscrise, amintiri, precum și studii substanțiale. Paginile revistei au fost deschise tuturor categoriilor de eminescologi, mai mult sau mai puțin cunoscuți, printre care D. Murărașu, Augustin Z. N. Pop, I. E. Torouțiu, Victor Morariu⁷⁴.

După cum am văzut și până acum, Leca Morariu se manifestă, chiar și atunci când face critică literară, în primul rând ca istoric. Această vene-

⁶⁹ D. Murărașu, *Romanțări și pseudo-știință literară*, „Cuget clar”, II, 1938, p. 702—704, 718—720 și 733—736; „autorii de romanțări iau documentele ca simple pretexte pentru a-și infierbânta imaginația”; sau: „Duși de-o imaginație dezordonată, torturați de vanitate și interes, vânând simpatia celor mediocri și vulgari, au produs lucrări pseudo-științifice, care nu ne fac cinste”.

⁷⁰ Leca Morariu, *Pentru „Luceafărul”*..., p. 134.

⁷¹ Colecția „Mihai Eminescu”, [București], [1932], 31 p., Extras din „Buletinul Mihai Eminescu”, III, 1932, fasc. 9, p. 141—167.

⁷² Ca, de pildă, *Și iarăși înămolitul*, „techirghiolitul” *Eminescul*!, „Buletinul Mihai Eminescu”, IV, fasc. 11, 1933, p. 16—20; G. Călinescu desființat prin sineși, „Făt-Frumos”, XIV, nr. 5—6, septembrie-decembrie, 1939, p. 156—158 etc.

⁷³ Leca Morariu, *Literatura mercantilă*, „Gazeta Transilvaniei”, 107, nr. 46, 12 august, 1944, p. 1—3.

⁷⁴ Vasile I. Postecă, *Bucovina stăruitoare întru cinstirea și lămurirea minunii Mihai Eminescu*, „Convorbiri literare”, LXXII, nr. 6—7—8—9, iunie-septembrie, 1939, p. 930.

rare a amănuntului, pentru el întotdeauna semnificativ, credința în atotputernicia informației dusă până la extrema limită, se poate datora unei înclinații naturale. Dar, cu multă probabilitate, asupra sistemului său de abordare a problemelor au funcționat mai multe influențe externe. Una poate fi și cea atribuită lui Gh. Bogdan-Duică: „Cantonarea în zonele subterane ale operei nu reprezintă decât adaptarea la necesitățile fazei în care se afla cercetarea fenomenului eminescian și, în ultimă instanță, un derivat al formației sale pozitivist-enciclopedice”⁷⁵. Nu este de neglijat, în cazul lui Leca Morariu, proveniența sa dintr-un mediu bucovinean care avea la bază o educație de tip german, exact, cu accent pus pe documentație strictă. Același lucru se dovedește și atunci când se manifestă pentru prima dată public, în calitate de culegător de folclor, unde iarăși avea nevoie de un exercițiu aplicat. Lucrarea sa de doctorat, *Morfologia verbului predicativ român*, se înscrie pe aceeași linie a maximei rigori, cu prea puține devieri de la datele stricte aflate pe parcursul cercetărilor. Același lucru se poate spune și despre doctele sale prezentări de manuscrise: *Isopia voronețeană*, *Isopia brașoveană din 1784*, *Codicele pătrăuțean*, *Codicele Const. Popovici 1796*. Poate că a contribuit la formarea sa în acest spirit și înclinația firească a bucovinenilor spre datele exacte, probante, care să constituie argumentele ființării lor românești, ale regăsirii patriei lor culturale. Nu întâmplător, cu referire numai la Eminescu, din generația mai vârstnică se înscriu ca exegeți de această nuanță, ca istorici literari, Radu Sbiera⁷⁶, Ion Grămadă⁷⁷, ba chiar și T. V. Stefanelli⁷⁸. Leca Morariu a avut și ca mentori tot oameni de aceeași substanță: „Istoria noastră literară — cea științifică, nu diletant-mercantilă și, atâta câtă este, răspunzând cu garanții ca N. Iorga, Gh. Bogdan-Duică, Ovid Densusianu, G. Pascu, Gh. Adamescu și N. Cartoian, e încă totuși un imens teren de revizuire”⁷⁹, adăugându-l într-o notă și pe Sextil Pușcariu, îndrumătorul său la doctorat.

Toate la un loc, sau doar unele din aceste motive, au contribuit la îndreptarea sa pe făgașul „istorismului”, al „biografismului”. Dacă a făcut bine sau rău ceea ce a făcut, să-l lăsăm să ne-o spună pe un străin, pe unul neimplicat în luptele literare din epocă, pe Ramiro Ortiz: „Leca Morariu in una serie di brevi articoli, tutti della massima importanza [...] discute [...] delle origini [lui Eminescu] contribuendo efficacemente, con una serie di minuziose e metodiche ricerche, tutte benissimo documentate [...]”⁸⁰. Aici poate că n-ar srica să ținem cont și de ce spunea Petru Iroaie⁸¹: „Conștiințiozitatea cercetării îl ducea până acolo că orice descoperire ori inedită observație critică personală după lungi studii și meditații, odată ce-și

⁷⁵ Ecaterina Vaum, *Prefață la G. Bogdan-Duică, Mihai Eminescu. Studii și articole*. Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Ecaterina Vaum, Iași, Junimea, 1981, Col. Eminesciana 24, p. 5.

⁷⁶ Radu I. Sbiera, *Amintiri despre Eminescu*, Cernăuți, 1903.

⁷⁷ Ion Grămadă, *Societatea academică social-literară „România Jună” din Viena (1871 — 1911)*, Arad, 1912; idem, *Mihail Eminescu*, Heidelberg, 1914.

⁷⁸ Teodor V. Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914.

⁷⁹ Leca Morariu, *Memento istoriei noastre literare*, „Făt-Frumos”, XVI, nr. 2, martie-aprilie 1941, p. 33.

⁸⁰ Ramiro Ortiz, *Nota bibliografica*, p. LXIX, in vol. Mihail Eminescu, *Poesie*, Firenze, 1927.

⁸¹ Petru Iroaie, *Realismul uman al lui Leca Morariu*, Roma, Revista Scriitorilor români, 1968, p. 11.

afila analogii în cercetările altora, ținea s-o documenteze și s-o apropie de acelea, citând și răscitând lucrările străine până a-și anula originalele-i constatări", afirmație care ne previne asupra unei clasificări rapide și facile a lui Leca Morariu în raftul „compilerilor”⁸².

Așa încât, credem că Leca Morariu trebuie repus pe locul care i se cuvine între eminescologi, dând deoparte exagerările și recunoscându-i-se meritele evidente, pe nedrept escamotate.

Zusammenfassung

Die Studie *Mihai Eminescu în viziunea lui Leca Morariu* untersucht die Beschäftigungen des Professors Leca Morariu (1888–1963) in Hinsicht auf die Kenntnis des Lebens und des Werkes von M. Eminescu. Es werden hervorgehoben die historischen und literaturkritischen Beiträge, die Nachforschungen über grundsätzliche Probleme und solche der Interpretation, der polemische Geist, die Herausgabe des *Buletin Mihai Eminescu* (1930–1944). Der Autor unterstreicht die solide intellektuelle Ausbildung des Emineskologen Leca Morariu, die Bedeutung, die er der strikten Dokumentation einräumt, die rigorose Methodologie, die Gewissenhaftigkeit des Forschens, die bis zur Verehrung des bezeichnenden Einzelnen reicht.

⁸² G. Călinescu, *Eminescologi*, „România literară”, I, nr. 16, 4 iunie 1932, p. 1.

VASILE GR. POP, ISTORIC LITERAR

PAVEL TUGUI

În toamna anului 1982, Editura Eminescu a pus la îndemâna cititorilor o carte pe nedrept uitată: *Conspect asupra literaturii române și literaturilor ei de la început și până astăzi în ordine cronologică* de Vasile Gr. Pop, Ediție critică, studiu introductiv și note de Paul Lăzărescu. Această restituire, pe lângă atâtea altele, realizate în ultima vreme de edituri, reprezintă, după noi, adevărat act de cultură și prilej nimerit de lărgire a cunoștințelor noastre despre începuturile istoriografiei literare românești și zbuciumul ei spre a se defini ca disciplină distinctă¹.

Apariția, într-o ediție modernă, a *Conspectului* lui V. Gr. Pop nu putea fi trecută cu vederea, deoarece are ca obiect începuturile adevărate ale cercetărilor de istoria literaturii române, temeiurile teoretice și metodologice ale acestei discipline atât de importante pentru istoria culturii naționale. În această lumină, comentariile publicate de unele reviste literare de prestigiu, pe marginea ediției îngrijite de Paul Lăzărescu, au prilejuit clarificarea multor probleme de istoriografie literară românească, relevându-se, pe drept cuvânt, valoarea și locul cărților lui Vasile Gr. Pop.²

Despre Vasile Gr. Pop se știau foarte puține lucruri. Cercetarea lui Paul Lăzărescu realizează, pentru prima dată, o descriere pertinentă a scrierilor lui V. Gr. Pop, dând extinderea cuvenită analizei studiilor sale de istorie literară. Date biografice, în genere, verificate au apărut întâia oară în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1973, portret redactat de Stănuța Crețu. Dar despre viața și formația intelectuală a acestui om de cultură, atât Stănuța Crețu, cât și Paul Lăzărescu furnizează puține informații, iar unele dintre ele sunt eronate.

Paul Lăzărescu susține, bunăoară, că Vasile Gr. Pop, după terminarea școlii primare din comuna natală (*Crasna* situată la nord de comuna Vicoșul de Sus, pe șoseaua spre Storojineț), și-ar fi continuat studiile gimnaziale la „Suceava, unde, dacă nu a fost coleg de clasă”, a fost prieten cu Simion Florea Marian... (p. 5). Cercetările de arhivă și ale documentelor școlare, întreprinse de noi, în anii 1968—1970, infirmă această supoziție.

¹ L. Kalustian, *Simple note*, București, Editura Minerva, 1980, p. 184—190.

² Artur Silvestri, *Prima istorie literară românească*, studiu amplu apărut în „Luceafărul” din 16 și 23 octombrie 1962; Șerban Cioculescu, *Conspectul lui Vasile Gr. Pop*, în „România literară”, XV, nr. 46, din 11 noiembrie 1982 (Ca de obicei, academicianul formulează întrebările esențiale despre viața lui V. Gr. Pop); Florica Dumitrescu, *O ediție de mare preț*, în „România literară”, XVI, nr. 19, din 12 mai 1983.

Încă în anul 1943, Aurel Vasiliu, în urma investigațiilor întreprinse în arhiva din casa lui Aron Pumnul, înregistrează pe:

„*German Vasiliu*, cl. I, 11/7 (iulie) 1860” — elev care copia *Foia pentru minte* din anul 1840, nr. 15, pentru „Biblioteca gimnaziștilor români de'n Cernăuți”.

În anul 1865, „*Voestiu German*” din clasa IV (sic!) a Liceului german din Cernăuți dona aceleiași bibliotecii „30 cr.”.

După aceea, V. Gr. Pop donează bibliotecii o carte (p. 61) și apoi alta: „*Eufrosina sau virtutea unei femei*. Nuvelletă istorică, prelucrată de V. Gr. Pop, București, 1870” (donată în 1870/73)³.

Transcrierile lui Aurel Vasiliu, cu sublinierea datelor caligrafiate și de Mihai Eminescu, sunt în afara oricărei discuții.

Dar nu m-am oprit numai la aceste consemnări, ci am consultat și alte documente din arhive, precum și acte școlare oficiale, existente în bibliotecă⁴.

Astfel, în „*Programm des K.K. Ober-Gymnasiums in Czernowitz...*”, 1866, I, p. 50, apar cei 15 elevi, bursieri ai Fondului Religionar din Bucovina. Între ei figurează: Ioan Cerniavski, Kodrat Grigorovicz, Meliton Halipa și încă cinci elevi din clasa a VIII-a; Constantin Danilevicz, Hilarion Bocancea și *Basil German*, din clasa a VII-a. La p. 63, apare tabelul elevilor care, în semestrul II al anului școlar 1865—1866, au promovat clasa a VII-a de liceu. În clasa a VII-a fuseseră 36 elevi. Clasificat pe primul loc a fost Emil Franzos, iar Constantin Danilevici a fost pe locul opt, un Ion Grigorcea pe locul 17, Vasile Bacinschi pe locul 19, iar pe locul 21 al clasificațiilor apare *Basil German*, urmat de Ion Lucescul, Hilarion Bocancea și Mihai Bocancea și alții.

Vasile German, viitorul istoric literar, a avut în clasa a VII-a a Liceului german din Cernăuți următorii profesori: mentor (diriginte) — J. Limberger, M. Kalinowski (Călinescu) — la religie, J. Branik — la latină, Theodor Wolf — la greacă, J. Limberger — la germană, Ion Sbiera — la română, J. Hayduk — la matematică, J. Bayerl — la fizică, V. Neumann — la științele naturale. A. Scherzel — la filosofie și W. Resl — la logică. La limba franceză, disciplină facultativă, — ca și altele — era profesor Fr. Emery.

Dacă în anul școlar 1865/1866, Vasile German era în clasa a VII-a de liceu, înseamnă că în anul școlar 1864/65 a fost în clasa a VI-a, astfel că mențiunea „cl. IV”, de la p. 46 a cărții lui Aurel Vasiliu, constituie o transcriere greșită, corect fiind „cl. VI”. Făcând această corectură, elevul German Vasile din clasa I, anul școlar 1859/1860, menționat în arhiva „Aron Pumnul” și înregistrat de Aurel Vasiliu, trece normal, din clasă în clasă, astfel că în anul 1865/1866 este elev în clasa a VII-a, așa cum arată *Programa* editată de direcția liceului.

Trebuie să notăm că Basil (Vasile) German, din Crasna, devine elev al Liceului german din Cernăuți, cu un an mai devreme decât Mihai Eminovici. Cu toate că n-a fost coleg de clasă cu Eminescu, este sigur că cei doi tineri s-au cunoscut încă la Cernăuți, la liceu sau în biblioteca din casele lui Aron Pumnul și amândoi au avut aceiași profesori și colegi de școală.

³ Aurel Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu*, Cernăuți, 1943, p. 30, 46, 61 și 170.

⁴ Vezi, „*Programm des K. K. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina, Czernowitz, 1866* și *Programm des gr. or. Ober-Gymnasiums in Suczawa, 1862* și cel din 1867, precum și alte acte oficiale din epocă, publicate în diferite scrieri bucovinene.

Vasile Gr. Pop termină liceul și trece examenul de maturitate în vara anului 1867, cu un an înainte de Ștefan Ștefureac, Alex. Chibici, Emil Kosub, Vasile Missir etc., și cu doi ani mai devreme decât Teodor Ștefaniuc și ceilalți foști colegi de clasă ai lui Mihai Eminescu. După cum se va vedea mai încolo, însuși Vasile Gr. Pop declară, în acte oficiale, că este absolvent al Liceului german din Cernăuți.

După Paul Lăzărescu, Mircea Fotea, în studiul monografic dedicat lui Simeon Florea Marian, scrie că Vasile Gr. Pop a cunoscut „preocupările din perioada de început” ale lui S. Fl. Marian „... în calitate de coleg la liceul din Suceava”⁵; sau că „împreună cu colegii Vasile Gr. Pop, istoric literar de mai târziu, și Ilie Pantazi”, S. Fl. Marian inițiază și pune bazele „Societății literare a junimii române studioase din Suceava” (p. 33 și 35). Cei doi cercetători au interpretat greșit amănuntele prezentate de V. Gr. Pop. În portretul ce i-l dedică prietenului său S. Fl. Marian, în *Conspect asupra literaturii române. Partea a II-a*. Din textul lui V. Gr. Pop reiese că cei doi tineri bucovineni s-au cunoscut foarte bine, au fost amici și au participat împreună la diferite acțiuni culturale, dar nu transpare de nicăieri că ar fi fost colegi de școală. De aceea afirmațiile, fără nici o rezervă și fără indicarea surselor, din cartea lui Mircea Fotea n-au acoperire reală și, după cum se va vedea, sunt eronate.

Pentru elucidarea acestui episod de istorie literară, am cercetat actele școlare ale liceului sucevean, înființat în anul 1860, *Programm des gr. or. Ober-Gymnasiums in Suczawa*. În anul școlar 1862/1863, Simeon Marian era elev în clasa I gimnazială, între colegi aflându-se Elias (Ilie) Pantazi, Leon Popescu, George Forgaci, Gherasim Buliga, Animopodist Dașchievici, Alex. Cocinschi, Samuil Isopescu, Basiliu Kobilanschi, Isosif Voievidca, Simeon Missir, Anton Lass etc., unii dintre ei fiind apoi studenți la Viena și amici ai lui Mihai Eminescu (p. 41). În anul școlar 1866/1867, Simeon Marian era elev în clasa a V-a liceală, care cuprindea acum 35 elevi, între ei aflându-se Elias Pantazi, Gherasim Buliga, Emilian Voiutchi, An. Dașchievici, Alex. Voievidca, Ștefan Lavric și Ion Ieremievici (mai târziu cunoscut prin numele *Dubău*). Foștii colegi Anton Lass și Alex. Cocinschi au rămas repetenți în clasa a IV-a, având coleg de clasă pe Cyprian Golembiovski, viitorul compozitor Ciprian Porumbescu. În anul școlar următor, 1867/1868, viitorul folclorist era elev în clasa a VI-a liceală. Acum, Simeon Marian, Elias Pantazi, Ion Ieremievici, Gherasim Buliga și alții înființează „Societatea literară a junimii române studioase din Suceava”. Atragem atenția că înființarea acestei societăți a fost sprijinită de profesorii liceului Dem. Isopescul, de istorie și română, Ștefan Nosievici, de matematică și fizică și Hieronim Munteanu, de greacă și latină.

În actele liceului sucevean, din anii 1862–1868, nu apare în nici o clasă numele elevului *Basil German*, sau *Vasile German Pop*, sau *Vasile Pop*... În clasa a III-a, din anul școlar 1862/63, apare un elev *German Kosmos*, care însă nu poate fi Vasile Gherman, ci este, probabil, numele vreunei rubedenii a viitorului istoric literar.

Privitor la relațiile dintre elevul S. Fl. Marian și Vasile German se impun anumite nuanțări și corectări. În anul 1868, februarie, elevul S. Marian din clasa a VI-a a liceului din Suceava trimite „Societății pentru Lite-

⁵ Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, 1987, p. 8.

ratură și Cultura Română în Bucovina” o scrisoare în care solicită sprijin pentru a i se tipări „100 de doine într-o broșurică pe spesele societății...”.⁶ Este limpede și definitiv clarificat faptul că Simeon Marian n-a fost coleg de liceu cu Vasile German. De bună seamă, Vasile German, din vara anului 1867, absolvent cu examen de maturitate al liceului cernăuțean, l-a cunoscut pe S. Fl. Marian în toamna anului 1867 sau în vacanța de iarnă 1867/1868, când a poposit mai multe luni în Suceava, de unde pleacă apoi la Botoșani și în Dumbrăveni, la rudele familiei sale. Simeon Marian era președintele Societății Literare a Junimii Române Studioase din Suceava și presupunem că Vasile German a participat la întrunirile ei, în timpul cât a stat în Suceava. În lunile din primăvara și vara anului 1868, V. Gr. Pop revine în Bucovina și călătorește pe valea Sucevei și a Siretului, se oprește din nou la Suceava și alte sate din jur, merge acasă la Crasna-Ilschi, apoi în comuna Straja, departe de satul natal și, de pretutindeni, culege doine populare. Fără să putem dovedi prin acte, nu este exclus ca el să fi fost însoțit de S. Fl. Marian.

Paul Lăzărescu arată (p. 17) că numele a fost „Vasile Gherman Pop”. Actele școlare înfirmă însă această susținere. Numele a fost „Vasile German” (Gherman). Prenumele este scris: „Văsiliu” altă dată „Voესიუ” în unele acte „Basil”. Asemenea scriere a prenumelui *Vasile* apare frecvent în acte școlare, reviste bucoviene și ardeleni la Vasile Bumbac, Vasile Burlă, etc. Pentru Bumbac întâlnim: „Voესიუ”, „Basil” și apoi Văsile, Vasile; pentru Burlă — „Voესიუ”, „Basil” etc. Cât privește numele de familie (patronimul), el este fără discuție German, așa cum apare în actele școlare. Acest nume, rostit „Gherman”, este vechi și-l găsim adesea în hrisoave românești din Țara de Sus și, ca atare, apare nu numai în Crasna, ci și la români de obârșie veche, din alte sate bucovinene și transilvănene. Că are „rezonanță slavă” nu înseamnă că nu poate fi de foarte veche stirpe română. Cât privește numele „Pop”, caligrafiat de unii „Popă”, el a fost augmentat, probabil, după terminarea liceului, fiind nume literar, pentru prima dată scris în revista „Ste-luța”, din martie 1868. Dacă el ar fi aparținut ca patronim, indiscutabil el apărea în actele școlare, mai ales în condițiile administrației austriece, cunoscută pentru meticulozitatea ei.

Ca și alți elevi români ai Liceului german din Cernăuți, Vasile German Pop nu este adeptul unui „sedentarism provincial comod”. El preferă pribegia, caută izbăvirea spiritului, este „ars de foc mare” — cum el însuși declară —, de dragoste fierbinte de țară și de cunoașterea vieții și trecutului neamului românesc, cultivată în sufletul lui de profesorii Aron Pumnul, Ion G. Sbiera, Veniamin Iliuț, M. Călinescu, de umanismul și democratismul unor profesori germani ca Heinrich Lewinski, Ștefan Wolf, Ernst Rudolf Neubauer, Wilhelm Vyslouzil, Josef Kraska, buni cunosători ai disciplinelor profesate și formați în universități europene de indiscutabil prestigiu. V. Gr. Pop s-a format în aceeași școală secundară și a avut aceiași profesori ca Mihai Eminescu și generația sa de tineri români, elevi ai Liceului german din Cernăuți.

Spre sfârșitul lui august 1868, autorul *Conspectului* sosește în București și, curând, intră, ca și alți tineri entuziaști din toate colțurile românești, în gruparea literară de la revista „Albina Pindului”.

Știind bine limba germană și având și diploma de bacalaureat de la liceul din Cernăuți, în toamna anului 1868, Vasile Gr. Pop este angajat profesor preparator de limba germană la clasele gimnaziale (I—V) de la inter-

⁶ Amănunte în „Făt-Frumos”, Cernăuți, VII, nr. 3—4, mai-august 1932, p. 176—180.

natul particular „Gianelloni” din București, unde funcționează până în iulie 1869⁷.

Spre sfârșitul anului 1868 primește o recomandare de la fostul său profesor I.G. Sbiera către V.A. Urechia, secretarul general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în vederea angajării ca funcționar în cadrul ministerului. În noiembrie, V. Gr. Pop „născut la Crasna-Ilschi, cercul Storozynetz în Bucovina” devine „ampliat în diviziunea Clerului”, unde „cap al diviziunii” era Dimitrie Ghidonescu⁸ (Comuna Crasna apare în unele documente istorice: *Crasna-Ilschi*).

La 15/27 martie 1869, el expediază prietenului său S. Fl. Marian de la Suceava o scrisoare încurajatoare: „Lucră! Speră! Crede! și vei fi fericit!” La ea anexează „un *Decret de primire*” în care citim: „primit [...] nemărginită amoare frățească [...] către toți tinerii activi și însemnați de știință [...] carii se devotează imparțial pentru binele și înăltarea națiunii române [...] — din libera mea voință, și junelui meu confrate [...]. D-lui Simeon Fl. Marian, a-i da din unicul meu venit un ajutor financiar de 5 fl. [...] pe fiecare lună din cele 10 luni ale anului școlar spre continuarea studiilor sale gimnaziale din clasa VII și VIII din gimnaziul Sucevei, cu adăugirea ca să lucre fără încetare pe cale literară”⁹. Generosul tânăr îi oferea prietenului din Suceava din banii ce-i primea pentru munca prestată la minister și lecțiile de la institutul particular „Gianelloni”.

Se știe că în primul semestru al clasei a VII-a de liceu, S.Fl. Marian întâmpină mari dificultăți școlare, este învinuit de abatere de la regulamentul școlar, datorită manifestărilor lui românești și patriotice, astfel că elevul pasionat pentru folclorul poporului său este constrâns să se transfere, pentru terminarea liceului, la Năsăud și apoi la Beiuș. În vacanța din vara anului 1869, V. Gr. Pop îi va expedia amicului său de la Suceava colecția „Albina Pindului”, pe 1868, a lui Gr. H. Granda, și cărțile: *Istoria Câmpulungului din România*, de C.D. Aricescu și *România sub Prințul Bibescu*. La sfârșitul verii 1869, Vasile Gr. Pop se recomanda „student la Facultatea Filosofică și ampliat al Ministerului de Culte în București”. Într-adevăr, în toamna lui 1869 se înscrie, în anul I al Facultății de Litere de la Universitatea din București, fiind trecut între cei 15 studenți „frecvenți”, între care și Gregoriu G. Tocilescu¹⁰.

În martie 1869, Gr. H. Granda organizează cercul literar „Orientul”¹¹. Tinerii români din acest cerc erau săraci și nu dispuneau de mijloace de trai, încât aspirau să obțină slujbe sigure în învățământ. Se ivește o împrejurare prielnică: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice anunță posturile vacante în școlile secundare din București. Se instituie o comisie formată din profesorii Ion C. Massim, Alex. Borănescu, D. Ananescu, toți de la „Sf. Sava”, prof. Alex. Robescu de la „Matei Basarab” și Pantazi Ghica, Grigore N. Mane și Dr. Ion Dragomir, delegați ai Consiliului Comunal al Capitalei.

⁷ Arhivele Centrale de Stat, București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 105/1869, f. 247.

⁸ *Ibidem*, dosar 1476/1865, f. 336.

⁹ Eugen Dumitriu, *Simion Florea Marian — comemorarea marelui etnograf și folclorist*, în „Suceava”, Anuarul Muzeului Județean, IX, 1982, p. 30.

¹⁰ Arhivele Centrale de Stat, București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 122/1869, f. 124.

¹¹ Pavel Țugui, *Grigore H. Granda. Omul și opera*, 1977, p. 95 și urm.

V. Gr. Pop expediază la minister următoarea cerere, înregistrată la 10 aprilie 1869:

Domnule Ministru!

Subsemnatul, pe bază-studiilor lyceale, absolvate în Gymnasiul Superior de Stat¹² al Cernăuților în Bucovina, toate în limba germană, după cum arată anexatele testimonii în număr de 15, vin respectos^u a vă ruga, Domnule Ministru, ca fiind vacantă *Catedra de limbă germană* la școala comercială din Capitală, să bine voiți a-mi încredința acest^u post^u ca profesor suplinitor^u până la terminul concursurilor arătate prin „Monitorul oficial^u” Nr. 68 cînd mă voi^u pune și eu spre concurarea zisului post^u după regulile cerute de Legea Instrucțiunei; iar’ suplinindu-se astăzi poate această catedră de un^u altul și neputându-se da dorinței mele vre un^u rezultat favorabil^u, atunci, vă rog^u, Domnule Ministru, să bine voiți a mă înscrie și pre mine în lista concurenților pentru această catedră pe luna septembrie anul^u curente.

Al D-voastre prea plecat^u și supus^u servitore

Vasile German Pop

Pe cerere se scrie: „Se va înscrie petiționarul în lista concurenților pt. catedra de limbă germană de la Școala Comercială din București”¹².

Pentru ocuparea aceluiași post s-au înscris 9 candidați între care reținem pe K. Țankov, cu certificate de la Școala Reală, Școala Comercială, Școala Politehnică din Viena și de la Universitatea din Viena. K. Țankov va deveni, mai târziu, redactorul și editorul ziarului în limba bulgară „Balcanul” (București, 2 februarie — 22 noiembrie 1875). Gr. H. Granda și Gr. Columbeanu se înscriu la concurs pentru ocuparea unui post de profesor la Școala Macedo-română. Solicită slujbe în învățământ sau instituții de cultură N. Scurtescu și N. Droc-Barcianu.

Deoarece V. Gr. Pop „n-a prezentat acte de studii” în timpul cerut de regulament, el nu s-a putut prezenta la concurs. (*ibidem*, f. 664: Lista celor înscriși „dar cari s-au retras de la Concurs sau nu s-au presintat deloc”). Pe cererea ce o depusese la minister apare mențiunea: „Am primit actele aci anexate, V. Gr. Pop”.

Paul Lăzărescu afirmă (p. 8) că V. Gr. Pop nu a plecat în vara anul^u 1869 în Bucovina. Dimpotrivă, el a avut concediu și a fost în Bucovina, a lăsat redacției *Foi Societății*... versurile *Călătorul și junele*, compuse, la București, în „ianuarie 1869”, apoi se întâlnește cu prietenul său S. Fl. Marian și cu foști colegi la liceul cernăuțean. Revenind la slujbă în minister, este avansat în Diviziunea Cultelor și Contabilității, ca „adjutor de arhivă” cu leafă lunară de 129 lei și 63 bani.

¹² Arhivele Centrale de Stat, București, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 152/1869, vol. III, f. 233.

Ca „adjutor de arhivă”, la 12 ianuarie 1870, trimite ministerului scri-soarea:

D-le Ministru,

Fiind cuprins de o boală provenită din neplăcutul temperament (sic!) a[] zilelor umede din trecut și neputând sta la postul meu ce ocup în acest onor. Minister, văzând că slăbiciu-nea corporală își ia dimensiuni mai însemnate pe zi ce merge și, spre a nu suferi timp îndelungat, crezând că cel mai convenabil lucru ar fi a face o cură serioasă medicală, vin prin aceasta cu profund respect a vă ruga, D-le Ministru, ca având în vedere cele de mai sus să binevoiți a-mi da un concediu de 15 zile, căci în caz de a mă însănătoși în mai puține zile nu voi rămâne un singur minut de a nu mă întoarce la postul meu încă înainte de expirarea concediilor.

Primiți, vă rog, D-le Ministru, asigurarea prea osebitei mele considerațiuni și profundu-lui respect ce vă conserv

Vasile Gr. Popă

Din text se resimte puternica influență a studiilor sale de limba română cu Aron Pumnul și cu elevul și colaboratorul acestuia, profesorul I.G. Sbiera.

Secretarul general al ministerului, G. Vărnăv, aprobă concediul solicitat¹³.

La 6 februarie revine ca o nouă cerere, pentru că boala este „grea” și reclamă „o cură serioasă”. . . . După un timp iese din spital, continuându-și activitatea. Boala însă revine, încât depune un certificat medical eliberat de Spitalul Colței din care rezultă:

„. . . Basiliu Gramen Pop, român, ortodox, în etate de 22 ani și domici-liat în București suferă de Epididymit Spontaneu și are nevoie de tratament încă 20 zile”.

Dacă am ține seama de această precizare, atunci tânărul bucovinean s-a născut în anul 1848 și nu în 1850. Comparând datele de școlaritate rez-ultă următoarele: dacă în anul școlar 1859/1860 era elev în clasa I de gimnaziu, înseamnă că anul nașterii nu putea fi decât 1848, în 1855 intrând în școala primară, iar în vara lui 1859 a absolvit patru clase primare, condiție necesară pentru a deveni elev în clasa I gimnazială. În orice caz, elevul din Crasna nu putea, în temeiul legilor școlare din Bucovina, să fie în clasa I gimnazială, la vârsta de nouă ani! Cu toate că nu avem la îndemână acte doveditoare, mențiunea de pe certificatul de deces, invocată de Stănuța Crețu în *Dicționa-rul literaturii române*, este discutabilă, neconvingătoare, mai ales că și în alte acte oficiale de la minister V. Gr. Pop indică, ca an al nașterii sale, 1848.

Se observă că în ultima cerere, probabil, sub influența colegilor din minister, Vasile își scrie numele „Gramen” — deci îl latinizează —, în loc să caligrafieze vechiul patronim „German”.

Spitalizarea l-a obligat să facă un împrumut mare de la prietenul său Vasile Dumitrescu (Păun), tânăr scriitor apreciat și de Mihai Eminescu. De aceea, până în august 1870, leafa de la minister o ridica D.V. Păun cu procură semnată de V. Gr. Pop¹⁴.

¹³ *Ibidem*, dosar 424/1870, f. 1.

¹⁴ Despre acestea, vezi Arhivele Centrale de Stat, Fond Ministerul Cultelor și Instruc-țiunii Publice, dosar 424/1870, f. 7, 9, 33, 62, 116, 157, 166, 203 și 232.

În iulie 1870, se însănătoșește și este invitat de N. Droc-Barcianu să petreacă convalescența la Giurgiu, unde prietenul său funcționa, de la 16 martie 1870, ca profesor de limba română la gimnaziul din localitate¹⁵. V. Gr. Pop a întreținut toată viața relații de prietenie cu toți foștii săi colegi la liceul din Cernăuți și cu alți bucovineni, cu membrii cercului „Orientul” și ai societății „Românismul”. Din funcția ce o avea la minister, adesea el a acordat sprijin material și moral unora dintre ei, a întreținut corespondență, nedescoperită încă. Este sigur că, în anii 1868—1869, la București, ca și mai târziu, V. Gr. Pop l-a cunoscut bine pe Mihai Eminescu și a făcut parte din cercul de prieteni ai marelui poet. În vara anului 1869, V. Gr. Pop efectuează culegeri de folclor din zona Rădăuți, Suceava și Botoșani, fiind însărcinat de cercul „Orientul” să realizeze această muncă împreună cu Mihai Eminescu. Ambii tineri fuseseră elevi la liceul din Cernăuți, iar dragostea și interesul puternic pentru producțiile folclorice le-au fost sădite de inflcăratele prelegeri ale lui Aron Pumnul și, după retragerea lui, ale lui I.G. Sbiera, el însuși pasionat culegător al creațiilor populare. Am arătat, cu alt prilej, însemnătatea deosebită a orientărilor teoretice și îndemnul practice, profesate de I.G. Sbiera și de alți profesori de la liceul cernăuțean privitoare la creația populară, la funcția ei de cunoaștere a spiritului și individualității poporului nostru¹⁶. Citind atent concepțiile lui V. Gr. Pop despre creația populară, constatăm o informație teoretică solidă; susține că „începutul literaturii noastre îl datorăm numai și numai cânturilor poporului, care ne-au păstrat limba, datina și chiar viața noastră națională, pântr-insele”. Acest principiu profesat de Aron Pumnul și I.G. Sbiera a fost teoretizat, în mod exemplar, sub influența școlii *Völkerpsychologie*, de Alecu Hurmuzachi, în eseurile sale din „Foaia Societății...” apărute în anul 1866. Este sigur că atât tânărul Mihai Eminescu, cât și colegul său de liceu Vasile German au cunoscut studiile publicate de Alecu Hurmuzachi, Aron Pumnul și I.G. Sbiera, ultimii fiindu-le și profesori. Reiterez întrebarea pe care o puneam în 1979: Oare nu cumva Vasile Gr. Pop a adus acel „caiet anonim” cuprinzând culegeri populare din Moldova și care s-a păstrat în Arhiva Eminescu? Este o supoziție ce merită să fie cercetată.

Paul Lăzărescu demonstrează legătura indiscutabilă a *Conspectului* cu *Lepturariile* lui Aron Pumnul, ea fiind sesizabilă în viziunea de ansamblu asupra scrisului românesc, autorul împărtășind principiul profesorilor săi de la liceu că trebuie să se realizeze întâi „un inventar”, o panoramă a literaturii de pe întreaga arie geografică unde se vorbește și se scrie românește, reconstituirea fenomenologică realizându-se din perspectivă istorică și prin fixarea etapelor — răstimpurilor — evoluției scrisului românesc. Editorul subliniază, pe drept cuvânt, caracterul „istorist” al *Conspectului*, dar nu trebuie uitată nici viziunea romantică-națională, de organizare a fenomenelor literar-culturale românești într-un ansamblu totalizant. Prioritate are cunoașterea materiei și a autorilor creatori de valori, înregistrarea datelor despre dinamica atât de diversificată a fenomenelor literare ca expresie a unității spirituale a românilor și nu interpretarea și valorificarea critică, într-un sistem al valorilor artistice în evoluția lor interioară. Cercetătorul modern tre-

¹⁵ *Ibidem*, dosar 165/1870, f. 470.

¹⁶ M. Eminescu, *Literatura populară*, ediție critică îngrijită de D. Murărașu, București, Minerva, 1977, recenzie de P. Țugui, în „Revista de istorie și teorie literară”, tom. 28, nr. 1, București, 1979, p. 133—137.

buie să judece măsura în care intuițiile, descrierile și informațiile din *Conspect* s-au confirmat, în timp, și dacă V. Gr. Pop nu a comis erori fatale, compromițătoare. Paul Lăzărescu sesizează ceea ce am fi îndemnați să numim astăzi obiectivitatea aprecierilor lui V. Gr. Pop. El nu este victima „conjuncturii ideologico-literare” și nici a animozităților din epocă, ci înregistrează calm, „la rece”, pe B.P. Hașdeu, dar și pe T. Maiorescu și intuiește cu perspicacitatea unui critic literar „norocos” talentul și valoarea tinerilor scriitori din generația sa, precum Mihai Eminescu, Al. Macedonski și Ioan Slavici, rânduindu-i cu încredere deplină în fluxul istoriei literaturii române, în anii 1875—1876! Nu-i scapă nici institutorul Ion Creangă cu „manualele” lui și care, în 1875, publicase în „Convorbiri literare” primele sale povești: *Soacra cu trei nurori* și *Capra cu trei iezi*.

Bunul simț și instrucția lui V. Gr. Pop merită toate laudele posterității. Elevul lui Aron Pumnul și I.G. Sbiera și studentul lui V.A. Urechia și T. Maiorescu vădește maximă circumspecție și, cu inteligență, știe bine ce este și ce trebuie să fie istoria literară, astfel că își ia toate măsurile de precauție, când scrie în *Considerațiuni generale* — de fapt cuvântul înainte la *Conceptul* său: „... spre a putea stabili o istorie a literaturii, ceea ce e treaba criticilor, trebuie mai întâi să existe un manual, pe cât se poate de complet, de succesiune a tuturor scrierilor, editate și inedite, fără de care criticul s-ar afla împiedicat în stabilirea adevărului”.

Paul Lăzărescu se oprește și asupra nedreptății istorice ce i s-a făcut acestui modest funcționar de stat și continuă să i se facă, cu toate că bucovineanul Vasile Gr. Pop este pionierul adevărat al istoriografiei literare românești.

Formația intelectuală a lui Vasile Gr. Pop datorează mult profesorului său de liceu I.G. Sbiera. Confruntarea ideilor din *Conspect* cu cele profasate, decenii de-a rândul, la catedră și răspândite prin studii și cărți de I.G. Sbiera demonstrează elocvent cât de mult este îndatorată nașterea istoriografiei literare românești acelui „patriarh” cu „pletele lui lungi, albe”, figură bizară ce „simțea ceva din legăturile nedesăvârșirii noastre trecătoare — cu eternitatea infinită — privilegiu al marilor talente și al vârstelor mari” (N. Iorga).

Este regretabil că studiul lui Paul Cornea din cartea *Conceptul de istorie literară în cultura românească* nu conține nici o referire la ideile lui Aron Pumnul și Al. Hurmuzachi despre literatură și istoria ei și cu atât mai de neînțeles apare ignorarea scrierilor, la obiect, ale lui I.G. Sbiera, care a editat două volume de istorie a culturii și literaturii române vechi și moderne¹⁷. În primele capitole din tomul tipărit în anul 1906, I.G. Sbiera insistă asupra conceptului de istorie literară. După ce vorbește de „încercări de istorie a graiului și literaturii românești” (Pumnul, Maior, Papiu-Ilarian, Iustin Popfui), I.G. Sbiera scrie: „De aci înainte apar câteva opuri de istorie literară, dintre care unele de un merit necontestabil. Acestea sunt:

1. V. Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române și literaturilor ei dela început și până astăzi*, 1875—1876... compus pe temeiul cunoștințelor ce le căpătase de la profesorii lui: A. Pumnul, I.G. Sbiera, V.A. Urechie. Astăzi este învechit de tot”.

¹⁷ *Mișcări culturale și literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504 — 1714*, Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt, 1897, *Contribuiri pentru o istorie socială cetățenească, religioasă bisericească și culturală literară a românilor de la originea lor încoace până în iulie 1904*, vol. I, Cernăuți, 1906 și *Studii istorice literare* etc. publicate în *Foiaia Societății* ... , Cernăuți, 1867 etc.

Fostul profesor de la liceul din Cernăuți amintește de elevul său și în cartea: *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie*, unde scrie următoarele; „... publică fostul meu învățăcel gimnasial V. Gr. Pop un « Conspect asupra literaturii române și a literaților ei », București, 1875—1876, lucrare care își avea originea în prelegerile lui Pumnul și ale mele de la gimnasiu”.

După cum am arătat mai înainte, în toamna anului 1868 Vasile Gr. Pop este angajat în centrala Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, la recomandarea lui V.A. Urechia, amicul lui I.G. Sbiera. În minister avea coleg de birou pe un anume Pt. Mogâldea. Peste un an, ministrul Al. Crețescu îl numește „copist în diviziunea contabilității”. Fiind un lucrător conștiincios și priceput, ministrul Chr. Tell propune, iar la 24 iunie 1871 apare decretul domnesc nr. 1228 prin care este numit „adjutore de șef de birou” în locul lui N. Th. Christescu, avansat șef de birou. Primea un salariu convenabil de 165 lei pe lună¹⁸ și avea misiunea să verifice executarea bugetului și toate actele de plată a salariilor lucrătorilor din Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, precum și ale corpului didactic din instituțiile de învățământ superior. școlile primare și secundare urbane. El contrasemnează „Verificat de V. Gr. Pop”, nume prezent pe sute de acte ministeriale, inclusiv pe cele întocmite de T. Maiorescu, Ion Creangă etc. În anul 1890, V. Gr. Pop este transferat de Titu Maiorescu din diviziunea contabilității „cu aceeași funcție” de ajutor de șef de birou, dar cu spor la salariu, în „Biroul personalului” subordonat direct ministrului. Acest post îi va oferi prilejul să supună numirii, avansării, evidențierii etc. de către conducerea ministerului (T. Maiorescu, C. Dem. Teodorescu, P. Poni, Take Ionescu) a sute de cadre didactice în învățământul românesc de toate gradele. Apoi conducerea ministerului (Petre Poni) îi încredințează (1895) postul de „șef al biroului înregistrării mandatelor”, având în subordone doi funcționari¹⁹.

În anii 1897—1898, pe vremea ministeriatului lui Spiru Haret, V. Gr. Pop este numit „secretar al Consiliului Permanent de Instrucțiune”, având colaboratori pe membrii consiliului: B.P. Hasdeu, C. Dimitrescu-Iași și Ioan Otescu. Aceasta este funcția de stat cea mai înaltă deținută de autorul *Conspectului*...

Privitor la studiile universitare, cercetările arată că Vasile Gr. Pop a susținut examene de an, a audiat prelegerile lui V.A. Urechia, Titu Maiorescu și ale altor profesori, a asistat și la lucrări de seminar, programate la orele când nu era obligat să fie la minister, dar nu și-a elaborat teza de licență. De aceea, în toate actele personale, el se prezintă ca „absolvent al Facultății de Filosofie și Litere” și niciodată ca licențiat în filosofie și litere. În lucrarea lui Marian Popescu-Spineni, numele lui Vasile Gr. Pop nu apare printre licențiații Facultății de Filosofie și Litere din București²⁰.

¹⁸ Arhivele Centrale de Stat, București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosă 882/1871, f. 125, 126.

¹⁹ „Anuarul oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor”, anul al cincilea, 1897/98, București, 1897 și pe anul școlar 1902—1903, București, 1902.

²⁰ Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior, Facultatea de Filosofie și Litere din București*, București, „Cultura Națională”, 1928; Vasile Gr. Pop nu apare în listele de „licențiați” ai facultății, reproduse începând de la p. 259. De asemenea, Pop Gr. Vasile nu este înregistrat între cei cu titluri universitare în lucrarea lui I. Bibiri, *Anuarul persoanelor care au obținut titluri universitare în țară în timpul celor 40 ani de domnie a regelui Carol I — 1866—1906*, București, 1906, evidență riguroasă și bine informată, care nu putea să-l omită tocmai pe V. Gr. Pop, în acel an funcționar activ în centrala Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Se știe că, prin legea din 1879, toate cadrele didactice din învățământul secundar erau obligate să aibă diplomă de licențiat de specialitate.

În lumina acestor constatări, este greu de crezut în afirmația Stănuței Crețu, care scrie că V. Gr. Pop „a fost profesor”. Preluând informația, Paul Lăzărescu adaugă în plus că ar fi fost profesor „în București”, dar nu indică școlile unde a avut catedra. În realitate, Vasile Gr. Pop, după ce n-a obținut, prin concurs, un post de învățământ, a rămas funcționar în minister, unde a lucrat „peste 20 de ani” — cum scrie P. Lăzărescu, — promovând treptat până la postul de șef de birou²¹, iar această slujbă nu i-a îngăduit să funcționeze și ca profesor într-o școală secundară. Ca apreciere a muncii sale, miniștrii Spiru Haret și Const. G. Dissescu i-au încredințat și funcția de „secretar al Consiliului Permanent al Instrucțiunii Publice”.

Cât privește aprecierile actuale despre activitatea de istoric literar și folclorist a lui Vasile Gr. Pop, studiul lui Paul Lăzărescu este incomplet, ignorând unele contribuții la obiect.

O ultimă remarcă asupra *Conspectului*... lui V. Gr. Pop. Confruntarea numelor de autori, inserate în cartea sa, cu cele existente în celebra *Istorie a literaturii române* a lui G. Călinescu relevă temeinicia informației literare a modestului funcționar de minister. Din *Conspectul*... lui V. Gr. Pop lipsesc autorii: Dinicu Golescu, Nicolae Văcărescu, Gr. Pleșoianu, M. Cuciurean, C. Facca, Zilot Românul, C. Caragiale, I.M. Bujoreanu, Ollănescu-Ascanio, I. Caragiani, Col. Locusteanu, D. Dăscălescu, C.V. Carp. Aceste omisiuni, fără o importanță deosebită, sunt explicabile și ele nu pot umbri valoarea documentară și literară a *Conspectului*. Trebuie reținut încă un fapt necomentat de nimeni: după apariția cărților sale în 1875 și 1876, V. Gr. Pop a continuat să publice în diferite periodice studii și portrete literare dedicate unor scriitori români. Astfel, în „Universul literar”, nr. 2, din 26 septembrie 1888, apare articolul *Ioan Văcărescu* de V. Gr. Pop etc. Aceasta arată că preocupările lui pentru istoria literară nu încetează odată cu tipărirea celor două volume ale *Conspectului*.

Dar ceea ce mi se pare de neînțeles este absența, din sumarul *Conspectului*, a scriitorilor Alecu Russo și Costache Negri, nume frecvente în paginile „Foi Societății” din Cernăuți, datorită lui Vasile Alecsandri, care le creionează portrete literare exemplare și tipărește inedite din scrierile ambilor scriitori. De asemenea, *Conspectul* nu reține numele lui Costache Stamati, foarte bine cunoscut în cercurile cernăuțene și comentat de I.G. Sbiera în cursurile sale. Bizară mi se pare și absența lui Ion Budai-Deleanu, cu atât mai mult cu cât V. Gr. Pop îl înregistrează în „Aurora Bucovinei” din 1872, la pagina 137: „Ion Budai-Deleanu (filolog și istoric)”.

În lecțiile sale și într-o *Ochire* asupra literaturii române din anul 1866, I.G. Sbiera apelează la sistemul gratulării și înnoibilării scriitorilor importanți cu denumiri răsunătoare. Astfel, în *Ochire* peste anul 1866, profesorul scrie

²¹ În martie 1907, deține postul de șef de birou în „Serviciul registraturii, arhivelor și al informațiilor” și avea ca șef pe Alex. Turnescu. În acel an, sub ministeriatul lui Spiru Haret, aveau slujbe în minister: Spiridon Popescu (director și inspector general), George Adamescu (inspector general pentru București și județele din jur), Alex. Macedonski (cercetător de documente istorice cu privire la minister), Grigore Pișculescu (în serviciul contabilității — în cadrul Administrației Casei Bisericeii). Despre acestea vezi „Anuarul Oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice pe anul 1907”.

că Vasile Alecsandri este „poetul rege”²². Ca să nu fie mai prejos de dascălul său cernățeanu, Vasile Gr. Pop în a sa *Auroră a Bucovinei*, p. 136, scrie că bardul de la Mircești este numit „ministru al poeziei române”, ceea ce mi se pare, în afara involuntarei ironii, că reflectă opinia generației de poeți, din jurul anului 1870, imortalizată de reprezentantul ei cel mai strălucitor — Mihai Eminescu.

Zusammenfassung

Vasile Gr. Pop (1848 – 1909), angeboren in Crasna (Bukowina), studiert in Czernowitz und wird an der Gesellschaft „Orientul” tätig. Hier beteiligte sich auch M. Eminescu. V. Gr. Pop sammelte Folklore aus Bukowina. Er ist als Verfasser des Werks: *Conspect asupra literaturii române și literaților ei de la început până astăzi în ordine cronologică* bekannt, eine der ersten Synthese der rumänischen Literatur.

²² Despre acestea și „metamorfoza” poetică a ideii exprimate de I. G. Sbiera, vezi ediția *Povești și poezii populare românești*, București, Editura „Minerva”, 1971, p. LII.

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI AUREL ONCIUL, 1904–1918

MARIAN OLARU

Temă deosebit de vastă, viața politică din Bucovina istorică a generat în câmpul istoriografiei (și nu numai), abordări care alternează capricios de la continua analiză și reevaluare, la apologie și rechizitoriu. Toate acestea impun cu necesitate săvârșirea unui demers bazat pe comparatism și imagologie, pentru realizarea unei imagini asupra epocii și a oamenilor, cât mai aproape de adevăr, atât cât este posibil și ne permit sursele de documentare.

Pentru a înțelege situația în care se află Bucovina, această parte a pământului românesc, la începutul secolului al XX-lea, să aducem în atenție ceea ce au dorit autoritățile imperiale a transmite prin imagini, a fi Țara Fagilor: „Cine a fost la 12 octombrie 1777 în alaiul ce am schițat a văzut adevărat «Dreptatea», «Bunătatea», femei cioplite ca statue și arătând amândouă asupra numelui Majestății Sale. Bunătatea, ca mamă, acoperea cu căldură, strângându-l în brațe, pe un copil moldovean. Niște tablouri simbolizau bogăția viitoare a câmpurilor, ce va veni, învățătura cărții, ce se va da, bunăstarea boierilor... Era frumos și desigur sincer! Austria a purtat, pretutindenea pe unde a înaintat, cultură. Bucovina a fost însă prea departe de la centru și a suferit”¹. Viața politică din Bucovina istorică a fost oglinda fidelă a sistemului promovat de Curtea Vieneză, încât un contemporan afirma: „Oriunde ți-ai fi întors ochii... întâlneai acolo la fiecare pas, îmbrățișându-se, dându-și concursul ocult, toate experiențele bătrânei perfidii vieneze: toate mijloacele de adormire, de stăpânire sau măcar de zăbovire a conștiințelor; toate metodele de cârmuire prin intrigă și corupțiune; însemnate în cursul veacurilor, de către harnicii beamteri austrieци, ca unele cari duc mai sigur la scop”².

Cele două texte reproduse mai sus ilustrează discrepanța izbitoră dintre promisiunile instaurării stăpânirii habsburgice asupra unei părți a Moldovei de Sus și „împlinirile” unui imperiu dualist care-și arogase o „misiune civilizatoare” la Dunărea de Jos, atât de lamentabil încheiată prin lupta popoarelor asuprite de dinclo și de dincoace de Leitha.

Ion I. Nistor, într-o analiză lucidă asupra situației politice din Bucovina de până la 1914, ne oferă o imagine veridică asupra efectelor nefaste ale politicianismului care dezbină neamul românesc din această provincie: „O mână de politicieni, toți săraci, dezbinați în trei partide, sau mai bine zis în trei cete îndușmănite și anume nu pe tema unei idei conducătoare, ci pe tema intereselor meschine. «Apărăriștii» prin organul lor «Viața Nouă», democrații prin «Foiaia Poporului» împroașcă zilnic veninul neîncrederii și vrajbei în masele populare. Ei bine, oamenii aceștia, vreo 20 la număr, revendică pen-

¹ George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe asupra situației*, Sibiu, Institutul Tipografic „T. Liviu Albini”, 1895, p. 14.

² G. Rotică, *Bucovina care s-a dus... Articole despre oameni, locuri și fapte*, București, Editura Alcahay & co., f.a., p. 88.

tru ei monopolul politic în Bucovina, se urâsc, se suspicionează, se batjocoresc și-și reproșează cele mai urâcioase și culpabile fapte — și, durere, multe din aceste învinuiri sunt riguros exacte — oferind pe calea aceasta, atât guvernului cât și celorlalte națiuni conlocuitoare, cel mai dezgustător tablou de decadență morală și josnicie sufletească... copleșite de buruiana acestui politicianism netrebnic, vegetează elemente cinstite, harnice, muncitoare și iubitoare de țară ale neamului nostru, care așteaptă să fie izbăvit de coșmarul politicianismului bucovinean. Aceste elemente suferă, dar nu pierd nădejdea în viitor”³. Soluția preconizată de marele istoric era „renașterea neamului nostru din Bucovina la nouă viață politică și culturală, inaugurând o politică de cinste și demnitate națională, o politică de apărare și recucerirea unui viitor mai vrednic și mai bun în sânul românismului atotcuprinzător”⁴.

Viața politică frământată din Bucovina, unde partidele politice ale românilor au evoluat între unire și dezbinare⁵, în care Aurel Onciul a constituit un subiect activ, s-a bucurat de atenta urmărire a românilor din Regat. George Bogdan-Duică, bun cunoscător al situației din Bucovina, încearcă să afle cauzele acestor dezbinări și să găsească soluțiile pentru reunirea forțelor politice românești pe tărâm național. De aceea, în 1913, el adresează oamenilor politici de marcă din Bucovina o serie de întrebări care vizau chestiunile cele mai importante ale acelei perioade. Aceste întrebări erau:

„1. Care sunt chestiunile care ar impune solidaritatea tuturor claselor și luptătorilor din Bucovina?

2. Care — și întrucât sunt îndreptățite — principiile economice, sociale și politice ale fracțiunilor parlamentare românești? Întrucât guvernul și străinii au influențat desfacerea partidului român în fracțiuni?

3. La ce probleme s-ar conta pe colaborarea fracțiunilor și la care nu se poate spera în ea?

4. Ce urmări vor avea legile « democratice » din ultimii ani, de exemplu legea electorală, a băncilor etc.?)

5. Ce credeți despre « sanare »?

6. Ce credeți despre înțelegerea cu rutenii în chestiunea bisericească?

7. Care sunt reflexele în Bucovina ale curentelor politice mari, reprezentate în parlamentul vienez și care trebuie să fie acolo orientarea politică internă și externă?

8. Ce părere aveți despre educația politică a generației actuale universitare în raport cu problemele arătate?”⁶

La acest set de întrebări oamenii politici bucovineni au evitat să răspundă, excepție făcând Constantin Hurmuzachi. Răspunsul acestuia este publicat în nr. 4/1913 al revistei „Românismul”⁷). Acesta arată că existența

³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 338.

⁴ *Ibidem*, p. 339.

⁵ „Glasul Bucovinei”, Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți — București, nr. 1, 1994, p. 41–46.

⁶ G. Bogdan-Duică, *Bucovina mută*, „Românismul”, I, nr. 2, 1913, p. 73.

⁷ Constantin Hurmuzachi, *Scrisori din Bucovina*, „Românismul”, I, nr. 4, 1913, p. 185–187.

oamenilor politici români din Bucovina într-un singur partid a determinat „neactivitate deplină sau, mai precis, pentru a suprima sub pretext de disciplină de partid orice critică îndreptătită a unei politici greșite”⁸. Constantin Hurmuzachi arată că: „Nu e posibil ca una din fracțiunile existente să facă o politică absolut contrară intereselor naționale, căci, dacă ar încerca așa ceva, atunci ar pierde terenul și popularitatea și favorul altor fracțiuni”⁹. În continuarea scrisorii sale din 11 aprilie 1913, Constantin Hurmuzachi arată că solidaritatea tuturor fracțiunilor politice românești era exprimată prin atitudinea comună în chestiunile „pur naționale”, precum chestia școlilor primare și chestiunea bisericească. Autorul își întărește răspunsul prin trimiterea interpelării doctorului Vasilovschi, susținută în dieta Bucovinei, publicată în „Viața nouă”, în care se dovedea politica antiromânească a autorităților, prin șicanele pe care acestea le făceau școlilor particulare românești.

Pregătindu-se pentru alegerile din 1904, Aurel Onciul își expusese programul politic în revista „Privitorul” și desfășurase o intensă agitație prin publicația „Voința poporului”. Programul amintit cuprindea trei puncte esențiale: înființarea băncii țării; reforma electorală și legea comunală. Aceste trei obiective, care se găseau cuprinse mai dinainte în programul naționalistilor¹⁰, veneau în întâmpinarea intereselor unor categorii largi de locuitori ai Bucovinei. Așa se explică faptul că „democrații”, conduși de Aurel Onciul și Florea Lupu, au antrenat la viața politică învățători, preoți și țărani. Aceasta se explică și prin faptul că, la acea vreme, învățătorii se aflau încă la începuturile organizării lor, iar țăranii fuseseră, într-o anumită măsură, neglijați de partidele politice românești din Bucovina.

Felul în care dr. Aurel Onciul și dr. Florea Lupu au înțeles să facă agitație politică era unul neobișnuit, care nu cruța nici un fel de armă politică urmărind „în tot chipul să discrediteze pe contrarii lor politici, să-i înlăture, negându-le oricăre merit și punându-le în cărcă oricăre vină pentru toate nenorocirile naționale de până atunci, ca astfel să-i compromită în fața poporului”¹¹. Prin felul acesta de a face politică, „stăruitor și energic”, partidul național — care avea importante rezultate pe tărâm național — cunoaște o slăbire datorită loviturilor primite din partea „democraților”, care își îndreptau toată stăruința „direct asupra țărănimii, prin adunări și agitații de tot felul, dintre care nu toate merită laudă”¹².

Pentru a-și atinge obiectivele politice, în iunie 1904, democrații fac un nou pas în organizarea lor politică, încheind cu ucrainenii, germanii și evreii o „tovărășie țărănească” — *Freisinniger Verband* — având ca scop „apărarea intereselor politice, culturale și economice ale păturilor muncitoare din Bucovina”¹³. „Tovărășia țărănească” urmărea să schimbe legea electorală, să acționeze pentru înființarea unei bănci a țării și a unor case de ajutor, să militeze pentru înființarea de școli naționale, pentru desființarea domeniilor (*Gutsgebiete*), mărirea lefilor învățătorilor etc. În documentul programatic

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 318.

¹¹ Doctor Iuris, *Viața politică, economică și culturală în Bucovina*, „Românismul”, I, nr. 5—6, 1913, p. 248.

¹² *Ibidem*, p. 249.

¹³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 319.

al acestei înțelegeri, la capitolul III se arată: „nu încap în cercul tovărășiei țărănești toate treburile naționale. Drept treburile naționale trec toate acelea care deputaților de neamul cutare li se par naționale. Dar și în treburile naționale deputații se vor purta cu credință și dragostea îndătinată între tovarăși”¹⁴. În articolul semnat „Doctor Iuris”, privitor la această înțelegere, se afirmă că aceasta s-a făcut pentru a asigura majoritatea necesară votării reformelor înscrise și în programul democraților, că aceste reforme au însemnat un progres „însă numai din punct de vedere austriac sau, mai bine zis, bucovinist-austriac; și folosind Bucovinii întregi, a trebuit să aducă, relativ, folos și românilor cari încă-s în Bucovina”. În felul acesta Aurel Onciul „a avut în vedere mai întâi interesul Bucovinii și abia în rândul al doilea interesul național românesc”. Autorul menționat îl critică pe politicianul bucovinean pentru faptul că n-a căutat să aducă neamul românesc din Bucovina la poziția importantă pe care o avusese mai înainte. Aceasta se datorează, crede „Doctor Iuris”, faptului că Aurel Onciul s-a format în Viena, la Theresianum. Ca și Onciul, mulți dintre fiii nobililor români deprindeau o educație „austro-cosmopolită”, ostilă interesului național¹⁵.

Adversitatea dintre democrații conduși de Aurel Onciul și curentul politic reprezentat de Iancu Flondor a devenit atât de mare, mai ales în preajma alegerilor dietale din iulie 1904. Acestea aveau să aducă triumful curentului democrat și înfrângerea Partidului Poporal Național, condus de Iancu Flondor, care se retrage pentru moment din activitatea politică. Acesta se dovedea, așa cum scria Al. Procopovici, „boierul de aristocratică intransigență, adesea resemnat, dar impulsiv și necruțător, când pornea la luptă să-și apere neamul și credințele sale”¹⁶.

Adversitatea dintre democrați și naționaliști era atât de mare încât, la 3 iulie 1904, cu o zi înainte de manifestările ce urmau să aibă loc la Putna, cu prilejul aniversării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Iancu Flondor scria lui Doxuța Hurmuzachi că refuză să participe la aceste manifestări, deoarece „de o astfel de distincțiune deosebită și neobicinuită vor fi părtași deputații ruteni Pihuleak, Nekolay Wassilko și trădătorul neamului nostru Florea Lupu... Persoanele numite sunt — abstrăgând de la deplasarea lor socială — cei mai notorici, mai aprigi și mai destrăbalați dușmani ai neamului nostru și prin urmare ai memoriei lui Ștefan cel Mare, a căror atitudine politică și particulară a avut drept urmare excluderea respectivilor de la toate și cele mai neînsemnate petreceri naționale”¹⁷. Dealtfel, Doxuța Hurmuzachi, președintele comitetului de organizare a manifestării amintite, ajunge în conflict cu șeful democraților, Aurel Onciul, cu care a trebuit să se bată în duel, prezentându-se bandajat la manifestarea menționată¹⁸.

În urma alegerilor din iulie 1904, „tovărășia țărănească” trece la înfrățirea reformelor pe care și le-a propus și anume o nouă lege electorală, care

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Doctor Iuris, *op. cit.*, p. 249.

¹⁶ Al. Procopovici, 25 de ani de la Unirea Bucovinei, Extras din „Transilvania”, an 74, nr. 11—12, 1943, p. 9.

¹⁷ Arhivele Statului București, Fond Hurmuzachi, Dosar 348, VIII, filele 74—75, și „Vinturii”. Foiaia clerului ortodox român din Bucovina, I, nr. 3, 15/28 iulie 1904, în articolul Sărbătoarea de la Putna, arată că la Putna, alături de guvernatorul Hohenlohe, au venit I. Lupu, Eudoxiu baron de Hurmuzachi și dr. Iancu cavaler de Flondor.

¹⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 320.

o modifică pe cea din 1861, prin care ducatul Bucovinei era împărțit în curii naționale (români, ucraineni, germani, evrei, polonezi), fiecărei curii revenindu-i un anumit număr de mandate din cele 61 prevăzute. Deși avea meritul democratizării vieții politice, prin noua lege electorală susținută de democrații români pierd majoritatea în camera provincială și „hegemonia politică în Bucovina”¹⁹.

Democrații împreună cu ucrainenii, germanii și evreii au acționat și pentru împlinirea programului lor în domeniul învățământului reușind, în anul 1906, să divizeze Inspectoratul General al Învățământului în trei secțiuni: română, germană și ucraineană. Rezultatul practic al acestei acțiuni a fost marele avânt pe care l-a luat învățământul ucrainean și unele realizări pentru învățământul în limbile română și germană. Aceasta se datorează și faptului că, în urma introducerii votului universal, din anul 1907, în Austria, deputații ucraineni devin o forță parlamentară demnă de luat în seamă și ale căror revendicări naționale guvernul austriac nu le putea împlini în Galiția, dar le-a împlinit, pe seama românilor dezbinăți, în Bucovina.

În mai 1905, a avut loc împăcarea care părea să aducă unitatea politică a tuturor românilor. La 2/15 aprilie 1906 s-a reluat tipărirea „Gazetei Bucovinei”, care își propunea să aducă în scena politică întreaga națiune română. Împăcarea, care se dorea pe baze solide, nu i-a cuprins și pe „naționali” din Partidul Popular Național, care prin organul lor „Apărarea națională” vor continua lupta împotriva democraților²⁰. Astfel, în preajma alegerilor din mai 1907, românii se găseau divizați, iar violența de limbaj se regăsea în coloanele ziarelor „Voința poporului” și „Apărarea națională”. În urma alegerilor menționate pentru parlamentul vienez sunt aleși patru deputați români, între care și Aurel Onciul, la Gura Humorului. Aceștia împreună cu alesul câmpulungenilor, contele Bellegarde, au constituit clubul român parlamentar de la Viena, care va intra în colaborare cu creștin-socialii conduși de dr. Lueger²¹.

Deși Partidul Poporal Național „n-avea încredere în acel Onciu care mergea umăr la umăr cu evreii și cu micul Belzebut”²² a luat, în 1908, hotărârea de a fuziona, împreună cu democrații și conservatorii, cu Partidul Creștin Social al lui Lueger. În nr. 1, din 16 octombrie 1908, publicația „Românul” arăta că această împăcare se datora experienței anilor trecuți, care făcuse posibilă moderarea tuturor exagerărilor reciproce²³. *Actul împăcării* hotărâ ca în fruntea partidului să se afle Iancu Flondor și o „dirigență” compusă din șase membri, delegați din partidul „apărărist” și partidul democratic; această situație urma să dureze până la noile alegeri pe baza unui nou statut. Actul împăcării era semnat de Aurel Onciul, Florea Lupu, Gh. Tofan, Petru Popescu, Nico Mihalescu, dr. Ștefan Saghin, dr. Th. Tarnavski, Dori Popovici, Atanasie Gherman, Zaharie Percec, Gh. Sârbu și dr. Vasile Bodnărescu.

¹⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 323 și Doctor Iuris, *op. cit.*, p. 250.

²⁰ Dr. Emilian Slușanschi, secretarul societății „Armonia”, în articolul *Cum stăm?*, publicat în „Gazeta Bucovinei”, VII, nr. 17, din 17 iunie 1906, p. 1, aprecia că, în urma luptei purtate între democrați și naționali, „majoritatea covârșitoare a inteligenței s-a retras după dizolvarea partidului poporal de pe arena vieții naționale-politice și a cedat terenul democraților, păstrând însă în inimă o doză bună de amărăciune pentru înfrângerea îndurată și, mai ales, pentru ofensa, [pe] care adesea a trebuit s-o suporte”.

²¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 330.

²² „Românul”, I, nr. 5, din 1 noiembrie 1908, p. 1, art. *Până-n 19 octombrie*.

²³ „Românul”, I, 16 octombrie 1908, p. 1.

În același ziar au fost publicate proiectul statutului, considerațiile privitoare la obiectivele partidului și modul de organizare a acestuia. Împăcarea a fost confirmată de o mare adunare, ținută în grădina publică din Cernăuți, condusă de dr. Th. Tarnavski și la care Aurel Onciul a explicat, alături de Dori Popovici, scopurile împăcării.

În publicația partidului reunificat, „Românul”, sunt publicate mai multe articole privitoare la activitatea lui Aurel Onciul în dieta țării, arătându-se că omul politic menționat a acționat pentru reforma electorală, pentru impulsivarea activității dietei și a căpitanului țării George Wassilko, care fusese ales deputat datorită eforturilor lui Aurel Onciul și Florea Lupu. Lui G. Wassilko și lui Stocki li se reproșau dezinteresul față de administrația țării, tolerarea corupției și tratamentul preferențial față de „ruși”. Atenție deosebită a acordat Aurel Onciul situației învățătorilor, pentru care propunea mărirea lefurilor, înlăturării neregulilor din sistemul judiciar, al poștei, cel al exploatarei fondurilor forestiere²⁴ etc. În articolele amintite se arată că Aurel Onciul se bucura de un real succes în activitatea sa politică. Aceasta este perioada în care el îi critică pe baronul Wassilko — unealta lui Stocki — și pe „renegatul” Koko Wassilko, acesta din urmă pentru că face „slujbă trădătoare de neam”, că a pierdut „încrederea tuturor românilor”, care îl priveau ca pe „un rutean mascat”²⁵.

Împăcarea dintre diferitele curente politice românești din Bucovina a durat până în preajma alegerilor, din 1911, pentru Dieta Bucovinei și Parlamentul din Viena. În această perioadă partidul își luase denumirea de Partid Național Român (ian. 1909), ca urmare a desprinderii de creștinii-sociali austrieci. Până la izbucnirea războiului, trei au fost subiectele politice cele mai dezbătute: înființarea Băncii Țării și constituirea unor societăți de exploatare a lemnului din moșiile cumpărate de la fondul bisericesc, recensământul austriac al populației din 1910 și chestiunea bisericească.

În anul 1906, Partidul Democrat, condus de Aurel Onciul, reușește, cu sprijinul creștinilor-sociali din Austria, să obțină de la guvernul Beck sprijinul pentru înființarea unor întreprinderi pentru exploatarea lemnului din pădurile Bucovinei, pe parcele cumpărate de la fondul bisericesc. Pentru că românii erau lipsiți de capitalurile necesare, recurge la garanția subsidiară a băncilor țărănești, care erau conduse de o centrală. Din 1906, doctor Florea Lupu s-a aflat în funtea acestei centrale, care a inițiat afacerile cu lemn cu firmele G. Ballan și G. Balan & Comp. Activitatea desfășurată s-a dovedit profitabilă la început, iar Florea Lupu, președintele Băncii Țării, se bucura de succes ca „inițiatorul și conducătorul noii mișcări economice și industriale”²⁶. În 1911, odată cu schimbarea guvernului Bienerth, asupra centralei și băncilor țărănești se abate pericolul stagnării și falimentului. Pentru a scăpa de faliment, Aurel Onciul apelează la sprijinul Centralei Caselor de Economii din Praga pentru a sprijini băncile românești și ucrainene. Reprezentanții curentului național folosesc acest prilej ca în presa lor să dezvăluie neregulile săvârșite de democrați. Aceștia din urmă sunt acuzați pentru faptul că au făcut afaceri riscante cumpărând moșiile Milișăuți și Pătrăuți, că l-au favorizat pe „maestrul silvic” Cuparencu în afacerea cu lemne; iar cumnații lui

²⁴ „Românul”, I, nr. 3; 5—7, 1908, art. *Căpitanul țării, Dieta țării și Bilanțul sesiunii dietale*.

²⁵ *Ibidem*, nr. 7, p. 2.

²⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 333.

A. Onciul și dr. Florea Lupu au încheiat contracte oneroase, pierderile Centralei ridicându-se la 7 milioane de coroane. În felul acesta „Centrala a devenit cuibul politic al Partidului Democrat”²⁷. Ca urmare a articolelor publicate de naționaliști și a presiunilor exercitate de aceștia, începând cu luna septembrie 1911, dr. Florea Lupu a fost supus la numeroase cercetări penale având ca obiect *dezastrul economic*²⁸ pricinuit Centralei însoțirilor economice. Ion Nistor apreciază că situația economică dificilă a Centralei însoțirilor economice se datora unei conjuncturi nefavorabile pe piața lemnului, provocată de concurența străină²⁹. Scandalul provocat de falimentul Centralei și problema „sanării” a durat până la primul război mondial, fără ca nimeni să fie pedepsit în vreun fel.

În primul deceniu al sec. al XX-lea activitatea politică a ucrainenilor din Bucovina cunoaște o anumită amplificare și diversificare, „Foaia poporului”, al cărei proprietar era Aurel cavaler de Onciul, sesiza aceste transformări, enumerând direcțiile de acțiune ale rutenilor: editarea de cărți sub egida centralei ucrainene (de regulă antiromânești); sprijinirea materială a copiilor ucrainenii pentru urmarea cursurilor școlare; diversificarea activităților culturale în rândul ucrainenilor și răspândirea publicației „Narodni Holos”. În această publicație se arătau, referitor la existența rutenilor, următoarele: „existența întregului nostru neam din Bucovina depinde de recensământul de acum... noi toți trebuie să ne dăm silința ca recensământul acesta să însemne pentru noi un progres iar nu mormântul... noi toți la un loc trebuie să îngrijim acum, ca dușmanii noștri să nu fure nici un suflet”³⁰. Despre neregulile recensământului din 1910, „Foaia poporului” ne dă informații ample și tipice pentru a explica procedeele folosite de autorități pentru scăderea numărului românilor. Astfel, se relatează despre instrucțiunile consistoriului mitropolitan greco-catolic, din Lemberg, care a însărcinat pe agitatorii ucraineni să supravegheze comisarii de recensământ pentru a introduce pe toți greco-catolicii, servitorii și lucrătorii din serviciul polonezilor, la limba de conversație ruteană³¹. Se relatează, de asemenea, faptul că neștiind limba de conversație a populației autohtone, comisarii de recensământ au scris numele românești într-un mod cu totul fals (Teodor Cocârță a devenit Theodor Kokirtza, Mihai Frâncu — Mihai Frenkel, Gheorghe Cărmăciuc — Georgi Kermacz)³². Sunt numeroase cazurile în care agitatorii ruteni depun reclamații solicitând trecerea unor locuitori de la lista română la cea ruteană — împotriva evidenței — sau sunt relatate cazuri în care autoritățile austriece au folosit forța pentru a-i intimida pe români ca să treacă pe lista ruteană. Revista „Foaia poporului” arată și alte modalități de creștere a numărului ucrainenilor, precum înființarea de bănci „rusești”, care acordau împrumutul celor care se declarau ucraineni; aducerea de preoți uniți în sate, precum Pătrăuții pe Siret; atragerea ucrainenilor prin diferite facilități acordate de unii boieri, cum este cazul lui Brodowski³³. Activitatea unor

²⁷ „Viața nouă”, I, nr. 1, 6 ianuarie 1912, p. 12.

²⁸ *Ibidem*, nr. 3, 20 ianuarie 1912, p. 1; nr. 20, 19 mai 1912; nr. 29, 21 iulie 1912; nr. 31, 3 august 1912; nr. 37, 15 septembrie 1912; nr. 39, 28 septembrie 1912; nr. 52, 28 decembrie 1912; nr. 57, 19 ianuarie 1913.

²⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 333.

³⁰ „Foaia poporului”, III, nr. 1, 1911, p. 7.

³¹ *Ibidem*, nr. 1, p. 13.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, nr. 1—3, 1911.

societăți, precum „Ruska Besida” și „Ruska Rada”, a fost îndreptată spre organizarea și împământinirea ucrainenilor în Bucovina pe diverse căi: zidirea de case naționale, creșterea numărului celor care urmau cursurile școlare, înmulțirea numărului societăților sătești, înființarea de case de citire, deschiderea de prăvălii ale ucrainenilor, înființarea de bănci sătești și a societăților „sicz”. Sunt numeroase cazurile de încălcare a reglementărilor privind desfășurarea recensământului, numeroși români fiind declarați cu forța ruteni, în Hliboca, Mărițe, Volcineț, Șerbăuți, Jucica Nouă, Cacica, Cuciurul Mare, Ceahor, Broscăuți, Căndești, Corcești, Vilauea³⁴ etc. În nr. 6 din 1911, în articolul *Populația Cernăuțului* se arată că, între 1900–1910, populația orașului crescuse cu 19 802 locuitori, din care 14 813 în centrul orașului, autorul estimând că această creștere trebuia pusă pe seama evreilor și galițienilor³⁵. Urmare a proceselor demografice susținute de autoritățile austriece pe parcursul a peste 140 de ani de stăpânire și datorită utilizării abile a unor modalități de favorizare a elementului etnic alogen, pentru crearea unei provincii austriece pe acest teritoriu, populația românească este pusă în inferioritate numerică, mai ales față de galițieni. Recensământul din 1910 venea să întărească ideea liderilor politici români că autoritățile imperiale au făcut totul pentru defavorizarea românilor³⁶.

În peisajul politic al mișcării românești din Bucovina, Aurel Onciul face notă discordantă. În anul 1913, el reia teza pe care o publicase în revista „Privitorul”, încercând să susțină faptul că intelectualitatea română a adoptat relativ recent teza rutenizării Bucovinei³⁷ și, că, de fapt, s-a produs o românizare a Bucovinei³⁸, considerată de politicianul bucovinean ca „abnormă”. Această teză a lui A. Onciul, reluată și, în anul 1918, în publicația „Viața românească”, a fost amplu analizată de românii din Bucovina, de publicat țile acestora, care sesizau faptul că Aurel Onciul a utilizat textul trunchiat al lui Budinszky, tocmai pentru a demonstra autohtonismul rutenilor³⁹. În felul acesta, Aurel Onciul „confirma”, printr-o metodă proprie, datele recensământului din 1910, făcând jocul politic al aliaților săi din rândul elementelor alogene⁴⁰. Faptul a stârnit indignarea și a întărit aprecierile negative la adresa sa. Activitatea politică a lui A. Onciul a fost apreciată ca fiind demagogică: „Și românii bucovineni și-au avut renegații lor, ca și cei din Ardeal. Dar liniște să fie în jurul mormintelor lor. Fără uscături nu poate fi nici un covor verde cu freamăt de nobil suflet omenesc”⁴¹.

³⁴ *Ibidem*, nr. 5–6, 1911.

³⁵ *Ibidem*, nr. 6, 1911, p. 15.

³⁶ Eusebie Popovici aprecia, în 1911, că „românii trăiesc numai din fărâmiturile care cădeau de pe masa străinilor, răsfățați pârîntește de înalta stăpânire austriacă” — apreciere regăsită la B.A.R., Manuscrise, fond A2586 d.

³⁷ „Privitorul”, I, nr. 1–2, 1–15 apr. 1902.

³⁸ „Viața românească”, vol. XXXI, VIII, 1913, p. 9–10.

³⁹ „Viața nouă”, III, nr. 121, 10 mai 1914, p. 1.

⁴⁰ „Gazeta mazărilor”, III, nr. 11, 12, 13–14 din 1914, critică atitudinea lui Aurel Onciul privitoare la teza românizării Bucovinei, sesizând inadvertențele acestei susțineri conform căreia un român ar fi „înghițit” trei ruteni. În articolul *Întrecere patriotică*, din nr. 13–14/1914, se susține că gestul lui Aurel Onciul a urmărit schimbarea atitudinii opiniei publice din Regat față de Austria. Acest gest, A. Onciul l-a făcut din inițiativă proprie sau îndemnat de guvern. Autorul articolului califică atitudinea politicianului bucovinean ca fiind „frivolă” în chestiunea națională. În continuarea articolului sunt aduse numeroase argumente prin care se ilustrează situația grea a românilor din Bucovina aflați sub stăpânire austriacă (p. 163).

⁴¹ Al. Procopovici, *op. cit.*, p. 10.

Este cunoscut faptul că, la începutul secolului al XX-lea, biserica română din Bucovina a cunoscut o serie de frământări legate de încercarea rutenilor de a-și întări pozițiile prin ocuparea unui loc de asesor consistorial și crearea unei episcopii ucrainene cu reședința la Cozmeni. Luptele pentru dezmembrarea arhiepiscopiei Bucovinei au luat o amploare deosebită după moartea lui Miron Călinescu⁴², în anul 1912.

Numirea lui Artemon Manastyrsky, în septembrie 1913, ca vicar general, peste voia mitropolitului Vladimir de Repta, a acutizat și mai mult acest conflict. Ucrainenii și-au văzut eforturile blocate de rezistența mitropolitului, care a avut de îndurat calomniile guvernului austriac și presiunile acestuia de a renunța la scaunul mitropolitan⁴³.

După retragerea din viața politică a lui Iancu Flondor, cu deosebire din 1912, lupta dintre „Viața nouă” și „Foaia poporului”, dintre apărăriști și democrați, a devenit deosebit de dură, desfășurându-se într-un limbaj care întina orice activitate sau intenție bună. Au fost atacate instituțiile fundamentale ale neamului românesc precum: „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, „Școala română”, „Însoțirea meseriașilor români” — de către „Foaia poporului”. Apărăriștii n-au rămas nici ei mai prejos târând în războiul acesta nume de personalități, instituții și înfăptuiri ale democraților — făcând mult rău neamului românesc din Bucovina. „Sfertul de milion — scria redactorii „Vieții noi” — se spintecă în tabere dușmănoase de moarte. Străinii râd și ne întârâtă și strigă d'a capo. Noi ne batem mai nebuni, ne sfâșiem ca bestii. Intelectul, averile și vloga noastră se prăpădesc în lupta fratricidă. Cui bono?”⁴⁴. Cel care scria acest articol da vina doar pe democrați și pe conducătorul lor Aurel Onciul. Însă constată că „Pe câmpul de bătaie zac grav rănite ambele avant-garde, preoții și învățătorii; iar norodul, slăbit de atâtea zbatere fără seamă, deziluzionat de nădejdi înșelate, stă nedumerit și nu știe ce să mai înceapă. De cine să asculte, cui să-i urmeze”⁴⁵. E adevărat, momentele de rațiune se regăsesc uneori și în tabăra adversă. În acest context trebuie arătat că poziția lui Aurel Onciul și a democraților se diferenția de cea a naționaliștilor, susținând postulatele rutenilor și dreptul acestora, ca supuși fideli ai tronului, de a-și face eparhie proprie⁴⁶. Redactorii „Vieții noi” arătau că Aurel Onciul era supărat de ingratitudinea poporului pentru al cărui bine se „sacrifică”⁴⁷ și nu accepta pretențiile rutene de a împărți fondul religios și eparhia Bucovinei. Dealtfel, în epocă, atitudinea presei românești a fost unanimă în a susține poziția partidului „apărărist”. „Gazeta mazililor” remarcă, în oct. 1913, că democrații erau lăudați de presa evreiască, germană sau ruteană pentru că erau „gata să facă în dieceză o învoială pe bază de

⁴² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 340—353, Simion Reli, *Curs de istoria Bisericii Române*, Ed. revăzută și completată, vol. I, București, p. 290—295.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ „Viața nouă”, I, nr. 10, 9 martie 1912, p. 1.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ „Românismul”, I, nr. 5—6, 1913, p. 270. Aurel Onciul spunea în dieta Bucovinei, în 1912: „Tot așa și în privința bisericii greco-ortodoxe s-ar putea ajunge la un rezultat pacinic cu rutenii, dacă cei competenți ar stărui pentru aceasta, poate prin crearea unor dieceze și a unui congres bisericesc, căci e timpul ca și biserica să se emancipeze la o treaptă mai modernă ieșind din sistemul vechi de absolutism”.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 6, 10 febr. 1912, p. 1.

egalitate a românilor cu rutenii”⁴⁹. „Nowa Bukowina” critica preoțimea română pentru că „asupra poporul rusesc” și nu voia să facă slujbe politicianilor „ucraini”. Mitropolitul de Repta era defăimat pentru că nu se închina în fața lui Coco Wassilko. Remarcăm faptul că și în rândul rutenilor existau două curente: „bătrânii ucraineni” militau pentru înțelegerea cu românii, iar tinerii ucraineni, sprijiniți de unii învățători, susțineau soluția radicală a „drepturilor” ucrainene în Bucovina⁴⁹. În același timp, „Foaia poporului” publica săptămânal cele mai calomnioase articole la adresa preoției române, a studenților de la teologie, a Facultății de Teologie și a profesorilor ei. Aurel Onciul și unii dintre aliații lui politici n-au participat la marile manifestări naționale legate de chestiunea bisericească. Aceasta, în timp ce Aurel Onciul declara: „românii bucovineni n-au stat niciodată mai bine ca acum”⁵⁰.

În preajma primul război mondial viața politică din ducatul Bucovinei cunoaște semnele crizei care cuprinsese întregul imperiu dualist. Cel mai evident semn al acestei crize, în afara degradării climatului politic, îl constituie blocarea instituțiilor fundamentale ale statului, precum, în cazul ducatului Bucovinei, repaosul de aproape doi ani în funcționarea dietei. Deschiderea dietei, în toamna anului 1912, găsea forțele politice din ducat împărțite: 17 ruteni uniți prin interesele comune; 6 democrați legați de ruteni; 10 evrei divizați; 6 poloni și 7 germani — împărțiți; 13 naționaliști români alături de alți 4 independenți români (aceștia din urmă stau acolo „unde suflă vântul”)⁵¹. Problemele cele mai presante pentru dieta Bucovinei, deschisă la 8 octombrie 1912, au fost situația economică dificilă a ducatului, problemele din administrație, justiție și chestiunile școlare. În acest context trebuie să remarcăm crizele prin care a trecut Partidul Democrat, condus de Aurel Onciul, care trebuia să satisfacă interesele aliaților săi politici alogeni. Astfel, Eusebiu Popovici intră în conflict cu Aurel Onciul, datorită faptului că acesta a denunțat faptul că Eudoxiu baron de Hurmuzachi ar fi primit bani din Regat pentru presa românească din Bucovina. Cuparencu — membru de vază al Partidului Democrat — îl părăsește pe Aurel Onciul având ca motive refuzul „sanării” așa cum o vedea guvernul, dreptul românilor de a-și înscrie copiii la școli în limba pe care o doreau etc. Faptul acesta atrage conflictul lui Cuparencu cu fostul său șef politic în dieta Bucovinei. Deputații evrei au fost cei care l-au apărât pe Aurel Onciul⁵². Sesizând momentul critic în care se afla mișcarea națională a românilor din Bucovina, o adunare din martie 1912, desfășurată la Storojineț, adopta următoarea moțiune: „în interesul solidarității naționale și a unirii durabile a deputaților noștri, pe baza principiului uzitat de toți oamenii de bine, ca minoritatea să se supună majorității, dorim ca să înceteze odată actuala stare deplorabilă a dezbinărilor dușmănoase între deputații noștri, care sunt divizați în mai multe partide samavolnice. Samavolnice, pentru că această strânsură de partide cu diferitele lor numiri ca partidul naționalist, conservator, apărărist, democrat, țărănesc etc., este o amăgire de sine, care nu corespunde convingerii alegătorilor, și această stare nenaturală se oglindește și mai puțin în corpul națiunii române din Bucovina”.

⁴⁸ „Gazeta mazărilor”, III, nr. 7–8, 18 oct. 1913, p. 107.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 108.

⁵⁰ „Viața nouă”, I, nr. 28, 14 iulie 1912, p. 1–2.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 37, 15 sept. 1912, p. 1–2.

⁵² *Ibidem*, nr. 37, 15 sept. 1912; nr. 42, 19 oct. 1912; II, nr. 54, 1/14 ian. 1913.

vina, care în principiu este unită și solidară și țintește numai la grabnica salvare a moșiei, legii și a limbii strămoșești de atacurile dușmane”⁵³.

Până la primul război mondial, Societatea pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina a desfășurat o activitate meritorie pentru deschiderea școlilor particulare românești, acolo unde autoritățile austriece refuzaseră să o facă pentru populația românească. Aceasta, deoarece autoritățile imperiale aveau un obicei pe care presa română îl sesiza: „pretențiile rutenilor s-au împlinit regulat, cererile românilor s-au tratat aproape totdeauna evaziv”⁵⁴. Presa apărăristă îl acuză pe dr. Florea Lupu, membru al Consiliului Școlar al țării, de inactivitate, pentru faptul că în localitățile cu populație mixtă școlile de stat sunt, în majoritatea cazurilor, cu limba de predare ucraineană. În același context apare dubioasă atitudinea organului democrat, „Foaia poporului”, care îl acuză pe deputatul Chisanovici — președintele Societății Mazililor și Răzeșilor — că duce o politică filoruteană, prin sprijinirea copiilor mazililor și răzeșilor dintre Nistru și Prut de a fi cuprinși în internatul român din Cernăuți, internat ridicat de Societatea pentru Cultură⁵⁵. Aceeași poziție o are „Foaia poporului” și față de Dionisie Bejan — președintele Societății pentru Cultură. În fapt cei menționați mai înainte desfășurau împreună cu George Tofan o intensă activitate de redeschidere națională în satele românești rutenizate, activitate care s-a bucurat de un succes deosebit în epocă. Numeroase sunt articolele care elogiază eforturile intelectualilor români pentru înființarea de școli particulare românești și menținerea limbii române. Este condamnat, totodată, utracvismul și mentalitatea unor români bucovineni care l-au întâmpinat pe regele României cu expresia „Majestät, wir sind deutsch erzogen”, fapt care l-a surprins pe regele Carol, care se aștepta a i se răspunde în limba română⁵⁶, mai ales că interlocutorul era un boier român. Printr-o astfel de atitudine se ajunsese în ajunul primului război mondial să se pună în discuție caracterul românesc al Bucovinei: „până aproape prin anul 1870 nimănui nu-i venea în cap să discute fața românească a Bucovinei și aproape numai românii conduceau destinele țării; durere însă, aceștia erau români care aproape toți nu simțeau și nu cugetau românește. Prin vina lor am ajuns că azi abia a treia parte de țară e românească”⁵⁷.

Față de aceste multiple probleme care afectau raporturile dintre societatea civilă și stat în Bucovina, precum și situația dificilă a românilor confrunțați cu indiferența autorităților austriece față de dezideratele mișcării naționale românești, a apărut și ideea depășirii ireidentismului de tip cultural. Constantin Vicol, istorisind o întâmplare din 1912, petrecută la Cernăuți, în timpul luptelor date de ucraineni pentru obținerea unei episcopii ortodoxe, spunea despre Constantin Morariu că vedea soluția astfel: „domnule profesor, eu îți spun una și bună: această problemă n-o pot soluționa decât tunurile românești”⁵⁸. Aceste cuvinte s-au dovedit profetice.

⁵³ „Românismul”, I, nr. 5–6, 1913, p. 256–257.

⁵⁴ „Viața nouă”, I, nr. 7, 16 febr. 1912, p. 2.

⁵⁵ „Gazeta mazililor și răzeșilor”, III, nr. 2–3, 21 iunie 1913, p. 1 și nr. 1, 28 mai 1913, p. 1.

⁵⁶ „Viața nouă”, I, nr. 34, 24 aug. 1912, p. 1.

⁵⁷ „Românismul”, I, nr. 5–6, 1913, p. 284.

⁵⁸ „Gazeta bucovinenilor”, I, nr. 3, 2 dec. 1914, p. 1.

Declanșarea primului război mondial a determinat o atitudine de îngrijorare la românii din Bucovina. Aurel Onciul, prin organul său de presă, ca și Partidul Național își exprimau aderența față de Austria și sperau că Austria, învingătoare și prin jertfele românești, să le acorde drepturile naționale cuvenite⁵⁹. În Bucovina a fost instaurat un regim de severă supraveghere a românilor, în care Eduard Fischer, comandantul jandarmeriei, vedea în orice român un spion sau trădător. Nicolae Wassilko și Aurel Onciul trec de partea lui Fischer și încearcă să câștige bunăvoința autorităților austriece prin acte de slugărnicie, cum ar fi înființarea corpurilor de voluntari români și ucraineni menite a apăra provincia și satele de oastea rusească, care în timpul războiului a ocupat Cernăuțiul de trei ori. Aurel Onciul organizează la Suceava, în noiembrie 1914, o adunare a țăranilor de pe întreg cuprinsul Bucovinei, prin care urmărea să își arate credința față de imperiu și să determine România să intre în război alături de Tripla Alianță, pentru că țăranimea română se simțea bine sub stăpânire austriacă. Prin această manifestație, Onciul a urmărit și contracararea propagandei refugiaților bucovineni din România. În acest context, Aurel Onciul trimite în numele țăranilor bucovineni o telegramă regelui României, din care cităm: „Măria-ta! știm din părinți că cea mai mare primejdie pentru întreg neamul românesc este muscalul. Împotriva lui ne poate apăra sigur numai Austria puternică”⁶⁰. Convingerea lui Aurel Onciul se adaugă curentului de idei exprimat de Aurel C. Popovici, care propunea înființarea Statelor Unite ale Austriei Mari.

După izbucnirea revoluției ruse din 1917, situația Bucovinei s-a complicat foarte mult datorită diverselor interese din zonă, care mergeau de la menținerea stăpânirii Casei de Habsburg și până la includerea acestui teritoriu românesc la Ucraina. În această perioadă, Aurel Onciul a avut o atitudine calificată ca antiromânească. În presă și în cuvântările sale „nu găsea cuvinte destul de aspre spre a descalifica bărbații de stat ai României și a cere abdicarea regelui Ferdinand și proclamarea împăratului Austriei ca rege al României”⁶¹. În condițiile dezintegrării Austriei, Adunarea Constituantă s-a întrunit, la 27 octombrie 1918, sub președinția lui Dionisie cavaler de Bejan, hotărând ca fiind reprezentativă, în numele poporului român, „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent”⁶². Cu acest prilej a fost ales Consiliul Național Român și un guvern având în frunte pe Iancu Flondor. În această perioadă ucrainenii aveau suficiente forțe militare cantonate în principalele orașe ale Bucovinei, sperând în alipirea acestui teritoriu la Ucraina. Deoarece Consiliul Național Român refuza să se tocmească cu delegații Radei Ucrainene în privința împărțirii Bucovinei, ucrainenii recurg la „omul tuturor compromisurilor pe socoteala neamului său”⁶³, Aurel Onciul. Acesta se înțelege cu Omelian Popowicz și surprinde lumea românească, la 6 noiembrie 1918, prin proclamația care împărțea Bucovina, chipurile pe baza recensământului din 1910. La cererea Consiliului Național Român, divizia a VIII-a trece la îndeplinirea ordinului de a intra în Bucovina

⁵⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 356.

⁶⁰ Apud Ovidiu Vuia, *Profesorul Ion. I. Nistor și epoca sa până după Marea Unire din 1918*, Bruxelles, Editura Nistru, p. 25.

⁶¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 380.

⁶² *Ibidem*, p. 381.

⁶³ *Ibidem*, p. 383.

sub comanda generalului Iacob Zadic, care, la 11 noiembrie 1918, intra în Cernăuți.

În timp ce Octavian Goga se adresa voluntarilor români spunându-le că le revine „cîstea de a împlînta steagul național la Suceava și Cernăuți, de unde fusese smuls de către... răpitoarea pajură habsburgică”⁶⁴, Aurel Onciul, fără nici un fel de împuternicire, se intitulează comisar al Moldovei de Sus și procedează la înțelegerea cu ucrainenii pentru împărțirea Bucovinei. În încercarea de a opri înaintarea trupelor române în Bucovina, Aurel Onciul s-a întâlnit cu generalul Iacob Zadic pe data de 8 noiembrie, la primăria orașului Suceava. Un martor ocular relatează despre această întâlnire astfel: „Aurel Onciul explicând scopul venirii, prezintă domnului g-ral Zadic un tratat de alianță al Moldovei de Sus, al cărei comisar se intitula și în numele căreia vorbea, și-l roagă a face demersurile necesare să parvină guvernului român la Iași”.

D-nul g-ral Zadic, citind tratatul (!) scris la mașină pe foi de sfert de coală... propune dr. Aurel Onciul să-l prezinte personal la Iași, în care scop îi va înlesni plecarea și va solicita să fie primit urgent de guvern, care e singurul în măsură să-și susțină propunerea, d-sa ca g-ral și comandant de divizie are ordin categoric să intre în Bucovina și să ocupe până la Ceremuș și Nistru în granițele istorice. Onciul se irită, auzind că armata română trebuie să treacă Siretul, protestând și susținând că, pe baza principiului lui Wilson, populația din Bucovina și reprezentanții ei au hotărât căruia popor se cuvine teritoriul și că, pe baza protocolului din 6 noiembrie 1918, reprezentanții celor două naționalități au stabilit că Bucovina de Sud, sub denumirea de Moldova de Sus e atribuită românilor, iar restul ucrainenilor... Pe un ton amical, generalul Zadic întreabă pe Aurel Onciul, ca jurist, ce valabilitate poate să aibă un proces verbal în cuprinsul căruia se prevede că în fața forței am predat puterea (cel din 6 noiembrie), Onciul luându-și rolul în serios de comisar al poporului și ca singur exponent al lui, încearcă pe un ton marțial să brăveze, și fără a mai întrebuința cuvântul de « domnule », i se adresează: « Generale, trecerea armatei peste Siret nu o voi permite »⁶⁵. Datorită insistențelor lui Nicu Flondor și a Consiliului Național de la Cernăuți, după demonstrația condusă de Filaret Doboș, profesor în Suceava, generalul Zadic îl expediază pe Aurel Onciul cu un vagon special la Iași, pentru a-și susține punctul de vedere. Ca urmare a demonstrației conduse de Filaret Doboș, Aurel Onciul a declarat generalului Zadic: „În viața oamenilor sunt zile de mărire dar și de decadentă; sunt prizonierul D-vs, faceți ce doriți: un lucru vă cer, puneți-mi viața la adăpost”⁶⁶. La Iași, Aurel Onciul a fost întâmpinat cu pietre de către studenți și refugiații români din Bucovina.

În legătură cu acțiunile lui Aurel Onciul din octombrie-noiembrie 1918, trebuie să remarcăm că acesta „a declarat inexact că este reprezentantul Consiliului Național Român, constituit în Parlamentul de la Viena, ceea ce nu era real, fiindcă el era simplu membru al acestui consiliu”⁶⁷. În actul încheiat cu guvernatorul Etzdorf, acesta menționează că protocolul respectiv

⁶⁴ Octavian Vuia, *op. cit.*, p. 27.

⁶⁵ *Intrarea trupelor române în Bucovina. Din amintirile maiorului Anton Ionescu*, „Gazeta bucovinenilor”, II, nr. 25, 25 decembrie 1935, p. 1-2.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, București, Editură Fundației Culturale Române, 94, p. 114.

de transmitere a puterii a fost făcut sub presiunea forței: „Eu am răspuns că cedez în fața forței și că încetez de a funcționa”⁶⁸. Calitatea lui Aurel Onciul de „delegat al Consiliului Național Român” a fost una pe care și-a arogat-o, nefiind recunoscută de nimeni. Același lucru se poate spune și despre „calitatea” de comisar al Moldovei de Sus. Considerentele de mai sus, la care se adaugă și altele dezvoltate de dr. Radu Economu, ne îndeamnă să afirmăm că Aurel Onciul a adus un real deserviciu cauzei naționale a românilor din Bucovina. Izolarea sa de către români se datorează și politicii sale în domeniul național, fapt care l-a determinat pe Etzdorf să afirme: „Onciul nu mai avea aderenți printre români”⁶⁹.

Afirmările conform cărora Aurel Onciul s-ar fi retras de pe scena politică⁷⁰, după 1918, și cea privitoare la presupusa lui „pocăire”, credem că nu se susțin. Afirmăm aceasta, deoarece, după Marea Unire, în presă regăsim numele lui Aurel Onciul și pe cel al cumnatului său, dr. Florea Lupu. Acesta din urmă își face un merit din faptul că nu s-a lăsat „năimit slugă la dârloaga austriacă”, cu toate că a fost supus urmăririi de către justiția austriacă timp de opt ani, el nu s-a refugiat în Regat pentru a deveni „martir național”⁷¹. Aflăm, cu această ocazie, că dr. Florea Lupu a fost deputat în Austria timp de 16 ani și în România întregită timp de 4 luni⁷². Totodată aflăm și obiectivele mișcării democratice inițiate de Aurel Onciul și Florea Lupu în Bucovina și anume: „că neamul nostru românesc din Bucovina poate fi scăpat de încercarea de nimicire a guvernului austriac numai prin o temeinică organizare culturală și economică, prin trezirea unei conștiințe politice românești pe baze largi democratice”⁷³. În nr. 3, din 2 mai 1920, al „Voinței poporului”, sunt evidențiate înfăptuirile partidului democrat din Bucovina în perioada stăpânirii austriece: reforma electorală, desființarea dreptului de propinație, înființarea Băncii Țării, reorganizarea băncilor populare și a centralei însoțirilor economice românești⁷⁴.

În articolul *Candidați pentru viitoare alegeri*, din 18 aprilie 1920, în „Voința poporului” aflăm că dr. A. Onciul era acceptat candidat pentru Cernăuți, la circumscripția rurală, candidând pentru Camera și Senatul României, din partea Partidului Democrat Independent. În susținerea candidaturii sale, ulterior rămasă doar pentru Cameră, publicația „Voința poporului” îi face și o caracterizare lui A. Onciul de genul: „cel mai viteaz luptător pentru interesele țăranilor, cel mai zdravăn și luminat organizator al țării noastre”, sau: „Nu este om în țară care s-ar putea măsura cu uriașa figură politică, uriașul talent de organizație și legislație, a domnului Dr. Aurel Onciul”⁷⁵. În final, țăranii erau îndemnați să bage de seamă și să nu lase să-i părăsească „cel mai viteaz și luminat apărător”. Oricum, sesizăm din presa vremii că vechile dispute din Bucovina istorică erau transferate acum în România Mare, ținta preferată a foștilor democrați fiind în continuare Iancu Flondor.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 143.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 13.

⁷⁰ Octavian Vuia, *op. cit.*, p. 30.

⁷¹ *Domnului General Averescu spre știință*, „Voința poporului”, IX, nr. 1, 18 aprilie 1920, p. 1.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 3, 2 mai 1920, p. 1.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 6, 23 mai 1920, p. 2.

La sfârșitul campaniei electorale din mai 1920, constatăm că Aurel Onciul și Florea Lupu nu au fost aleși nici pentru Cameră, nici pentru Senat. Florea Lupu a pierdut la Strojineț în fața unui neamț — dr. A. Kohlruse, înregistrând cele mai puține voturi, 465, față de 2632 voturi ale celui ales⁷⁶.

În final, în loc de concluzie, dăm portretul pe care i l-a făcut lui Aurel Onciul, Valeriu Braniște, în lucrarea *Amintiri din închisoare*: „Era un om cu câțiva ani mai în vârstă ca mine, temperament foarte vivace, om cu vederi foarte clare. Păcat că vedea într-un fel și făcea în alt fel! Avea și el păcatele birocrăției austriece, pe cari am avut prilej să le cunosc cu îmbelșugare în Bucovina. M-a primit cu mare dragoste, ca pe un vechi prieten. Mi-a vorbit de multe toate. Era foarte orientat și îi plăcea să vorbească... Fusesse luat odată în combinații pentru postul de președinte al țării (= guvernator) în Bucovina, dar era deja deochiat de bucovineni (Era îngrozitor ce repede se uzau oamenii de valoare în această țărișoară, plină de intrigi!)... Esența celor spuse de dr. A. Onciul culmina în programul de a duce viața național-politică a românilor bucovineni în cursul general al mișcării românești, scoțând-o din caracterul ei vechi național-istoric românesc... Am fost de acord, simțind și eu corectitudinea acestor stăruințe firești. În definitiv s-a continuat conversația noastră, nimic de natură secretă. Era însă interesul lui să nu se știe că ne-am văzut. Nici nu ne-am mai văzut de atunci. În timpul prim mi-a scris de vreo două ori în chestii de ale ziarului și m-am conformat pe deplin celor scrise. În curând am aflat însă că e foarte nemulțumit cu felul cum redactez ziarul. Ba chiar mă injura. Așa mi se spunea. Desigur și aceasta «pentru ochii lumii», Vreo câțiva ani mai târziu a scos revista «Privitorul» în care a publicat mai mulți articoli judicioși, dar și otravă. În toamna anului trecut (1917), după ce rostise faimosul discurs în Reichsrath, prezentând ca dorință generală românească înglobarea României la Austro-Ungaria, mi-a trimis prin protopopul nostru al Lugoșului — care-l vizitase la Viena ca contemporan de la universitate — «o caldă salutare, ca singurului om care a priceput să facă politică românească în Bucovina». Așa se joacă apele!”⁷⁷

Résumé

L'auteur présente l'activité complexe et contradictoire de l'homme politique Aurel Onciul. Il a été l'initiateur et celui qui a conduit le courant politique démocrate de la Bucovine historique. Dans l'article sont abordés aussi les rapports entre les courants politiques roumains de Țara Fagilor, en accentuant sur les principaux moments de la vie politique du duché de la Bucovine et sur le rôle joué par Aurel Onciul. Les réformes des démocrates et l'activité de Aurel Onciul en 1918 sont analysées de manière critique.

⁷⁶ „Glasul Bucovinei”, III, nr. 433, 29 mai 1920, p. 1 și „Dreptatea”, I, nr. 8—10, 1920, p. 1.

⁷⁷ Dr. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare (Însemnări contemporane și autobiografice)*, Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Al. Porțeanu, București, Editura Minerva, 1972, p. 326—327.

„DIE BRÜCKE”, PUNTE DE LEGĂTURĂ ÎNTRE CULTURA ROMÂNĂ ȘI CEA GERMANĂ

D. VATAMANIUC

Comunitatea germană din Bucovina aderă la actul istoric al reveniri provinciei la România, după mai bine de un secol de stăpânire austriacă, și desfășoară o activitate remarcabilă pentru integrarea în noua ordine politică, socială și culturală. Orientarea aceasta este ilustrată și prin publicațiile germane care apar în Bucovina și prin care se stabilesc punți de legătură între cultura română și cea germană îndată după 1918. Unele din aceste publicații, importante deopotrivă pentru cele două culturi, nu sunt consemnate de Erich Beck în *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*, lucrare fundamentală pentru cunoașterea a ceea ce s-a scris despre Țara de Sus a Moldovei, anexată la Imperiul habsburgic în 1775¹.

O publicație germană reprezentativă pentru această orientare este revista „Die Brücke”, care apare, în format mare, de ziar, la Cernăuți în 1922. Titlul este semnificativ — „punte”, „pod” de legătură —, după cum semnificativ este și subtitlul: *Wochenschrift zur Popularisierung der rumänischen Literatur*. Biblioteca Academiei Române păstrează din acest „săptămânal de popularizare a literaturii române” șase numere, câte au putut să apară, probabil, în condițiile grele economice, sociale și politice, după un război pustiitor prin care trece și Bucovina. Primul număr iese în 14 mai 1922, căruia îi urmează nr. 2, în 21 mai 1922, nr. 3, în 28 mai 1922, nr. 4 în 3 iunie 1922, nr. 5 în 18 iunie 1922 și nr. 6 în 9 iulie 1922. Deși este anunțată ca publicație săptămânală, după primele patru numere acest program nu mai poate fi respectat. Aprecierea aceasta o facem în raport cu colecția din revistă de la Academia Română. În *Dicționar de literatură. Bucovina* se arată că o revistă, „Die Brücke — Puntea”, bilingvă, apare la Cernăuți între 1920—1922. Conducerea ei o avea poetul George Voevidca². Nu cunoaștem această publicație cernăuțeană.

Editorialul programatic, *Proömon*, cu care se deschide primul număr, pune în discuție, ca principiu călăuzitor, obligația care revenea „minorității” în cunoașterea reciprocă a celor care trăiau împreună. „Diese Zeitschrift — scrie revista — hat die Bestimmung zu akklimatisieren. Die zusammenleben, müssen einander kennen. Die Mühe zur Verständigung muss sich die Minderheit nehmen. Der Uebermacht ist es gleichgiltig”³. Cunoașterea reciprocă se realizează nu atât prin istorie cât mai ales prin limbă, prin mijlocirea

¹ Erick Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*. Literatur bis zum Jahre 1965, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966.

² Emil Satco, Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură. Bucovina*. Suceava, 1993, p. 246.

³ „Die Brücke”, I, nr. 1, 14 mai 1922, p. 1.

căreia se pătrunde în cultura altui popor. „Das Mass der Entwicklung, ihr akustischer Reiz, vielsagende seine Wendungen, der Reichtum an Wortsynonymen, bezeichnende, Redensarten — geben Aufschluss“. Pentru îndeplinirea acestui program, revista își propunea să facă traduceri ireproșabile din literatura română, să publice studii obiective și să pună în lumină tot ce aducea nou mișcarea literară românească în comparație cu cea europeană. Se mai preciza că revista se dorea mijlocitorul dragostei pentru o viață frumoasă. „Und so weihen wir dich denn ein Werk und Vermittler der Liebe, an ein schönes und nützliches Leben“. Editorialul programatic se încheia cu un dicton latin. „Quod felix faustumque fortunatumque sit!“ (Sublinierile în text).

Primul număr al revistei se impune atenției prin orientarea largă spre literatura și cultura română. Foiletonul se deschide cu lucrarea lui Al. Vlahuță, *Einige Parasiten* [*Câțiva paraziți*], care se continuă și în pagina următoare. În prezentarea introductivă se face comparația cu Teophrast și La Bruyère, importantă pentru edificarea cititorului german în privința unor asemenea texte. Tot în pagina întâi se publică și o poezie de George Voevidca, *Der Jüngling* [*Tânărul*], și ea cu o prezentare introductivă în care poetul este recomandat ca liric de seamă, însă căruia presa vremii refuza să-i publice versurile din cauză de „imoralitate“ („unsittlich“). Poezii bucovineni mai sunt reprezentați prin Gavril Rotică cu poezia *Biruita*, apreciat, în prezentarea introductivă, ca scriitor original în mișcarea literară bucovineană. Foiletonul este ocupat în continuarea prozei lui Vlahuță și a poeziei lui G. Rotică de drama lui Ronetti Roman, *Manasse*, căreia i se face loc, în această rubrică, încă trei numere din revistă. Pagina a doua este ocupată de o prezentare a lui Ronetti Roman și a piesei sale și se reproduc și opiniile lui Al. I. Brătescu-Voinești și Victor Eftimiu în legătură cu ea. Tot în această pagină se deschide rubrica *Kunst*, continuată și în pagina următoare. Se consacră articole artei lui I. Manolescu și Ion Moțun. În pagina a treia găsim o prezentare a concertului formației „Armonia”, precum și rubrica *Informationen* din care luăm cunoștință că Teatrul Artistic din Berlin se pregătea să pună în scenă piesele *Manase*, *Săptămâna luminată* de M. Săulescu și *Năpasta* de I. L. Caragiale. Ultima pagină este rezervată reclamelor. Și aici se anunță, cu litere mari, piesele ce se vor reprezenta la Teatrul Național, când se aștepta să joace și Constantin Nottara.

Orientarea revistei și modul de organizare a materialelor în pagină se continuă și în numerele următoare. Spațiul tipografic se reduce însă la două pagini, cu excepția numărului 4 care apare tot în patru pagini, ultima însă rămasă albă.

Poetul căruia i se acordă cea mai mare atenție este Vasile Alecsandri, prezentat ca un cântăreț al eroismului ostașilor români⁴. I se publică în traducere poeziile *Hirten und Bauern* [*Păstori și plugarii*], *Reitermarsch* [*Marșul călărașilor*]⁵, *Hauptmann Romano* [*Căpitanul Romano*] și *Rundtanz von Grivitz* [*Hora de la Grivița*]⁶. M. Sadoveanu figurează cu schița *Der Mond* [*Luna*]⁷, Victor Eftimiu cu *Prolog* din tragicomedia *Achim*⁸.

⁴ *Ibidem*, nr. 5, 8 iunie 1922, p. 3.

⁵ *Ibidem*, p. 2, 3.

⁶ *Ibidem*, nr. 6, 9 iulie 1922, p. 1, 3.

⁷ *Ibidem*, nr. 5, 18 iunie 1922, p. 2.

⁸ *Ibidem*, nr. 3, 28 mai 1922, p. 2.

iar A. de Herz cu un fragment din *Die Spinne* [Păianjenul]⁹. Poezia este reprezentată de Emil Isac cu *Der Greis* [Moșneagul]¹⁰, G. Topârceanu, căruia i se ortografiază numele greșit, G. Popânceanu, cu *Die Ballade vom unstäten Mieter* [Balada chiriașului grăbit]¹¹ și M. Codreanu cu poeziile *Mittelalterliche Träumerei* [Nostalgii medievale] și *Die Puppe* [Păpușa]¹². Dintre poeții bucovineni ocupă primul loc G. Voevidea, căruia i se publică, alături de poezia amintită mai sus, alte două, *Porträt* [Portret] și *Nacht im Felde* [Noapte în câmp]¹³. Merită să rețină atenția și faptul că revista consacră editoriale, succesiv, marilor personalități ale teatrului românesc Nae Leonard și Agatha Bârsescu¹⁴. Se alătură acestora, cum am văzut, Constantin I. Nottara.

Scriitorii publicați de revistă reprezentau nume consacrate și operele lor, din care se fac traduceri, fuseseră tipărite în volume. O surpriză o constituie în paginile revistei prezența lui Lucian Blaga, la începutul carierei sale literare. Poetul *Poemelor luminii* este cunoscut în cercurile intelectuale germane cernăuțene din „Glasul Bucovinei”, unde i se publică, cum am arătat, poemele din acest ciclu în ianuarie-august 1919. Meritul revistei „Die Brücke” stă în faptul că face primele traduceri din opera lui Blaga într-o limbă de mare circulație¹⁵. Blaga este invocat în editorialul programatic ca o mare personalitate și revista ținea să precizeze că își asumă acest risc înaintea altor literaturi („Wagnissen der anderen Literaturen sogar vorauseill”). Poezia lui Blaga reprezenta în viziunea intelectualilor germani cernăuțeni „proză muzicală”. Revista anunță cu litere mari, într-o casetă din nr. 1, că va publica, în numărul următor, lucrări de Lucian Blaga, *Musikalische Prosa*. Era doar un anunț publicitar. Publicația cernăuțeană inserează în coloanele sale, în numărul 2, din 21 mai 1922, poezia *Ich entblättere nicht...* [Eu nu strivesc corola de minuni a lumii]. Este prima traducere din opera lui Blaga într-o limbă străină și o transcriem din revista cernăuțeană:

*Ich entblättere nicht die Blumenkron' der Weltenwunder
und töte nicht
Geheimnisse die mir begegnen
auf meinem Weg
In Blumen, Augen, Lippen oder Gräbern...
Das Licht der Anderen
erwürgt des Unbegreiflichen geheimen Sinn
und zerri'ts aus seinen abgrunfinsternen Tiefen —
Doch ich —
ich wehre meinem Sinn der Welt Geheimnis —
und wie der Mond mit seinen fahlen Strahlen
nicht mindert, sondern zitternd
nur tiefer macht der Nacht Geheimnis —*

⁹ *Ibidem*, nr. 4, 3 iunie 1922, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 2, 21 mai 1922, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, nr. 4, 3 iunie 1922, p. 2.

¹² *Ibidem*, nr. 5, 18 iunie 1922, p. 1, 3.

¹³ *Ibidem*, nr. 3, 28 mai 1922, p. 2, nr. 4, 3 iunie 1922, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 2, 21 mai 1922, p. 1–2, nr. 4, 18 iunie 1922, p. 1–2.

¹⁵ D. Vatamaniuc, *Poetul „corolei de minuni” în primele traduceri*, «Literatorul», V, nr. 19–20, 12–26 mai 1995, p. 13.

bereichere auch ich den finstern, düstern Schein
mit heissen Schauern heiliger Mysteren
und alles Undurchdringliche
wird noch um vieles unerfasslicher in meiner Seele
denn ich, ich liebe
die Blumen, Augen, Lippen und die Gräber.¹⁶

Poezia este precedată de o prezentare a lui Eugen Klar, în care se insistă asupra originalității poeziei „tânărului poet” român. „Der junge Lucian Blaga ist die Hoffnung der zeitgenössischen Lyrik. Er ist schwer wie Dehmel und metrisch frei wie Whitman. Dabei ist diese scheinbare formale Leichtfertigkeit im innersten Grunde eine strenge rhythmische Gebundenheit.”

Walt Whitman este cunoscut, însă se știu mai puține lucruri despre Richard Dehmel (1863—1920), autor al unor volume de poezii și piese de teatru. Primul său volum de versuri, *Erlösungen* (1891), poartă un titlu semnificativ pentru concepția sa privind autoperfecționarea individului. Îi urmează: *Aber die Liebe* (1893), *Lebensblätter* (1895), *Weib und Welt* (1896), *Zwei Menschen* (1903), *Schöne wilde Welt* (1913), *Wolkesstimme* (1914), *Kriegstagebuch* (1919). Sunt de reținut și cele două volume de versuri pentru copii: *Fitzbutze* (1900) și *Kindergarten* (1908). La operele teatrale *Mitmenschen* (1895) și *Michel Michel* (1911) se alătură lucrarea autobiografică *Mein Leben* (1922) și corespondența *Ausgewählte Briefe*, în două volume tipărite în 1922—1923. Activitatea sa literară stă sub influența lui Wagner, Nietzsche și Strindberg. O biografie a lui Richard Dehmel întocmește Gustav Kühl, în care găsim câteva informații importante despre poetul german¹⁷. Cine deschide volumele sale de poezii este surprins de modul de așezare a versurilor în pagină. Reproducem câteva versuri din poezia *Dann* din volumul *Weib und Welt*:

Wenn der Regen durch die Grossetropft,
bei Nacht, du liegst und horchst hinaus,
klein Mensch kann ins Haus,
du liegst allein,
allein: o kam er doch! Da klopft
es, klopft laut — hörst du?
könt'a im Uhrgehäuse nach leise, schwach
dann trift Totenstille ein.¹⁸

Similitudinile privind așezarea versurilor în pagină sunt evidente. Stăm totuși în fața unei simple constatări și sunt și alți poeți, înaintea lui Dehmel, care pot fi invocați pentru studiul comparativ.

„Die Brücke” anunță în nr. 3 din 28 mai 1922, la rubrica *Informationen*, că va publica în nr. 4 din 3 iunie 1922 poezia *Der Stalagtit* [*Stalac-tita*]¹⁹, însă găsim aici altă poezie, *Ruhe* [*Liniste*], care respectă așezarea

¹⁶ „Die Brücke”, I, nr. 2, 21 mai 1922, p. 2.

¹⁷ Gustav Kühl, *Richard Dehmel*, Zweites Tausend, Berlin und Leipzig, Verlagt bei Schuster & Loeffler, [f. a.].

¹⁸ Richard Dehmel, *Leib und Welt*. Gedichte und Märchen, Berlin und Leipzig, Verlag von Schuster & Loeffler, 1901, p. 30.

¹⁹ „Die Brücke”, I, nr. 3, 28 mai 1922, p. 2.

în pagină, cum apare în „Glasul Bucovinei”, ziarul cernăuțean. Traducerea este semnată de Eugen Klar:

*So viele Ruhe ist um mich, dass es mir scheint, als hört' ich
wie an die Scheiben leise pocht der Strahl des MONDS
In meiner Brust —
erhebt sich eine fremde Stimme
und singt und klingt von Schusudit, die nicht mein ist
Man sagt,
man sagt, dass unsere Ahnen, welche starben vor der Zeit
mit jungem Blut in den Andern,
mit tiefer Glut, in dem Blute,
mit heissem Sinn in den Gluten
kommen
kommen, um weiter, in uns zu leben...*

*So viele Ruhe ist um mich, dass es mir scheint als hört' ich
wie an die Scheiben leise pocht der Strahl des MONDS
Wer weiss, o Seele, in wessen KÖRPER nach Aconen
auch Du einst singen wirst,
auf den milden Saiten der Ruhe
auf der stillen Harfe der Dämm'rug
die geknebelte Sehnsucht
und die zertörte Freunde des Seins? Wer weiss
Wer — weiss — es? ²⁰*

Probleme aparte ridică poezia *Das Echo* [Ecourile], publicată în „Glasul Bucovinei” în 8 mai 1919, care nu este inclusă de Blaga în volumele sale de poezii. Se tipărește postum în 1974. Poezia se publică în traducerea germană în „Die Brücke” în nr. 2, din 21 mai 1922, împreună cu *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*. Traducerea aparține tot lui Eugen Klar:

*S' ist spät... Am Himmel gleisst der Vollmond
gleich einer gelben, voll entfalten Blüte,
die frech der Wind geraubt vom Blatt...
Ich schreite einsam durch die stille Stadt
und lausch' dem Echo meiner müden Schritte,
wie es traumwandlerhaft sich schwankend hebt
hin auf die Dächer und die spitzen Giebel...
Ich hör' das Echo meiner müden Schritte,
wie es anstösst die Sinne am die Mauern...*

*Und leise ertönt es —
Immer leiser hallt es —
verhallt es:*

*und in der Stille ist's mir dann, als hört' ich
wie in die Mauern sickert ein das Blut des Echos,
das sich zerschmerzt an dem Stein den KÖRPER...*

Poezia se publică fără indicarea numelui autorului și noi nu o înregistram în biobibliografia noastră Lucian Blaga din 1977. Avem acum prilejul

²⁰ Ibidem, nr. 4, 3 iunie 1922, p. 2.

să completăm cu un text nou primele traduceri din poezia lui Lucian Blaga în limbi străine.

Revista „Die Brücke” face în nr. 6, din 9 iulie 1922, un bilanț, *Zur Popularisierung der rumänischen Literatur*, în care insistă asupra contribuției sale în introducerea literaturii române în circuitul culturii germane și-și propune să continue în această direcție cu opera incomparabilă a lui Eminescu, a lui V. Alecsandri și a altor scriitori români. Considera această acțiune ca fiind de-o importanță deosebită pentru cunoașterea poporului român și a sufletului său. „Sie mit diesen Dichtern — scrie revista — mit ihren Werken vertraut machen, damit sie die Psyche des rumänischen Volkes begreifen, damit sie den Rumänen des Regales, verstehen, damit jene, denen rumänisches Wesen fremdt ist”²¹. Revista publică, în continuare, încă un articol, *Rumänische Literatur*, în care arată că nu există mari literaturi europene ca scriitorii lor reprezentativi să nu fie traduși, numai România făcea, din păcate, excepție, deși avea creații care stăteau la înălțimea celor italiene și germane și că perspectivele dezvoltării literaturii române se vesteau din cele mai frumoase. „Manch ein Gedicht — scrie revista — mag sich mit den schönsten italienischen und deutschen Werken messen und mancherlei beudet darauf hin, dass es in künftigen Tagen bei uns schöner ausschauen wird als dies bisher der Fall war”²².

„Die Brücke” acordă mare atenție sprijinului care trebuia acordat afirmării noilor talente și insistă asupra importanței concursurilor și a subvențiilor materiale. Revista era încredințată că marile talente se impuneau în orice condiții, însă, adesea, prea târziu. Scotea de aici încheierea că într-un stat cu viață culturală se impunea să fie luate în considerație nu numai comerțul și industria, ci și literatura și arta. „Neben Handel und Industrie muss auch Literatur und Kunst in einem Kulturstaat berücksichtigung finden”.

Avertismentul sună actual și pentru zilele noastre.

Revista cernăuțeană publică, pe ultima pagină a numărului din 9 iulie 1922, un anunț prin care informează cititorii că va publica în numărul următor numeroase contribuții ale primilor colaboratori. „Die nächste Numere «Der Brücke» erscheintwiederinvollem Umfange mit zahlreichen Beiträgen erster Mitarbeiter”²³. Acest număr nu mai apare sau nu-l găsim în colecțiile din bibliotecile noastre.

„Die Brücke” este o publicație cu deschidere largă spre cultura și literatura română și desfășoară o activitate remarcabilă pentru integrarea creației literare și artistice românești în circuitul culturii germane. Are merite aparte prin situarea lui Lucian Blaga, atunci la începutul activității sale, între marile personalități ale literaturii universale.

Zusammenfassung

Die Zeitschrift „Die Brücke” erscheint 1922 in Tschernowitz und setzt sich zum Ziel, eine Aktivität zu entfalten, die zur Integrierung der rumänischen literarischen Schöpfung und der rumänischen Kunst in die deutsche Kultur führt. Sie unternimmt die Übersetzung ins Deutsche von repräsentativen rumänischen Schriftstellern und stellt rumänische Künstler vor, die an der Theater-Szene auf sich aufmerksam machen. Die Zeitschrift erwirbt sich besondere Verdienste, indem sie Lucian Blaga vorstellt und die ersten Übersetzungen aus seinem Werke veröffentlicht.

²¹ *Ibidem*, nr. 6, 9 iulie 1922, p. 1.

²² *Ibidem*, p. 2.

²³ *Ibidem*.

„JUNIMEA LITERARĂ” ÎN PRIMA PERIOADĂ DE APARIȚIE*

AUREL BUZINCU

„Junimea literară” nu i-a convins încă pe cercetători în privința importanței ei¹. Lucrul e oarecum explicabil. Creația pe care a publicat-o e mai curând discretă valoric, revistei i-au lipsit propriu-zis gustul radical și relieful major, apoi, prin ideile pe care le-a promovat, s-a făcut ușor anexabilă unor curente de gândire expuse mai pregnant în alte publicații — cum a fost, pentru primul deceniu al veacului, cel de la „Sămănătorul”.

O astfel de așezare în peisaj este însă pripită și simplificatoare. „Junimea literară” admiră în această perioadă programul „Sămănătorului”, faptul nu se poate contesta, iar în ce privește respectul pentru Iorga ajunge până acolo încât, într-unul din articolele din numărul consacrat aniversării acestuia, se tipăresc cu inițială majusculă pronumele prin care se trimite la persoana sărbătoritului. Dar „Junimea literară” nu se limitează la ideile „Sămănătorului” și ale lui Iorga și nici nu le reproduce. Are dreptate Traian Cantemir² când, străduindu-se să demonstreze „caracterul autonom al revistei”, aduce în discuție apropierea prin program a „Junimii literare” de „Dacia literară” și spune că s-a întâmplat cu publicația bucovineană „același fenomen de integrare eronată ca și cu «Luceafărul» de la Sibiu”. Atâta că, ni se pare, Traian Cantemir nu reușește nici el o raportare echilibrată la materia revistei. George Călinescu afirmase, nu fără suport, că „Bucovina nu este [...] decât o parte din Moldova, încât orice eforturi s-ar fi făcut, la un număr restrâns de locuitori, era puțin probabil să apară multe reale

* „Junimea literară”, revistă literară-științifică, apoi literară, apare lunar, între ianuarie 1904 și număr triplu 6, 7 și 18—iunie, iulie și august 1914 — în prima ei perioadă, „Sub direcțiunea unui comitet de redacție”; între ianuarie 1904 și numărul dublu 9—10, septembrie-octombrie 1908 — „Editor și redactor responsabil: Iancu I. Nistor”; după această dată, până la încetarea apariției, în 1914 — „Editori și redactori responsabili: Iancu I. Nistor și George Tofan”.

Își începe apariția la Cernăuți, unde este tipărită la Societatea Tipografică Bucovineană. În nr. 9, din septembrie 1904, într-o notiță de pe ultima pagină, se spune: „Facem cunoscut că redacția și administrația revistei se află de la 5 sept. a.c. în Suceava...” Tiparul — Societatea „Școala Română”.

În nr. 1, din ianuarie 1908, p. 2, o notiță spune: „Trecând redacția și administrația revistei de la Suceava la Cernăuți, a întârziat apariția numărului acestuia...” Tiparul, din nou la Societatea Tipografică Bucovineană.

Revista are inițial 16 pagini. Cifra este însă depășită frecvent. Se publică poezii, schițe, nuvele, drame, articole și studii literare, științifice, istorice, conferințe, scrisori, folclor, recenzii, „dări de seamă”, cronici, notițe bibliografice, precum și un număr mare de ilustrații.

¹ Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1971, p. 46.

² Traian Cantemir, *Principiile ideologice ale revistei „Junimea literară”*, în *Studii de literatură*, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 148—163.

talente. Deci rămâne de laudat acolo buna frământare culturală”³. Pesemne că în vreme ce unii comentatori n-au mai putut ieși de sub cuvântul lui Călinescu, Traian Cantemir și-a impus să contrazică acest cuvânt cu orice chip. Căci, în ciuda multor observații de reținut, argumentele lui sunt frecvent nerezistente — tocmai datorită unor criterii nepotrivite cu care operează și refuzului unor disocieri absolut necesare.

„Junimea literară” apare ca publicație „literară științifică” a societății studentești cernăuțene „Junimea”. Este vorba despre întreprinderea unui grup de tineri intelectuali — între ei, Iancu I. Nistor și George Tofan, conducătorii revistei — uniți printr-o stare de spirit și trecând printr-o criză de identitate.

Există o astfel de criză și în Regat și e tot a tinerilor și aici. În 1903, impetuosul Iorga constata: „În această clipă n-avem nimic de cucerit, nimic de adaus: visătorii periculoși cari merg cu ochii închiși pe marginea zidurilor prăpăstuite, fermecați de lună, să nu fie luați de nimeni drept călăuză. În mișcarea noastră politică, e un timp de oprire, care va ținea, poate, multă vreme încă”⁴. Există și în Bucovina o criză mult mai „adevărată” — și în cauze și în soluții. Aici, chestiunea nu e în primul rând aceea a lipsei unui ideal față de care să-și angajeze energiile tânărul intelectual — care se concepe după același tipar pașoptist, însă de astă dată justificat, reclamat de realități ale vieții. Idealul vechi se conservă în Bucovina. El privește colectivitatea, are componente politice, culturale și religioase și vizează etnicul și naționalul. Criza își are rădăcinile în altă parte: tânărul intelectual bucovinean constată că, în condiții de stagnare și chiar de pași înapoi în rezolvarea problemelor românești, nu se regăsește pe sine, nu-și află locul pe care și l-ar dori în luptă, în programe, în totul manifestărilor menite să conducă la emanciparea românilor din Bucovina. Se acuză frecvent în revistă compromiterea idealului prin politicianism, prin utilizarea unor căi vetuste, precum „naționalismul romantic”, sau, la fel de grav, prin retorica din comportamentul și din discursul epigonilor generației de aur a Hurmuzăcheștilor.

Criza se rezolvă prin angajare. Însă după o prealabilă lămurire asupra căilor de urmat, după o analiză, în general lucidă și echilibrată, făcută de pe poziția altei sensibilități și a altui fel de a percepe realitatea decât la sfârșitul secolului al XIX-lea, socotit vreme de lenevie și de pierderi.

Ar fi o exagerare să se susțină ideea unei unități de vederi absolute în cercul revistei. Această unitate nu există în nici o privință, după cum nu există însă nici deosebiri radicale. Deosebirile își au cauzele în gradul de instrucție și de cultură diferit, în diferențele de poziție socială, de informare și chiar de temperament. Coeziunea este asigurată de crezul comun, de tinerețe, de entuziasm și angajare.

În alegerea căilor pe care se poate ieși din impas există, la început și numai pentru un moment, tentația gestului insurgent — la care însă ofi-

³ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefată de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 640.

⁴ Nicolae Iorga, *O nouă epocă de cultură*, „Sămănătorul”, Revistă literară săptămânală, II, nr. 20, 18 mai 1903, p. 311.

cialitatea reacționează ferm. Numărul 2, din februarie 1904, al „Junimii literare” apare purtând pe prima pagină anunțul: „Ediția a doua după confiscare”. Se împlinesc 25 de ani de când ființează Societatea Academică „Junimea” și în acest număr se publică un *Marș festiv* scris de Sever Beuca-Costineanu. Cenzura nu este de acord cu trei din versurile catrenului final. În „ediția a doua după confiscare” apare poemul fără aceste versuri — pe care însă Victor Morariu, colaborator al revistei, le notează cu cerneală în exemplarul din colecția de familie a publicației, alăturând și o notă explicativă sub care își pune semnătura. Versurile cenzurate, așa cum le consemnează Victor Morariu, sunt:

„Neghina rea a gintelor mărunte
Din zi în zi mereu a odrăslit;
La coase, fii, ca-n vremile cărunte”,

după care vine versul final, necenzurat, un refren ce încheie fiecare din cele patru strofe ale *Marșului festiv*:

„Că-n pulsul vostru Roma s-a trezit!”

Incidentul nu se va repeta. Editorii publicației vor avea mai tot timpul greutatea și se vor plânge mereu de ele, vor scoate de mai multe ori numere duble și triple, însă cauzele vor fi de ordin financiar și muștrați vor fi abonații datornici și în general românii nepăsători. Revista nu va mai acuza niciodată intervenția cenzurii până în 1914, când își oprește brusc apariția. Asta poate fi pentru că în cercul ei s-a adoptat modelul de comportament al lui Eudoxiu Hurmuzachi, personalitate admirată și elogiată în paginile „Junimii literare”. O trăsătură de neignorat a luptei fruntașilor bucovineni pentru cauza lor este mereu loialitatea față de statul ai cărui cetățeni sunt. Eudoxiu Hurmuzachi smulsele Vienei, la vremea lui, drepturi pentru români, cultivând relații strânse cu înalți funcționari ai monarhiei și înfățișându-se ca cetățean de încredere, câștigând el însuși, prin calități și prin servicii, înalte titluri imperiale. E drept, la Viena se prețuiau noblețea, cultura, știința, caracterul, calitățile personale. În cabinetele capitalei imperiale pătrundea mai ușor și obținea mai mult personalitatea consacrată, cunoscută, decât jalba sau revolta anonimilor. Probabil că într-un atare context se cer interpretate rândurile publicate de George Tofan în urma asasinării la Sarajevo a arhiducelui Francisc Ferdinand și a ducesei Sofia de Hohenberg⁵. „Neamul nostru plânge cu inima sfâșiată de durere marea nenorocire de care a fost încercată dinastia”, spune el și adaugă: „în aceste zile de grea cumpănă ne strângem cu credință în jurul tronului și al dinastiei, gata de a ne apăra dinastia, patria și neamul”. După cum, pe de altă parte, românii trebuie să fi început mai demult a spera ca, în lupta lor cu străinii din provincia imperială, Viena să intervină ca un arbitru favorabil.

În privința dispariției imperiului, unii o vedeau posibilă și probabil că o și așteptau, în vreme ce alții nu. Filosoful Traian Brăileanu publică în revistă un studiu⁶ în care are în vedere criza din monarhie, dar n-o vede rezolvându-se prin destrămarea imperiului, ci prin „excluderea luptelor

⁵ „Junimea literară”, XI, nr. 6, 7 și 8, iunie, iulie și august 1914, p. 148.

⁶ Traian Brăileanu, *Cultură și politică*, „Junimea literară”, XI, nr. 4–5, aprilie și mai 1914, p. 96–106.

naționale din politica internă și îndrumarea unei politici externe pentru fiecare naționalitate” sau prin „excluderea chestiunilor pur culturale din domeniul politicii prin proclamarea libertății absolute a culturii naționale”. Căci, pentru el, „comunitatea omenească este idealul adevărat al culturii omenești”. Ideile de aici îi vor aduce dinspre naționaliștii ardeleni învinuirea de „oportunism”. E de văzut însă că, din nou, termenul „cultură” capătă un loc privilegiat și o însemnătate deosebită. De fapt, în numele culturii și pentru gestul cultural — dar nu neapărat în sens sămănătorist — se scriu cele mai multe articole în „Junimea literară” și din perspectiva însemnătății lor culturale sunt cântărite personalitățile despre care se scrie în revistă.

Problemele culturale sunt privite în întrepătrunderea lor cu cele naționale, cu care alcătuiesc un tot, căci opera la care își propune să lucreze „Junimea literară” este unitatea culturală a tuturor românilor. Pentru aceasta, grupul cere și își impune sieși renunțări. În numărul din ianuarie 1908, spre exemplu, revista anunță că „de dragul unității culturale a românilor de pretutindeni, manifestată în grai, scrieri și năzuinți [...], ne-am hotărât de acum înainte să ne conformăm pe deplin ortografiei Academiei din 1904”⁷. Asta după ce, în 1904, își exprimase rezervele și refuzase să se conformeze noilor reguli: „Într’un singur punct însă nici într-un caz nu putem accepta scrierea Academiei, ci vom rămâne la cea uzitată de noi. E vorba de scrierea sunetului *i*. Fără motive convingătoare Academia decretează ca sunetul *i* să se scrie în două feluri și anume: în mijlocul cuvântului cu *a* și circumflex, la început cu *i* și circumflex. Acest mod de scriere, nefiind bazat nici pe principiul fonetic, nici pe cel etimologic, ci o deciziune arbitrară, îndreptată contra simplității, postulatul cardinal al unei ortografii bune, nu poate afla aprobarea noastră”⁸.

Omului de cultură, omului de știință, profesorului li se cer însușiri și acțiuni pe măsura idealului unității culturale. Când Sextil Pușcariu devine membru al Academiei Române, I. Nistor notează: „La noi, în Bucovina, stau lucrurile astfel că unui profesor universitar nu-i este permis să se dedice exclusiv cercetărilor sale. Sute de chestiuni de natură națională și culturală cer o grabnică rezolvire. Activitatea profesorului nu se poate restrânge numai la îndeletnicirile savante; cuvântul lui trebuie să se audă și afară de sala de cursuri”⁹. Și adaugă istoricul — devenit din toamna lui 1912 titularul celei de-a doua catedre românești de la Universitatea din Cernăuți: „Ca om înzestrat cu o cultură superioară și cu o judecată matură, d. Pușcariu a rupt cu tradiția învechitului naționalism romantic, așezând în locul lui naționalismul convingerei și al faptei”. Este inutil să insistăm asupra faptului că avem aici nu atât portretul lui Sextil Pușcariu, cât schița de portret a intelectualului bucovinean al momentului, în reprezentarea pe care i-o dă opțiunea grupării din jurul „Junimii literare”.

Așadar, revista nu trebuie privită ca o simplă publicație, ca o ambiție de grup sau ca un orgoliu de provincie care, așezându-se în continuitatea

⁷ Iancu I. Nistor, *Cronică*, „Junimea literară”, V, nr. 1, ianuarie 1908, p. 18.

⁸ Iancu I. Nistor, *Regulele ortografice*, „Junimea literară”, I, nr. 10, octombrie 1904, p. 158.

⁹ I. Nistor, *Noul membru al Academiei Române: d. Sextil Pușcariu*, „Junimea literară”, XI, nr. 6, 7 și 8, iunie, iulie și august 1914, p. 163.

unei tradiții și prevalându-se de aceasta, eventual și de sentimentul unei „datorii” față de înaintași, ar avea de dat o replică unei sau unor întreprinderi de același fel din alte părți. Există, firește, și factorul încurajator al unui atare context. Tradiția bucovineană în domeniu e bogată și experiențele consumate trezesc nevoia unor experiențe noi. În epocă, dialogul publicistic în spațiul locuit de români cunoaște o amploare și o agitație fără precedent. Publicația — de partid sau de altă factură — e o instituție care a renunțat la aură, la a se adresa doar unui cerc restrâns, devenind publică de-adevăratelea, coborând în stradă și intrând în sat, unde are de învins, spre a supraviețui, o concurență tot mai serioasă și are, în paralel, misiunea de a-și crea cititorul. E începutul industriei de profil. Iar acest început corespunde celei din urmă perioade în care o publicație mai poate provoca, orienta și governa o stare de spirit de o cuprindere publică largă pentru un timp mai îndelungat. În spațiile românești rămase în afara frontierei Regatului, grupurile etnice, de orice reprezentare numerică ar fi, se întrec în a scoate publicații — în care, lucru normal, prioritate au dezbaterea și conștientizarea chestiunilor de factura celor prezente și în „Junimea literară” sau în periodicele românilor din Transilvania și Ungaria. Se înțelege că, într-un teritoriu atât de disputat precum Bucovina, dat fiind și sentimentul deplinei lor îndreptățiri, românii nu pot consimți să rămână în urmă. Nici față de cei cu care conviețuiesc, nici față de transilvăneni, dar nici față de Regat, cu al cărui mers bucovinenii se străduiesc să-și asemene ritmul și lungimea pasului, chiar dacă la București se mai spune și că „n-avem nimic de cucerit, nimic de adaus”. Sau tocmai de aceea.

„Junimea literară” este una din manifestările și una din căile prin care se realizează programul amplu și complex de emancipare a românilor din Bucovina începutului de secol. Un program care nu vizează atât perspectiva unei uniri politice a românilor, cât, cel puțin deocamdată, unirea culturală. Aceasta e privită ca factor dătător de puteri necesare rezistenței etniei în istorie și, de asemenea, creșterii însemnătății națiunii în lume, ca fiind producătoare de valori culturale. Căci de la un capăt la altul, gândirea grupării e străbătută de ideea că națiunile, popoarele, neamurile înseamnă ceva în istorie și în lume prin cultura lor. Iată, de pildă, cum e spus lucrul acesta într-un articol din 1908, nesemnăt, intitulat *O pretențiune culturală*¹⁰: „În timpul modern popoarele se apreciază după contribuțiunile lor la formarea culturii universale. Cea mai sigură garanție pentru existența unui popor i-o dau notele sale specifice în armonia de gândire și de simțire a civilizațiunii omenești. Înăbușirea fondului de idei și cugetări originale e fatal legată de nimicirea unui popor ca națiune și de contopirea lui cu alte neamuri. Cultura trezește simțul de solidaritate pentru o cauză comună, ea abia face din tîmă un popor conștient de sine, cu idei și năzuinți proprii”.

Căile alese de intelectualii bucovineni ai vremii sunt numeroase și diverse: implicare în dezvoltarea, organizarea și îmbunătățirea învățămîntului; ameliorarea condiției profesionale și culturale a dascălului; îmbogățirea fondului bibliotecilor districtuale și crearea unor biblioteci ambulante cu fond românesc de carte și periodice; ameliorarea cunoașterii și folosirii limbii române; cunoașterea și respectarea tradițiilor, datinilor, obiceiurilor românești și a culturii populare românești în general; cunoașterea istoriei națio-

¹⁰ „Junimea literară”, V, nr. 4—5, aprilie-mai 1908, p. 67—72

nale; cunoașterea evoluției culturale, științifice, artistice din toate părțile locuite de români, inclusiv din sudul Dunării; conferințe, serbări, întruniri cu caracter cultural național, la care sunt invitați fruntași ai vieții culturale din Regat; operă de popularizare a științei și culturii și de trezire națională în lumea satelor; sprijin pentru acțiunile menite să înlesnească emanciparea materială a sătenilor, precum înființarea băncilor rurale, căci există convingerea că accesul la cultură și preocupările naționale vin după asigurarea traiului de zi cu zi. O grijă deosebită există pentru reprezentarea românilor în diferitele domenii ale vieții publice prin personalități adevărate, în stare să impună respect oficialității și alogenilor. Astfel, când I. Nistor devine titularul catedrei de istorie a românilor la Universitatea din Cernăuți — o reușită a luptei acelorași intelectuali este înființarea acestei catedre —, Sextil Pușcariu spune: „Cei ce au creat această catedră au fost studenții noștri universitari” și adaugă: „Dar, pe lângă studențime, a mai fost un factor important care a făcut cu putință înfăptuirea în timp atât de scurt a catedrei făgăduite. A fost însuși titularul ei, dl. I. Nistor. Căci în zadar ar exista catedra dacă n-am avea profesorul vrednic de ea”¹¹.

În aceste condiții, revista este concepută și realizată ca un catalizator al mișcării, ca o oglindă a programului, a reușitelor și a nereușitelor. Ea nu se vrea o orgolioasă carte de vizită — deși ajunge să apară în condiții tehnice prin care depășește multe publicații din Regat —, ci un organ publicistic viu, eficient, adaptat realităților și reclamat de acestea.

Profilul anunțat al revistei este unul „literar-științific” — în realitate, cultural în sens larg, de informare și popularizare, iar asta nu numai în relație cu un cititor de rând, care probabil că mai curând lipsește, ci și cu unul de oarecare pretenții, căci sunt numeroase paginile ocupate de studii, recenzii, conferințe — pe teme de istorie, filologie și lingvistică, etnografie și folclor, literatură etc. — ce pretind un cititor avizat. În intenția mărturisită a redacției stă gândul evitării situației ce se constată la publicațiile din Regat: transformarea, până și a revistelor literare, în reviste științifice, cu urmarea ignorării creației literare¹². Acest gând va fi însă în bună parte uitat. Călăuza ideologică, propaganda națională pentru unirea culturală impun alocarea unui spațiu însemnat pentru partea numită „științifică” și care chiar este uneori științifică. Impun, de asemenea, ocuparea unui număr mare de pagini cu informații și comentarii pe seama vieții culturale din Regat și din celelalte părți locuite de români. Este vorba despre ținerea la curent a bucovinenilor cu aparițiile editoriale, cu evoluția publicisticii — mai ales cea din tabăra „curentului național”: „Sămănătorul”, „Luceafărul”, „Făt-Frumos”, „Ramuri”, „Neamul românesc”, „Viața românească” etc. — cu activitatea instituțiilor culturale și științifice și a personalităților agreate.

Această componentă a „Junimii literare” imprimă publicației câteva trăsături definitorii. În discuție intră mai întâi aspectul angajării într-o continuă campanie propagandistică, în valuri ce lasă impresia că se potolește pentru a se reînteți imediat. Sensul acesteia este cel deja subliniat. Uneori se ajunge la exagerări de felul celor întâlnite în Regat: direcția „Sămănătorului” este singura „sănătoasă”, Maria Cunțan este o mare poetă a neamului, singurii scriitori cu adevărat talentați ai timpului sunt cei ardeleni,

¹¹ Sextil Pușcariu, *Istoria românilor la Universitatea din Cernăuți*, „Junimea literară”, IX, nr. 10, octombrie 1912, p. 175–176.

¹² George Tofan, *Dări de sumă*, „Junimea literară”, I, nr. 1, ianuarie 1904, p. 15–16.

poetii valului înnoitor corup simțirea românească și strică limba română. După cum dragostei excesive pentru ce este românesc i se asociază accentul xenofob, sau unul, acuzat la vremea respectivă, al „particularismului” bucovinean.

E vorba, apoi, de un anume caracter ocazional, chiar festivist, al materialelor publicate, ceea ce înseamnă, nu o dată, a renunța la supravegherea lucidă a expunerii și a face apel la fraza patetică. Faptul se explică prin aceea că redacția caută prilejurile de a agita sentimentul etnic și național și uită, în astfel de împrejurări, de caracterul „literar-științific” al revistei. Își găsește prilejurile mai ales în sărbătorirea unor evenimente și personalități cu însemnătate culturală și politică pentru români. Sunt relevante numerele care sărbătoresc pe Ștefan cel Mare, Iorga, Eminescu, I. L. Caragiale, Creangă. Îndeobște însă, cu rare și parțiale excepții, se confundă — ca și în Regat, de altfel — literatura și demonstrația științifică, dintr-o meteahnă venită dinspre jurnalism și discursul de tribună, dinspre nevoia acestora de efect persuasiv imediat, cu o retorică a provocării afectelor, cu fraza emoțională. La modă și inevitabile sunt, și la „Junimea literară”, „compasiunea” și „duioșia”, încât, constant, indiferent de factura lui, discursul își consumă o bună parte a mijloacelor concentrându-se asupra producerii numitelor efecte.

Și încă o trăsătură: efortul de sincronizare cu evoluția culturală și cu mersul ideilor din Regat. Grijă sincronizării, combinată cu programul național și cultural propriu — acestea trebuie să dea, de fapt, afilierea la „curentul național” din țară, care, lucru important, la data apariției „Junimii literare”, susține prin Iorga și prin alții că reușise să învingă și să izgonească de la noi orientarea „nesănătoasă”, nenațională, fără temei în specificul nostru etnic, a decadenților care maimuțăresc Apusul. Era un moment în care biruia în Regat, cu aport de peste munți, spiritul de sorginte germanică, preocupat de evidențierea diferenței specifice, și se afla într-o aparentă repliere cel de extracție franceză, cu vocația lui universalistă și interesat de relevarea genului proxim. Or, bucovinenii se afiliau acestei mișcări și pentru că se aflau, la ei acasă, sub influența culturii germane — de care voiau să se scuture tocmai asimilându-i spiritul.

Afilierea nu este însă totală și nu este profundă. Ezitățile sunt numeroase. Mai multe articole din anii de început ai revistei, mai cu seamă dintre cele semnate de George Tofan, trădează o anume îndoială interogativă și o anume neliniște în legătură cu orientarea de urmat de către publicație. Impresia că decide conjunctura și că se practică o conformare mecanică la o direcție cu prestanță este inevitabilă. Bucovinenii nu pot merge singuri pe un drum propriu și par a fi conștienți de acest lucru. Ei sunt interesați, apoi, să se afilieze unei mișcări cu prestigiu din țară. În plus, Iorga este drastic și ultimativ cu „rătăciții” și, după cum anatema aruncată cuiva de acest simbol al românismului și al „poporalului” înseamnă moarte publică sigură, binecuvântarea venită din partea lui este un certificat de calitate și o garanție de viață lungă. Și, peste acestea, căile paralele, părând a fi pentru moment fără viitor, fiind și greu de conciliat cu ideologia grupării, sunt și inaccesibile bucovinenilor, datorită unor însușiri de cultură și de sensibilitate ale acestora, însușiri care îi țin în urma evoluțiilor din Regat.

Simptomatic este un fapt: grija și teama — neexprimate direct nicăieri, dar prezente în subtextul unor articole cu caracter lămuritor de la începuturi — de a nu greși în orientarea revistei. Funcționează, cel puțin în ce

privește literatura, reprezentarea naivă potrivit căreia ar exista mai multe căi strâmbe și doar una singură bună, dreaptă, „sănătoasă”. „Adevărul” acesteia și, implicit, buna orientare a revistei ar urma să le probeze viitorul — într-un chip curat statistic: prin numărul și audiența publică a personalităților și a publicațiilor care ar îmbrățișa-o. Iar peste ani redacția se va mândri cu alegerea ei bună, confirmată de timp. Deși, în timp, se acumulează în paginile revistei dovezile unei orientări predispușe din capul locului subminării și manifestărilor contradictorii. Este vădită, pentru toată perioada, realitatea proliferării în revistă a unui discurs dublu: cu o componentă „oficială”, conformistă, în raport cu orientarea „sănătoasă”, dar de fapt, reflex direct al neputinței bucovinenilor de a-și reprezenta un fenomen evoluând în pluralitate, în diversitate, și care, în preajma anumitor teme, ajunge la excesele „curentului național”; apoi, cu o componentă aproape „clandestină”, nu doar de subtext, dar neconștientă de sine, rostită cu naturalețe, fără sentimentul vreunei vinovății și prezentă chiar și-n fraza unora dintre propunătorii discursului „oficial”. Componentele își sunt complementare ca expresie a unui dat local și ca funcție. Cea „oficială” expune opțiunea ideologică, convinge în sensul acesteia, o apără și o susține cu argumente din interior și din afară, asimilând ce-i este prielnic — evident, din ideile „curentului național” — și, în felul acesta, demonstrându-și justetea, produce efecte de sincronizare. Cealaltă provine din spiritul disociativ și constată, compensator, diferențele, discontinuitățile, particularismele. Ea arată punctul și ruptura acolo unde perspectiva ideologică propune imaginea unei linii continue. În felul acesta în revistă se subminează nu numai orientarea, dar și relația cu „Sămănătorul” și cu întregul „curent național”, fără însă a se face deservicii efortului de sincronizare, ci dimpotrivă, căci Regatul nu e populat doar de „curentul național”. Dar fără, mai ales, ca această componentă, pe care am numit-o aproape „clandestină”, să ajungă vreodată să intre în conflict cu cea „oficială”. Explicația a fost deja sugerată: neexistând decât o singură cale dreaptă pentru bucovineni, nu există pentru ei nici fenomenul evoluției în pluralitate, prin manifestări divergente și, ca urmare, nici abateri. E destul ca cineva să-și declare atașamentul față de cauză și să-l probeze spre a nu mai fi suspectat niciodată de „rătăcire”. La fel de adevărat fiind că, din aceeași cauză, componenta „clandestină” a discursului nu-și adâncește temele, nu le supralicitează, părând un loc unde se depun în liniște, confortabil, intuițiile și bănuielele nonconformiste.

Situația nu se poate să le fi scăpat neobservată celor de la „Sămănătorul”. În notițele despre revista „fraților noștri” din Cernăuți, entuziasmul îl provoacă mai ales prilejul de a vorbi despre „frați” și faptul că aceștia pot scoate o publicație literară în care se arată interes pentru mișcarea literară „mai nouă” din Regat. Și „Junimii literare”, ca și altor publicații, i se transmite mesajul de a se orienta mai bine, chiar dacă relațiile dintre redacții se vor strânge mereu și unii dintre colaboratorii revistei vor publica în „Sămănătorul” după ce sămănătoriștii sunt comentați favorabil și publicați în „Junimea literară”.

Bucovinenilor nu le va fi scăpat că ce-și propune Iorga, „o politică de dreptate, de căință, de bună frăție față de badea și moșul”, e destul de vag, că „satul fără bogăție și fără cultură”, putându-se întâlni și în Bucovina, se tratează și altfel. Bucovinenii sunt, de altfel, mai pragmatici. Cred, de pildă, în importanța factorului cultural și a sentimentului național,

dar le așază acestora în față viața materială. În 1906, George Tofan spunea că insuccesul căilor vechi de deșteptare a poporului la viața națională se datorează necunoașterii acestuia și-l elogia pe Grigori Filimon¹³ care se dedicase emancipării satelor pe cale economică. Cine vrea ca poporul să devină „factor de valoare în viața noastră socială, spune George Tofan, trebuie să ducă grija traiului de zi cu zi al mulțumii. „Cu un popor economicește olog nu se pot rezolva problemele culturale și la un astfel de popor pozițiile pentru cultură sunt reduse de tot; nevoia amară a zilei roade la rădăcina existenței sale și grijile rău sfătuitoare îl mână ca valul purtat de vânt. Nici putere sufletească, nici conștiință națională, nici voință...” Grigori Filimon, spune mai departe George Tofan, cel care a inițiat înființarea băncilor satești, „a fost crunt lovit de spectacolul trist ce i s-a oferit. În locul românului «ce nu piere în veci, căci are șapte vieți în pieptul de aramă» de pe la banchete și adunări, el a întâlnit niște schelete, oameni necăjiți, ființe cu sufletul plin de deznădejde...” Nu sunt aici, de bună seamă, nici idilism, nici idealizare a tihnei patriarhale, nici paseism, nici evoluție organică. E drept că expresia lui George Tofan poate să aibă contingență cu recent apăruta „Viață românească”. Însă acțiunea personajului său, Grigori Filimon, nu.

Nu vor persevera, apoi, bucovinenii în excesele sămănătoriste, chiar dacă se întâmplă să împrumute pentru moment judecăți, idei și chiar formule de la Iorga și de la alți sămănătoriști. Îi vor aprecia pe Ov. Densusianu — care publică, e adevărat, și în „Sămănătorul” — și pe M. Dragomirescu. Note simboliste apar ici și colo în poezia publicată în revistă, iar presa lui I. Grămadă, în *Abbategrosso*, premiata cu 100 de coroane la concursul din 1905, singurul organizat de revistă în perioada 1904–1914, nu are nimic comun cu sămănătorismul. La apariția „Vieții românești”, pe de altă parte, apare și în „Junimea literară” cuvântul „datorie”, dar e vorba de datoria veche, a tuturor față de neam și țară, nu doar a intelectualului față de lumea din care a plecat, față de cei de jos.

O izbândă cu care „Junimea literară” se laudă — și, de fapt, încă o trăsătură a publicației — este aceea a neangajării în luptele politice de partid. Partizanat ideologic pentru cauza românilor — da, amestec în politică însă — nu. George Tofan îl citează pe George Hurmuzachi de la 1867¹⁴: „...noi credem că nu luptele sterile ale politicii, nu frecările înverșunate ale partidelor, nici vuietul patimilor politice vor lumina, vor îndestula și vor ferici poporul, ci numai lucrările pașnice ale inteligenței, numai ridicarea nivelului său spiritual și moral, numai cultura îl va mântui”. Și, în același articol, după ce vede o cauză a răului în „absorbirea talentelor literare în politică și ziaristică”, după ce aduce și exemple, îl citează pe Mihai Teliman a cărui vorbă ar fi fost că „politică îți nimicește ultimul rest de minte sănătoasă”. Luptele dintre partide sunt privite ca producătoare de dezbinare națională când e vorba de viața politică și, când e vorba de viața literară, existența curentelor opuse este responsabilă de „învălmășagul literar” — pe care același George Tofan îl constată în 1904¹⁵ cam tot așa de nemulțumit pe cât fusese,

¹³ George Tofan, *Mișcarea poporală din Bucovina. Grigori Filimon*, „Junimea literară”, III, nr. 4, aprilie 1906, p. 76–81.

¹⁴ George Tofan, *Mihai Teliman*, „Junimea literară”, III, nr. 3, martie 1906, p. 46–52.

¹⁵ George Tofan, *Dări de samă*, „Junimea literară”, I, nr. 1, ianuarie 1904, p. 14–15.

constatând lucruri asemănătoare, George Coșbuc în 1901: „Noi cei de astăzi trăim fiecare de capul nostru, și-n loc să mergem spre același punct, luăm de-a razea câmpia literaturii în toate direcțiunile și nu ne înțelegem doi cu doi. Brazdele de plug, trase paralel și una lângă alta, de scriitorii generațiilor anterioare, erau arătura în toată legea pentru sămânța ideilor lor...”¹⁶ Cum se vede, mai ales reprezentarea metaforică a tărâmului literaturii s-a schimbat între timp.

Partea cea mai importantă a „Junimii literare” este, firește, cea literară, cu cele două dimensiuni ale ei, comentariul de fapte literare și creația propriu-zisă. Amândouă acestea sunt bine reprezentate cantitativ. Convingerea grupului este exprimată de George Tofan în deja citatul articol dedicat lui Mihai Teliman; „o frumoasă mișcare literară e floarea unei culturi înaintate”. Tot el subliniază însă stadiul de început în care românii se află în această privință: „noi ne luptăm să înfiripăm de abia cultura națională”. Și, în același loc, George Tofan, care trebuie să fi răspuns de partea literară a revistei și despre care G. Călinescu scrie doar că a jucat „un frumos rol de agent de legătură cu scriitorii din țară”¹⁷ — și de fapt nici nu e vorba de mai mult —, face o afirmație de natură să pună în discuție profunzimea relației cu „Sămănătorul” și cu întregul „curent național”: „De tot neînsemnată — poate cea mai mică — e partea pe care a luat-o Bucovina la dezvoltarea *literaturii pure*” [s.n.]. Există, deci, și o „literatură pură”! Și nu numai atât, pentru că, într-o conferință despre D. Anghel, publicată în „Junimea literară”, se spune că acesta, „fiind un poet de tot modern, va mulțami desigur de asemenea pe cititorii fără prea multe pretenții, cât și pe cei care, *fiind în curent cu literatura modernă, și-au rafinat gustul*” [s.n.]¹⁸. Modernă și nouă este în epocă, după criteriile sămănătoriste, care confundă esteticul cu eticul și etnicul, literatura promovată de „curentul național”, adică, fiind vorba de poezie, creația lui Vlahuță, Goga, Iosif, Coșbuc. Față de versurile acestora, cele ale simboliştilor sunt „bâlbâieli” și „maimuțareală”. Precum se știe însă, în privința poeziei pe care a publicat-o „Sămănătorul” n-a fost consecvent, căci i-a avut printre colaboratori pe D. Anghel — chiar printre conducători o vreme — și pe I. Minulescu, ba chiar și pe alții din valul înnoitor. Astfel s-ar putea spune că „Junimea literară” i-a admirat pe aceștia din urmă pentru că „Sămănătorul” i-a publicat. Dar între a-i publica, spre a face paradă de toleranță și de deschidere — de altfel, în „Sămănătorul” se publică, grație tocmai unor astfel de colaboratori, traduceri și din Verlaine, Samain, Poe, Leconte de Lisle etc. — sau pentru că succesul unor astfel de poeți face bine unei reviste care le găzduiește producțiile și a proceda ca „Junimea literară” acum, diferența e mare. Cum e, de fapt, și diferența dintre acei poeți care se adresează unor cititori „fără multe pretenții” — categorie care îi va fi subînțeles și pe modeștii versificatori ai „Junimii literare”, dar, cert, și pe laudații Coșbuc, Goga, Vlahuță, Iosif — și, de cealaltă parte, „un poet de tot modern” precum Anghel, de o altă sensibilitate,

¹⁶ G. Coșbuc, *Uniți*, „Sămănătorul”, I, nr. 2, 9 decembrie 1901, p. 17—18.

¹⁷ George Călinescu, *op. cit.*

¹⁸ Vica Turcan, *Poetul Dimitrie Anghel*. Conferință, „Junimea literară”, V, nr. 4—5, aprilie-mai 1908, p. 76 și urm.

impresionat de altceva, simțind și vorbind altfel, adresându-se unor cititori care „și-au rafinat gustul”. Există, iată, și de astă dată, pe lângă ceea ce îndeobște se cunoaște, și un alt fel de poet, și un alt fel de poezie — care pretind, evident, un alt fel de cititor. Chiar dacă autorul conferinței evită judecata de valoare propriu-zisă, Anghel e un poet „de tot modern”, adică un poet al lui „acum”, al sensibilității și al expresiei „acestei clipe”.

În 1906, comentând un volum de versuri al lui Radu Sbera¹⁹, Victor Morariu se întreabă „care este valoarea pur literară, estetică [s.n.] a versurilor” și explică ce înțelege prin aceasta: „originalitatea și energia concepțiunii”, „noutatea și desăvârșirea formei”. Iar într-o recenzie la volumul lui N. N. Beldiceanu, *Chipuri de mahala*²⁰ se spune, între altele: „Dacă se dă astăzi, cu drept, mai multă atenție țărănimii, care este pătura cea mai numeroasă și păstrătoarea individualității noastre etnice, nu trebuie să uităm că avem și o viață orășenească [s.n.], în care întâlnim boieri, funcționari, burghezi, care duc un trai al lor, caracteristic prin firea și cultura lor, trai care trebuie să intereseze și să ispitească condeiful scriitorului ce petrece în mijlocul acestui mediu”.

Am spicuit, dintr-o serie din care exemplificarea se poate continua, dovezi de abateri de diferite feluri de la programul „curentului național”. Toate acestea sunt mici crezuri pe care și le îngăduie „Junimea literară”. Firește că ele nu pot face mai mult decât să depună mărturie că la revistă se bănuiește și existența unui alt fel de literatură decât cea despre care se spune curent că e „sănătoasă” și că a biruit decadentismul nepatriotic. E abia o intuiție asupra unui concept nou de literatură, cel impus de sensibilitatea modernă. Comentatorii fenomenului literar pe care îi are revista n-au nici anvergura teoretică, nici gustul și nici autonomia de judecată estetică necesare adâncirii și conceptualizării acestei intuiții. Pe de altă parte, angajarea ideologică le legitimează și le încurajează cantonarea într-o viziune conform căreia literatura are de împlinit în primul rând misiuni extraestetice. Ideologicul funcționează ca un vâl ce oprește privirea tentată uneori de un altceva. Iar din această pricină, câteodată se produc efecte de-a dreptul comice.

Iată, spre exemplu, cazul lui Sextil Pușcariu — comentator, de altfel, mediocru și conformist al fenomenului literar al timpului — care, într-o conferință cu titlul *Poezii noi*, publicată în revistă²¹, intuește bine schimbările din viața și din sensibilitatea omului modern, dar refuză să accepte că acestora le-ar putea corespunde o nevoie de poezie nouă, și nu doar de „poezi noi”. Viața, spune el, iese din interiorul tihnit, tradițional loc de reculegere în „intimitatea casnică”, și se desfășoară în stradă, în hotel, în cafenea, în redacție, în afaceri, în ritmuri noi, grăbite. Dar acestea sunt doar motive pentru ca poetul să se uite în urmă la sat și la vatra copilăriei, melancolic și înstrăinat. Nu acceptă nicidecum că ar putea exista și o altă expresie pentru aceste schimbări. Cu toate că, pentru partizanii „curentului național”, relația viață—artă este una de determinare directă și imediată. Cu, bine-înțeles, amestecul ideologicului ca factor de control și ca instanță menită să fixeze trebuințele, imperativele cărora arta se cere să li se subordoneze

¹⁹ Victor Morariu, *Dări de samă*, „Junimea literară”, III, nr. 12, decembrie 1906, p. 209.

²⁰ Lili, *Dări de samă*, „Junimea literară”, III, nr. 2, februarie 1906, p. 43–44.

²¹ Sextil Pușcariu, *Poezii noi*. Conferință, „Junimea literară”, I, 1904, nr. 3—p. 34, nr. 4 — p. 51–53, nr. 5 — p. 65–68, nr. 6 — p. 82–85.

și să le fie executant. Astfel, Sextil Pușcariu poate susține liniștit că pentru poet „haiducii reprezintă pe cavalerii evului nostru de mijloc”. Deși e greu de înțeles de ce, dacă tot e nevoie în literatura română de cavaleri, n-ar fi nevoie și de ale lor „parfumuri fine”. Răspunsul ideologizat al lui Sextil Pușcariu există: haiducul e un cavaler autohton care s-a retras în codru de unde țântește „mai de la adăpost în veneticul asupritor”.

Sextil Pușcariu crede și el că „literatură sănătoasă” e una cu îndrumare unică și nesfârșită de împărțirea în grupări. Contrastul dintre Eminescu — „romanticul pesimist din Dumbrăveni” — și Coșbuc — „vânjosul ardelean” — cu versurile lui care „debordează de putere bărbătească” — a produs la noi „o dezorientare generală”. Așa se explică faptul că „toate direcțiile bolnăvicioase ale Apusului degenerat au putut cere intrare în literatura noastră, sub flamura lui Macedonski și a elevilor săi simbolști, veriști și decadenti”. Dar, susține Sextil Pușcariu cu autoritatea lui, ca și Iorga în Regat, „s-a născut o grupare de poeți de talent incontestabil, care prin faptul că n-au cercat să împământenească o literatură exotica și nefirească la noi, ci au urmat tradiția, s-au adăpat la izvorul național ce iese din solul udat de sângele vitejilor noștri strămoși, ne dau garanția că poezia ce o creează ei are viitor”. Iar „poeții de mâine”, lăudați de Sextil Pușcariu sunt, pe lângă Iosif și Anghel, Maria Cunțan și Zaharia Bărsan.

Comentariul de acest tip este frecvent la „Junimea literară”. Poate doar la altitudinea retorică a lui Sextil Pușcariu să nu ajungă ceilalți colaboratori. Lectura textului literar este una actualizatoare și cantitativă, în sensul că se caută măsura în care se „reflectă”, „oglindește”, „înfățișează” problematica prezentului, inclusiv când subiectul trimite la trecut, precum și gradul de acoperire prin operă a realităților — evident, naționale.

Comentând, în chiar primul număr al revistei, volumele de critică publicate de I. Chendi și H. Sanielevici cu un an înainte, George Tofan conchide că nu ne lipsește critica, ci „avem prea puține talente reale producătoare”²², lipsesc „individualitățile artistice bine formate și mai ales *simțitoare* [s.n.]. Și, de fapt, asta se va aprecia cu deosebire la scriitori: însușirea de a fi „simțitori”. În dublu sens: a simți corect și a simți adânc. Adică în acord cu „poruncile vremii” și pe măsura „simțirii poporului”. Miza producției literare este una ideologică — și în perspectiva acesteia, opera trebuie să devină ilustrare prin imagine literară a unor principii și adevăruri extra-estetice — și una retorică: scrisul trebuie să atragă, să-l impresioneze pe cititor, pentru a facilita cititorului intrarea în „idee”, „mesaj”, „ideal”. Producându-se o literatură despre „popor” și pentru „popor”, se crede, ca și în Regat, ca și în Transilvania, că stărnirea afectelor e o cale nimerită pentru a persuadea și a educa. De aceea se apreciază „duioșia” la Goga²³ și „icoanele duioase și triste din viață” la Sadoveanu²⁴. Ceea ce nu poate să producă, iarăși ca în Regat și ca în Transilvania timpului, decât o literatură care cântă exaltat idealurile sau o mediocră literatură sentimentală. Adică o artă minoră, căci valoarea artistică nu ține nici de forța retorică, nici de noblețea idealurilor pe care le conține în paginile ei o lucrare și nici de felul sau adâncimea sentimentelor pe care ea le comunică ori le stârnește. Iar lucrul acesta, dacă scriitorii valului înnoitor al epocii nu l-au înțeles întotdeauna, atunci

²² George Tofan, *Dări de samă*, „Junimea literară”, I, nr. 1, ianuarie 1904, p. 15–16.

²³ V. M., *Octavian Goga*, „Junimea literară”, II, nr. 11, noiembrie 1905, p. 174–176.

²⁴ L. M., *Dări de samă*, „Junimea literară”, II, nr. 1, ianuarie 1905, p. 16.

cei ai „curentului național” nu l-au înțeles mai niciodată. Și, câtă vreme asta se întâmplă în Regat, era greu ca la „Junimea literară” să se întâmple altceva. Mai ales că există articole în care prin „curent literar” se înțelege doar o atmosferă favorabilă literaturii, iar „scriitorii” sunt, nediferențiat, toți cei care scriu ceva pentru tipar. Încât nu exagerează în modestie George Tofan când, după zece ani de apariție a revistei, scrie: „N-au răsărit pe urma revistei noastre poeți și prozatori frunțași [...], n-am creat curente și școli, căci nu aceasta era chemarea noastră și nici nu ne-a fost gândul”²⁵. Deși o spusese I. Nistor în articolul program²⁶: „sperăm a inaugura o mișcare literară în țară, care singură va fi în stare să ne scoată din indiferentismul și letargia în care ne aflăm”. Dacă nu cumva chiar la I. Nistor „mișcarea literară” înseamnă ceea ce am spus deja și nu trebuie pusă, pentru a se evita confuzia, în legătură cu restul programului — amintind într-adevăr de „Dacia literară”, ca și al „Sămănătorului” însă —, iar „țară” se referă doar la provincia bucovineană. Și în acest caz, subtitlul publicației, cel din primii ani, „Revistă literară științifică”, n-ar mai fi o stângăcie...

Cât privește producția proprie a „Junimii literare”, aceasta stă în cea mai mare parte sub semnul minoratului mediocru. În poezie se imită, mai mult ori mai puțin vizibil. Eminescu și Coșbuc, Vlahuță și Goga, Iosif, Anghel și chiar Minulescu sau, la fel de des, poezia populară sunt dascălii de care poeții revistei nu reușesc să se desprindă. Unii dintre ei publică mai multe volume și sunt menționați în istoriile literare erudite. Nu rămâne însă mai nimic din numărul relativ mare de pagini în care ne întâlnim cu Vasile Huțan, Ion Cocârlă-Leandru, Vasile Loichiță, Gavril Rotică, Nicu Dracinschi, Sever Beuca-Costineanu, Liviu Marian, Eugen Revent și alții care asigurară revistei cam 30—40 de titluri lirice într-un an de apariție.

Pentru „Poșta redacției” vin la revistă astfel de mărturisiri ale doritorilor de a participa la proaspăta „mișcare literară”: „Am început o nuvelă, însă cu căratul ovăzului n-am putut-o găti; aștept o ploaie ca să pot lucra la ea”. Și versuri precum urmează: „Pe o coastă-n depărtare / Se vedea puțin în zare / O turmă neagră de oi / Și-n văzduh niște cioroi”²⁷. Și se publică, la loc de cinste, versuri precum acestea, aparținând lui Gavril Rotică: „Din slava lumilor albastre, / Într-o senină dimineată / Trezit-ai plângerile noastre, / Tu, veșnic dragă cântăreață” și, din același poem: „Tu cânti când țerna o frământă / La noi copiii și părinții. / Dar din sudoarea noastră sfântă, / Nu noi, ce alți-și scot arginții”²⁸.

Dacă e vorba de poezia publicată în „Junimea literară” până în 1914, lucrurile cele mai interesante vin de la culegătorii de folclor — și se cuvine amintit între aceștia, pentru primii ani, numele lui S. Fl. Marian.

Revista publică, de asemenea, traduceri și prelucrări din mari scriitori ai lumii. Nu însă din cei moderni. Publică și lucrări dramatice, originale și traduceri, necitabile însă prin valoare.

Proza scurtă este prezentă număr de număr prin Liviu Marian, Tr. Brăileanu, Iosif Vihovici — care este nedreptățit când se clasează al treilea

²⁵ George Tofan, *După zece ani*, „Junimea literară”, XI, nr. 1—3, ianuarie, februarie și martie 1914, p. 4.

²⁶ Iancu I. Nistor [articol fără titlu], „Junimea literară”, I, nr. 1, ianuarie, 1904, p. 3.

²⁷ „Junimea literară”, I, nr. 11, noiembrie 1904, p. 176.

²⁸ Gavril Rotică, *Ciocârliei*, „Junimea literară”, III, nr. 1, ianuarie 1906, p. 28

la concursul din 1905 — , Nicu Nalbă, care va semna până la urmă cu numele adevărat, Ion Grămadă, dar va și scrie altceva decât la început. El este fără îndoială talentat. Ajunge să-și pună numele și pe volume, cum fac și alții, dar moare tânăr, în 1917, pe front. Acestora li se adaugă bucovinenii mai vârstnici, ca E. Grigorovitza sau Teodor V. Ștefanelli, precum și colaboratorii din țară, între care, o dată, Sadoveanu — în numărul 12 din 1907—cu o povestire intitulată *Știgal*. Nici proza nu excelează însă prin valoare. Culoarea locală, pe care autorii o caută, combinată îndeobște cu duioșia și cu izul patriarhal — acestea reduc originalitatea de fapt, impun conformarea la tipare și fac paginile să îmbătrânească înainte de vreme.

Un concept de literatură deviant produce și aici, ca și în Regat, o creație mediocră și scriitori minori.

Zusammenfassung

Die Studie führt die Zeitschrift « Junimea literară » aus Tschernowitz vor, aus ihrer ersten Erscheinungsperiode: 1904—1914. Man unterstreicht die Existenz einer Krise der jungen Intellektuellen aus der Bukowina, die ihre Modelle unter den Intellektuellen von 1848 suchen, und zwar mit dem Ziel, die nationale Emanzipation und die kulturelle Einheit zu realisieren. Man analysiert die Ideologie der Zeitschrift, dann den wissenschaftlichen Teil, indem man die propagandistische Dimension, den gelegentlichen Charakter, die Bemühung zur Synchronisierung mit den Ideen aus Rumänien und das Fehlen der Einmischung in politische Kämpfe hervorhebt.

Der literarische Teil der Zeitschrift wird von literarischen Kommentaren und der eigentlichen literarischen Schöpfung gebildet. Der Kommentar ist konformistisch, und die literarische Schöpfung von geringem Interesse.

REVISTA „ICONAR” ȘI MIȘCAREA LITERARĂ BUCOVINEANĂ INTERBELICĂ

MIRCEA A. DIACONU

În tot ceea ce s-a scris despre literatura română interbelică din spațiul bucovinean persistă o serie de confuzii, datorate unor cauze multiple, unele dintre ele esențiale în chiar definirea fenomenului. Contemporanii nu-l puteau recepta decât parțial, influențați de ceea ce mărturiseau unii sau alții dintre scriitori și de situarea lor față de evenimentele tulburi din ultimii ani ai deceniului patru. După război, un dogmatism rău intenționat i-a pus pe toți scriitorii bucovineni sub semnul revistei de dreapta, cu *en-tête*-ul verde, „Iconar”. Astăzi, hățușul pare menținut și de inerția unor prejudecăți, și de caracterul — rămas cam inform până în final — al grupării iconariste. Se pare că tinerii scriitori — căci este vorba, totuși, de o mișcare generaționistă — se îmbătau ușor de tăria unor denumiri cam exotice, pe care le schimbau cu o juvenilă lipsă de responsabilitate. Cea care s-a impus și sub care se recunoșteau tinerii scriitori bucovineni — nu toți și nu neapărat cei mai valoroși — a fost „Iconar”.

Când în 1938 apărea, la Fundația pentru Literatură și Artă, antologia *Poezii tineri bucovineni*, concepută de Mircea Streinul, critica literară vorbea, fără prea multe diferențieri, de o mișcare (grupare iconaristă), de care aflase încă de prin 1934. Se făcea astfel o suprapunere perfectă între generația tânără și fenomenul iconarist. De altfel, confuzia era provocată — și poate nu cu totul involuntar — de prefața lui Mircea Streinul (*Câteva cuvinte lămuritoare*), în care se făcea și un succint istoric al grupării iconariste, paralel cu o prezentare eliptică a metamorfozelor literaturii române din spațiul bucovinean după Unire. Parțial, faptele permiteau o asemenea identificare, dar nu în 1938, nu după ce apăruse revista „Iconar” și nu după ce grupul — unit inițial de mirajul numelui tipărit și de *ideea națională*, care să se manifeste printr-o sincronizare bruscă cu literatura din Regat — se destrămase, minat de opțiunile politice ale tinerilor atrași de cei doi măestri spirituali, profesorii universitari Ion Nistor și Traian Brăileanu. Probabil că, astfel, Mircea Streinul încerca acum, în 1938, să valorizeze și poezia colaboratorilor revistei „Iconar”, sub „protecția” celor care, la apariția revistei, și-au exprimat deschis dezamăgirea (Iulian Vesper, Traian Chelariu), dacă nu cumva era o încercare — nereușită, de altfel — de refacere a grupului. Nereușită, pentru că la scurt timp, furați de valurile evenimentelor politice, colaboratorii revistei „Iconar” vor redeveni colaboratori sau redactori ai unor reviste de dreapta.

O altă cauză a inexactităților care mistifică realitatea fenomenului literar iconarist o constituie folosirea improprie a termenilor *grupare* și *mișcare literară*. Fără să ne propunem o redefinire riguroasă a celor două concepte,

creдем că, dacă o grupare literară are ca liant aspecte conjuncturale și mai mult exterioare creației propriu-zise, un context care permite stimularea reciprocă, colaborarea la aceleași reviste și un dialog viu între opinii diferite care nu sfârșesc prin a se exclude inflexibil, mișcarea literară presupune, chiar și numai intuitiv, implicit, un program identic, o ideologie comună. Or din gruparea literară a tinerei generații de scriitori bucovineni, care s-a numit iconaristă cu mult înainte de apariția revistei „Iconar”, dar a cărei unitate era mai mult dorită decât reală, căci nu avea un fundament ideatic strict, s-a separat o dizidență, atrasă de ideile naționaliste ale lui Traian Brăileanu, dar și de farmecul de întemeietor al lui Mircea Streinul. Grupată în jurul revistei amintite, cu pretenția formulării unui program unitar, dominat însă, chiar și numai în subsidiar, de o ideologie politică, dizidența a continuat gruparea tinerei generații frânte. Dar pentru că și gruparea se afla tot sub inițiativa sufletului ardent al lui Mircea Streinul, privită din exterior și fără cunoașterea conflictelor existente, cu ușurință se poate crede că e vorba de o continuitate lipsită de orice fel de turbulență, al cărei punct inițial se găsește chiar în revista „Muguri” (1924), scoasă de Mihai Horodnic la Rădăuți. Până și E. Ar. Zaharia, în *Puncte de reper*, prefața la *Antologia rădăuțeană* (1943), prezintă literatura Bucovinei interbelice într-o evoluție naturală, organică, de la „Muguri” lui Horodnic până la „Iconarul” lui Mircea Streinul, considerat un fel de punct culminant, deși el — E. Ar. Zaharia — a fost cu totul străin paginilor acestei reviste. Probabil că, scrisă în 1938, această prefață nu putea să iasă de sub amprenta prefetei lui Mircea Streinul și a antologiei lui din același an. Mult mai târziu, în presa din exil, și Vasile I. Postecă îl consideră pe Horodnic un „premergător al „Iconarului”¹.

Nici în articolul lui Gh. Hrimiuc, *Gruparea poetică „Iconar”*, din volumul colectiv *Kulturlandschaft Bukowina* (1990) (îngrijit de Andrei Corbea și Michael Astner), nu se știe niciodată cu precizie dacă „mișcarea literară distinctă” se referă la gruparea „Iconar” sau la literatura scrisă în Bucovina de noua generație. Fenomenul are, de altfel, o asemenea identitate încât e greu de precizat dacă este expresia unei „generații de creație”, a uneia biologice ori este manifestarea unor latențe geografice, geopolitice chiar.

Așadar, fenomenul iconarist, gruparea și mișcarea iconaristă—realități parțial distincte, aflate într-o anumită continuitate și disociere —, deși pare să fie expresia cea mai înaltă a unei efervescențe culturale, literare politice locale, considerată chiar un *Sturm und Drang* specific, este totuși, în concepția generală, nedistinct: fără istorie, fără program și chiar fără operă. Dar o biografie a fenomenului iconarist există și ea poate explica de ce și când au refuzat Traian Chelariu și Iulian Vesper — doi din principalii creatori din acest spațiu — să se considere niște iconari.

Putem accepta că izvoarele fenomenului iconarist se găsesc în revista „Muguri”, pentru că aici colaborează câțiva dintre iconarii de mai târziu, Ion Roșca, Ionel Negură, Iulian Vesper și pentru că este prima manifestare a tineretului literar, crescut — cum zice Mircea Streinul — „la altă școală decât cea germană”. Este o fervoare a căutării propriei identități — nu atât literare cât etnice — care nu s-a transmis direct și care doar e comună

¹ Vasile Postecă, *Mihai Horodnic, premergător al „Iconarului”*, „Drum”, 8, 2, aprilie-iunie 1972, p. 4–5.

tuturor scriitorilor bucovineni din perioada interbelică. Oricum, nu putem considera, cum face Mircea Streinul, cam mecanic, că Horodnic „a fost primul poet modern al Bucovinei”², căci modernitatea e legată în literatura momentului de alte particularități decât lirica lui Horodnic, minor romantică, cu accente sămănătoriste, care experimentează, la vârsta lui fragedă (a murit la 19 ani), versul simbolist.

Gruparea propriu-zisă, spune același Mircea Streinul, s-a născut din întâlnirea lui cu Ion Roșca, în cabinetul cercului studențesc „Arboroasa”, în 1931. Alteori, anul e 1930 sau 1932, iar locul — cum spune Gh. Antonovici — e parcul Dominic. Scopul, pur literar și prea deliberat pentru un fenomen — literatura — care nu poate fi dirijat fără riscul, de neevitat, de a deveni un eșec, era „să afirme în literatura bucovineană noi forme de artă”. Așadar, o dorință de împroschătare a sensibilității literaturii locului cu finalitatea nedeclarată a integrării firești în literatura română a momentului, la care se alătură, până în 1933, Gheorghe Antonovici, George Drumur și Neculai Pavel — toți cinci considerați întemeietorii mișcării. Nu peste mult timp vor aparține acestei grupări Iulian Vesper, Teofil Lianu, Gheorghe Coca, Liviu Rusu, Cristofor Vitencu, Mihai Cazacu, Sextil Dascăl, George Nimigean, Neculai Roșca, adică aproape toți tinerii care erau tentați să scrie versuri (singura excepție este, probabil, George Voevidca) și, mai mult decât atât, chiar „câțiva scriitori din alte părți ale țării”.

În tot acest timp, când ea era mai mult rodul unor afinități afective, întemeietorii ei colaborau, în afara oricărui program ideologic și a oricărui principii literare, la „Junimea literară”, revista reînființată în 1924, dar rămasă câțiva ani buni, din punct de vedere literar, la un stadiu inform. Ion Nistor, directorul ei, rector al Universității cernăuțene și, din 1935, ministru în câteva guverne liberale, fără imperative extraestetice, dar nici estetice, dintr-un impuls regenerativ care oglindește atmosfera din licee și Universitate, acceptă toate colaborările. Deja din 1929 colaborau Traian Chelariu, Teodor Grossu (Iulian Vesper), Neculai Roșca, Traian Cantemir, Dragoș Vitencu. Tot aici debutează acum Mircea Streinul, după ce publicase în revista școlară „Caietul celor 4” (1928), apărută într-un singur număr la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, din redacție făcând parte, pe lângă el, elevii Nicolae Pavlovici (Neculai Pavel), Teodor Plop și Neculai Roșca. Ceva din harul de întemeietor al lui Mircea Streinul se simțea încă de acum și toți redactorii de la revista școlară vor deveni iconari. În scurt timp, tinerii scriitori umplu paginile de creație ale „Junimii literare”, care este, prin fascicula a doua pe anul 1932 (nr. 7—12, iulie-decembrie), o veritabilă antologie. De asemenea, cotidianul „Glasul Bucovinei” cuprindea, aproape zilnic, pagini de creație literară, sub genericul *Din cercul „Junimii literare”*. Deocamdată, în presa vremii, nimic despre o grupare Iconar. E mai mult o grupare a „Junimii literare”, este gruparea tinerilor care nu au puterea să se disocieze, altfel decât prin abundența creației, de vechea generație a războiului. O mulțime de publicații, apărute nu din intenții dizidente, exprimă cel mai bine fervoarea momentului, nevoia de comunicare și de publicitate. „Îndrumarea”, „Pana literară”, „În preajma gândului”, „Crai nou”, „Freamăt” — apărute până în 1933, „Plai”, „Orion” — din 1934, altele cu suflu

² Mircea Streinul, *Câteva cuvinte lămuritoare*, în vol. *Poezii tineri bucovineni*, Antologie publicată cu un cuvânt înainte de Mircea Streinul, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1938, p. 8.

pe cât de voit violent, pe atât de lipsit de vitalitate, sunt oare iconariști? Spunem da, doar pentru că ele exprimă obsesia unei identități în formare, căutarea unui profil distinct, ostentația sinelui.

Nu altul este sensul apariției, în august 1933, a colecției „Iconar”, care se transformă curând în editură, ambele însă sub auspiciile Institutului de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, și conduse de Mircea Streinul și Iulian Vesper, acesta din urmă proaspăt absolvent al Facultății de Litere și Filosofie a Universității bucureștene. Mircea Streinul este acum redactor la „Glasul Bucovinei” și, probabil, la „Junimea literară”, se află în corespondență cu Traian Chelariu, chiar conține — împreună cu Vesper — un program al editurii, pe care îl trimite multor reviste literare din țară și multor scriitori, consemnând ulterior, în paginile „Glasului Bucovinei”, efectele. Programul-reprodus de „Glasul Bucovinei” în numărul din 11 ianuarie 1934 — nu exprima vreo opțiune politică sau măcar de ideologie literară. Ea se dorea o replică dată editurilor bucureștene prin publicarea tinerilor și a „talentelor regionale”, fiind conștientă însă de entuziasmul care o animă. Dar în 1934 nu mai apar nici măcar atâtea volume câte fuseseră publicate din august până în decembrie 1933, din motive, s-ar părea, financiare, chiar dacă se anunță noi cărți, noi colecții, lansându-se zvonul că ar publica la „Iconar” Nicolae Cantonieru, Matei Alexandrescu, Ștefan Baciș și chiar dacă e premiat de editură volumul *Yodler* al lui Aurel Marin.

Pe moment, toți scriitorii care publică la editura „Iconar” sunt considerați iconariști, chiar scriitori din alte zone geografice ale țării, chiar unii cu care iconarii doar intraseră în corespondență. De aceea se și afirmă uneori că numărul iconarilor e prea mare spre a fi cunoscut sau măcar posibil de aflat. În afara unui program, decât foarte vag formulat, oricine putea fi considerat un iconar. Dar lucrurile nu puteau să dureze prea mult așa, chiar dacă E. Ar. Zaharia, pe bună dreptate, afirma prin septembrie 1934: „E un elogiu al provinciei această editură, care nu e școală, nu e un curent literar. Poate mai târziu, Dar e o constelație tinerească, vioaie, activă (...)”³.

În iunie 1934 Iulian Vesper pleacă la București devenind director în Ministerul Muncii (ministru era Ion Nistor). Pe la mijlocul lui august se întoarce și Traian Chelariu de la Paris și Roma și, brusc, „Glasul Bucovinei” redevine un cotidian liberal doar de informație, fără pagină culturală, numele lui Mircea Streinul abia apărând de câteva ori până la finele anului. Mai ales acum, la sfârșitul acestui an, vechile opțiuni comune ale tinerilor scriitori se risipesc, deși, deocamdată, la suprafață nu transpare nimic. În editorialul numărului 1 (ianuarie 1935) din „Junimea literară”, numit *Spre o activitate mai intensivă*, Ion I. Nistor considera că „s-a produs și în rândurile scriitorilor bucovineni o selecție”⁴, iar Chelariu îi reproșa lui Mircea Streinul condiția de „apărător avântat al noii generații”. Începutul de an este însă furtunos. După o polemică între Vl. Nichitovici și Traian Chelariu, ușor temperată, o alta, despre legitimarea noului în poezie, ocupă rubricile cotidianului timp de câteva luni. Participă Dragoș Vitencu, Chelariu, Barbu Slușanschi, Liviu Rusu, Iulian Vesper, acesta din urmă numindu-i pe apărătorii noului în poezie „iconariști”, care acționează „în cadrul unui postulat istoric” pentru a lichida în Bucovina „o lungă tradiție culturală”. „Nu avem ambiția să creăm curente noi în Bucovina — spune el — decât în măsura în care aceste

³ E. Ar. Zaharia, *Iconar*, „Glasul Bucovinei”, XVII, 4386, 2 sept. 1934, p. 3.

⁴ Ion I. Nistor, *art. cit.*, p. 1–2.

curente s-au valorificat în întreaga țară”⁵. În această polemică, în care Mircea Streinul, deși cunoscut pentru verbul lui acid, nu scrie un cuvânt, sunt priviți în grup Streinul, Vesper, Chelariu, E. Ar. Zaharia, Gh. Antonicu, George Drumur, George Nimigean ș.a., dar nu pentru aderarea lor la vreun program literar, ci pentru încercarea de sincronizare cu lirica română modernă. Concluzii asupra acestei polemici încearcă să tragă Ion Ștefan, sub titlul *Lirica nouă*, în „Glasul Bucovinei” din 28 aprilie. De asemenea, Ion I. Nistor, care, deși iubitor al luptei în sine, pentru că „oțelește spiritele”, nu putea să nu constate că „susținătorii hipermodernismului” exagerează, „o moderație” impunându-se⁶. Oricum, Vesper și Chelariu continuă colaborarea la „Junimea literară”, nu și Mircea Streinul, pe care Chelariu îl va persifla direct spre sfârșitul anului, vorbind de un „cult literar sincer”, care „nu e nici editură, nici reclamă literară /.../. S.S.R.B.-iștii, Iconariștii, Argonauții și câte vor mai urma rămân ridicole pretenții cât timp se urmărește, în plan spiritual, satisfacerea mică a vanității personale”⁷.

„Excesele literare” sunt sancționate și de Ion Ștefan, iar acum, după ce apăruse revista „Iconar”, chiar cu o anumită furie⁸. Pentru că primele trei numere din revistă nu s-au păstrat, se poate ști — din consemnarea primului număr în cotidianul „Glasul Bucovinei” — că revista a apărut probabil cu puține zile înainte. Într-o scrisoare trimisă lui Vianor Bendescu, Vasile Postea povestea cum s-a luat decizia apariției acestei reviste, în casa lui Traian Brăileanu, unde se mai aflau Mircea Streinul, Ionel Țurcanu și Liviu Rusu⁹. Rămăși în tabăra liberalului Nistor, Traian Chelariu și Iulian Vesper n-au acceptat niciodată că fac parte din mișcarea iconaristă, căci acum cuvântul *mișcare* e cel mai potrivit. Iulian Vesper, dezamăgit, spune: „Cetiți «Iconar». E imaginea concavă a ceea ce-a fost”¹⁰. Ruptura e definitivă între Mircea Streinul și Iulian Vesper, acesta din urmă considerându-se cândva un iconar. Traian Chelariu nu s-a considerat, însă, niciodată și ar putea fi numit așa doar în virtutea volumelor publicate în colecția și la editura „Iconar”. Sau doar în virtutea entuziasmului tinerei generații pe care însă, aproape mereu, l-a disprețuit cu superioară detașare¹¹.

Chiar dacă primele numere sunt tipărite la Rădăuți, la tipografia Văd. Blondovschi, cel dintâi sub redacția lui George Putneanu, adresa redacției este, încă din primul număr, aceea a profesorului Liviu Rusu (viitorul muzicolog, nu esteticianul clujean), Cernăuți, str. Eminescu, 15. Din fragmentele reproduse de „Junimea literară” și de „Însemnările sociologice” se poate ști că scopul revistei era să întemeieze „noua spiritualitate românească”,

⁵ Iulian Vesper, *Marginalii la o conferință. Tradiție și modernism*, „Glasul Bucovinei”, XVII, 4501, 19 febr. 1935, p. 2—3—4.

⁶ Ion I. Nistor, *În căutarea unor noi forme literare*, „Junimea literară”, XXIV, 2, 1935, p. 33—34.

⁷ Traian Chelariu, *Motto*, „Glasul Bucovinei”, XVII, 4456, 9 dec. 1934, p. 4. Articolul a fost republicat în „Junimea literară”, la apariția revistei „Iconar”, în nr. 5—7, mai-iulie 1935, p. 217—218.

⁸ Ion Ștefan, *Excese literare*, „Glasul Bucovinei”, XVII, 4604, 24 iulie 1934. Autorul, neîncrezător, spune: „Aș fi în adevăr mirat dacă «Iconarul» ar trece mult peste numerele «Argonautului»”.

⁹ Vianor Bendescu, *Mircea Streinul, 1910—1945. Poet și romancier*, „Drum”, XI, 4, nov.-dec. 1975, p. 3—9.

¹⁰ Ives, *Răboj*, „Glasul Bucovinei”, XVII, 4609, 28 iulie 1935, p. 4.

¹¹ Traian Chelariu, *Iconar*, „Junimea literară”, XXIV, 8—9, august-septembrie 1935, p. 216—218 și **, *Iconar*, „Însemnări sociologice”, I, 4, iulie 1935, p. 26.

cuvântul „Iconar” fiind ales „să devină lozincă și simbol de activitate”, el însemnând „afirmarea unei concepții de artă, în care întoarcerea către icoanele sufletului se lămurește din nădejdi spirituale”.

În același an, dar încă din aprilie 1935, apăruse revista „Însemnări sociologice” al cărei director era Traian Brăileanu, profesor de sociologie la Universitatea din Cernăuți, membru de seamă în partidele de dreapta. Înainte de a fi o revistă științifică, „Însemnările sociologice” propagă o ideologie naționalistă și antisemită care, prin libertățile pe care le promitea, l-a atras pe Mircea Streinul, mai ales după ce fusese lezată de aprecierile lui Ion Nistor și ale lui Chelariu și de marginalizarea lui în redacția cotidianului „Glasul Bucovinei”, după venirea lui Chelariu din străinătate. Aflată sub tutela acelui Traian Brăileanu, revista „Iconar”, deși preponderent literară, nu a ocolit nici atacurile naționaliste, nici limbajul deocheat. Prin existența revistei, gruparea „Iconar” dispărea în forma în care se făcuse cunoscută, majoritatea membrilor — dar nu toți — constituindu-se în mișcarea omonimă cu un predominant caracter politic de la revista apărută atunci, cu un predominant caracter politic. Într-o notă semnată xy și scrisă de Traian Chelariu, secretarul de redacție de atunci al „Junimii literare”, răspunzând insinuării că „Glasul Bucovinei” ar finanța gruparea „Iconar”, afirmă că „gruparea iconaristă și-a îmbrăcat armura politică numai după ce s-a rupt de «Glasul Bucovinei» și asta s-a petrecut cu puțin înainte de apariția revistei cu numele grupării «Iconar»”¹². În 1937, conducătorul spiritual al mișcării iconariste era Traian Brăileanu și foarte puțini din noii membri erau scriitori sau artiști. Și, oricum, nu de cea mai curată valoare. Îi amintim pe George Măcrin, Ion Țurcan, Vasile I. Posteuță, Barbu Slușanschi, Ionel Negură, Leon Țopa, Claudiu Usatiuc, George Chlopina, ș.a.

Oricum, prin absența celor doi poeți — Traian Chelariu și Iulian Vesper — din paginile revistei „Iconar”, ori poezia publicată aici nu mai este reprezentativă pentru poezia iconaristă, ori iconarismul literar nu se confundă cu cel politic, care are și pretenții literare, de la „Iconar”. Revista — una de redeșteptare națională, polemică și ideologică mai mult decât literară — consideră poezia publicată în paginile ei mai degrabă un manifest, chiar și numai existențial, cultivând un anumit *modus vivendi*, care, fără să fie neapărat politic, situează exigențele estetice mereu pe un plan secundar. Dacă nu cumva ambele ipoteze dau o măsură mai exactă fenomenului. Asta nu înseamnă că lipsesc din paginile revistei creații de valoare. Publică Radu Gyr, Aron Cotruș, Teodor Murășanu, Mircea Streinul, Aurel Marin, Teofil Lianu, George Drumur, Vasile I. Posteuță, Neculai Roșca, George Antonovici, George Chlopina, George Nimigean și, spre final, multe alte nume, aflate, probabil, la primele lor texte, absolut nesemnificative. De altfel, din septembrie-octombrie 1937, nici Mircea Streinul nu mai semnează în paginile „Iconarului”, deși numele îi rămâne trecut pe frontispiciul revistei, alături de cel al lui Liviu Rusu.

Dacă revista a publicat foarte puțină proză (câteva texte de George Antonovici și de Mircea Streinul), a abundat în schimb în poezie (au existat permanent două pagini dedicate ei) și în eseistică literară, culturală, direct politică, în cronici literare, filosofice, teologice, științifice, muzicale, teatrale

¹² xy. *Viața românească*, „Junimea literară”, XXV, 1–3, ian.-mart. 1936, p. 111.

ori plastice. În numărul 4, din decembrie 1935, chiar Nae Ionescu publică *Primejdia celor „de pe urmă”*, spunând: „Tinerimea românească trebuie să știe că naționalismul de azi e o nouă formă de viață, o nouă stare a lumii, un nou ev al istoriei”. Foarte multe eseuri au ca obiect poezia, pe această temă realizându-se, în nr. 7 [martie], 1936, o anchetă la care răspund Sextil Pușcariu, Radu Gyr, I. Valerian, Constantin Stelian, D. C. Amzăr. Alte preocupări: specificul național sau sufletul etnic, fenomenul cultural al Bucovinei, condiția literaturii române și, firește, foarte mult din ceea ce interesa opțiunea politică a colaboratorilor. Aici, spune la un moment dat Mircea Streinul, făcându-se artă, „se militează”¹³. Liviu Rusu este convins că iconarii, îmbinând „arta cu politica”, „stau înșirați în răspântia istoriei românești”¹⁴, disprețuind „Glasul Bucovinei” și „Junimea literară”, care au rămas într-o „anumită atmosferă de aproximație literară”.

Oricum, după plecarea lui Mircea Streinul la București, „Iconar”-ul intră într-un evident declin, dar oprirea apariției lui e cauzată de cenzura dictaturii regale, ultimul număr fiind din 15 ianuarie 1938. Așadar, revista care-l avea ca mentor pe Traian Brăileanu a dispărut acum definitiv, neputând să mai apară — cum se va întâmpla cu „Însemnări sociologice” — după ce condițiile politice deveniseră mai prielnice. Din „Însemnările sociologice” mai apar 10 numere, din 1 septembrie 1940 până la 15 ianuarie 1941. Motive financiare ori poate absența lui Streinul și a lui Liviu Rusu din Cernăuți s-au adăugat lipsei de coeziune și de forță creatoare a grupului rămas aici. Cu toate acestea, în ultimul număr de dinaintea dispariției temporare a „Însemnărilor sociologice”, Mircea Streinul publică un articol oarecum retrospectiv, de analiză (*Contribuția Bucovinei tinere la poezia românească*), în care supralicitează vădit importanța mișcării de la revista „Iconar”, pusă în relație firească cu gruparea omonimă anterioară. „Iconar”-ul ar fi influențat efectiv literatura general-românească, făcând școală.

Se poate spune că mișcarea iconaristă a murit odată cu revista, dacă nu cumva, prin sensurile pe care le căpătase, chiar anterior. Eșecul unei literaturi care voia să slujească nu neapărat o idee politică, dar un *modus vivendi* cu consecințe în plan politic, era inevitabil. Căci arta devenea ilustrarea schematică și artificială a unei teze. Însă mișcarea de la „Iconar” nu-i cuprinde pe Traian Chelariu, nici pe Iulian Vesper, scriitori de marcă din gruparea iconaristă. Ce-i drept, prin „dizidența” lui Mircea Streinul, împreună cu un grup masiv de scriitori, gruparea însăși se risipise de mult, căci Vesper și Chelariu, scriitori autentici, voci cu personalitate distinctă, nu aveau nevoie de un mentor. Dar, dincolo de acest fapt, „Glasul Bucovinei” redevine după plecarea lui Streinul o revistă strict politică și de informare, iar „Junimea literară” își pierde din nou tonusul. Mircea Streinul crease și întreținuse o efervescență care avusese un efect benefic, în primul rând prin apropierea cititorului obișnuit din Bucovina de valorile literare românești și europene. O va mai face o dată, de-a lungul anului 1939. Atunci apare „Suceava”, „organ zilnic al Ținutului Suceava, răspânditor de grai, simțire, faptă și gând românesc”. Directorul ei era Romulus Cândea, dar rezidentul regal Gh. Alexianu și-i dorise redactori ai paginilor literare pe Mircea Streinul, Leon Țopa și Liviu Rusu. O parte din foștii iconari, probabil toți cei

¹³ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Cugetarea, 1940, p. 160.

¹⁴ Liviu Rusu, *Un an pentru căpitan și pentru Artă*, „Iconar”, II, nr. 1, sept. 1936, p. 1.

care se aflau în Cernăuți, s-au regrupat. „Lirica arboroseană, strânsă astăzi, în marea ei majoritate, sub semnul « Nord », din care grupare fac parte George Zamfira Antonescu, George Drumur, George Fonea, Aurel Fediuc, Mihai Cazacu, George Ionașcu, Liviu Rusu, Em. Voinescu, Vasile Ștefan, Leon Țopa, Neculai Roșca, Ghedeon Coca, Rudd Rybiczka, descinzând din « Iconarul » înființat în anul 1930, a creat o linie nouă în literatura română”¹⁵. Vană iluzie și prea multe nume, la care se adaugă permanent altele. Nou înființata Societate a Scriitorilor Bucovineni, al cărei vicepreședinte este Mircea Streinul, pare și ea să descindă din vechiul Iconar, cel de dinaintea revistei, căci opțiunile politice erau interzise acum. Peste alte câteva zile se vorbește despre existența grupării de literatură și artă „Suceava”, careia îi aparțin iconarii dintotdeauna: Mircea Streinul, George Zamfira Antonescu, Ovid Caledoniu, Traian Cantemir, Mihail Cazacu, Ghedeon Coca, Paul Constantinescu, Aspazia Munte, D. Loghin și mulți alții. Este fervoarea unor forme care își caută sensul. Este o criză de identitate care explodează în excese. O colecție nouă, *Septentrion*, publică acum poezia tinerilor. Toate acestea îl fac pe Mircea Streinul să creadă, cu orbire, în valoarea deschizătoare de drumuri în cultura română a scriitorilor bucovineni. Cu naivitate, mărturisește: „Cu jertfe neînchipuit de mari am creat o estetică a cărții bucovinene, am impus (...) o presă bucovineană care i-a continuat pe Sextil Pușcășu și Romulus Cândea, am creat chiar un stil în literatura și arta românească”¹⁶. Nu poate decât să fie flatat de cuvintele reverențioase pe care E. Ar. Zaharia i le trimite de la Paris: „Văd că D-voastră răsculați cu munca și cu entuziasmul o nouă cruciadă de rapsozi ai Arborosei (...). Vă doresc să vă fie încununată această a treia brazdare a pământului bucovinean”¹⁷. A treia, pentru că gruparea iconaristă și mișcarea de la revista „Iconar” erau considerate momente distincte. Deși ultimele numere ale cotidianului „Suceava” sunt din decembrie 1939, și aici pagina culturală nu rezistă decât până prin iulie, după ce numere în șir nu cuprinseseră altceva decât versuri sau proză de Mircea Streinul.

Un răsunet târziu al revistei „Iconar”, un ecou tardiv și în condiții nefaste, cu totul diferite, este vocea din exil a lui Vasile Posteuca, revista „Drum”, apărută de la 1 septembrie 1963 până mult după moartea întemeietorului, la 6 decembrie 1972. O rubrică intitulată *Iconar*, colaborări ale bucovinenilor din exil (Vianor Bendescu, Vasile Iasinschi, Dumitru Paulescu, Drăguțescu) sau ale unor foști colaboratori la revistele cernăuțene (Ștefan Baciuc), tonul vehement și naționalismul acerb, dedicarea unor numere întregi scriitorilor bucovineni (numărul 4, noiembrie-decembrie 1975, e închinat lui Mircea Streinul) — toate acestea legitimează o asemenea situație a revistei din Canada și, ulterior, din Statele Unite ale Americii.

Oricum, gruparea iconaristă sfârșise de mult. Să credem că intrase în declin înainte chiar de a-și fi fixat fizionomia, fiind doar o stare de spirit? Să credem că e, de la început, într-o criză perpetuă pe care nimic și nimeni nu o poate salva, afirmarea valorilor însemnând o inevitabilă disoluție? Credem că i-a lipsit identitatea artistică și că, sub diferite nume, s-a ascuns, în forme instituționalizate până în 1940, aceeași nevoie entuziastă de afirmare

¹⁵ Mircea Streinul, *Curier literar*, „Suceava”, I, 10, 12 ianuarie 1939, p. 2.

¹⁶ Mircea Streinul, *Profesorul Gh. Alexianu, ctitorul « Sucevii literare și artistice »*, I, 28, 1939, p. 2.

¹⁷ Mircea Streinul, *Notă*, „Suceava”, I, 61, 1939, p. 2.

și de integrare în spațiul cultural românesc, întreținută de nume mereu noi, propulsate de Mircea Streinul. În timp ce unele dispăreau — Ion Roșca și George Stratoi, care au murit foarte tineri, ori Vesper și Chelariu, care au crezut mai mult în individualitatea creației lor decât a grupului —, altele noi făceau ca gruparea să devină tot mai informă. Iar atunci când și-a formulat o identitate — la revista „Iconar” —, ea a devenit o mișcare cu pretenții și orgolii mult prea mari, poate în contradicție cu actul benedictin al creației și cu autonomia esteticului.

Totuși, până în 1935, când apare revista „Iconar”, frământata publicistică a locului consemnează opțiunile tinerilor scriitori, foarte puțin diferite între ele. Pe de o parte pentru că sunt generate de același context social și etnic și de nevoia de afirmare a elementului național românesc în Bucovina, iar pe de altă parte, pentru că se află în umbra gândirismului și trăirismului, a ideologiei iraționalismului occidental. De aceea, este posibilă și necesară o prezentare a ideologiei literare pe care o formulau, cu aproximație și cu temeritate, tinerii scriitori bucovineni.

„Noua generație” nu reușește să-și formuleze o estetică și o poetică proprii — orgoliul acesta va fi sancționat în revista „Iconar” prin diluarea treptată a valorii creațiilor publicate —, dar se află mereu în căutarea lor și ideile vehiculate, nu o dată contradictorii, se constituie în sinteză individualizantă și integratoare. Formal, sincronizarea cu literatura din fostul Regat părea realizată. Dar obsesia originalității îi face pe iconari să vadă în creație un mod propriu de situare în cosmic, în așa fel încât estetica se dovedește a fi, pentru scriitorii de la „Iconar”, mai degrabă o etică. Pe urmele lui Spengler și ale lui Nietzsche, ale lui Keyserling și Berdiaev, ei vor vorbi, pe de o parte, despre o criză a valorilor rațiunii, individului și civilizației, căreia îi opun valențele revitalizante ale provinciei în care s-ar păstra, nealterate, sincretismul și sensurile originare ale existenței și, pe de altă parte, despre lipsa de fundament a dihotomiilor morale: bine—rău, frumos—urât, în prezența actului creator ca act demiurgic, mărturie a unui „neoumanism” în care „moartea lui Dumnezeu” determină o... îndumnezeire a ființei umane. De aceea disocierea de modernismul lovinescian — pe care îl discreditează într-un limbaj deseori violent — se constituie deseori în premisă a formulării propriei paradigme creatoare.

Însă iconarii se situează polemic și față de ideologia gândiristă, de la care preiau un element fundamental, ortodoxismul, profundat dintr-o perspectivă lirică, dându-i o tentă general-umană, precreștină și mistică. Simpla „localizare” a unor motive biblice este înlocuită de extazul panic, de imnurile închinare hieraticului, ca în poezia lui Lucian Blaga. Aceeași atitudine, la fel de puțin argumentată, față de ideologia grupului trăirist de la „Criterion”, deși, „trăiriști”, dar în linie etnică și arhaică, se consideră ei înșiși. Optând pentru deturnarea ideii în acțiune, poezii relevă valoarea întemeietoare a cuvântului originar, profesând un program antiintelectualist și, fi-rește, antiestetizant. Conștiința acestui program, definit prin „gestul brut și fapta în frumusețea ei nudă” (Iulian Vesper)¹⁸, prin „trăirea în extreme”, poetul fiind un „experimentator al vieții” (Iulian Vesper)¹⁹, sau prin „trăirea în absurd” (Mircea Streinul)²⁰, înseamnă conceperea vieții „ca fenomen

¹⁸ Iulian Vesper, *Oscilații simptomatice*, „Îndrumarea”, II, 8, 12 dec. 1932.

¹⁹ Iulian Vesper, *Vizită la Pascal*, „Plai”, I, 2, apr. 1934, p. 1.

²⁰ Mircea Streinul, *Jurnal de poet*, „Plai”, I, 1, martie 1934, p. 1—3.

cosmic" (Traian Chelariu)²¹ și în dimensiune „eroică națională” (Barbu Slușanschi)²². Din această perspectivă, descoperind fundamentele mistice ale lirismului și având obsesia unui eu integrator, cosmic, individualizant, Mircea Streinul, Iulian Vesper și Traian Chelariu contrazic modelul poetic sămănătorist, considerându-l vetust, redus la mimetism, artificial. Faptul că ei neagă sămănătorismul, deși tematic ar dori să se situeze în descendența lui, dezvăluie o nouă înțelegere a artei, în opoziție în primul rând cu creatorii antebelici din Bucovina, pentru care literatura trebuia să fie în mod explicit „armă”.

Pentru noua „mișcare”, creația, dincolo de orice tentă „utilitaristă” fixată în imediat, era act asumat cu gravitate, situare în coordonatele faptei demiurgice și, din această perspectivă, chiar gratuitate. Concepută în coordonatele mai largi ale unui *Sturm und Drang* specific, ea se definește printr-un entuziasm care-și găsea resursele în vigoarea regeneratoare a provinciei și, față de „europenism”, în aceea a „neo-românismului” acordat la valorile provinciei. Modelul poetic iconarist se supune unui model existențial al „unității spirituale românești”, în care politicul și poeticul, etnicul și esteticul se topește într-un sincretism arhaic, redescoperit prin estetica expresionistă, numit „atmosferă de nord”. El își are resursele în „viziunea unui destin românesc”, se naște din „reacțiune națională”, dar se manifestă ca... „stihuire stelară” și „sentiment înalt-gotic” (Liviu Rusu)²³. De fapt, în locul subiectului, iconariștii situează identitatea metafizică a obiectului poetic. În locul individualismului, un ideal colectivizat care implică sacrificiul. În locul confesiunii „exhibiționiste” (Mircea Streinul), un „spațiu spiritual al disciplinei interioare și al dinamismului furtunos” (George Drumur)²⁴. Cu certitudine deci, estetica se convertește într-o etică a situării în cosmos și în divin, într-o poetică a trăirii din perspectivă chistică. Acest model al creației se justifică prin posibilitatea de a intra în contact nemediat cu adevărul ontologic și de a integra existentul și particularul în formă indiviză, absolută.

Dincolo de credința că elementele decisive pentru „renașterea” spiritului românesc ar fi folclorul și valorile religioase ori ortodoxismul și naționalismul, pentru poeții de la „Iconar” și pentru programul lor cultural, prototipul ideal este Isus, prin „fuziunea” pe care o permite „între realitate și idee” (Leon Țopa)²⁵. Așa încât, actual creator se situează în sfera arhetipalului, fiind „numele de peste țaria săbiilor” (Mircea Streinul)²⁶. Nu întâmplător cheia întregii poezii bucovinene, considerată mistică pentru că avea obsesia totalității și a topirii în substanța sacră, se relevă în oximoronul care pune în ecuație tema morții și imaginea soarelui, cu variantele sale, aur sau lumină. Astfel, înfrângerea e convertită în biruință metafizică, iar durerea — o spune un pedagog —, atunci când e „transfigurată”, este „realizare deplină” (C. Narly)²⁷. Oricum, simpla substanță etnică a lirismului se săvârșește prin

²¹ Traian Chelariu, *Zaruri*, „Junimea literară”, 1936, p. 57.

²² Barbu Slușanschi, *Lume veche și lume nouă*, „Țara Șipenițului”, II, 1–2, ian.-apr. 1937, p. 46–50.

²³ Liviu Rusu, *Pentru un fenomen cultural al Bucovinei*, „Iconar”, II, 10, iunie 1937, p. 4.

²⁴ George Drumur, *Lirica bucovineană contemporană*, „Bucovina literară”, III, 39, 28 febr. 1943, p. 1–2.

²⁵ L. Țară, „Dialectica Naționalismului” de N. Roșu, „Iconar”, I, 8, apr. 1936, p. 6.

²⁶ Mircea Streinul, *Numele de peste țaria săbiilor*, „Iconar”, I, 8, apr. 1936, p. 1–2.

²⁷ C. Narly, *Despre valoare*, „Țara Șipenițului” II, 1–2, ian.-apr., 1937, p. 14–22.

metamorfozarea în dimensiune metafizică, poezia fiind „nu divertisment, nu exercițiu liric, nu închinare unei vieți de ușurătate morală, de cinism, ci ritualul înregistrării spiritului în lutul strămoșesc, splendidă sinteză între eros, logos și htonos” (Mircea Streinul)²⁸. Deseori poetul este asociat „făuritorului lumilor” și, prin aceasta, gratuitatea e considerată atributul decisiv al artei. De fapt, substanța etnică se relevă în cele din urmă în „scufundare mistică în Divinitate” (Traian Chelariu) și în moarte, în asumare a sacrificiului („amor fati!” — exclamă Traian Chelariu), deci a transcenderii individualului și, prin urmare, în asumarea „trăiristă” a creației. De aceea, iconarii discreditează livrescul, cultura, literatura, esteticul, toate fiind particularități ale medierii artificiale a substanței demiurgice, tuturor acestora ei opunându-le „gestul brut și fapta în frumusețea ei nudă” (Iulian Vesper)²⁹.

Pentru conceptualizarea acestei situații în poetic, „noua generație” bucovineană apelează deseori la o terminologie dominată de metafora vagă. Cel mai des se vorbește despre „unanimism” ori despre „goticul moldovenesc”, căci poezia ar „desprinde din încătușarea lutului”, „înălțând spre cer” (Liviu Rusu)³⁰, după ce a coborât, firește, în teluric. Nu întâmplător, Mircea Streinul vorbește despre „poezia-catedrală”, definită prin „credință, moarte, universalism”. Nu întâmplător, „opera de artă e act de iubire, confesiune și ritual”³¹. Alți termeni, *barocul* sau *expresionismul*, folosiți de Mircea Streinul, George Drumur ori de E. Ar. Zaharia, nu sunt nici ei prea bine precizați, însă concepția iconaristă despre poezie este una expresionistă, pentru că, așa cum spunea Tudor Vianu într-o scrisoare către Lucian Blaga, „expresionismul pentru artă înseamnă [...] tocmai această intensă experiență mistică și universală”³².

Prin urmare, dacă mișcarea literară din Bucovina reintegrată spațiului românesc a început prin a susține necesitatea unei opere de îndrumare culturală, în spiritul „Junimii literare”, dar în funcție de exigențele unei culturi ce trebuia recuperată în rezultatele și nu în evoluția ei, ea a sfârșit prin a-și forma, cu o naivitate care nu se înpăimânta de eclectism, dacă nu o estetică proprie, măcar o viziune individualizantă asupra creației și artei, în spiritul modernității. Împotriva folosirii expresiilor „gratuitate în artă” ori „literatură pentru literatură”, sensul întregii ideologii a scriitorilor de la „Iconar” depășește poeticul, chiar dacă depășește și tezismul propriu-zis. Estetica devine o etică, iar opera de artă înfăptuire, încercându-se impunerea în ființa umană a unor mutații structurale și decisive pentru împlinirea unei „renașteri” și a unui „nou destin”, care nu are însă nimic specific.

Ducând aceste idei până la ultimele consecințe, sub tutela unei *Lebensphilosophie*, mișcarea „Iconar” recomandă și impune prin viziunea sa asupra artei și frumosului o metodă de viață implicând continua participare la existență și formulează o viziune a mântuirii prin identificarea cu substanța divină. Iată cum suportul fundamental al „esteticii” iconare este dual și oximoronic: metoda de viață nu exclude, ci implică o cale de mântuire, creștinismul cere soluții panteiste și, deci, păgâne, etnicul se relevă în fonduri

²⁸ Mircea Streinul, *Cronici literare*, „Iconar”, I, 5, iulie 1935, p. 6–7.

²⁹ Iulian Vesper, *Oscilații simptomatice*, „Îndrumarea”, II, 8, 12 dec. 1932.

³⁰ Liviu Rusu, *Elemente gotice în cultura Bucovinei*, „Iconar”, II, 11, iulie 1937.

³¹ Mircea Streinul, *Prefață sau câteva însemnări dintr-un ad-hoc jurnal de poet*, în vol. *Opera lirică 1929–1939*, 1939, Cernăuți, p. LX–X.

³² Tudor Vianu, *Correspondența*, Minerva, 1970, p. 76–77.

mitice și în arhetipal, iar specificul național, cu izvoarele în „regionalism”, se conturează în goticul... expresionist.

Desigur că în poezia și proza bucovinenilor se vor regăsi obsesiile formulate teoretic, dar nu întotdeauna pentru că opera ar fi „ilustrare”, ci pentru că are ca fundament aceleași determinări existențiale. Trăind senzația participării la „facerea” universală, poetul este ființa în maximă expansiune, eu absolut, consubstanțial divinului, iar poezia înseamnă situare în timpul original, când versul nu era cuvânt, deci semn, ci sunet, deci incantație magică. Iar eroismul „trăinist” devine jubilație a reintegrării, contemplare extaziată dintr-un centru care e pretutindeni, revărsare necontrolată de imagini, exprimându-se fie în „confesiuni” lirice, fie obiectivându-se în baladesc, alternând totuși — uneori — cu sentimentul pierderii ființei. De cele mai multe ori însă, opera e confecționată manifest, un fel de construcție tau-tologică, în virtutea ideilor care nu le aparțineau lor în totalitate, căci aparțineau fondului ideatic al epocii, cu largă circulație.

Oricum, o substanță lirică identică se configurează în expresii individualizante, căci manifestarea în grup nu poate distruge, la scriitorii veritabili, originalitatea. De la poemele vizionare ample ale lui Mircea Streinul la cele gnomice și totodată panteist-evanescente ale lui Teofil Lianu, de la concentrarea migăloasă în forme neoclasiche la Traian Chelariu la cuvântul intonat liturgic de Iulian Vesper, sau la discreta obsesie a morții, cu o nuanță halucinatorie, formulată în nedumeriri și interogații blânde, la George Drumur, se conturează notele particularizante ale fiecărui creator, care nu fac decât să redefinească liric câteva invariante vizând statutul poeziei și al poetului și — printr-o continuă extindere — al creației și al omului.

Zusammenfassung

Die Studie stellt die Zeitschrift «Iconar» vor, die in Tschernowitz zwischen 1935 und 1937 erscheint. Ihre Begründer sind: Mircea Streinul, Ion Roșca, Gh. Antonovici, George Drumur, Neculai Pavel. Die Zeitschrift erweitert ihren Mitarbeiterkreis und wird zu einer Publikation der jungen Generation. Von jedem bedeutenden Dichter aus der Bukowina, der in den Seiten der Zeitschrift publiziert wird, das Profil vorgestellt. Man pflegt den philosophischen Essay, man fördert die literarische Kreativität, vor allem die Poesie, und man verfolgt die kulturelle Bewegung. Diese beharrliche und vielseitige Aktivität wird aufgrund der politischen Orientierung ignoriert. Die Zeitschrift «Iconar» reiht sich in die Reihe der bedeutendsten Publikationen der Bukowina aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen ein.

O GRAMATICĂ A LIMBII ROMÂNE TIPĂRITĂ LA BUCUREȘTI, 1869, ATRIBUITĂ GREȘIT LUI ARON PUMNUL

LIVIU ONU

La Biblioteca Academiei Române (București), sub cota I 29.545, se află înregistrată cartea intitulată *Kurzgefasste praktische Grammatik der walachischen Sprache. Mit einem praktischen Theile, enthaltend die im Umgange nothwendigsten Wörter, Gespräche, Sprichwörter, Briefe, Lese und Uebersetzungsübungen*, von A.P. Preis 2. piaster, 50. ban. Bukarest, Liqrarie N. C. Popper & Comp., 1869¹.

Lucrarea are formatul 13,3×10,8 cm. și conține [1] f. + 120 p.

Având în vedere, probabil, faptul că Aron Pumnul tipărise la Viena, în 1864, o gramatică a limbii române de asemenea în limba germană², serviciul de catalogare al bibliotecii menționate a considerat că sub inițialele A.P. se ascunde renumitul profesor și publicist bucovinean și, de aceea, a atribuit gramatica din 1869 acestui autor. În consecință, în catalogul alfabetic al B.A.R., versiunea din 1869 figurează printre lucrările lui Aron Pumnul, cu singura rezervă că numele autorului este încadrat în paranteze dreptunghiulare.

Folosind, desigur, indicația din catalogul B.A.R., lucrarea bibliografică specială consacrată ortografiei limbii române, lucrare întocmită de un colectiv de bibliografi ai Bibliotecii Centrale Universitare din București și publicată de aceasta în 1970, atribuie gramatica din 1869, fără rezerve, lui Aron Pumnul³.

Pe aceeași bază, o altă cercetare bibliografică a Bibliotecii Centrale Universitare din București, *Morfo-sintaxa limbii române*, partea I, București, 1973, p. 49, sub nr. 74, înregistrează gramatica din 1869 sub numele lui Aron

¹ În traducere: „*Scurtă gramatică practică a limbii valahe*. Cu o parte practică, conținând cuvintele cele mai uzuale din limba vorbită, conversații, proverbe, scrisori, exerciții de citire și de traducere, de A. P. Prețul 2 piaștri, 50 bani. București, Librăria N. C. Popper & Comp., 1869”.

² Aron Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen* von k.k. Professor der rumänischen Sprache und Literatur am Czernowitzer Obergymnasium, Wien, Im k.k. Schulbucher-Verlage, 1864. 200 p. Formatul: 22,2 × 13 cm. Traducerea titlului: „*Gramatica limbii române pentru școlile medii de chezaro-crăiescul profesor de limba și literatura română la Gimnaziul superior din Cernăuți*. Viena, la Editura chezaro-crăiască de cărți școlare, 1864”.

³ *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București, 1970 (Biblioteca Centrală Universitară. Sectorul de informare și documentare). Printre lucrările apărute în 1869, sub nr. 318 (la p. 138), este înregistrată aici gramatica citată, din București, 1869, fără a se descrie însă inițialele A.P., dar cu o foarte sumară adnotare privitoare la sistemul utilizat de autor. Dar în indicele de nume al cercetării bibliografice respective, sub numele lui *Pumnul Aron*, se înregistrează abrevierea A.P. ca aparținându-i lui, iar printre lucrările sale, indicate prin cifra-simbol a mențiunii bibliografice, și indicația 318, deci gramatica din 1869.

Pumnul, tot așa, fără nici o motivare, dar cu o adnotare, constituind o succintă și o prea puțin ilustrativă prezentare a conținutului cărții.

Nici fișierul B.A.R., nici cele două bibliografii redactate de B.C.U.B. nu motivează atribuirea acestei paternități, socotind faptul ca ceva sau foarte evident, sau deja demonstrat.

Dar studiile consacrate lui Aron Pumnul, pe care le cunoaștem, inclusiv cercetările mai recente ⁴, nu consemnează deloc gramatica din 1869 printre lucrările lui A. Pumnul și nu conțin nici un indiciu în acest sens. Mai mult. În monografia pe care o dedică I. G. Sbiera lui A. Pumnul, monografie care a apărut la Cernăuți, în 1889, și care conține numeroase documente și mărturii provenite direct de la Aron Pumnul și de la elevii și prietenii săi apropiați, autorul, foarte bine informat, arată că, după apariția versiunii din 1864 a gramaticii lui A. Pumnul, acesta s-a apucat să pregătească o nouă versiune, mai dezvoltată, care însă a rămas neterminată la moartea sa (din ianuarie 1866). Sbiera precizează în continuare: „Fragmentul acesta, dimpreună cu toate manuscrisurile ce s-au mai găsit, au fost luate de vechiul și intimul său amic și onorătoriu [sic!], de ilustrul A. Hurmuzachi, cu scopul de a le revede și, găsindu-le meritoase, de a le și publica. Împrejurările politice însă și starea șubredă a sănătății sale nu i-a permis de a plăti și acest tribut memoriei scumpului său amic!” ⁵. Mărturiile directe de la elevi și de la cei apropiați lui A. Pumnul exclud deci existența unei redacții abreviate a gramaticii din 1864 sau a unei redacții abreviate a unei alte versiuni, înlocuită însă tot de A. Pumnul.

Prin urmare, lipsește orice informație cu privire la pregătirea de către A. Pumnul a unei gramatici a limbii române în versiune abreviată.

După cum vom vedea, analiza gramaticii din 1869 înlătură, de asemenea, ipoteza ca sub inițialele A.P. ale tipăriturii de la București să se ascundă Aron Pumnul. Căci, împotriva paternității filologului cernăuțean asupra lucrării pledează nu numai sistemul ortografic, ci și structura ei. În expunerea dovezilor în acest sens, vom avea în vedere, pe lângă gramaticile menționate, din 1864 și 1869, și sistemul practicat de Societatea pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina din Cernăuți ⁶, apoi reeditarea din 1882 a gramaticii lui A. Pumnul ⁷, precum și sistemele ortografice susținute

⁴ Ioana Petrescu, *Conceptia lingvistică a lui Aron Pumnul*, „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 175—183; Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne. Partea I. Probleme de normare a limbii române literare moderne* (1830—1880). București, 1974 (Universitatea din București), p. 33—36; Mihaela Mancaș, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (Secolul al XIX-lea)*. București, 1974 (Universitatea din București), p. 19—21.

⁵ [I. G. Sbiera], *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însămnătății lui*, [...] publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera [...] Cernăuți, 1889, Editura Societății, p. 64. Alexandru Hurmuzachi, de care vorbește Sbiera, a trăit între 1823—1871.

⁶ Vezi I. G. Sbiera, *Ortografia limbii române în dezvoltăciunea sa istorică*, „Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina” (Cernăuți) III, 1867, 12 (1 dec.), p. 281—292; IV, 1868, 1—2 (ian.-febr.), p. 5—16.

⁷ A. Pumnul's *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*. Neu bearbeitet von D. Iosopescu, Director der k.k. Lehrer — und Lehrerinnen — Bildungsanstalt in Czernowitz. Czernowitz, 1882. Heinrich Pardini, k.k. Universitäts — Buchhandlung. [2] f. + 200 p. Format: 20 × 13,3 cm. Traducerea titlului: „Gramatica limbii române pentru școlile medii de A. Pumnul. Nou prelucrată de D. Iosopescu, Director al Institutului pedagogic chezarocrăiesc de învățători și învățătoare din Cernăuți, Cernăuți, 1882. Heinrich Pardini, Librăria chezarocrăiască a Universității”.

de T. Maiorescu între 1866—1873⁸ și de T. Cipariu în perioada 1866—1877⁹. Menționăm aici că sistemul Societății bucovinene menționate nu este decât o adaptare a sistemului lui A. Pumnul la tendințele mai noi de impunere a principiului fonetic-morfologic în scrierea limbii române.

Ne vom opri întâi asupra ortografiei. Astfel, dacă sistemul impus de D. Isopescul ediției din 1882 a gramaticii lui A. Pumnul nu este decât un compromis între sistemul din 1868 al Societății bucovinene și principiul etimologizant latinist care era aproape suveran în epocă (de ex., adoptarea notațiilor *ă, ȃ, e* pentru [ă], a notațiilor *â, ê, î, û* pentru [i], a notațiilor *é, ó* pentru diftongii (ea), respectiv (oa), sistemul ortografic al gramaticii din 1869, sub raportul etimologismului, este aproape identic cu acela al gramaticii din 1882, cu unele deosebiri, în sensul că, în versiunea din 1869, etimologismul este uneori mai pronunțat. Astfel, [t] este notat și prin *ti* (+ voc.), *ci* (+ voc.), *ç*; iar [ș] este notat și prin *si* (+ voc.) (ex.: *omosiorulŭ* „omușorul”, *se siedă* „să șeadă”, *avocatii, officierii, pucintele, carușă* „căruță”).

În ceea ce privește notarea velarelor [k] și [g] și a africatelor corespunzătoare [č] și [ǵ], gramatica din 1869 merge pe linia unor norme avansate încă de Școala ardeleană și receptate de T. Maiorescu (1866—1873), de Societatea pentru literatură (din Bucovina, 1868), chiar și de T. Cipariu (1866—1877), precum și în ediția Isopescul, din 1882, a gramaticii lui A. Pumnul, dar respinse de Aron Pumnul în gramatica sa din 1864 (unde propune *c* și *ċ, g* și *ǵ*). Gramatica lui A.P. din 1869 se deosebește de gramatica lui A. Pumnul din 1864 și în ceea ce privește notarea unor sunete așa-zise „derivate”, ca [ș], [t], [z] și a grupului [șt/(+ e, i)]: *š* (1864): ș, alături de *si* (+ voc.) (1869); *t̃* (1864): ț, alături de *ti* (+ voc.), *ci* (+ voc.), *ç* (1869); *đ* (1864): d, (în neologisme) *s* (1869); *šċ* (1869).

Dacă difuzarea notării prin *j* a fricativei [j], după modelul scrierii limbii franceze, aproape se generalizase (ea se întâlnește și la A. Pumnul, și la T. Maiorescu, și la latinisti, și în gramatica din 1869), alte norme aproape generale în epocă privesc notațiile *ĩ* și *ũ*. Astfel *ĩ* (scurt) și *ũ* cu valoare de [y] se întâlnesc la A. Pumnul (1864), la Societatea pentru Literatură (1868), în gramatica lui A. Pumnul (1869), în ediția a doua a gramaticii lui A. Pumnul (1882); în timp ce (cons. +) *-ũ*, adică așa-zisul *u* mut final sau cu valoare zero, este susținut de gramaticile din 1869 și 1882 și, parțial (numai în terminația *-ĩũ* și după [č], [ǵ], [f], [z], — ex.: *boetu, ceriu* la A. Pumnul (1864), în opoziție cu *-u* (fără semnul scurtării), propagat de latinisti, parțial (la cuvintele flexibile) chiar de T. Maiorescu, într-o primă etapă (1866—1873). Este demn de subliniat că ambele ipostaze ale lui *u* mut (*-ũ* și *-u*) au fost respinse de Societatea pentru Literatură (1868). O altă marcă a etimologismului, notarea consoanelor duble după modelul etimoanelor latine, împărțită de latinisti și de Aron Pumnul (1864 și 1882), se regăsește și în gra-

⁸ T. Maiorescu, *Despre scrierea limbii române*, Iași, Edițiunea și imprimăria Societății Junimea, 1866. Vezi și idem, *Opere*, I. Ediție, note, variante, indice de George Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Studiu introductiv de Eugen Todoran. București, Minerva, 1978, p. 271—377, (Note și variante) 695—781; Gr. Brăncuș, *Titu Maiorescu și problemele limbii*, „Limba română”, XIII, 1964, 5, p. 483—493.

⁹ T. Cipariu, *Principia de limba și de scriptura*. Ed. II revediuată și immultita. Blasiu, 1866; idem, *Gramatec'n limbei romane*. Partea I: *Analitica*; II: *Sintetica + Suplementu la Sintactica: Despre limb'a romana*. București, Blasiu, 1869—1877.

matica din 1869, dar nu în sistemul lui T. Maiorescu (1866—1873) și nici în acela al Societății bucovinene (1868).

Depărtându-se sensibil de sistemul lui A. Pumnul din 1864, sistemul ortografic al gramaticii din 1869 are multe puncte comune cu sistemul etimologizant al latinistilor, dar și cu sistemele mai realiste, fonemico-morfologice, ale lui T. Maiorescu, ale Societății bucovinene (1868) și al ediției a doua a gramaticii lui A. Pumnul (1882), fără să fie identic cu nici unul dintre aceste sisteme¹⁰.

Pentru a nu mai intra în prea multe amănunte, în finalul expunerii noastre prezentăm un tabel comparativ în care, având în vedere principalele sisteme ortografice românești ale epocii, întemeiate pe alfabetul latin, inclusiv din gramatica necunoscutului A.P. (1869), arătăm felul în care sunt notate fonemele sau grupurile de foneme litigioase.

Sub raportul conținutului și al concepției asupra structurii gramaticale, deosebirile dintre gramatica din 1869 și celelalte gramatici românești din epocă sunt categorice.

Divergențele încep chiar de la titlul lucrării: *Kurzgefasste praktische Grammatik der walachischen Sprache...* (1869), pe când cele două ediții ale lucrării lui A. Pumnul au titlul: *Grammatik der rumänischen Sprache...* (1864, 1882). Deși cele două opere au ca obiect aceeași limbă, gramatica din 1869, pentru a o denumi, preferă termenul de „limbă valahă”, iar gramatica lui A. Pumnul (în ambele ediții) — cel de „limbă română”. Mai mult. În cuprinsul lucrării sale, autorul anonim al gramaticii din 1869, pentru a denumi limba română, folosește termenul *die romanische Sprache* (p. 4; cf. *im Romanischen*, p. 6), în timp ce poporul român este numit *Romane* (ex.: „Vodă, Fürst der Romanen”, p. 7). Alfabetul românesc devine *das romanische Alphabet* (p. 1).

Observăm că A. Pumnul, chiar la începutul introducerii sale la ed. I a gramaticii, după ce prezintă cititorului german denumirile curente sub care sunt cunoscuți românii și limba lor: (1) *Rumäne — rumänische Sprache*; (2) *Walache — walachische Sprache*; (3) *Romane — romanische Sprache*; (4) *Romäne — rumänische Sprache*; (5) *Moldauer — moldauische Sprache*, el combate denumirile 2—5 și recomandă, „nur Rumäne und rumänische Sprache” (p. 6). Prin urmare, titlul gramaticii din 1869 nu poate să aparțină lui A. Pumnul.

În ce privește cuprinsul, gramatica din 1869, după capitolul de morfologie (*Etymologischer Theil*, p. 1—74), distribuit în 18 lecții, conține o anexă practică la gramatică (*Praktischer Anhang zur Grammatik*), p. 75—120), care este alcătuită, de fapt, din trei părți: *Culegere de vorbele cele mai necesare în convorbire familiare* (grupate pe câmpuri semantice; p. 75—97); *Dialogi* [sic] *romano-nemțesci* (grupate tematic; p. 97—117) și *Epistole, bilete, adevărinție și chitanție* (p. 117—120).

În schimb, gramatica lui A. Pumnul din 1864 are o cu totul altă structură. Introducere (*Einleitung*), foarte dezvoltată (p. 3—36), după ce prezintă teritoriul pe care se vorbește limba română și vorbește de unitatea limbii române (p. 3—6), se ocupă de elementele sonore ale limbii române (p. 6), expune cele trei alfabete deosebite, folosite în diferite epoci în scrie-

¹⁰ Cf. Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere cirilice și latine în scrierea limbii române*. Ed. II. București, Socec, 1894, p. 212—224 (sistemele lui Pumnul), 224—227 (sistemul lui T. Maiorescu), 227—231 (sistemul Academiei Române, 1867), 231—249 (alte sisteme).

rea limbii române și semnele diacritice corespunzătoare (p. 6–16) și descrie amănunțit alfabetul și regulile ortografice ale sistemului de scriere cu litere latine (p. 16–36). În continuare, A. Pumnul face o descriere foarte detaliată a sistemului morfologic al limbii române (p. 37–192).

Dacă examinăm felul cum este concepută morfologia limbii române, care este și singurul domeniu comun al celor două gramatici, observăm și aici deosebiri importante. Vom da numai câteva exemple. Astfel, după gramatica lui Pumnul din 1864, limba română are 5 cazuri (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ; p. 59), pe când după gramatica din 1869 are 6 cazuri (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ, ablativ; p. 4). Genurile sunt două și în prima lucrare (p. 59), și a doua (p. 4). Neutrul, pentru care numai gramatica din 1869 folosește o denumire, este prezentat însă cu totul diferit. În gramatica din 1864, sub § 40, având titlul „Substantivele care la singular sunt masculine, iar la plural sunt feminine” (p. 62)¹¹, se prezintă neutrele în funcție de terminațiile la singular și la plural (ex.: sg. *-u*, sub care autorul înțelege și pe *u* sau consoană / pl. *-e*, *-ă*, *-uri*; aici intră și substantivele *nume* și *clește*, care fac pluralul tot în *-e*), iar la p. 64–82 se expun lungi liste privind formarea pluralului substantivelor (în funcție de terminațiile de singular), inclusiv categoriile de neutre în *-uri* și *-e* (p. 70–79). În gramatica din 1869, neutrul este văzut mai puțin sistematic („Multe substantive au un gen dublu, adică la singular sunt masculine, iar la plural — feminine”, p. 6)¹², iar pe pagina următoare, într-un subcapitol special, în al cărui titlu autorul folosește termenul de „gen comun” („Hauptwörter des gemeinschaftliches Geschlechtes”, p. 7), se spune: „Acestea sunt la singular masculine, la plural feminine. Aici aparțin toate inanimetele și lucrurile concepute ca de sine stătătoare ale căror terminații sunt *ariū*, *eriū*, *orū*, *viū*, în plus *aīū*, *etū*, *eīū*, *iū*, *eū*. Numele de obiecte care se termină în *mīnt* [scris: *mēntū*, L.O.], formează pluralul, cea mai mare parte, în *mīnți* (scris: *minti*, L.O.) și numai rareori *mānturi* [scris: *menturi*, L.O.], ceea ce de altfel uzul limbii trebuie să ne învețe) mai detaliat” (p. 7)¹³.

Pentru formarea femininului din masculin la numele de popoare, gramatica din 1864 dă următoarele exemple: *rumān-rumână*, *germān-germână* (p. 62), *grec-greacă*, *ungur-ungură*, *frānces-frānceasă* (sic), *frānțuzu-frānțuză* (p. 63); iar cea din 1869: *moldovanu-moldovancă*, *anglesu-anglesă*, *francu-francă*, *ovreiū-ovreică* (p. 18). La exemplele diferite, se adaugă și deosebirea netă dintre etnonimele pentru unul și același popor: cel francez.

În expunerea flexiunii verbale, gramatica lui A. Pumnul (1864) folosește numai denumirile germane ale modurilor și timpurilor, pe când gramatica din 1869 folosește denumirile germane și echivalentele lor în limba română. Reproducem aici, din această gramatică din urmă, numai denumirile timpurilor: *presinte* „prezent”, *netrecutulu* „imperfectul”, *perfectu* „perfectu simplu”, *indifenitū* „perfect compus”, *mai multū ca perfectū*, *timpul*

¹¹ În original: „Die Hauptwörter, die in der Einzahl männlich, in der Mehrzahl aber weiblich sind”.

¹² În original: „Viele Hauptwörter haben ein doppeltes Geschlecht, d. h. in der Einzahl sind sie männlich, in der Mehrzahl aber weiblich”.

¹³ În original: „Hauptwörter des gemeinschaftlichen Geschlechtes. Diese sind in der Einzahl männlich, in der Mehrzahl weiblich. Hierher gehören alle lebloser und selbstständig gedachten Dinge deren Ausgänge *ariū*, *eriū*, *orū*, *oiū*, ferners *aīū*, *etū*, *eīū*, *iū*, *eū* sind. — Sachnamen, welche auf *mēntū* ausgehen, bilden die Mehrzahl grösstentheils auf *mīnti* nur und selten auf *menturi*, was übrigens der Sprachgebrauch ausführlicher lehren muss”.

fiitoriū „viitorul” (p. 41—44). După cum se vede, unele dintre aceste denumiri trădează o oarecare nefamiliarizare cu gramatica românească.

La participiu, A. Pumnul (1864) dă forme ca *avinte* (prezent), *avut-avulă* (perfect) (p. 124), *fiinte* (prezent), *fost-foastă* (perfect) (p. 127), pe când gramatica din 1869: *avându-avulu* (p. 44), *fiindu-fostu* (p. 46), deci fără formațiile analogice artificiale de tipul *avinte*, *fiinte*.

Sub raportul concepției gramaticale, ediția din 1882 a gramaticii lui A. Pumnul nu se deosebește cu nimic de prima ediție (1864): aceleași categorii gramaticale, aceleași definiții, aceleași exemple, atât în flexiunea nominală, cât și în cea verbală. Deosebirile între aceste două ediții sunt minime și nu privesc concepția gramaticală. Astfel, D. Isopescu adaugă la ediția îngrijită de el o prefață (*Vorwort*, f. 2^{r-v}) și o erată (*Berichtigungen*, p. 200), simplifică unele comentarii gramaticale, iar în partea inițială, dedicată scrierii și valorii literelor, elimină raportarea la scrierea chirilică. În ediția din 1882, ceea ce nu aparține lui A. Pumnul, decât în minimă măsură, este doar sistemul ortografic, care este tributار și etimologismul latiniștilor, dar și sistemul lui propagat de Societatea pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina.

În schimb, atât sub raportul concepției gramaticale, după cum am văzut, cât și sub raportul exemplificărilor, gramatica din 1869 nu are contingente decât cu totul întâmplătoare cu gramatica lui A. Pumnul.

Mai mult. Concepția lingvistică atât de bizară a lui A. Pumnul, care se reflectă în ambele ediții ale gramaticii sale (de ex.: abuzul de derivate în *-ciune* și *-mânt*; adjectivele în *-văr*, care înlocuiește sufixul neologic *-bil* etc.)¹⁴, nu se reflectă în nici un fel în gramatica de la București, din 1869.

La toate acestea adăugăm că, în timp ce gramatica din 1864 (și ed. a doua, din 1882) are un caracter teoretic și se adresează elevilor școlilor medii, gramatica din 1869 are un caracter mai mult practic și se adresează unui public mai larg.

În concluzie, gramatica din 1869, tipărită la București, sub inițialele *A. P.* nu poate fi atribuită lui Aron Pumnul. Aserțiunea că gramatica respectivă ar aparține lui Aron Pumnul este fundamental eronată.

2. Prin excluderea ipotezei paternității lui Aron Pumnul asupra gramaticii tipărite în 1869 la București, primul autor posibil la care s-a îndreptat atenția noastră a fost Alexandru Papiu Ilarian (1828—1878), care în 1869 se afla într-adevăr la București, care a avut, după cum se știe, numeroase preocupări lingvistice, inclusiv gramaticale și ortografice, și care semna, pe atunci, și Alexandru Papiu.

Din biografia bine cunoscută a lui Al. Papiu Ilarian, reținem că în 16 septembrie 1868 el a fost ales membru al Academiei Române, apoi în 14 septembrie 1869 și-a rostit discursul de recepție la Academie (despre *Viața și operele lui G. Șincai*), iar în ziua următoare (15 septembrie 1869) a fost ales secretar al secției istorice a Academiei¹⁵. Între 1869—1874, el a funcționat ca avocat pledant la București¹⁶. Din preocupările lingvistice ale lui Al. Papiu Ilarian¹⁷, menționăm că, în 1853, el a redactat o gramatică româno-

¹⁴ Vezi Paula Diaconescu, *op. cit.*, *loc. cit.*; Mihaela Mancaș, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹⁵ Corneliu Albu, *Alexandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 259.

¹⁶ *Id.*, *ibid.*, p. 258.

¹⁷ Vezi Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 48—71 (= *Preocupările lingvistice ale lui Al. Papiu Ilarian*).

italiană¹⁸, de a cărei soartă nu se știe însă nimic, iar în 1862 a publicat un amplu studiu, *Gramatica lui Șincăi și epistola lui către Ioan de Lipszky*¹⁹. În același an (1862 noiembrie 20), T. Cipariu începe o polemică cu Al. Papiu Ilarian în probleme de ortografie²⁰.

Deoarece biografia foarte detaliată a lui Papiu Ilarian nu ne oferă nici un indiciu cu privire la redactarea și tipărirea de către el, în 1869, a unei gramatici a limbii române care să se adreseze germanilor²¹, iar bibliografia scrierilor lui Al. Papiu Ilarian nu conține vreo gramatică redactată și publicată de el²², ne-am adresat scrisorilor lui, pentru a vedea, pe de o parte, dacă acestea nu conțin, eventual, informații cu privire la redactarea gramaticii din 1869, iar pe de altă parte, dacă nu cumva cel puțin sistemul ortografic al lui Papiu Ilarian ne-ar putea ajuta la identificarea autorului gramaticii din 1869.

Informații referitoare la gramatica respectivă n-am găsit.

Cât despre corespondența lui Al. Papiu Ilarian, publicată recent de I. Pervain și Ioan Chindriș²³, aceasta, printr-o deficiență fundamentală a ediției, nu ne oferă posibilitatea să cunoaștem direct, și să putem deci studia, ortografia emitenților scrisorilor. Editorii au actualizat ortografia, fără să ne ofere o analiză detaliată a ei în nota asupra ediției sau într-un studiu introductiv.

În intervalul 1850—1873, Al. Papiu Ilarian a adresat un număr mare de scrisori lui G. Bariț, Iosif Hodoș, Tim. Cipariu, Al. Roman, I. Ghica, D. A. Sturdza. Dintre scrisorile trimise, în același interval, lui Al. Papiu Ilarian de cunoscuții săi, s-au păstrat însă mult mai puține (de ex., de la: I. Mureșanu, I. Poruțiu, D. A. Sturdza...).

Din această corespondență cunoscută, ne-am oprit la epistolele lui Al. Papiu Ilarian dintre anii 1868—1870 ianuarie, trimise lui G. Bariț și la epistolele dintre 1870—1873 trimise lui Iosif Hodoș, adresându-ne originalelor, aflate în B.A.R.²⁴.

O primă constatare pe care o facem în legătură cu ortografia lui Al. Papiu Ilarian este că aceasta este mai etimologizantă decât ortografia gramaticii din 1869. De ex.: pentru notarea lui [ș]: s, si (Papiu) — ș, si (+ voc.) (gram. 1869); pentru notarea lui [ț]: t, ti, ȣ (Papiu) — ȣ, ti, ci (gram. 1869); pentru notarea lui [u]: u (Papiu) — ũ (gram. 1869). Altfel, celelalte

¹⁸ C. Albu, *op. cit.*, p. 257.

¹⁹ *Tesauru de monumente istorice pentru România*, I, 1862, p. 87—105. Studiul este reprodus, cu unele omisiuni, în Al. Papiu Ilarian, *Antologie*. Ediție îngrijită, prefată, note și comentarii de Corneliu Albu. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 289—299.

²⁰ C. Albu, *op. cit.*, p. 258.

²¹ Id., *ibid.*, passim. Vezi și Alexandru Marcu, *Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia. Cu documente istorice*. București, 1935 (Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tom. VII, mem. 6); vol. colectiv, *Omăgiu lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1969 (Comitetul Județean pentru Cultură și Artă Sălaj); Valeriu Nițu, *Al. Papiu Ilarian*, în vol. colectiv *Profiluri mureșene*, vol. I. Tg. Mureș, 1971, p. 165—178; Constantin Rusu, *Al. Papiu Ilarian*, Cluj-Napoca, 1977.

²² Corneliu Albu, *op. cit.*, p. 266—276.

²³ Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian* (Scrisori, documente, memorii, note), vol. I—II, Cluj, Dacia, 1972.

²⁴ Scrisorile adresate lui G. Bariț se află la B.A.R., legate în ms. rom. 996, f. 38^v—67^r, iar cele adresate lui I. Hodoș se află în fondul de corespondență Iosif Hodoș, S 8 (19—24)/LXXXVII, din aceeași bibliotecă.

diferențe sunt minime, lipsite de importanță. În linii mari, deci, cu rezervele semnalate, ortografia lui Papiu Ilarian diferă totuși, dar nu substanțial, de aceea a gramaticii din 1869. Atât etimologismul lor, cât și principiul fonematic-morfologic aparțin însă epocii: acestea sunt tendințele care se manifestă la marea majoritate a contemporanilor. Doar dozarea principiilor respective diferă de la autor la autor și, adesea, în timp, în activitatea aceluiași autor.

În concluzie, nici lui Al. Papiu Ilarian nu i se poate atribui gramatica tipărită la București, în 1869, sub inițialele *A. P.* Pe de o parte absența oricăror indicii cu privire la preocuparea lui pentru alcătuirea unei asemenea gramatici practice, pe de altă parte divergențele etimologizante, atâtea câte sunt, ne împiedică să considerăm pe Al. Papiu drept autor al gramaticii din 1869.

3. O altă problemă pe care o ridică gramatica din 1869 este aceea a tirajului și a circulației cărții.

Până în prezent, singurul exemplar atestat și cunoscut nouă este cel de la B.A.R. Nici una dintre marile biblioteci publice din București (Biblioteca Națională, B.C.U.B.) nu posedă vreun alt exemplar. Cataloagele de cărți apărute în România în 1869 nu consemnează nici ele lucrarea lui A.P.²⁵ În repertoriile editurilor românești, librăria editoare N. C. Popper este aproape total necunoscută²⁶. Cartea nu e înregistrată nici în *Foara Societății* din Cernăuți pe 1869 (de fapt, ultimul an de apariție al revistei). Dacă gramatica ar fi fost elaborată de Aron Pumnul, este aproape de neconceput ca pleiada de urmași ai acestuia, care manifestau — în revistă — un cult deosebit pentru el, să nu fi aflat.

Menționăm, de asemenea, că gramatica din 1869 nu este cunoscută nici de Romulus Ionașcu în cele două repertorii ale sale: *Sistemele ortografice cu litere cirilice și latine în scrierea limbii române*, ed. II (București, 1894) și *Gramaticii români* (Iași, 1914), nici în sinteze mai noi, privind diferite aspecte din evoluția preocupărilor gramaticale la români, sinteze care, de altfel, nu și-au propus să întocmească un repertoriu complet al gramaticilor românești²⁷ și nici în dicționarul recent al lingviștilor români²⁸.

Este posibil deci ca tirajul gramaticii din 1869 și, prin urmare, și circulația ei să fi fost foarte reduse.

²⁵ Vezi *Catalog general al librăriei G. Ioanid și A. Spirescu*, [București, 1869]; D. Iarcu, *Bibliografia chronologicală română*, ed. II, București, 1873; Nicolau Togan, *Catalogul bibliotecii Astra*, Sibiu, 1895; Ion C. Gârleanu, Gr. C. Dianu, *Catalogul alfabetic de cărțile aflate în Biblioteca Centrală*, vol. I — III, și Suplement la vol. I — II, București, 1865—1869.

²⁶ Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii românești*, București, 1943; M. Toneghin și Bogdan Varvara, *Anuarul general al Editurii și Librăriei Românești*, București, 1937; Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 până astăzi*, București, 1910.

²⁷ De ex.: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ed. II, București], Editura Ministerului Învățământului, 1956, p. 749—783 (= *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*); Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979.

²⁸ Jana Balacci, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Albatros, 1978.

Notarea unor foneme sau grupuri de foneme în sistemele ortografice ale epocii ²⁹

Foneme	Aron Pumnul 1864	Titu Maiorescu 1866	Soc. pt. lit. și cult. rom. 1868	Tim. Cipariu 1866 – 1877	Al. Papiu Ilarian 1868 – 1873	A. P. 1869	Aron Pumnul 1882
[ă]	ae, oe	ă, ă	ae	a, e, o, u, à	ă, e, â, ă, a	ă, â, ă	ă, ă, e
[i]	î	ă, ă, i	î	â, a, e, u, i, o	â, ê, i, i, e, a	â, ê, i, î, û, i—	â, ê, i, î
[ea]	ea	ea, è	ea	e	é	é, ea	é, ea
[oa]	oa	oa	oa	o	ó, o	ó, oa	ó
[k]	c	c(+a, o, ...) ch(+e, i)	c(+a, o, ...) ch(+e, i)	c(+a, o, ...) ch(+e, i)	c(+a, o, ...) ch(+e, i)	c(+a, o, ...) ch(+e, i)	c(+a, o, ...) ch(+e, i)
[č]	c̄	c(+e, i),	c(+e, i)	c(+e, i), ti	c(+e, i)	c(+e, i)	c(+e, i)
[g]	g	g(+a, o, ...) gh(+e, i)	g(+a, o, ...) gh(+e, i)	g(+a, o, ...) gh(+e, i)	g(+a, o, ...) gh(+e, i)	g(+a, o, ...) gh(+e, i)	g(+a, o, ...) gh(+e, i)
[ğ]	ḡ	g(+e, i)	g(+e, i)	g(+e, i)	g(+e, i)	g(+e, i)	g(+e, i)
[ș]	s̄	ș, s	ș	s, si, si	s, si	ș, si(+voc.)	ș
[j]	j	j	j	di, j	j	j	j
[t]	t̄	ț	ț	t, ti, ti, c, ci	t, ti, ç	ț, ti(+voc.), ci(+voc.)	ț
[z]	d̄	d̄, z	d̄	d, di; s, z	d̄, di; s, z	d̄, s	d̄, z
[șt(+e, i)]	sc̄	sc, st	sc	sc	sc, st	sc(+e, i), șt	sc(+e, i)
[ɪ], [—i]	ī	i	ī	i	ī, i	ī	ī
[u]	ũ	u	ũ	—u	u	ũ	ũ, u
—ũ zero	abs. (exc.: iũ, dũ)	u (la cuv. flexibile)	abs.	—u	ũ, u	ũ, u	ũ
notarea cons. duble	etimol.	simplif.	simplif.	etimol.	etimol.	etimol.	etimol.

²⁹ Abrevieri: (la rubrica — u zero) *abs.* = absent; *exc.* = cu excepția; (la ultima rubrică) *etimol.* = notare etimologică, deci cu conservarea consoanțelor duble; *simplif.* = notare simplificată, deci prin consoană simplă.

4. Ceea ce am vrut să demonstrăm în expunerea noastră este, în primul rând, că paternitatea lui Aron Pumnul asupra gramaticii în discuție trebuie respinsă. În al doilea rând, am arătat că nu avem suficiente dovezi pentru a o atribui nici lui Al. Papiu Ilarian.

5. Cercetările viitoare de stabilire a paternității gramaticii de la București din 1869 ar trebui să aibă în vedere, după opinia noastră, și autori străini. Denumirea de *limbă valahă*, acordată limbii române chiar în titlul gramaticii, ar putea să aparțină mai degrabă unui străin decât unui român.

Zusammenfassung

Anhang philologischer Argumente beweist die Studie, dass dieses Buch nicht von Aron Pumnul verfasst ist. Der wahre Autor ist noch immer nicht identifiziert.

ARHITECTURA MOLDOVENEASCĂ — STIL DE SINTEZĂ

DAN PĂCURARIU

Se poate spune că, între secolele al XIII-lea și al XVIII-lea, în Moldova se realizează una dintre cele mai interesante sinteze stilistice arhitecturale ale epocii din întreaga Europă. Aflată la intersecția drumurilor de legătură dintre mari zone de cultură, arta moldovenească sintetizează într-un ansamblu ce avea să-și găsească întreaga coerență în vremea lui Ștefan cel Mare, elemente de morfologie artistică bizantine, romanice, gotice, armenesti sau de sorginte populară locală.

În Moldova, tipul bazilical este rar folosit. Bazilica în cruce latină, occidentală, împreună cu crucea greacă din zona constantinopolitană vor constitui modelele spațial-volumetrice din fuziunea cărora va rezulta tipologia clădirii moldovenești. Sf. Nicolae din Rădăuți constituie un valoros exemplu de tranziție între tipul clasic de bazilică trinațată și cel al bisericii moldovenești din secolul următor. Acum se dezvoltă cu deosebire tipul trilobat, cu diferite variații tipologice, mai mult sau mai puțin importante. (Siret, Pătrăuți, Sfântul Ilie, Voroneț, Hârlău, Neamț, Sf. Gheorghe din Suceava, Probota, Humor, Moldovița, Sucevița, Sf. Dumitru din Suceava), precum și tipul cu plan drept, care dezvoltă apropieri de exemple apusene de tip sală și pare a fi derivat din modelul de la Rădăuți în mod direct (Băli-nești, Dolhești, Mari, Borzești, Războieni, Dobrovăț, Arbore, Pătrăuți).

Este incontestabil faptul că la realizarea tipului spațial-volumetric, precum și morfologico-plastic al bisericilor moldovenești, factorul gotic a jucat un rol important. Nu credem însă că ele pot fi considerate a fi preponderent gotice. Odată cu închegarea stilului moldovenesc, este destul de greu să distingem ce anume este influențat de arta bizantină, de arta gotică ș.a.m.d. Cu toate acestea, putem afirma însă că goticul (și, implicit, stilul din care goticul se trage, romanicul) a influențat arhitectura moldovenească în două direcții principale:

a) *Configurația planului.* Planul trilobat, folosit de majoritatea bisericilor moldovenești, nu este specific zonei ambiantei bizantine. El apare mai ales la bisericile romanice și gotice în formă de cruce latină (Catedrala din Noyon, Sf. Maria im Kapitol din Köln, San Fedele din Como, Domul din Como, Santa Maria del Fiore din Firenze, Certosa din Pavia etc.), iar această apropiere de schema planimetrică a crucii latine se face simțită cu precădere în arhitectura Moldovei din secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, odată cu tendința de dezvoltare a clădirii după axa longitudinală (Moldovița, Sf. Dumitru din Suceava, Probota, Sucevița, Neamț, Galata din Iași). De remarcat că planul trilobat, fără a fi excesiv alungit, ca în Moldova, apare deseori și în Muntenia. Se poate spune că, în Moldova, goticul a influențat în special forma în plan a anvelopantei, a conturului construcției.

b) Apariția unor elemente decorative și subansamble specific gotice, precum:

— ancadramentele și decorația unor deschideri la Voroneț, Hârlău, Sf. Nicolae din Dorohoi, Neamț, Borzești, Probota, Moldovița, Sf. Dumitru din Suceava etc.). De notat în special:

— ancadramentele ușilor de intrare, în arc frânt, cu colonete în retrașeri succesive, tipic gotice, la mai multe biserici (Pătrăuți, Dorohoi, Borzești etc.);

— ferestrele neobișnuit de mari, de asemenea în arc frânt, bifore sau trifore, cu decorație specific gotică (în special la Probota, Voroneț, Hârlău, Sf. Dumitru din Suceava, Borzești, Trei Ierarhi din Iași etc.);

— contraforții care ritmează fațadele și, de multe ori, flanchează, în maniera gotică, fața opusă altarului (Voroneț, Neamț, Probota, Sf. Dumitru din Suceava, Galata din Iași, Trei Ierarhi din Iași, etc.);

— bolta stelată din pridvorul sudic de la biserica din Bălinești.

Este interesant de remarcat faptul că astfel de elemente gotice (constructive sau decorative) coexistă cu altele de factură bizantină și armenască (arcaturi oarbe în plin cintru, izolate sau grupate, bolți cilindrice consolidate cu arce dublou ce se descarcă pe pile mari de zidărie, cupole de pandantivi, parament bizantin ce include și lesene foarte plate, ferestre mici, dreptunghiulare sau în plin cintru).

Nu trebuie uitat însă și ceea ce diferențiază aceste edificii ale Moldovei secolelor XV–XVII de creațiile gotice propriu-zise din apus:

a) Elementele morfologice. Așa cum am arătat ¹, elementele morfologice sunt determinante în stabilirea stilului unei opere de arhitectură, sculptură sau pictură. Cu toate că în arhitectura moldovenească apar și unele elemente morfologice de factură gotică, ele nu dețin niciodată un rol preponderent în ansamblul construcției, pentru a imprima respectivei clădiri trăsături predominant gotice. Chiar în cadrul unui gotic cu o mare autonomie, așa cum este cel italian, elementele morfologice, constructive și cele planimetric-spațiale gotice dețin un rol net preponderent în ansamblul clădirii, chiar dacă în compoziția de ansamblu se mențin relativ multe elemente morfologice, detalii de arhitectură ori elemente de decorație sau elemente de construcție romanice, bizantine sau chiar de factură clasică și transmise atavic. Comparând arhitectura moldovenească și cea italiană — cel mai puțin gotică dintre școlile gotice occidentale — vom observa că, în cadrul arhitecturii italiene din Trecento, sunt mai puține elemente morfologice străine de Gotic decât elemente morfologice gotice în arhitectura Moldovei din secolele XV–XVII.

b) Tipologia planului și a spațiului interior. Deși influențate în linii mari de planurile gotice (așa cum am mai spus mai sus, din punct de vedere al formei în plan a anvelopantei — cruce latină cu brațele nord, est și vest terminată în absidă), planurile moldovenești păstrează ordonarea caracteristică pentru cultul ortodox. Astfel, interiorul este împărțit într-o suită de încăperi cu relativă autonomie — în cazul bisericilor din Moldova exonartex, câteodată nartex — uneori grozniță (din secolul al XVI-lea — naos — absida de est. Acest tip de plan este în mod fundamental diferit de cel al bisericilor occidentale romanice, gotice, renaștentiste sau baroce, la care interiorul

¹ Dan Păcurariu, *Arce stilistice*, București, Editura Albatros, 1987.

este preceput ca un spațiu vast și unitar, spațiile secundare (navele laterale, transeptul, deambulatorul, eventualele capele laterale ale naosului și ale corului) fiind concepute ca niște continuări fluente și lipsite de cezuri ale marelui spațiu axial principal al naosului și al corului. Singura încăpere care, eventual, este despărțită în mod clar de spațiul principal poate fi nartexul sau exonartexul, dacă acestea există. În Moldova, mai mult chiar decât în cadrul celorlalte școli grupate generic în ceea ce se numește îndeobște „arta ambianței bizantine”, întâlnim o succesiune de încăperi despărțite unele de altele prin ziduri masive, în care sunt practicate uși foarte mici. Încăperile mai sus amintite au, prin urmare, fiecare propria ei autonomie în cadrul ansamblului arhitectural. De abia în secolul al XVII-lea vom asista la încercări izolate de creare a unui spațiu interior ceva mai omogen. În plus, absida de est (cea principală) este mascată de altar și poate fi flancată și de cele două mici încăperi separate, frecvente în cultul ortodox — *prothesis* și *diakonikon*. Nu mai avem de-a face cu un spațiu unitar, ci cu o succesiune de spații autonome, cu toate că anvelopanta trilobată poate duce cu gândul mai degrabă la o influență romano-gotică decât la una bizantină.

c) *Numărul mic și dimensiunile reduse ale golurilor* au ca rezultat, la exterior, crearea unui aspect masiv, în care plinurile predomină în mod categoric (în opoziție cu arhitectura gotică, chiar cu construcțiile gotice cele mai masive și cu ferestrele cele mai mici — din Franța de sud, din Italia sau Germania de nord), iar la interior a unei semiobscurități mult mai asemănătoare cu cea a construcțiilor bizantine decât cu cea a realizărilor gotice, unde interiorul, bine luminat prin ferestre, unele de dimensiuni uriașe, este supus de cele mai multe ori la efecte de ecleraj remarcabile, prin intermediul vitraliilor (de exemplu la Sainte-Chapelle din Paris, la Catedrala din Chartres etc.).

d) *Sistemul constructiv*. Goticul inaugurează cel mai original sistem constructiv de la Antichitatea romană, sistem în care bolta (delimitată lateral de patru arce frânte și rezultată din încrucișarea a cel puțin două arce diagonale pe travee) este nervurată, drumul forțelor de la cheia de boltă la sol urmând traseul stâlp de susținere — arc butant — contrafort. În acest fel, descărcarea forțelor se face punctiform (la fel ca și în cazul clădirilor moderne din beton armat), panourile de zidărie dintre stâlpi sau contraforti pierzându-și rolul portant. Ele pot fi înlocuite (acolo unde nu au, bineînțeles, un rol de închidere) prin ferestre de mari dimensiuni. În Moldova nu avem de-a face cu bolți pe ogive și nici cu elemente verticale de sprijin punctiforme, de tipul stâlpilor sau al contraforturilor izolați, surmontați de arce butante. Bolțile sunt de regulă cilindrice, în unele cazuri spațiul de formă aproape cubică fiind acoperit cu cupole de tipul calotelor foarte platizate pe pandantivi, mascate de acoperișul clădirii. Ca o soluție originală apare bolta moldovenească pe arce piezișe, total diferită de celelalte sisteme de acoperire utilizate în arhitectura occidentală a epocii (bolți semicilindrice, bolți în cruce, bolți mănăstirești, bolți pe ogive, cupole pe pandantivi, cupole pe trompe de colț, pentru a cita pe cele mai importante). Bolta moldovenească reprezintă o alternativă la sistemul tradițional de trecere de la baza circulară a cupolei la planul pătrat de bază al stâlpilor. Originea acestui sistem este destul de puțin lămurită. Influențele gotice nu par a exista aici, fiindcă acest mod de boltire pare mai curând a fi o îmbogățire a sistemului bizantin de acoperire cu cupole cu pandantivi. Ea este explicată îndeobște

fie prin prezența unor „sugestii armenesti” sau ca fiind „rezultatul parcurgerii pe cont propriu a drumului de la structuri de lemn la structuri de zidărie”². Prima explicație este, credem, mai aproape de realitate, deoarece și aspectul exterior al turelor moldovenești se aseamănă cu cel al cupolelor armenesti și gruzine (toate acestea au tamburul în formă de prismă poligonală, perforate cu ferestre dreptunghiulare înalte, de cele mai multe ori ferestrele fiind dispuse, în cazul turelor moldovenești, în jumătatea inferioară a tamburului și, într-un caz și în altul, peste acest tambur ridicându-se un acoperiș piramidal)³. În plus, prezența altor elemente constructive tipic armenesti în arhitectura Moldovei (arcaturi oarbe, bunăoară) ne face să presupunem că această filiație este posibilă⁴. Pe de altă parte, turla (sau cupola) nefiind caracteristică pentru arhitectura în lemn, ne întărește presupunerea că influențele care au stat la baza constituirii bolții moldovenești sunt, în principal, de natură armeano-gruzină.

e) *Prezența turlei*, derivată, mai ales, așa cum am arătat mai sus, probabil, din tipul armeano-gruzin de cupolă, ca dominantă verticală în zona mediană a edificiului. Ceea ce deosebește edificiile moldovenești de clădirile de cult gotice nu este deci prezența accentului vertical în partea mediană a edificiului sau în partea frontală a acestuia, ci faptul că acest accent — turla moldovenească — este un derivat al cupolei — necaracteristică pentru arta gotică. În sprijinul acestei afirmații putem aduce două argumente:

— există multe edificii de cult romanice și gotice importante la care accentul nu cade pe fațadă (sau nu numai pe fațadă) ci pe un turn masiv plasat deasupra careului, care are în aceste cazuri, ca și cupola, rolul de a lumina zona mediană a clădirii;

— în același timp, există multe alte construcții negotice, de stiluri foarte variate, la care accentul cade, dimpotrivă, pe fațadă.

În ceea ce privește configurația exterioară, aspectul general al bisericilor din Moldova este cel al unor clădiri direct derivate din arhitectura locală, la care, în plus față de aceasta din urmă, apare dominantă verticală a turlei în zona de mijloc. Asemănările cu arhitectura populară locală sunt vizibile în special la construcțiile fără turlă aparentă, așa cum sunt cele din Rădăuți, Siret, Bălinești, Borzești, Piatra Neamț, Războieni, Arbore, Humor, unde o șarpantă înaltă, foarte asemănătoare cu cea a caselor populare, este dispusă deasupra unui corp de clădire în linii mari paralelipipedice, în care absida (sau absidele) apare ca niște accidente locale. De asemenea, intrarea, situată deseori pe latura lungă (Bălinești, Voroneț, Sf. Nicolae din Dorohoi,

² Gheorghe Curinschi-Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București, Editura Tehnică, 1981, p. 150.

³ Multe din aceste acoperișuri și-au pierdut ulterior aspectul original (la Neamț, de exemplu), dar au fost restaurate și readuse la forma inițială.

⁴ Arcele intersectate se practicau în chip curent în arhitectura construcțiilor armenesti de tip *gavit*, construcții dispuse de regulă în partea apuseană a bisericilor de aici. Vezi și B. P. Mihailov, *Istoria generală a arhitecturii*, vol. II, p. a II-a, București, Editura Tehnică, 1963: „În unele cazuri, pentru a evita fragmentarea spațiului interior, arcele care susțineau acoperământul se sprijineau nemijlocit pe pereți. La asemenea construcții *gavit*, acoperirea se făcea prin două perechi de arce, care se intersectau între ele. Prin acest sistem constructiv se realiza o unificare completă a spațiului interior, precum și o maximă expresivitate artistică, însoțită de ușurarea maximă a construcției. (...) Sunt cunoscute exemple de dispoziție în diagonală a arcelor ce se intersectează, așa cum ar fi cazul la construcția *gavit* de la Ani (sec. XIII)”.

Sf. Niculae din Botoșani, Neamț, Piatra Neamț, Arbore, Probota, Sf. Dumitru din Suceava etc.) este, aparent, în contradicție cu dezvoltarea lor după axa longitudinală, plecând în sprijinul unei influențe a arhitecturii caselor populare, unde intrarea se face pe latura lungă. Tot astfel, nișa de pe fațada opusă altarului a bisericii de la Arbore, prinsă între două ante, amintește cu insistență pridvorul casei populare tradiționale⁵.

Résumé

L'étude démontre que pendant le XIIIe et le XIVe siècles en Moldavie se réalise la synthèse architecturale la plus remarquable de l'époque. La synthèse est issue du mélange du style byzantin, roman, gothique et le style populaire traditionnel. Les églises de la Bucovine sont celles qui illustrent cette synthèse.

⁵ Gh. Curinschi-Vorona, *op. cit.*, pp. 145 și 154.

STUDIU CRITIC AL RECENSĂMÂNTULUI AUSTRIAC DIN 1880

CU PRIVIRE LA POPULAȚIA BUCOVINEI

III. BUCOVINA, TERITORIU DE TRECERE A EVREILOR GALIȚIENI SPRE ROMÂNIA ÎNTRE 1880 ȘI 1900

Acad. RADU GRIGOROVICI

I. INTRODUCERE

Prezentul studiu s-a născut în primul rând de pe urma rezultatului analizei metodelor ambigue folosite în recensământurile austriece [1] efectuate pe baza așa numitei legi Taafe din 24 martie 1869 (vezi [2]). În particular repartitia pe confesiuni religioase se referea la totalitatea populației recensate, indiferent de cetățenia statală (Staatsangehörigkeit) sau locală (Heimatsberechtigung sau Zuständigkeit) a recenzaților, în timp ce repartitia pe naționalități — sau, cum am zice astăzi, pe etnii — se referea la populația zisă autohtonă — de fapt la cetățenii regatelor și țărilor (Länder) reprezentate în Consiliului Imperial (Reichsrat) de la Viena și se baza pe așa numita limbă de conversație (Umgangssprache) definită vag, dar limitativ, prin cuvintele: „limba de care se folosește (recenzatul) în relațiile obișnuite, dar care va fi indicată în orice caz numai sub denumirea uneia din limbile de mai jos, și anume germana, boema-morava-slovaca, polona, ruteana, slovena, sârbocroata, italiano-ladina, româna și maghiara” [3]. Astfel, de exemplu, țiganul dintr-un sat românesc, care vorbea alături de limba sa, nementionabilă, românește, era declarat român; lipoveanul, care vorbea, desigur, în satele pur lipovenești numai rusește, era înregistrat tacit drept rutean, probabil pe baza înrudirii dintre limba rusă și cea ucraineană; iar evreii, care vorbeau idiș, indiferent dacă erau cetățeni austriece sau nu, erau înregistrați ca germani, în timp ce cei care locuiau într-un sat predominant rutean și foloseau în relațiile lor cu sătenii limba ruteană se puteau considera, dacă voiau sau dacă li se sugera aceasta, vorbitori uzuali de limbă ruteană, fiind deci înregistrați ca ruteni de confesiune izraelită, dar apăreau în publicații pur și simplu ca ruteni; un român care trăia într-un sat dominat de ruteni sau, invers, un rutean care trăia într-un sat dominat de români risca să răspundă recenzentului că vorbește uzual limba majorității, fiind astfel înregistrat ca făcând parte din națiunea majoritară în localitate.

Din confuzia astfel creată nu se poate desprinde adevărul decât atunci când o națiune aparținea integral unei singure confesiuni explicitate în publicațiile oficiale, iar de acea confesiune nu aparținea nici o altă națiune. În Bucovina această condiție nu era îndeplinită în 1880 decât de către evrei,

care erau practic toți izraeliți. În 1900 situația era în parte schimbată, dar despre aceasta poate că voi relata cu altă ocazie.

Deci datele statistice pentru confesiunea izraelită erau corecte și din punct de vedere etnic; singura complicație era introdusă de faptul că numărul de izraeliți îi cuprindea și pe evreii cetățeni străini, în timp ce cel al românilor, de pildă, se referea doar la românii cetățeni austrieci. Dar se va vedea mai jos că această diferență ne va veni în ajutor, pentru a trage unele concluzii importante.

Împrejurarea care a declanșat prezenta cercetare a fost lectura unui pasaj dintr-o carte a lui Anton Zachar, editată în 1907 la Cernăuți [4], în care autorul compară rezultatele recensământurilor din 1880, 1890 și 1900. El prezintă nu numai tabele extensive de date, dar și relativ scurte comentarii, între altele cu privire la migrații ale populației. Spre surprinderea mea am putut citi la pagina LXXII următorul text:

„Credincioșii romano-catolici, greco-catolici și evanghelici, precum și izraeliții arată în perioada de 20 de ani între 1880 și 1900, precum și în cele două decenii ale acestei perioade o creștere procentuală superioară celei medii pentru populația țării, în timp ce credincioșii greco-orientali manifestă o creștere inferioară creșterii medii a populației întregii țări”.

„Pe primul loc se situează izraeliții; ei au crescut în perioada 1880—1900 cu 42,62%, în timp ce creșterea medie a populației țării se cifra la numai 27,73%. În decada 1880—1890, creșterea izraeliților era de 22,69% față de media pe țară de 13,10%; în decada 1890—1900, creșterea izraeliților se cifra la 16,24% față de media pe țară de 12,93%, deci se redusese față de decada precedentă cu 6,45%. Puternica creștere a populației izraelite trebuie atribuită parțial înmulțirii naturale în condițiile unei fertilități sporite, dar într-o proporție deloc neglijabilă unei imigrări puternice *din regatul României, din Rusia și, de asemenea, din Galiția învecinată*”.

Acest text contrazice tot ce știam despre istoria imigrării evreiești în Bucovina. El contrazice și logica: de ce să fi plecat între 1880 și 1900 evreii din România în Bucovina tocmai când, prin hotărârea Congresului de la Berlin, li se acordase recent dreptul de a se încetățeni în România, iar în Moldova procentajul populației evreiești era de cca 5%, adică mai redus decât în orice județ al Bucovinei?

II. SCOPUL CERCETĂRII

În ceea ce urmează am urmărit să răspund la următoarele întrebări:

a) dacă migrațiile evreilor în interiorul Bucovinei se pot explica printr-un proces de difuzie îndreptat preferențial spre regiunile de proporție mai redusă a populației evreiești?

b) dacă acest mecanism al migrației interne a populației evreiești din Bucovina se confirmă, putem găsi în datele statistice amănunțite ale recensământurilor din 1880 și 1900 date care să decidă sensul migrației ei peste granițele exterioare ale Bucovinei cu Galiția, Rusia (Basarabia) și România și pe ce căi s-a desfășurat în interiorul Bucovinei?

c) care au fost cauzele externe care au declanșat puternicele migrații din și spre Bucovina în intervalul de timp 1880—1900?

Considerațiile expuse în cap. I ne-au dat speranța că precizia datelor statistice ale recensământurilor din 1880 și 1900 ne va permite obținerea unor răspunsuri clare.

III. METODICA ȘI REZULTATELE CERCETĂRII

a) Cu prima dintre aceste întrebări în gând, am extras din [4], pe de o parte, procentajul populației evreiești, adică a izraeliților, AE, în cele 8 județe (Bezirkshauptmannschaften) și în capitala Bucovinei în anul 1880. Pe de altă parte, am calculat pentru fiecare județ diferența dintre rata anuală

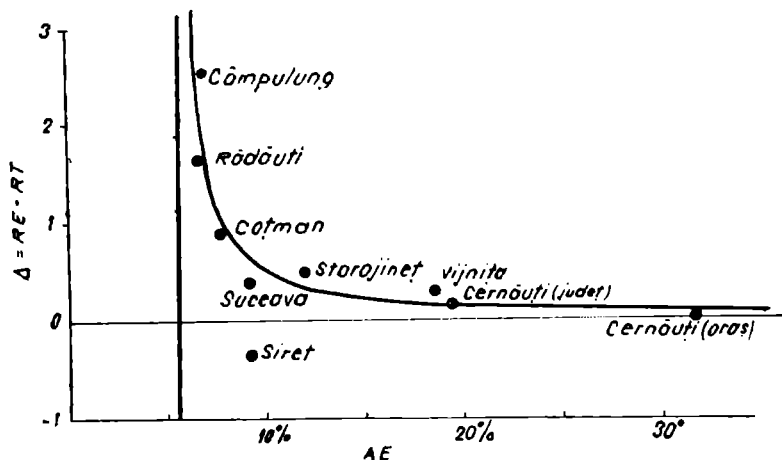

Fig. 1: Dependenta diferenței Δ dintre rata anuală de creștere, între anii 1880 și 1900, a populației evreiești, RE, și cea medie a întregii populații, RT, în județele Bucovinei de procentajul populației evreiești în acel județ, AE, în anul 1880.

de creștere între 1880 și 1900 a populației întregi a fiecărui județ, RT, și rata anuală de creștere în același județ a populației evreiești, RE.

Reprezentarea grafică a diferențelor $\Delta R = RE - RT$ în funcție de AE pentru cele 8 județe și orașul Cernăuți se găsește în fig. 1. Se observă că, în general, cu cât mai mică era în 1880 proporția populației evreiești într-un anumit județ, cu atât mai puternică a fost între 1880 și 1900 diferența dintre rata anuală de creștere a populației evreiești și rata anuală de creștere medie a populației. Mai mult, cele 9 puncte se așează destul de bine pe o hiperbolă descrisă de relația

$$\Delta R \times (AE - 5,5) = 2,2$$

cu singura abatere marcată a punctului corespunzător județului Siret, în care nu numai ΔR este negativ, adică creșterea anuală a populației evreiești este mai mică decât creșterea medie a populației, dar în unele localități populația evreiască scade în valoare absolută în loc să crească. Chiar și în orașul Siret ea scade ușor în această perioadă (3122 în 1880 față de 3093 în 1900). Datele numerice pe care se bazează fig. 1 sunt prezentate în Tabela 1.

Tabelul 1

Diferența dintre rata anuală de creștere a populației evreiești și cea a întregii populații a județelor Bucovinei și a capitalei ei între 1880 și 1900

Denumirea județului	Procentajul populației evreiești, AE	Rata de creștere		$\Delta R = RE - RT$
		a populației evreiești, RE	a populației totale, RT	
Orașul Cernăuți	31,68%	2,01%	1,98%	0,03%
Cernăuți (incl. orașul)	19,11%	1,56%	1,39%	0,17%
Vijnița	18,43%	1,48%	1,19%	0,29%
Storoniț	11,79%	1,81%	1,30%	0,51%
Siret	9,22%	0,61%	0,99%	-0,38%
Suceava	8,97%	1,39%	1,00%	0,39%
Coțmani	7,67%	1,67%	0,77%	0,90%
Câmpulung	6,96%	4,38%	1,82%	2,56%
Rădăuți	6,41%	3,00%	1,38%	1,62%

Prin urmare, ipoteza procesului de difuzie pare să explice satisfăcător migrarea populației evreiești în interiorul Bucovinei, cu excepția notabilă a județului Siret, care va trebui să-și găsească o explicație în același cadru.

b) Analizând cauzele posibile ale comportării excepționale a județului Siret, am constatat că nu ținusem seama de faptul că acest județ prezintă unele caracteristici geografice care-l diferențiază clar de celelalte județe ale Bucovinei în ceea ce privește învecinarea cu exteriorul ei.

În timp ce imigrația evreilor galițieni este prea bine documentată pentru a putea fi pusă la îndoială și a început să aibă loc peste frontiera nord-vestică dintre Galiția și Bucovina, imediat după ocuparea acesteia, fiind guvernată evident de difuzie, migrația acestei populații înspre sau dinspre provincia Moldova a regatului România, peste cea mai lungă frontieră interstatală a Bucovinei, pare să necesite un plus de documentare.

Vreau să accentuez că în cazul altor două abateri de la ordinea normală în care ar trebui să se așeze valorile ΔR , și anume la județele Storoniț și Câmpulung, explicația este banală și de ordin local: amândouă județele suferiseră în unele regiuni restrânse recente dezvoltări industriale și de exploatare minieră sau forestieră, asupra cărora nu este cazul să insistăm aici.

În schimb, efectul bizar de inversare de semn al valorii ΔR în cazul județului Siret se lega în mod logic de mărginirea sa cu frontiera Bucovinei cu România și de forma sa geometrică particulară.

Județul Siret, cu populația sa evreiască formând 9,2% din totalul populației, ocupa o fâșie relativ îngustă, aproximativ dreptunghiulară, cu lățimea medie de 16 km și lungimea de circa 32 km, care se învecina spre vest cu județul Rădăuți, județ cu cea mai redusă proporție de evrei din Bucovina (vezi tabela 1) și spre est cu Moldova (circa 5% evrei). De fapt, datorită unui ieșind lung și subțire înspre România al teritoriului județului în dreptul capitalei sale, orașul Siret, și al satului Rogojești, granița cu Moldova are o lungime de vreo 50 km.

Dacă presupuneam că anumite evenimente politice ar fi favorizat difuzia fără obstacole majore a populației evreiești nu numai spre județul Ră-

dăuți, ci și spre Moldova prin traversarea a două granițe practic deschise, cu numeroase linii de comunicații, raportul dintre lungimea totală a acestor granițe de cca 85 km la o arie de numai vreo 100.000 hectare, județul Siret era predestinat să înregistreze o reducere majoră a acestei populații minoritare, datorită unui proces de difuzie deosebit de intens.

Despre ipoteticul eveniment politic invocat mai sus vom discuta când voi căuta să răspund la a treia întrebare pusă în cap. II.

Pentru a demonstra că lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa cum am presupus mai sus, am rafinat datele noastre, trecând de la unități teritoriale de dimensiunea județelor la comune, analizându-le una câte una în același fel în care analizasem sub punctul IIIa județele.

Am împărțit apoi comunele în trei categorii:

— Comunele în care rata de creștere anuală a evreilor între anii 1880 și 1900 o depășea pe cea medie pentru toată populația comunei. Pozițiile acestor localități pe harta Bucovinei au fost notate prin cercuri goale; capitalele de județe și districte juridice (Gerichtsbezirke) cu cercuri prevăzute cu un punct central.

— Comunele în care cele două rate difereau una de alta cu mai puțin de $\pm 0,05$ au fost notate cu cercuri împărțite într-o jumătate albă și una neagră.

— Comunele în care rata de creștere a populației evreiești era inferioară celei a totalului populației au fost notate cu cercuri negre.

În planșa 1 se observă că, plasate pe o hartă a Bucovinei, diferitele cercuri nu sunt distribuite nici uniform, nici la întâmplare. Această distribuție geografică constituie rezultatul surprinzător al acestor calcule în prezentarea lor grafică, descrisă în cele ce urmează.

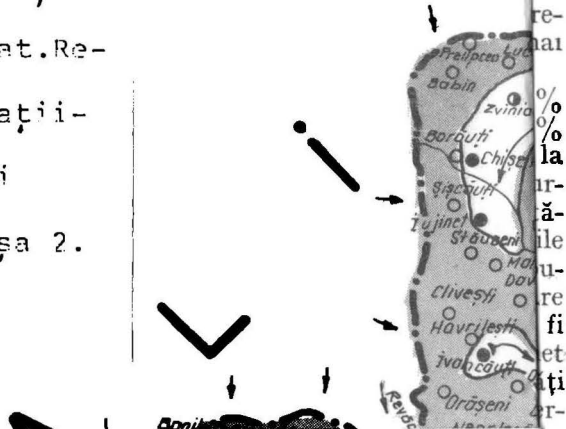
Ceea ce frapază mai întâi privirea este gruparea în fâșii cvasi-continue a majorității cercurilor negre. Pentru a accentua această caracteristică a repartiției lor geografice, limitele ariilor ocupate de ele au fost trasate prin linii continue ce trec aproximativ la mijloc între cercurile albe și cele negre, respectiv aproape de cele înnegrite pe jumătate. Aceste linii închid între ele arii de cele mai multe ori interconectate, în interiorul cărora se găsesc exclusiv localități în care populația evreiască a scăzut absolut sau în comparație cu populația totală în intervalul de timp considerat. Aceste arii, lăsate albe în planșa 1, sunt repartizate în mod caracteristic pe teritoriul Bucovinei, atât în interiorul ei cât și de-a lungul granițelor ei cu diferite teritorii învecinate.

Vom urmări această repartizare începând cu cursul superior al râului Ceremuș, care forma granița vestică cu Galiția, adică de la Iablonița, continuând de-a lungul granițelor Bucovinei în sensul acelor ceasornicului. Cercurile negre conturează o fâșie albă așezată paralel cu văile Ceremușului și Siretului, dar la o oarecare distanță de ele și de liniile ferate Nepolocăuți-Vijnița și Storojineț-Berhomet pe Siret (planșa 2) din lungul lor. Terenul de la vestul acestui culoar alb și până la granița cu Galiția este colorat în cenușiu și cuprinde localități în care populația evreiască a crescut mai repede decât media populației și care sunt de aceea reprezentate prin cercuri albe. Totuși găsim în lungul Ceremușului 5 localități marcate prin cercuri negre, în care populația evreiască se împuținează și care fac de aceea parte din culoarul alb ce contactează prin ele granița cu Galiția. Evident, prin aceste contacte, imigrează din Galiția acei evrei care nu au de gând să rămână pe loc.

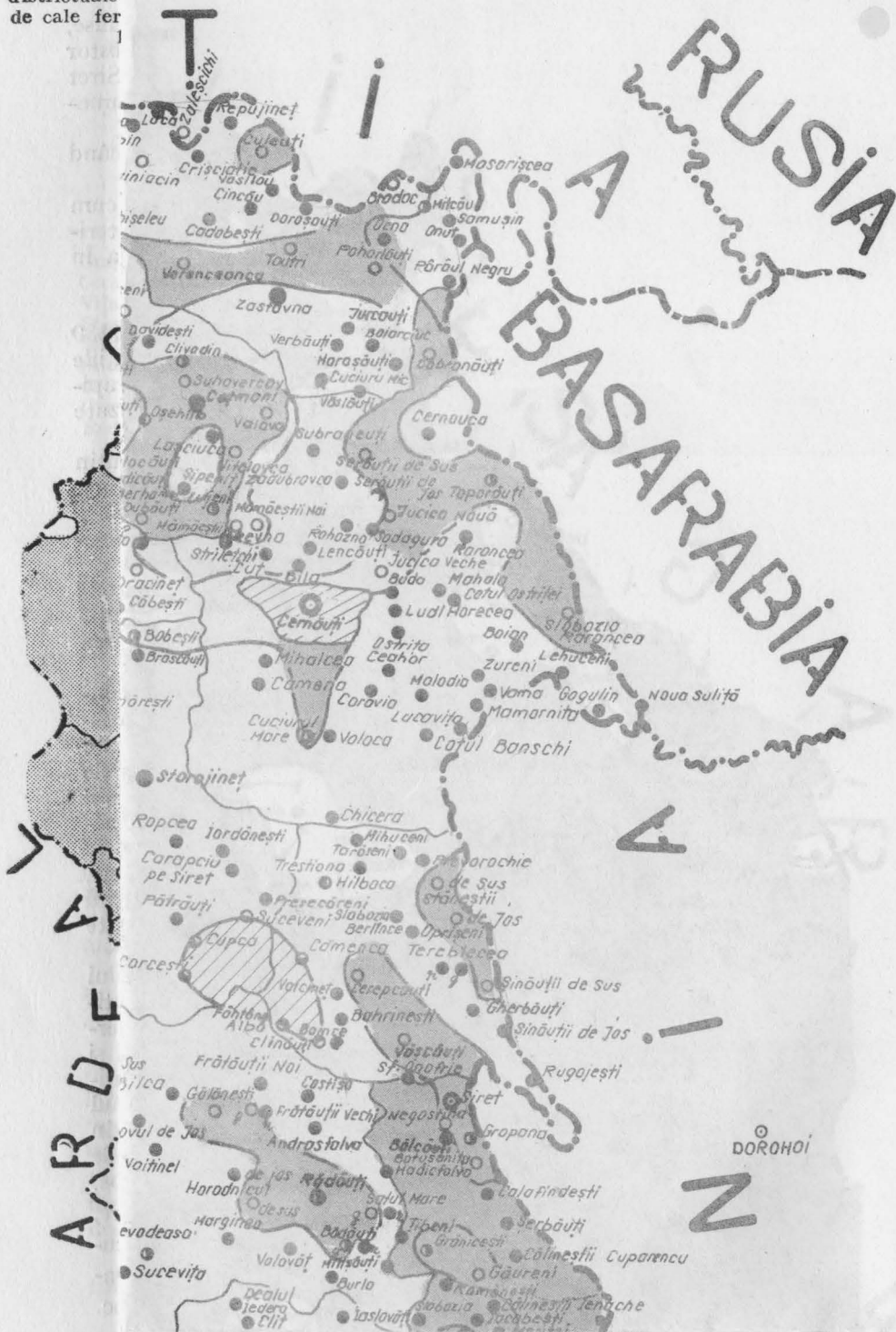
Planşa 2: Oraşe şi târguri capitale districtuale, căi ferate şi noduri de cale ferată în Bucovina între 1880 şi 1900.

R.G.

el nușiu, cercuri albe, de scadere (albe, cercuri
ănumătate albe, jumătate negre) a populației
tinel între 1900 și 1910.

Nu este greu de ghicit încotro vor migra, odată ajunși în interiorul Bucovinei. Din cele două puncte de intrare de la Dolhopole și Petrasce valul de imigranți s-a revărsat în lungul salbei de sate huțânești Uscie Putila, Dih-tineț, Chiselița, Torachi, Storoneț Putila și Serghie, în care populația evreiască însuma în 1880 între 8 și 9%, crescând în 1990 cu circa 40% în mai toate satele și cu 100% în capitala districtului, Uscie Putila.

Dimpotrivă, celelalte două puncte de contact, orașele Vijnița cu 91,11% evrei și Vășcăuți pe Ceremuș cu 18,26% evrei, față de un procentaj de 12,64% evrei în restul județului, erau suprapopulate cu evrei. În punga formată la sud-est de Vășcăuți de un grup de localități, a cărei margine inferioară urmează cotitura făcută de linia ferată de la sud, se mai găsește târgul Stăneștii de Jos, capitala districtului Stănești, cu 25,30% evrei. După legile difuziei, aceștia trebuiau să se îndrepte către interior, spre regiuni cu populație evreiască mai redusă și, dacă se putea, să se afle în plină dezvoltare productivă, economică sau comercială. În cazul nostru concret, nu putea fi vorba decât de valea superioară a Siretului, unde ajunsese până la Berhomet calea ferată. Într-adevăr, dacă folosim drept martori cele patru localități de la extremitatea liniei ferate Hliboca-Storjineț-Berhomet și anume Berhomet, Lucavăț, Jadova și Comărești, procentajul mediu al populației evreiești a crescut în cele două decenii considerate de noi de la 10,6 la 15,6%. Altă parte va fi fost tentată de apropierea nodului de cale ferată Nepolocăuți și de centrul industrial Lujeni, a căror populație evreiască a crescut în două decenii de la 28,7 la 35,7%, respectiv de la 6,80 la 10,6%. Aceste direcții de migrare sunt indicate orientativ prin săgețile din interiorul coridoarelor albe aici și în general de acum înainte.

În nordul extrem al Bucovinei, un culoar alb aproape total închis urmărește îndeaproape, de la oarecare distanță, de o parte granița cu Galiția a Bucovinei, de altă parte căile ferate Cernăuți-Coțmani-Zaleszczyki și ramura ei vest-est spre Ocna. Acest culoar inelar contactează granița galițiană între localitățile Zviniacin și Crișceatic, în dreptul intrândului în care se găsește orașul galițian Zaleszczyki, precum și la Samușin și Onut. Teritoriul din interiorul acestui inel conține trei puncte de atracție pentru imigrare în partea sa de vest: capitala de județ Coțmani — 7,80% evrei în 1880 și 11,12% în 1990; capitala de district Zastavna — 10,18% evrei în 1880 și 13,79% în 1990; nodul de cale ferată Veresceanca — 7,74% evrei în 1880 și 10,20% în 1990. Prin urmare, punctele de intrare în inel de la Crișceatic și Onut își deversau conținutul din inel prin migrare internă înspre teritoriul central, atrăgător prin localități de importanță administrativă și comercială și prin funcția de noduri de comunicație. Astfel de situații vom întâlni în repetate rânduri în cursul analizei noastre.

Până atunci, va trebui să rezolvăm problema rolului pentru migrare a frontierei interstatuale cu provincia rusească în acea epocă a Basarabiei. De-a lungul acestei granițe de circa 110 km nu exista decât un singur contact cu inelul alb din nordul Bucovinei și anume la Pârâul Negru, la extremitatea sa nordică (vezi planșa 1). Pe tot restul lungimii sale ea se învecinează, spre apus, cu o fâșie largă de teritoriu de creștere a populației evreiești care are la extremitatea sa sudică satul Noua Suliță. Acest teritoriu forma integral partea răsăriteană a districtului Sadagura din județul Cernăuți.

Cu privire la direcția în care a avut loc migrația evreilor peste granița ruso-austriacă nu există dubii. Iată ce scrie Eminescu în „Timpul”, la 15 mai 1881, sub titlul „Mișcarea antisemitică în Rusia”:

„Mișcarea antisemitică în Rusia crește din ce în ce mai mult. Evreii sunt obiectul unor violențe excesive, cari se repetă în fiecare zi și se propagă din localitate în localitate fără ca forța publică a Imperiului să poată înfrâna curentul. În așa împrejurări este dar natural ca populația evreiască d'acolo să caute un tărâm de refugiu cât mai apropiat și cât mai sigur. Ca atare li se prezintă foarte la îndemână teritoriul regatului nostru". (Cu atât mai mult teritoriul Bucovinei! *n.n.*).

„...Această chestiune a făcut obiectul unei interpelări în Camera din partea d-lui N. Ionescu... D. ministru de interne spune că, înainte de a i se anunța interpelarea d-lui Ionescu, primise știri oficiale că la mai multe puncte de trecătoare peste Prut, în județul Iași, se prezentase un mare număr de evrei, în cea mai mare parte oameni fără căpătâi, cari căutau refugiu, siliți la aceasta de molestările și amenințările a căror obiect sunt pe teritoriul rusc. Guvernul a dat ordin imediat administrației să ia măsuri..." [5].

Să vedem cum se reflectă aceste evenimente în datele noastre statistice, comparând granița cu Galiția și interiorul districtului Coțmani cu granița cu Basarabia și interiorul districtului Sadagura (vezi tabela 2).

Tabela 2

Variații de populație în districtele Coțmani și Sadagura între anii 1880 și 1900

Districtul	Coțmani	Sadagura
Populația totală	1880: 35908; 1900: 41688.	1880: 44090; 1900: 53710.
Creșterea pop. tot.:	16,10%	21,82%
Populația evreiască	1880: 2243; 1900: 3332.	1880: 7865; 1900: 8643.
Creșterea pop. evr.:	48,55%	9,89%
Numărul străinilor:	1880: 53; 1900: 31.	1880: 282; 1900: 686.
Variația lui pe district:	-41,51%	+143,26%
Idem pe fâșia de contact cu granița:	-30,05%	+167,77%

Se observă că în districtul Coțmani populația totală crește în intervalul 1880—1900 cu 16,10%, iar cea evreiască cu 48,55%; ca urmare, procentajul evreilor crește de la 6,25% la 7,99%. În schimb, în districtul Sadagura, populația totală crește cu 21,82%, iar cea evreiască cu 9,89%; ca urmare, procentajul evreilor scade de la 17,83% la 16,09%. (Remarc că cifrele de mai sus exclud domeniile — vezi [6] —, ceea ce explică micile diferențe față de cele din alte publicații.) O concluzie pripită ar fi că o eventuală imigrație de evrei din Basarabia a fost neglijabilă.

Tabela 2 cuprinde însă și altă categorie de locuitori recenzați: străinii. Aceștia sunt persoane care nu posedă cetățenia austriacă, care sunt cuprinse numai în repartitia populației pe confesiuni, nu și în cea pe naționalități, adică — mai corect — pe limbi de conversație, care se referă numai la populația „autohtonă” (*einheimisch*). Or evreii galițieni erau „autohtoni”, cei din Basarabia erau „străini”. În districtul Coțmani numărul străinilor era redus și a scăzut în timp de la 53 la 31; în districtul Sadagura el era de vreo 10 ori mai ridicat și a crescut de la 282 la 686. Dacă pe baza datelor statistice, mai sumare, din 1880 nu se poate stabili cu siguranță nici confesiunea, nici limba de conversație a acestor străini, pentru anul 1900 aceste

date permit stabilirea precisă a faptului că toți erau izraeliți, fără să se poată afla ce limbă de conversație foloseau. (Despre metoda folosită în acest scop, sper să pot raporta în curând.) Că este vorba de o relativ importantă imigrație evreiască din Basarabia rezultă încă mai clar, dacă statistica străinilor se face separat pentru fâșiile de teritoriu învecinate cu granița, până la culoarele albe de împuținare relativă a populației evreiești, și se compară cu cifrele pentru întregul district. Pentru amândouă districtele este vorba de câte 12 sate. În districtul Coțmani numărul străinilor scade în două decenii cu -30,05% în fâșia de graniță, față de -41,51% în tot districtul; în districtul Sadagura el crește cu +167,77% în fâșia de graniță, față de 143,26% în întreg districtul.

Deci, ca și în Moldova, ca urmare a persecuțiilor violente ale evreilor în Imperiul țarist, a avut loc, începând cu anul 1880, o importantă imigrație evreiască din Basarabia în Bucovina. Ea nu apare în datele globale ale recensământurilor austriece contemporane, deoarece este compensată de o emigrare mai puternică către Moldova a evreilor bucovineni, poate chiar stimulând-o. Această din urmă sugestie își are originea în amintirile mele de tinerețe. Când, după realizarea României Mari, evreii basarabeni au putut imigra nestingheriți în Bucovina, metodele lor brutale, chiar mafiote, de a se impune pe piața comercială bucovineană i-au îngrozit pe negustorii evrei autohtoni, obișnuiți cu metode mai pașnice și mai apropiate de legalitate. De altfel se vede pe planșa 1 că aproape tot vestul districtului Sadagura este inclus în inelul alb din jurul Cernăuților, despre care vom vorbi în continuare.

Formația cea mai spectaculară din toată rețeaua de culoare albă este inelul din jurul capitalei Cernăuți și teritoriul închis de creștere din jurul ei. Orașul însuși este un excelent exemplu de compensare a două efecte contrare: tendința de migrare către capitala provinciei, cu negoțul și cultura ei, și repulsia provocată de proporția ridicată a populației evreiești: 31,69% în 1880; aceasta rămâne practic neschimbată (31,92%) în 1990, deși populația totală a orașului crescuse cu 48,29%.

Migrarea evreilor din inel s-a petrecut, pe de o parte, înspre satele din interiorul său; pe de altă parte, din porțiunea sa de vest spre nordul industrializat și spre sudul parcurs de linia ferată Storojineț-Berhomet și, în sfârșit, de asemenea, în interiorul Bucovinei, în triunghiul Molodia-Voloca-Stănești de Sus, regiune foarte pitorească, unde se oprise pentru a admira peisagiul împăratul Francisc I, și cu populație evreiască foarte redusă. Ieșirea cea mai importantă și mai eficientă a avut desigur loc prin ramura desprinsă din inel spre sud-est, la Ostrița, care atingea granița Moldovei pe o lungime de circa 20 km, de la Mamornița până la Lehucenii Tăutului, sate în care populația evreiască a scăzut între 1880 și 1900 de la 5,6 respectiv 6,5% la 1,1 respectiv 3,0%.

Înainte de a continua coborârea noastră spre sud, să aruncăm o scurtă privire asupra insulei albe care cuprinde localitățile Davideni, Banila Moldovenească și Huta Nouă. Asupra ei se exercita, spre nord, din nou, atracția văii superioare a Siretului și a capitalei de județ Storojineț, iar înspre sud-est a târgului Ciudei, a cărui populație evreiască crește în cele două decenii de la 250 la 520 de locuitori, adică cu 108,00%, în timp ce populația totală crescuse cu numai 43%.

Să continuăm acum drumul nostru în lungul liniei ferate importante Cernăuți-Pășcani, care urmărea de la oarecare distanță granița cu România

în interiorul Bucovinei, pentru a ieși în România la Ițcani și a continua să urmărească granița îndeaproape pe dinafara Bucovinei. Trei noduri, Hliboca (Adâncata), Hadikfalva (Dornești) și Hatna (Dărmănești), făceau legătura cu linii secundare pe valea superioară a Siretului, spre valea superioară a Sucevei și, cu un ocol pe la Cacica, spre valea superioară a Moldovei (planșa 2).

Din inelul alb al Cernăuților pornește la Cuciurul Mare, spre sud-est, un culoar care atinge granița la Stăneștii de Jos, pentru a se lărgi într-un relativ mare teritoriu de emigrare, mărginit la est de o graniță lungă și întortochiată cu România, graniță pe care se găsea, în fundul unui intrând dinspre România, capitala județului omonim, Siret. Contactul cu granița se termina la satul Gropana. Este o poziție ideală pentru o emigrare masivă către Moldova. Perpendicular pe mijlocul acestei porțiuni de graniță se găsește, la mai puțin de 20 km. distanță, orașul Dorohoi și, chiar lipit de graniță, târgul Mihăileni. Deși oraș comercial vechi și capitală de județ, deci punct de atracție pentru evrei, populația evreiască a Siretului se împuținează în cei 20 de ani, atât absolut (de la 3122 la 3093) cât și relativ la populația totală (de la 43,12 la 40,62%), datorită atât atracției proporției încă relativ reduse a evreilor în România, cât și repulsiei provocate de procentajul ridicat al evreilor în oraș.

Dar ceea ce constituie particularitatea județului Siret, care ne-a făcut să întreprindem acest studiu, se datorește excrescenței voluminoase către apus, adică înspre interiorul Bucovinei, a teritoriului de emigrare. Marginea ei de sus, care ajunge în vest până la Fântâna Albă, culoarul alb ce coboară de la Cuciurul Mare și ramura ce se desprinde din el spre sud-vest până la Suceveni închid aproape complet un teritoriu de imigrare triunghiular, în care se găsește nodul de cale ferată Hliboca. Marginea sa de jos, care ajunge în vest până la Frătăuții Noi, închidea, împreună cu limita de sus a următorului sistem complex de culoare albe și cu mica insulă din jurul satelor Vicovul de Jos și Voitinel, un nou teritoriu de imigrare în care se găsea capitala de județ Rădăuți, al doilea oraș ca mărime din Bucovina, și nodul de cale ferată Hadikfalva. Pentru a ilustra din nou atractivitatea pentru evrei a unui oraș ca Rădăuți și a unui district ca cel al cărui capitală era, voi aminti că în acest district procentajul evreilor era în 1880 de 7,82%, față de 8,90% în județul Siret, iar în orașul Rădăuți 30,93% evrei, față de 43,12% evrei în orașul Siret; populația Rădăuților crește în 20 de ani cu 29,04%, cea a evreilor din Rădăuți cu 41,77%, iar procentajul evreilor în Rădăuți de la 30,93% la 33,98%.

Pentru insula albă Vicovul de Jos-Voitinel, punctul de atracție pare să fi fost dezvoltarea industrială impetuoasă a Putnei. Populația totală mai mult decât s-a dublat în 20 de ani, de la 1207 la 2561 locuitori, iar numărul evreilor a crescut de aproape 20 de ori de la 24 la 462!

După scurta intrerupere de la Botușanca, culoarul alb lipit de granița cu România continua mai întâi neîntrerupt de la Calafindești până la Ițcani Gară. Din aceste capete se desprind spre vest două brațe curbate, care se încrucișează între Îslovăț și Teodorești, închizând un teritoriu de creștere, în care se găsește nodul de cale ferată Hatna. După încrucișare, brațul nordic și cel sudic limitează din nou un teritoriu incomplet închis, în al cărui perimetru se află capitala de district Solca. Și în acest caz constatăm aspectul obișnuit. Fiind o localitate în care evreii reprezentau în 1880 doar 2,66% din populație, aflusul de imigranți a fost extrem de puternic: în 1990 popu-

lația evreiască crescuse de la 51 la 181 de locuitori, adică cu 451%, în timp ce populația totală crescuse doar cu 50,29%.

Brațul sudic al culoarului urma fidel traseul căii ferate Hatna-Căcica-Gura Humorului (planșa 2). El se găsea întâi la nord și apoi la vest de linie, o traversa la vest de Gura Humorului și se termina mai la sud la Voroneț. Pe de altă parte, culoarul lipit de graniță continua în lungul graniței, lăsând Suceava la vest, continuându-și mersul pe graniță la vest de calea ferată de pe teritoriul României; înconjură apoi colțul extrem sud-estic al Bucovinei de la Chiliașeni, îndreptându-se, mereu lipit de graniță, spre vest până la ieșindul de la Bunești cu o prelungire spre interior la Zaharești. O mică insulă în ieșindul de la Băiărești și Cornul Luncii închidea, ce-i drept incomplet, un teritoriu de creștere foarte întins, la marginile sale extreme de la apus și răsărit găsimdouă capitale de județ, Gura Humorului și Suceava, ca puncte de atracție pentru migrație internă. Cel puțin tot atât de atractivă apare însă și emigrarea prin porțiunea de frontieră Ițcani-Chiliașeni, care are în fața sa Botoșanii, și porțiunea Chiliașeni-Bunești-Cornul Luncii. Într-adevăr, prin Bunești trecea drumul Suceava-Fălticeni, acest oraș fiind foarte aproape de graniță; iar prin Cornul Luncii trece în România râul Moldova și drumul Gura Humorului-Baia, ultima cale de comunicație practicabilă pentru vehicule, care traversa restul frontierei de sud a Bucovinei cu România.

Încă două comentarii scurte despre insulele albe de la Ciurmărna și Poiana Stampii. În primul caz era vorba de o calamitate naturală — o inundație — care a provocat migrare internă a evreilor. La Poiana Stampii, singura variație semnificativă privind populația în general este o scădere sistematică, dar lentă, a populației evreiești, care a continuat de altfel până la 1910 și sugerează o emigrare spre Ardeal. Singurul oraș din Bucovina rămas departe de orice culoar de împuținare a populației evreiești a fost Câmpulungul (14,4% evrei în 1880).

c) Mai rămâne să răspundem la întrebarea care a fost cauza emigrației după 1880 a evreilor din Bucovina spre România, care se suprapunea imigrării din Galiția, sub influența presiunii demografice cauzată de diferența de densitate, precum și imigrării din Basarabia, cauzată de presiunea terorii exercitate prin pogromuri antisemite în Rusia țaristă.

Pare evident că emigrarea către România a fost declanșată de hotărârile Congresului de la Berlin, care obligau România să ușureze în mod drastic încetățenirea evreilor de oriunde ar fi venit în țară. Reproducem integral, după traducerea oficială a Ministerului Român al Afacerilor Externe, articolele 43 și 44 din Tratatul de la Berlin (1878):

„Art. 43. Înaltele Părți contractante recunosc independența României, legând-o de condițiunile expuse în următoarele două articole”.

„Art. 44. În România, deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea în sarcini publice, funcțiuni și onoruri, sau exercitarea diferitelor profesii și industrii în orice localitate ar fi. Libertatea și practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturilor supușilor pământeni ai Statului Român, precum și streinilor și nu se va pune nici un fel de piedică atât organizației ierarhice a diferitelor comunități religioase, cât și raporturilor acestora cu capii lor

spirituali. Naționalii tuturilor Puterilor, comercianți sau alții, vor fi tratați în România fără deosebire de religie, pe piciorul unei desăvârșite egalități”.

Acest text putea și a fost considerat aproape drept o invitație pentru evrei de a imigra sub protecția marilor puteri în România independentă.

Fapt este că, prin negocieri dificile între guvernul român și un grup de exponenți înstăriți ai comunității evreiești din România, s-a ajuns, la 26 oct. 1879, la o nouă formulare a art. 7 din Constituția României, care nu satisfăcea decât parțial prevederile art. 44 din tratat. În esență, se acordau drepturi civile și politice egale tuturor cetățenilor români de orice religie, chiar necreștină, dar procedura de încetățenire era individuală și condiționată de renunțarea la orice altă naționalitate și de aprobarea guvernului, în timp ce art. 44 prevedea o încetățenire în bloc. Abia la 20 februarie 1880 guvernele Franței, Angliei și Germaniei recunoșteau independența României, protestând totuși împotriva neîndeplinirii tuturor condițiilor impuse de tratat, în particular contra caracterului individual al procedurii de încetățenire.

Cum remarcă în finalul unui scurt eseu C. Rădulescu: „Acest protest a rămas platonice și Constituția, astfel modificată, a rămas în vigoare până în 1923” [7].

Rolul acestor evenimente în stimularea evreilor de a tranzita Bucovina în drumul lor spre Moldova este evident. Dar, pentru a înțelege generarea bizarelor structuri geografice ce caracterizează dinamica acestei tranzitări, va trebui să ne întoarcem în timp, până la contopirea administrativă a Bucovinei cu Galiția.

IV. ORIGINEA STRUCTURILOR GEOGRAFICE DE DINAMICĂ DEMOGRAFICĂ

Nu știu să se fi analizat mai amănunțit și cantitativ dinamica imigrării evreiești în Bucovina pe tot timpul ocupației austriece. Datele pentru intervalul 1786–1869 sunt puține și nesigure. Cele pentru 1786 provin din recensământul generalului Enzenberg; cele pentru 1836 sunt preluate din [8], unde nu se precizează sursa. Începând cu 1869, ele sunt, cum am arătat, consistente și provin din recensământurile deceniale austriece până la 1910 și se completează cu cele ale recensământului românesc din 1930 [9]. Oricât de nesigură ar fi trasarea curbelor din fig. 2 între 1786 și 1836 și racordarea lor cu datele precise dintre anii 1869 și 1930, se delimitează clar două epoci distincte pentru populația evreiască, spre deosebire de creșterea monotonă în timp pentru populația totală (vezi fig. 2).

Între 1786 și 1836, amândouă populațiile, cea totală și cea evreiască, par să crească în mod asemănător, datele numerice diferă după modul în care sunt prezentate. Populația totală crește în cursul celor 5 decenii de la 135.494 la 318.412, adică de 2,35 de ori; cea evreiască de la 1550 la 11.581, adică de 7,47 ori. Totuși procentajul populației evreiești era în 1786 de 1,14% și în 1836 de numai 3,64%, și crescuse deci cu 2,50%, respectiv de 3,19 ori. (Cu acest exemplu vreau doar să atrag atenția cititorului asupra capcanelor datelor statistice!)

Dacă între 1786 și 1836 creșterea procentuală a populației evreiești se menținea aproximativ constantă, la 0,52% pe deceniu, în jurul anului 1840 începe o amplificare bruscă și spectaculoasă a acestei creșteri (vezi fig. 3), care atinge un maxim ascuțit de 2,9% pe deceniu în jurul anului 1869,

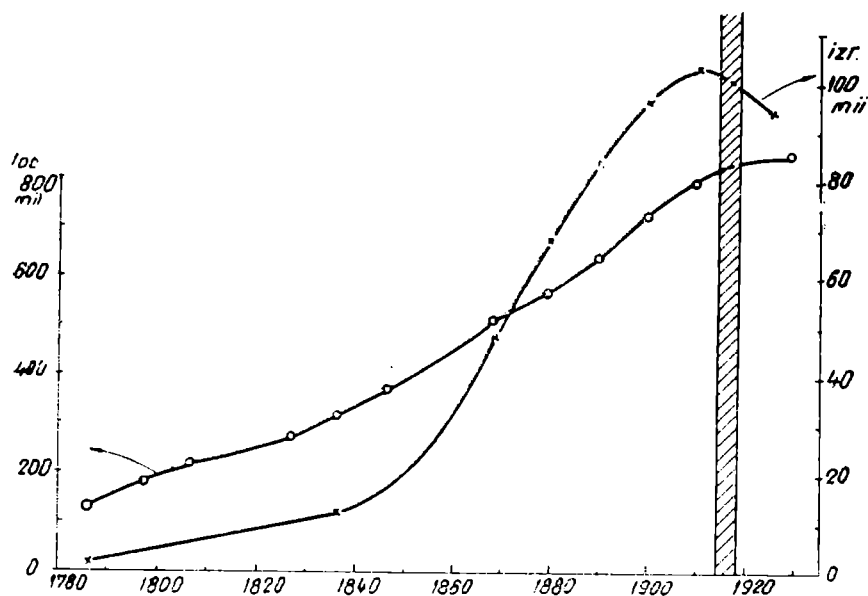

Fig. 2: Populația totală (O) și cea evreiască (x) a Bucovinei între anii 1786 și 1930. Aria hașurată corespunde primului război mondial.

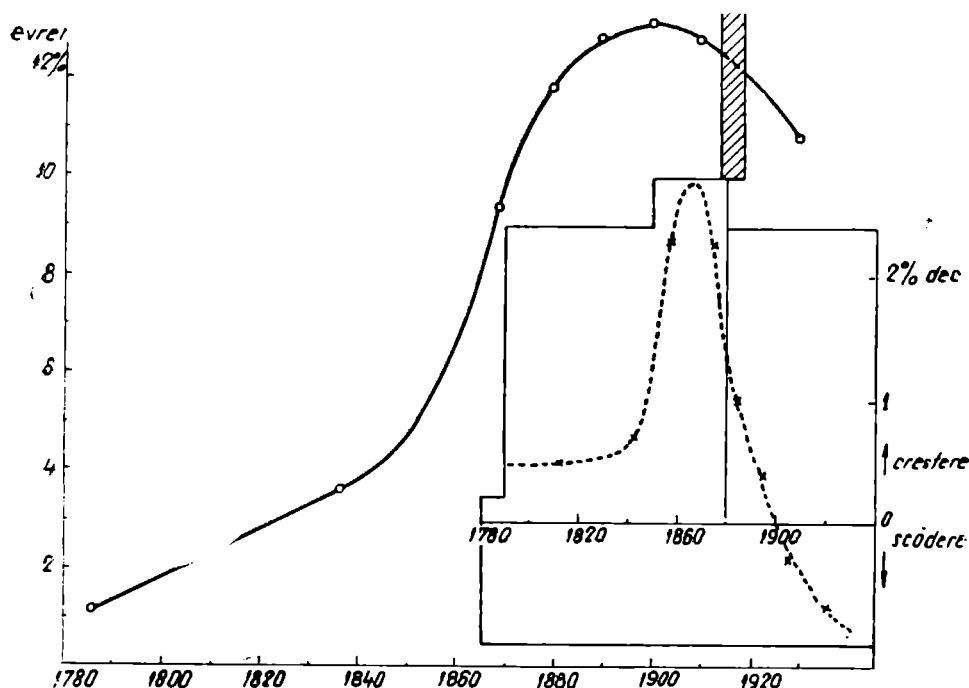

Fig. 3: Procentajul populației evreiești față de cea totală (O) în Bucovina între anii 1786 și 1930. Inset: creșterea pe deceniu a procentajului populației evreiești între aceiași ani. Aria hașurată corespunde primului război mondial.

umat de o scădere tot atât de bruscă, atinge valoarea zero în jurul anului 1900, pentru a lua apoi valori negative.

Care va fi fost cauza creșterii bruște a ritmului de creștere a populației evreiești, deci a imigrației din Galiția, între anii 1848 și 1869, putem doar bănuî.

Prima ipoteză pe care o putem lansa aici este că la baza ei stau evenimente legate de revoluția din 1848 și caracterul lor iluminist, naționalist și tolerant din punct de vedere religios. Este greu de deslușit din frazeologia nenumăratelor proiecte, memorii, petiții, manifeste, dorințe etc. o atitudine unitară în problema imigrației și a drepturilor evreilor.

Astfel, în Petiția Țării și, mai ales, în completarea ei prin Petiția Locuitorilor din comunele Gura Humorului, Iliești și Brașca (30 iulie 1848), semnatori fiind 36 de români și germani — printre ei și primarul „german” Mendel Zachmann al Ilieștilor — se cerea printre multe altele despărțirea Bucovinei de Galiția, precum și oprirea și interzicerea prin lege a imigrării și așezării evreilor din Galiția [10].

În același timp, la Cernăuți, în iunie 1848, un grup reprezentativ de români bucovineni din toate clasele sociale au formulat o „Petiție a Țării” adresată împăratului și cuprinzând o listă de 12 dorințe, dintre care a șasea sună astfel: „Egalitatea tuturor confesiunilor religioase, atât pe tărâm religios cât și politic și desființarea tuturor îngrădirilor și greutăților provenite din cauza acestor deosebiri dintre religii”. Nici dorința a șaptea, care cerea adoptarea unei serii de măsuri „pentru ușurarea comerțului și a circulației cu Moldova”, reluată de altfel și în finalul Petițiunii prin cuvintele: „ne simțim îndemnați să îndreptăm atenția Maiestății Voastre asupra multiplexelor legături sociale și comerciale care există între Bucovina și țările vecine și înrudite cu noi, Moldova și Valahia, și care au o influență puternică asupra industriei și comerțului întregii monarhii austriece” [11]. Aceste atitudini nu puteau fi decât pe placul potențialilor imigranți evrei.

Din seria de propuneri înaintate autorităților centrale din Viena, și făcute publice în presă în 1849, se remarcă Proiectul de Constituție pentru Bucovina întocmit de „un comitet numeros format din bărbați de încredere”. În el se prevedea că în Dieta Bucovinei, cu 48 de membri, putea fi ales ca deputat orice cetățean „care se bucură de toate drepturile civile și politice și e supus austriac de cel puțin 5 ani, sau născut în ducatul Bucovina, sau așezat acolo de 5 ani, în vârstă de cel puțin 30 de ani, nepătat, adică nu s-au aflat cu ceva crimă sau altă faptă deonestătoare” [12]. Când, în 1861, s-a constituit până la urmă Dieta Bucovinei, dintre cei 2 deputați care compuneau Colegiul II și reprezentau Camera de Industrie și Comerț, unul trebuia să fie evreu [13].

În [14] Rudolf Wagner consideră că alegerea pentru prima oară a unui medic evreu ca membru în Consiliul orașenesc al Cernăuților, în 1863, era un semn că „discriminarea față de populația evrească se terminase”.

Dar în apelul electoral al românilor dinaintea alegerilor în Dietă se recomanda: „Oameni străini de altă limbă și lege să nu alegeți, arete-se ei cât de blânzi sau cu bunețe...”.

Aceste atitudini contradictorii sau în cel mai bun caz ambigue nu dau ipotezei noastre o pondere prea mare.

A doua ipoteză, care nu o exclude pe cea dintâi, plasează impulsul sporit de imigrare în însăși comunitatea religioasă a iudaismului. Într-o

scurtă contribuție la istoria Bucovinei și a grupărilor ei etnice [15] W. Schneider rezumă istoria hasidismului în această provincie austriacă.

Hasidimii, sectă „drept-credincioasă” a iudaismului, înființată de Israel Baal-Șun (1698—1760), se dezvoltase în Podolia în epoca în care se desfășura defrișarea pădurilor la granița dintre Galiția și Bucovina. În contrast cu atitudinea scolastică raționalistă a rabinilor clasici, ascetici, rabinii hasidici cultivau mistica bucuriei și extazei față de creația lui Dumnezeu și se adresau prin pilde și minuni populației inculte, simple, găsind o largă rezonanță și aderență. În Bucovina hasidismul a pătruns datorită imigrării a doi rabini.

Primul a fost Israel Friedmann din Râjin (Rusia), care, fugărit de autoritățile rusești, se așează și se încetățenește în 1842 la Sadagura. Aici își construiește un palat înconjurat de o grădină splendidă. Din el se trag rabinii făcători de minuni de la Sadagura. Palatul este distrus de cazaci în primul război mondial. Târgul Sadagura devine capitală de district și simbol al iudaismului hasidic; în el populația evreiască își atinge apogeul în 1880, cu 80,4% din cea totală, pentru a scădea până în 1910 la 76,8%.

Al doilea sosit în 1850, de astă dată la Vijnița, din târgul galițian Kos-sow de dincolo de Ceremuș, este rabinul hasidic Mendel Hager. Mai puțin luxos și distant ca rabinul din Sadagura, el înființează la Vijnița un seminar teologic (Ieșiva) pentru aprofundarea Sfintei Scripturi (Thora). Mai apropiat de popor, contribuie la propagarea hasidismului nu numai în Bucovina, ci și în Maramureș, Ardeal și Moldova. Templul și școala din Vijnița au fost distruse în cursul celui de-al doilea război mondial. Populația evreiască a Vijniței ajunsese în 1880 la proporția de 91,11%, scăzând până în 1910 la 82,76%.

Ca și colegul său de la Sadagura, rabinul de la Vijnița se refugiază în Israel, unde ultimul dintre ei devine președinte al Marelui Consiliu al Thorei, comunitatea hasidică fiind astăzi cea mai numeroasă și înfloritoare din Israel.

Am expus toate acestea ca să fac plauzibilă ipoteza că acea creștere spectaculoasă a imigrației evreiești din Galiția și Rusia, care a început în jurul anului 1850 și și-a atins apogeul în 1880, a fost datorată, cel puțin în parte, popularității crescânde a crezului hasidic în Bucovina și Moldova. Se apreciază de altfel [15] că aproximativ un sfert din toți izraeliții din Bucovina aparțineau în 1880 acestei secte iudaice tradiționaliste, opuse asimilării.

Am încercat să atribuim cu mai mult sau mai puțin succes puternicul ritm de creștere a populației evreiești în Bucovina unor evenimente istorice bine documentate, folosind argumente nu cu totul convingătoare, rămase la rangul de ipoteze plauzibile.

Este momentul de a explica scăderea tot atât de bruscă a acestui ritm de creștere în chiar intervalul studiat în lucrarea de față, adică între 1880 și 1900, precum și în deceniile care au urmat, când variația relativă a populației evreiești a luat valori negative (vezi fig. 3). Cauzele acestei evoluții sunt mult mai ușor de intuit decât cele ale creșterii bruște dintre 1850 și 1880.

În primul rând, anii 1878/79 au adus art. 44 al Tratatului de la Berlin și modificarea art. 7 al Constituției României, deschizând granița dintre Bucovina și România și inaugurând o emigrare puternică spre est și sud, contrar afirmațiilor lui A. Zachar [4]. În al doilea rând, imigrarea dinspre Basarabia,

declanșată de violențele antisemite din Rusia, a influențat puțin, după cum am arătat mai înainte, numărul evreilor din Bucovina, căci pentru ei se punea problema încetățenirii în Austria; probabil că mulți preferau să ia imediat drumul spre România, ținta finală a migrării lor. La această preferință contribuia desigur și stăpânirea cel puțin parțială a limbii române din partea evreilor din Basarabia și din sudul Bucovinei. Ca ilustrare pot servi două sate cu populație mixtă română și germană din județul Rădăuți: între 1880 și 1900 evreii s-au înmulțit relativ la populația totală în satele Satul Mare german și Bădeuții germani, dar s-au împuținat în satele Satul Mare românească și Bădeuții românești (vezi planșa 1). În al treilea rând, în 1900, procentajul populației evreiești din Bucovina, de 13,2%, îl depășise pe cel din Galiția, de 11,1%, reducând astfel presiunea demografică din această direcție și atribuind Bucovinei din ce în ce mai mult doar rolul de teritoriu de trecere.

V. CONCLUZII

Cele expuse până acum nu explică totuși nemijlocit bizara distribuție geografică a zonelor de creștere, respectiv de descreștere, relativă a populației evreiești față de populația totală în Bucovina între anii 1880 și 1900. Fost-a oare vorba de o distribuție permanentă sau de una temporară cauzată de condițiile particulare caracteristice acestui interval de timp?

Pentru a răspunde la această întrebare esențială, am repetat calculele efectuate anterior și pentru intervalul de timp 1900—1910, pe baza datelor statistice existente în publicațiile de specialitate austriece pentru anul 1910 [2]. Rezultatele sunt prezentate în planșa 3. Se observă dintr-o singură privire că distribuția celor două tipuri de zone s-a modificat fundamental. Se constată o destrămare accentuată a structurilor din planșa 1, printr-o uniformizare și extindere a spațiilor de descreștere relativă a populației evreiești. Concluzia netă este că structurile geografice existente între 1880 și 1900 au fost generate de evenimentele petrecute înaintea și în timpul acestui interval de timp.

Va trebui să ținem seama de faptul că anii dinainte de 1880 au fost precedați de un răstimp în care starea aproape staționară, anterioară anilor din jurul lui 1850, a fost brusc perturbată de o imigrație rapid crescătoare originară din Galiția. După 1880, scăderea aproximativ la fel de rapidă a multiplicării relative a numărului evreilor, datorită reducerii imigrării din Galiția, accentuării tranzitării Bucovinei de către evrei proveniți din Basarabia înspre Moldova și apariției emigrării masive a evreilor bucovineni către România, a dat de asemenea naștere unei perturbări, care a acționat însă în sens opus, deci unei tendințe de apropiere de echilibru, de uniformizare geografică.

Era deci firesc ca, în vecinătatea granițelor cu Galiția și cu Basarabia, să se fi creat și să se mențină câțva timp prin noi imigrări întrucâtva mai slabe un cordon de creștere relativă a populației izraelite; dimpotrivă, lângă acea porțiune a granițelor cu România, în care existau căi de comunicație ce traversau granița, iar dincolo de ea se găseau puncte de atracție ca cele 3 capitale de județ Dorohoi, Botoșani și Fălticeni, să se formeze cordoane în care populația evreiască să se împuțineze relativ la cea totală.

Scăderea în timp a ritmului de creștere a populației evreiești după 1880 a făcut ca între coridoarele marginale și interiorul mai greu accesibil al țării să ia naștere un sistem adeseori interconectat de coridoare, din care evreii să migreze spre regiuni și puncte de atracție interioare, înăuntrul coridoarelor găsindu-se eventual puncte de repulsie pentru evrei.

Puncte de repulsie erau, de pildă, orașe, târguri și alte localități supra-populate cu evrei ca Vijnița, Siret sau Sadagura. Atracție exercitau orașele, târgurile și localitățile în curs de dezvoltare economică sau comercială, nodurile de cale ferată, precum și districte și județe întregi în care proporția populației evreiești era apreciabil mai redusă decât în vecinătatea lor, cum ar fi districtul Putila și județele Rădăuți și Câmpulung. În unele cazuri, ca orașele Cernăuți și Suceava, repulsia și atracția se compensau aproape exact.

Examinarea amănunțită a planșei 1 confirmă întru totul deducțiile de mai sus, în timp ce planșa 3 ilustrează dispariția aproape integrală, cu un deceniu mai târziu, a structurilor dinamice în aparență bizare, dar de fapt generate în mod automat de evenimente, prin intermediul forțelor implicate în migrările de populație. Această dispariție petrecută între 1900 și 1910 se datorează atenuării proceselor perturbatoare de imigrare și emigrare și caracterului egalizator al migrărilor interioare care atenuează perturbările, cel puțin cât timp nu intervine un nou factor perturbator exterior suficient de puternic.

Acest ultim rol l-a jucat al doilea război mondial. El a pus capăt integrității și caracterului multinațional al Bucovinei, declanșând, între altele, emigrarea marii majorități a evreilor nu numai de pe teritoriul ei, ci și de pe cel al României, spre care au migrat traversând Bucovina în anii pe care i-am investigat în prezenta cercetare.

Zusammenfassung

Es wird anhand von statistischen Daten und deren geographischen Verteilung nachgewiesen, daß in der Zeitspanne 1880 – 1900 die Bukowina für die galizischen Juden als Durchzugsland nach Rumänien diente. Dabei entstand ein kompliziertes Netzwerk von meist ziemlich engen Korridoren längs der Grenzen des Landes Bukowina sowie längs der wichtigsten Verkehrsadern. Im Gegensatz zu anderen, viel ausgedehnteren Gebieten nahm innerhalb dieser Korridore die jüdische Bevölkerung im Vergleich zur allgemeinen Bevölkerung ab statt zu. Das spontane Entstehen dieses Netzwerkes wird durch vergangenes Geschehen und auf Grund von allgemeinen Prinzipien erklärt. Ebenfalls werden jene historischen Begebenheiten untersucht, die diese Migrationen wahrscheinlich auslösten. Beigelegte Karten vermitteln ein anschauliches Bild dieser Vorgänge und beweisen, daß dieses kompliziertes Netzwerk eine zeitlich begrenzte Ausnahmestruktur war, die bis 1910 nur schwache Spuren hinterließ, obwohl die Abwanderung auch weiterhin stattfand.

REFERINȚE

- [1] R. Grigorovici, *Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor*, „Analele Bucovinei”, Tom I, nr. 2, p. 351, 1994.
- [2] *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtum Bukowina*, Cernăuți, 1913, *Introducere*, p. XIII.
- [3] — *Op. cit.*, Instrucțiuni cu privire la completarea formularului, p. XXIV.

- [4] Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Herzogtum Bukowina*, Ed. Pardini, Cernăuți, 1907, p. LXXII.
- [5] M. Eminescu, *Mișcarea antisemitică în Rusia*, „*Timpul*”, 15 mai 1881 (vezi și *Opere*, Vol. XII, *Publicistica*, Ed. Acad. RSR, București, 1985, p. 172/3).
- [6] R. Grigorovici, *Trei lumi paralele*, „*Analele Bucovinei*”, Tom II, nr. 2 (sub tipar).
- [7] C. Rădulescu, *Un épisode oublié de l'Histoire de l'indépendance Roumaine – Gambetta, Tacké Giani et la question juive au Congrès de Berlin en 1878*, Volumul omagial Paul Negulescu, București, 1935.
- [8] M. Iacobescu, *Din Istoria Bucovinei*, I, Ed. Acad. Rom., București, 1993, p. 167.
- [9] Vl. Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1993)*, „*Bulet. Centr. Studii Transilvane*”, Supliment, iunie 1994: pentru anii 1869 și 1930; vezi [4] pentru 1880, 1890 și 1900, și vezi [2] pentru 1910.
- [10] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 395.
- [11] Cornelia Bodea, *1848 la români*, Vol. I, Ed. științ. encicl., București, 1982, p. 609/10.
- [12] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 428.
- [13] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 111.
- [14] Rudolf Wagner, în *Czernowitz, eine Stadt im Wandel der Zeit*, Stuttgart–München, 1988, p. 15.
- [15] Werner Schneider, *Die chassidische Bewegung in der Bukowina*, în „*Vom Moldauwappen, zum Doppeladler, II*” (editor A. Armbruster), Hofmann Verlag, Augsburg, 1993, p. 85.

COLONIZĂRI ȘI IMIGRĂRI ÎN BUCOVINA ÎNTRE ANII 1775—1848

ȘTEFAN PURICI

Partea de nord-vest a Moldovei, anexată la 1775 de către Imperiul austriac, constituia un teritoriu de 10441 km² care cuprindea 3 orașe — Cernăuți, Suceava și Siret, 226 sate și 52 de cătune¹. Numărul populației Bucovinei la momentul anexării este evaluat de către istorici la cifra de 71750 locuitori, cu toate că rapoartele generalilor G. Spleny și K. Enzenberg indică diferite cifre referitoare la numărul familiilor aflate în ținut în acea dată: de la 11421 sau 12443 de familii² pentru anul 1774 până la 14047, 14350, 14650, 16124, 17047 de familii³ pentru anii 1775—1776. Aceste cifre vorbesc despre o populație a Bucovinei ce s-ar fi încadrat în limitele cuprinse între 58000 și 85000 locuitori. Informațiile în privința numărului populației din ținut diferă mult deoarece și știrile furnizate de către funcționarii austrieci variau foarte mult. Menționăm faptul că primul recensământ al generalului G. Spleny s-a efectuat doar pe baza anunțării libere a contribuabililor⁴. Băștinașii aveau deja amara experiență de a fi storși fără milă de contribuțiile livrate armatelor rusești și, evident, nu s-au grăbit a se înregistra noilor stăpâni ai ținutului pentru a le furniza noi dări și impozite. În același timp, mulți țărani din Bucovina petreceau toată vara în Moldova la lucru și numai toamna târziu se întorceau pe la vetrele lor. Un ofițer austriac care a petrecut câțiva ani în mijlocul bucovinenilor constata că aceștia pe timpul secerișului se duceau în Moldova la agoniseală neglijând astfel pământurile lor⁵.

¹ M. Șt. Ceaușu, *Instituirea administrației habsburgice în Bucovina*, „Suceava” — Anuarul Muzeului Bucovinei, XX, 1993, p. 129; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774—1862), București, Ed. Academiei Române, 1993, p. 81, 153; O. Ștefanovici, *Considerații asupra situației demografice în Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1775—1918)*, „Suceava” — Anuarul Muzeului Bucovinei, XX, 1993, p. 149.

² Arhivele Statului București (în continuare — A.S.B.), fond Consiliul Aulic de Război din Viena (în continuare — C.A.R.), pach. IV, dd. 14, 14 a, 15; E. I. Emandi, C. Șerban, *Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, „Suceava” — Anuarul Muzeului Județean, X, 1983, p. 476; D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785)*. Czernowitz, 1895, p. 173—179.

³ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, anexa 2, p. 505; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*. Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 16; O. Ștefanovici, *op. cit.*, p. 150; V. Trebici, *În lumina primelor recensăminte*, „Zorile Bucovinei” (Cernăuți), 7 octombrie 1990, p. 3; D. Werenka, *op. cit.*, p. 137.

⁴ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 477.

⁵ I. Nistor, *Românii și rulenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 78.

Și mai complicat este de a reflecta situația etnică în Bucovina la data instalării administrației habsburgice. Problema constă în faptul că funcționarii austrieci, efectuând recensământul, n-au înregistrat naționalitatea sau limba maternă a locuitorilor provinciei achiziționate, cu excepția armenilor, evreilor și ȝiganilor. Din această cauză istoricii ucraineni au încercat să dovedească că majoritatea populației provinciei la momentul anexării o constituiau ucrainenii. Drept argument a fost adus raportul generalului K. Enzenberg, din 14 februarie 1781, adresat Comandamentului General al Galiției și publicat de către istoricul austriac J. Polek⁶. Cercetătorii ucraineni invocă următorul fragment din raportul lui K. Enzenberg: „Populația sătească, care locuiește în acest district bucovinean, este compusă, în marea majoritate, din fugari și altă lume care a venit aici, și nu voi greși, dacă voi afirma că, din 23000 de familii care locuiesc aici, de abia de s-ar găsi 6000 adevărate moldovenești”⁷. Manipulând cu aceste cifre, istoricii ucraineni susțin că, în 1781, în Bucovina, locuiau 6000 familii de moldoveni (români) și 17000 familii de ucraineni⁸.

Or, guvernatorul militar al Bucovinei, generalul K. Enzenberg, considera drept „adevărate moldovenești” acele familii care nu s-au strămutat în afara hotarelor Bucovinei și nu au venit în acest ținut din altă parte, reprezentând, astfel, populația autohtonă a provinciei. Concomitent, cifrele menționate mai sus indică un intens proces de strămutare a românilor bucovineni în afara granițelor Imperiului Habsburgic. Din cei peste 50 de mii de români băștinași aflați la 1774 în Bucovina, fixați de către funcționarii austrieci, către 1781 aveau să rămână în jur de 30 de mii de persoane, cu toate că numărul românilor de aici, la acea dată, era cu mult mai mare, datorită imigranților din Transilvania, Moldova și raiaua Hotin⁹.

Sociologul român de la începutul secolului al XX-lea, I. E. Torouțiu, în studiul *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, bazându-se pe lucrările cercetătorilor I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, A. Morariu, *Bucovina, 1774—1914*, estimează că numărul românilor pentru anul 1774 ar fi fost de 63700 persoane față de 8400 ucraineni¹⁰. Iar D. Vitencu, într-o lucrare apărută în perioada interbelică, susținea că în Bucovina la momentul incorporării în cadrul Imperiului Habsburgic locuiau 52750 români și 51500 ucraineni¹¹.

Istoricul I. Nistor, bazându-se pe rapoartele lui Spleny, a arătat că, în Bucovina, la momentul anexării ei, locuiau 11099 familii de români (55495 persoane — n.n.), 2373 — de huțuli și ruteni (11865 ucraineni — n.n.), 526 familii de evrei (2630 persoane — n.n.), 294 familii de ȝigani (1470

⁶ J. Polek, *Joseph's Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz: Beilagen*, „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum”, Dritter Jahrgang, Cernowitz, 1895.

⁷ *Spokovnicina ukrainzka zemlia. Istorâcini vviazki Pivnicinoi Bukovânî z Rosieiu i Nadnîpreanzkoiu Ukrainoiu*. Documenti i materialî, Ujgorod, 1990, p. 42.

⁸ A. Jukovski, *Istoria Bukovânî. Ciastâna druga pislia 1774 r.*, Cernivți, 1993, p. 7; *Narâst z istorii Pivnicinoi Bukovânî*, Kâiv, 1980, p. 87; *Nespromojnisti burjuaznâh i burjuazno-naționalistâcinâh falsificații istorii Radianzkoï Bukovânî*, Kâiv, 1987, p. 28—29.

⁹ Șt. Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775—1848)*, „Glasul Bucovinei”, Revistă trimestrială de istorie și cultură, 3, Cernăuți — București, 1994, p. 5.

¹⁰ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1915, p. 33.

¹¹ D. Vitencu, *Când dai nas lui Ivan...* (*Mic tratat despre ucrainomanie*), Cernăuți, 1934, p. 27.

suflete — n.n.), 58 familii de armeni (290 persoane — n.n.)¹². Din totalul de 71750 persoane, 55495 (77,34%) erau de origine română, 11865 (16,54%) erau ucraineni și 4390 (6,12%) erau evrei, armeni și țigani.

Conlocuirea cu românii a altor naționalități a fost consemnată de unele persoane din rândul administrației austriece. Astfel, de pildă, maiorul Mieg, unul din bunii cunoscători ai zonei de nord-vest a Moldovei pe vremea ocupării acesteia, în descrierea sa topografică, arăta că populația provinciei se compunea din „români, nemți, câțiva unguri, rusnaci (ucraineni — n.n.), între care se găsea o mare parte de emigranți din Polonia, Maramureș și Ardeal, asemenea din țigani”¹³.

Mult mai detaliat și mai precis au prezentat structura etnică a ținutului recensământurile rusești din anii 1772—1773 și 1774:

Tabel nr. 1

Componența națională a părții de nord-vest a Moldovei (Bucovina) la 1774¹⁴

Nr.	Etnia	P. ȚUGUI		I. POPESCU	
		numărul	%	numărul	%
1	români	54 284	64,23	54 174	65,42
2	ruteni	17 125	20,26	17 400	21,01
3	huțani	5 975	7,07	5 225	6,31
4	armeni	435	0,51	400	0,48
5	țigani	2 655	3,14	2 635	3,18
6	evrei	2 425	2,87	2 425	2,93
7	turci	70	0,08	70	0,08
8	polonezi	460	0,54	460	0,56
9	germani	20	0,02	20	0,02
10	ruși	1 065	1,26	—	—
11	total	84 514	100	82 809	100

Cercetătorul P. Țugui și sociolingvistul I. Popescu au ajuns la cifrele incluse în tabelul de mai sus în baza analizei rezultatelor recensământurilor feldmareșalului rus Rumianțev, efectuate în anii 1772—1773 și 1774 în Moldova ocupată de trupele țariste. Micile nepotriviri în rezultatele obținute se datorează unor particularități ale metodei utilizate de către autorii numiți în procesul de analiză și calcul. Esențial este faptul că recensământurile rusești întregesc și confirmă integral concluziile formulate anterior de către cercetătorii români și demonstrează predominarea covârșitoare a românilor în Bucovina la momentul anexării ei de către Austria.

S-a discutat mult cu privire la raportul români-ucraineni în teritoriul dintre Nistru și Prut. Cercetarea efectuată pentru această regiune de către P. Țugui arată „circa 5540 locuitori români față de 11380 ruteni. Deci ro-

¹² I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 16—17.

¹³ Apud E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 496.

¹⁴ Cf. I. Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri. I. Populația Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor feldmareșalului Rumianțev (1772—1773 și 1774)*, „Glasul Bucovinei”, 2, 1994, p. 17; P. Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772—1774*, „Academica”, Revistă de știință, cultură, artă, 4 (16), București, 1992, p. 5.

mâinii reprezentau la începutul anului 1774, 32,74%, în timp ce rutenii dețineau 67,25%, primii formând aproximativ a treia parte din populația celor două ocoale (Nistrului și Ceremușului — n.n.)”¹⁵. Suplimentar, aceste calcule sunt confirmate de cartografierea a 38 sate dintre Nistru și Prut, efectuată în cursul anului 1782 de inginerul J. Budinszky. Cercetând pe teren situația demografică din această zonă, topograful aprecia că, „deoarece partea cea mai mare a locuitorilor de aici se compune din supuși emigrați din Polonia, care sunt mai ales ruteni, se vorbește în cea mai mare parte rusește și numai a patra parte vorbește moldovenește”¹⁶.

Am insistat atât de mult asupra structurii etnice a Bucovinei la momentul anexării, deoarece acest fapt ne va permite să oglinдим mai explicit procesele de colonizare a ținutului. Indiferent de deosebirile neesențiale existente în diverse izvoare istorice cu privire la structura etno-demografică a Bucovinei în anii 1774—1776, rămâne incontestabilă o realitate: la momentul ocupării acestui teritoriu de către armatele austriece românii constituiau tradițional partea cea mai numeroasă a populației bucovinene.

Pentru a folosi cât mai eficient teritoriul anexat, pentru a transforma Bucovina într-o provincie austriacă, ca și toate celelalte ținuturi din componența imperiului, Casa de Habsburg va realiza o politică de uniformizare și dizolvare a particularităților naționale ale zonei alipite prin cele mai diverse mijloace și metode, inclusiv și printr-o puternică colonizare cu elemente alogene și nu numai cu acestea.

La 22 iunie 1782, inginerul J. Budinszky, director al evidenței funciare, înainta Administrației Bucovinei o notă, privind rezultatele cercetărilor efectuate pe teren, care arăta că „pământul Bucovinei poate hrăni o populație dublă decât cea actuală”¹⁷. Problema consta în faptul că la acea dată nu existau în Bucovina domenii camerale și fiecare sat își avea stăpânul său, ceea ce nu permitea ridicarea unor sate aparte de coloniști. Nou-veniții trebuia să se așeze în localitățile existente, contribuind, astfel, la deznaționalizarea românilor bucovineni. Cea mai frumoasă parte din Bucovina, comunica J. Budinszky, este regiunea dintre Nistru și Prut, care cuprinde 71 de sate cu circa 8 607 familii, cu pământ propriu pentru agricultură și fâneată¹⁸. Chiar în această zonă a Bucovinei procesul de deznaționalizare a românilor, de dizolvare a lor în masa coloniștilor așezați după 1775 în teritoriul dat, a cunoscut o mare amploare.

În privința modului de a realiza această politică de colonizare, părerile funcționarilor austrieци au variat: generalul Spleny și inginerul J. Budinszky doreau înfăptuirea unei politici colonizatoare prin garantarea libertății religioase, atrăgând mai ales pe țărani uniți din Galiția: contra acestei păreri a fost generalul K. Enzenberg, care considera oportună sporirea populației Bucovinei, dar nu în dauna altor provincii imperiale, ci pe seama țărilor vecine¹⁹ — Principatelor Române — și pe baza sporului natural al populației din ținutul anexat. Împăratul Iosif al II-lea s-a situat pe o altă poziție, indicând că sporirea populației Bucovinei trebuie să se facă cu cât mai puțin

¹⁵ P. Țugui, *op. cit.*, p. 5.

¹⁶ Cf. I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, p. 111.

¹⁷ A.S.B., fond C.A.R., pach. IX, d. 27.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M.-Șt. Ceaușu, E. I. Emandi, *Rationarum-Provinciarum*, X, „Septentrion” (Rădăuți), 2—3, 1990, p. 8.

posibile cheltuieli din partea statului, menționând că „trebuie folosit totul, fără cheltuieli însemnate”²⁰.

La 27 martie 1784, Consiliul Aulic de Război din Viena comunica lui K. Enzenberg că, potrivit ordinelor imperiale, sporirea populației Bucovinei este problema cea mai importantă pe care trebuia s-o rezolve administrația provinciei²¹. Într-un raport întocmit de K. Enzenberg în 1785, adresat Curții din Viena, al doilea guvernator militar al Bucovinei, sublinia că el, ca și predecesorul lui, „a susținut ca foarte important și a sprijinit, cât mai bine posibil, pe noii veniți”²².

Cine au fost acei „noi veniți”, de unde și pe ce căi au venit ei în Bucovina, ce urmări pentru românii din ținut a avut așezarea lor aici, vom încerca să clarificăm în continuare.

Din cele expuse mai sus am putut observa că sporirea populației Bucovinei se putea efectua pe trei căi: prin aducerea coloniștilor din alte părți ale imperiului, prin stimularea imigrației din țările vecine și prin sporul natural. La acestea se va mai adăuga, după cum vom putea observa pe parcursul lucrării, și o emigrare ilegală din alte zone ale imperiului austriac, vecine cu Bucovina, în special din Galiția, însoțită și de o reemigrare a bucovinenilor, transilvănenilor și galițienilor așezați în Moldova.

După anexarea Bucovinei, procesul colonizării este dirijat de Curtea din Viena ca o acțiune organizată, sistematică, politică, în care germanii, care dețineau puterea în statul habsburgic multinațional, au format unul din primele și cele mai importante detașamente naționale din care s-au recrutat coloniștii. Nemții au ocupat principalele funcții în administrație și justiție, iar mai târziu și în celelalte domenii ale activității social-economice. Coloniștilor germani statul le acorda scutiri de obligații fiscale și de prestații în muncă, diverse avantaje și privilegii. Meseriașii germani sunt scutiți de impozite pe timp de treizeci de ani²³. Țăranii germani care-și construiau case (pe banii statului) și deșeleneau pământul erau scutiți pentru trei ani de contribuție²⁴. Administrația Bucovinei era obligată de guvernul vienez să construiască locuințe și să procure unelte agricole pentru coloniștii nemți²⁵. Chiar și la 35 de ani după anexarea Bucovinei la Austria, când lucrurile în ținut au fost stabilizate relativ, coloniștii germani se adresau Oficiului Cercial din Cernăuți cu rugămintea de a li se repartiza case de locuit și loturi de pământ²⁶.

Primii țărani germani au venit în Bucovina în anul 1782, din Banat, fiind originari din regiunea Rinului, și s-au așezat în satele din jurul Cernăuților și Sucevei: Roșă, Jucica, Greci, Molodia (înființează cătunul Franzthal), Mitocul Dragomirnei. În 1787, din Franconia și Suabia, au venit 80 familii de nemți, care s-au așezat în zona satelor Frătăuți (1788), Satu Mare, Milișăuți, Sf. Onofrei (1787), Arbore, Ițcani, Ilișești, Tereblecea și Bădeuți. Nemții veniți din Boemia și Breslau au înființat așezările de la Dealul

²⁰ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 495.

²¹ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XV, d. 38.

²² M.-Șt. Ceașu, E. I. Emandi, *op. cit.*,

²³ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 161.

²⁴ A.S.B., *loc. cit.*, pach. VI, d. 58.

²⁵ *Ibidem*, pach. X, d. 67.

²⁶ Arhiva de stat a regiunii Cernăuți (în continuare — A.S.R.C.), fond 1, inv. 1, d. 2579, ff. 1, 3—3v, 5.

Ederei, Boureni și Negruleasa (Schwarzthal) etc.²⁷. În Bucovina au fost strămutați și germanii veniți pentru colonizarea Galiției și pentru care Lembergul nu a găsit posibilitate de a-i adăposti²⁸.

Coloniștii germani devin o minoritate influentă, cu putere de decizie, cu largi posibilități de inițiativă și de îmbogățire. Pe ei se sprijinea sistemul de dominație al Casei de Habsburg în Bucovina, ca și în celelalte zone ale imperiului. Prin puterea lor economico-financiară, prin locul și rolul lor în administrație și justiție, coloniștii germani încearcă, și adesea chiar și reușesc, să transforme, mai ales orașele, cel puțin în parte, în „insule de cultură și de lege imperială”²⁹.

În anul 1802, în Bucovina existau numai 9 sate germane mici. În 1811, în ținut erau 1410 coloniști germani așezați în 11 sate, iar în 1850, locuiau aici 23 629 nemți³⁰.

În pofida interesului politic pe care-l avea Curtea din Viena față de colonizarea Bucovinei, în special cu nemți, ea s-a străduit să facă acest lucru fără cheltuieli însemnate pentru vistieria statului. Astfel, în 1781, Consiliul Aulic de Război ordona Comandamentului General al Galiției să efectueze colonizarea satului Orașeni cu 50 de familii din Silezia pe contul proprietarilor acestei localități — armenii Ioan și Ștefan Bogdan. Consiliul Aulic de Război, Comandamentul General al Galiției, Curtea din Viena, se arăta în document, să nu fie nici într-un mod implicate în această afacere³¹, iar în cazul în care au existat coloniști care să aducă mai mult folos vistieriei imperiale, au fost preferați aceștia față de germani.

Locuitorii din Moldova vecină, așezați pe pământurile bucovinene, au adus mari beneficii Vienei. Deja la 3 octombrie 1782, când procesul de colonizare cu germani abia a demarat, generalul K. Enzenberg își exprimă temerea că o populare puternică cu nemți a Bucovinei ar împiedica imigrarea țăranilor din Moldova. Moldovenii erau de preferat, deoarece veneau cu vite și cu alte bunuri³². În raportul din 20 ianuarie 1783, Enzenberg menționa din nou că așezarea moldovenilor în Bucovina se efectuează „fără cheltuieli pentru aerariu *”³³.

Aceste rațiuni mercantiliste au condus chiar la apariția unui ordin emis de Curtea vieneză, la 22 februarie 1783, de a se amâna colonizarea Bucovinei cu familii de germani, deoarece în 1782 în ținut a venit „un număr considerabil” de moldoveni care s-au așezat aici fără vreo cheltuială pentru stat. Din motivul introducerii unui nou sistem de impozitare, mai ușor pentru contribuabili, Consiliul Aulic de Război prevedea venirea a mai „mulți moldoveni înstăriți”³⁴.

²⁷ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 500; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 162; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 21–22.

²⁸ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XII, d. 19.

²⁹ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 161.

³⁰ H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter Österreichischer Verwaltung (1775–1875)*, Lemberg, 1876, p. 59–61.

³¹ A.S.B., *loc. cit.*, pach. VI, d. 58.

³² *Ibidem*, pach. X, d. 23.

* Aerariu — vistieria statului.

³³ *Ibidem*, pach. XI, d. 21.

³⁴ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XI, d. 41.

Imigranții din Moldova s-au bucurat de o scutire de biruri pentru 3 ani, în favor de care erau lipsiți emigranții din Ungaria, Maramureș, Transilvania și Galiția ³⁵.

Spre deosebire de coloniștii germani, imigranții din Moldova, relateau rapoartele austriece, veneau cu inventar agricol și cu animale domestice, își construiau case pe cont propriu. Astfel, de pildă, numai de la 20 martie și până la 9 mai 1784, din Moldova și raiaua Hotin au trecut în Bucovina 97 de familii (453 de suflete), având 96 cai, 281 boi, 197 vaci, 303 oi, 288 capre și 6 porci ³⁶, familii care urmau să fie colonizate în plasa Cernăuți și Nistru. În luna iulie a aceleiași an au imigrat din Moldova 325 de persoane — cu 25 cai, 95 boi, 94 vaci, 78 junci, 59 viței, 183 oi, 43 capre, 17 porci — care au fost așezate în districtele Cernăuți, Siret și Suceava ³⁷.

Așezarea țăranilor din Moldova era explicată de un șir de cauze de ordin economic, politic, național etc. Sub presiunea boierilor, domnul Moldovei, Grigore al III-lea Ghica, stabilea, prin hrisovul său din 30 septembrie 1777, ca, pe lângă cele 12 zile de clacă, țăranii să mai lucreze stăpânilor încă două zile. Și mai mult mărea volumul obligațiilor țăărănești Alexandru Moruzi, la 1805 ³⁸. În 1784, K. Enzenberg informa Curtea din Viena că „dacă pașalele din raiaua Hotinului nu vor înceta cu tiranizarea locuitorilor și dacă domnii Moldovei și slujitorii lor nu vor conțeni cu cumplitele lor asupriri, atunci în curând nu va mai fi loc în Bucovina unde să se mai poată așeza și adăposti coloniștii ce vin de-acolo” ³⁹, realitate confirmată și de către J. Lindelfels, directorul districtului Cernăuți ⁴⁰.

Imigrarea din Moldova în Bucovina, ca și cea în direcție opusă, era înlesnită și stimulată de comunitatea de origine etnică, limbă, cultură, interese economice etc. și a avut, în perioada administrației militare în special, o amploare destul de mare. Așa, spre exemplu, între anii 1778—1782, au sosit în Bucovina nu mai puțin de 6 mii familii din Moldova, din care în anul 1781 1330 familii, iar în 1782 3 033 familii ⁴¹. Iar în anul 1783, potrivit tabelului întocmit de K. Enzenberg la 8 ianuarie 1784, din Moldova au sosit în Bucovina 1 021 persoane. În același timp guvernatorul provinciei arăta că numărul imigranților moldoveni trebuie să fie mult mai mare, deoarece mulți dintre ei sosesc pe cărări ascunse ⁴². În Bucovina au sosit din Moldova, în perioada 1789—1803, 5 944 persoane, dar potrivit datelor furnizate de comisiile de recrutare, circa 9 790 oameni ⁴³.

Majoritatea imigranților din Moldova se așezau în zona de la sud de Prut, cimentând elementul românesc din acest teritoriu, având, în același timp, posibilitatea în orice moment să se retragă din nou în Moldova. Acest fenomen a atras atenția Consiliului Aulic de Război și chiar a împăratului. La 2 februarie 1786, Iosif al II-lea îi scria președintelui Consiliului Aulic de Război, Hadik, să se ia măsuri în zona de graniță, deoarece românii

³⁵ I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, p. 79.

³⁶ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVI, d. 24; d. 25.

³⁷ *Ibidem*, pach. XVII, d. 25.

³⁸ A. Iordache, *Grigore III Ghica și răpirea Bucovinei*, „Revista istorică”. Serie nouă, 1992, tom III, 1—2, p. 129.

³⁹ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 165.

⁴⁰ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVI, d. 24.

⁴¹ E. I. Emandi, C. Șerban, *Op. cit.*, p. 498.

⁴² A.S.B., *loc. cit.*, pach. XIV, d. 49; d. 50.

⁴³ H. J. Bidermann, *op. cit.*, s. 46.

„vor fi mereu tentați să se întoarcă în Moldova, unde este surplus de pă-mânturi”⁴⁴.

Foarte puțini moldoveni se stabileau în teritoriul dintre Prut și Nistru, zonă de așezare masivă a ucrainenilor din Galiția. Astfel, în 1805, din cele 11 familii stabilite în acest an în Boian, sat românesc, erau zece familii de ucraineni și una de români, iar în anii 1805—1806, pe domeniul Vășcăuți s-au așezat numai două familii de moldoveni⁴⁵.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea aflulul imigranților din Moldova se reduce puternic, iar prin introducerea, la 17 noiembrie 1829, a recrutării bucovinenilor în armata austriacă procesul de așezare a moldovenilor în Bucovina practic este stopat.

Elementul românesc din Bucovina a fost întărit într-o măsură mare în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea de bejenarii din Transilvania vecină. Românii și, într-o măsură mai mică, secuii fugeau din Transilvania ocupată de Habsburgi din cauza opresiunilor politice, economice, religioase etc. Astfel, în urma revoltei din 1763 a românilor ardeleni și înăbușirii în sânge a acestora, 24 000 de familii au părăsit Transilvania și au emigrat în Moldova cu toată averea lor mișcătoare⁴⁶. O mare parte din ardelenii așezați în nordul Moldovei s-a refugiat în adâncul țării odată cu ocuparea Bucovinei de trupele austriece. Generalul Enzenberg a solicitat și a obținut de la divanul Moldovei aprobarea pentru „extrădarea dezertorilor din Transilvania” și trimite în Moldova pe căpitanul Beddäus cu 10 caporali pentru a-i afla și a-i întoarce pe așa numiții dezertori, dar nu în Transilvania, ci în Bucovina⁴⁷. Misiunea lui Beddäus a reușit să trimită în Bucovina 2 287 de familii cu tot venitul lor⁴⁸ din cele 24 000, dar trebuie menționat că printre cei întorși erau și mulți secui⁴⁹. Acești reemigranți au fost scutiți de orice obligații pe timp de 3 ani și aveau dreptul de a-și exercita liber credința, nemaifiind persecutați, ca în așezările lor de origine⁵⁰.

În schimb, imigranții din Transilvania, care se așezau după 1775 direct în Bucovina, erau trecuți la numărul contribuabililor. Potrivit rapoartelor lui Enzenberg, către sfârșitul anului 1778 în ținut erau 5 418 bejenari din Ardeal⁵¹, din care 4 987 erau români. Știri despre fugarii din Transilvania așezați în Bucovina în scopul evitării recrutărilor în armata imperială sunt destul de numeroase⁵². În anii 1781 și 1782, pe teritoriul ținutului s-au așezat 3 209 transilvăneni, care au adus cu ei 484 de căruțe și 8 662 de vite mari⁵³. Populația românească imigrată din Transilvania s-a stabilit în așezări existente, în peste 72 localități. Doar la Ilișești (Slobozia Ilișești) și Tereblecea (Tereblecea Ungureni) ei au format așezări mai compacte⁵⁴.

⁴⁴ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XXI, d. 22.

⁴⁵ A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 1911, f. 5, II.

⁴⁶ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 19.

⁴⁷ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XIX, d. 9.

⁴⁸ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 496.

⁴⁹ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVIII, d. 51.

⁵⁰ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 64.

⁵¹ I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, Cernăuți, 1926, p. 12, 34—91.

⁵² Arhivele Statului, Filiala Suceava (în continuare — A.S.S.), fond Comisariatul ținutal Suceava, dd. 10, 19, 20, 21.

⁵³ M. Iacobescu, *op. cit.*; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 19.

⁵⁴ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 497.

Ca și imigranții din Moldova, bejenarii ardeleni se așezau în partea de sud a Bucovinei, lăsând partea de nord liberă emigrației ucrainenilor din Galiția.

Ucrainenii locuiau în nordul Moldovei cu mult timp înainte de anexarea Bucovinei la Imperiul austriac și s-au așezat în extremitatea nordică a țării, între Prut și Nistru. Trebuie remarcat faptul că emigrarea populației din Galiția nu a făcut obiectul unei politici de stat a Casei de Habsburg, ea făcându-se de la sine, în mod spontan și pe cont propriu și chiar contrar poziției autorităților imperiale. Excepție formează doar așezarea coloniștilor ucraineni la sfârșitul secolului al XVIII-lea în satele Breaza și Crisceatec⁵⁵. Ucrainenii din Galiția s-au așezat în Bucovina, în majoritatea cazurilor părăsind în mod ilegal pe proprietarii lor, o parte mult mai mică s-a strămutat legal, iar o parte, relativ mică, a reemigrat din Moldova.

Cauzele acestor migrații au fost multiple și foarte variate. Sub raport juridic, țăranii moldoveni erau liberi, fiind obligați oficial să presteze proprietarului numai 12 zile de muncă, situație conservată în special în timpul administrației militare prin statu-quo-ul promis bucovinenilor de către autoritățile austriece. În același timp, țăranii galițieni erau supuși la peste 100 zile de clacă⁵⁶. Astfel, țăranii dintr-un sat, Suparka, din ținutul Zalesciki, trebuia să îndeplinească 5 052 zile de boieresc, în afara prestării contribuțiilor și impozitelor⁵⁷. Nu întâmplător țăranii din comuna Racovice din Galiția, înaintând autorităților galițiene cererea de a li se permite strămutarea în Bucovina, o motivau prin faptul că ei doresc să se mute „na slobodu”, adică „în libertate”⁵⁸. Chiar și proprietarul galițian Ludovic Skarbek, într-o cerere adresată la 1781 împăratului, cu rugămintea ca autoritățile Bucovinei să-i restituie iobagii fugiți de pe moșiile sale de la granița Bucovinei și Galiției, indica drept motiv al emigrării faptul că în ținutul vecin emigranții sunt scutiți de contribuție, plătesc sarea și tutunul mai ieftin, nu au obligații militare⁵⁹. Într-adevăr, scutirea de recrutare pentru bucovineni în afara efectelor pozitive a avut și urmări negative, atrăgând în provincie țărani din celelalte pământuri ale Austriei și, în primul rând, din Galiția vecină⁶⁰.

O altă cauză își avea rădăcinile în domeniul religiei. Polonezii din Galiția erau de confesiune catolică, o parte a bisericii ucrainene a încheiat unirea cu papa de la Roma, în anul 1595, dar țăranii ucraineni, considerați greco-catolici, trecând în Bucovina, renunțau la unire și treceau la ortodoxie, refugierea prezentându-se drept o posibilitate de a-și păstra credința tradițională. Nunțiul papal la Viena, J. Garampi, într-o scrisoare, din 9 martie 1780, adresată baronului Püchler, semnală emigrarea continuă a unui „mare număr de țărani greco-catolici” din Galiția în Bucovina, care acolo treceau la „biserica schismatică” devenind „în realitate schismatici”, adică ortodocși⁶¹.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Istoria Ukrainsoi RSR. U vosmi tomah desiatî knâgah*, t. 3. Kâiv, s. 159.

⁵⁷ A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3185, f. 17v.

⁵⁸ *Ibidem*, d. 4413, f. 1–2.

⁵⁹ A.S.B., *loc. cit.*, pach. VIII, d. 29.

⁶⁰ I. I. Bumbacu, G. Halip, *Privire istorică asupra trecutului politic-social și național al „Ducatului Bucovina”*, Brașov, 1886, p. 21.

⁶¹ D. Onciulescu, *O încercare de catolicizare a Bucovinei (Cu anexe documentare)*, Cernăuți, 1939, p. 61, doc. nr. 3.

Un imbold nu mai puțin important pentru așezarea țăranilor din Galiția în Bucovina îl constituia interesul proprietarilor de aici pentru brațe ieftine de muncă. Printre acești proprietari, care au contribuit inconștient la dizolvarea elementului românesc în marea coloniștilor, se numărau boierul din Baineț, Ioan Vasilco, boierul din Repujenița, Costache Cozmica, boierul din Cernauca, Doxache Hurmuzachi, boierul din Broscăuți, Ioan Săvescul⁶² etc. Numai în 1815, pe moșia Cernauca s-au așezat 19 familii de țărani din Galiția⁶³.

Emigrările masive din Galiția au determinat o polemică aprigă, ce s-a purtat în jurul anului 1779, între generalul Enzenberg și guvernatorul Galiției, pe temeiul că cei veniți după anul 1779 în Bucovina să fie retrocedați stăpânilor din Galiția⁶⁴. La 2 octombrie 1779, Consiliul Aulic de Război a emis ordonanța prin care dispunea ca în Bucovina să fie primiți numai acei emigranți din Galiția care vor avea permis de emigrare din partea stăpânilor și autorităților de la locul lor de baștină, iar acei ce nu posedau astfel de permis să fie extrădați stăpânilor lor⁶⁵. Majoritatea ucrainenilor așezați legal în Bucovina posedau astfel de „atestate din comună” pe spatele cărora se aflau și adevăratele autorități locale⁶⁶.

În urma hotărârii date de Consiliul Aulic de Război, după 1780 s-au diminuat emigrările din Galiția în Bucovina, deoarece autoritățile galițiene, având nevoie de brațe de muncă, eliberau foarte puține permise de emigrare⁶⁷. În schimb emigrarea ilegală sau, mai bine spus, fuga de pe domeniile galițiene în Bucovina n-a încetat nicicând, intensificându-se după încorporarea, în 1786, a Bucovinei la Galiția. Date despre acești emigranți sunt în arhive din abundență⁶⁸. Fuga șerbilor galițieni în Bucovina a luat o așa amploare, încât, deja la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în cercurile administrației galițiene se considera că o treime din populația bucovineană era compusă din fugari din Galiția⁶⁹. În anunțurile publicate între anii 1811—1848, în „Dodatok do Gazety Lwowskiej” (Supliment la „Ziarul Lvovean”) fugari erau numiți peste 14 mii de țărani din zece districte ale Galiției Orientale⁷⁰. Evident că numărul lor era mult mai mare. În consemnarea din 1779, a lui Enzenberg, se arată că numărul total al emigranților galițieni în Bucovina se cifra, la acea dată, la 14 114 suflete⁷¹.

S-a susținut, neîntemeiat, că imigranții din Galiția s-au bucurat de anumite privilegii, mai ales după 1786. Materialul documentar existent în arhive nu confirmă această opinie, ci, din contră, vorbește despre încercările disperate ale Vienei și Lembergului de a stăvili, dintr-o parte, prin restric-

⁶² A.S.R.C., *loc. cit.*, dd. 4409, 1627, 3062.

⁶³ *Ibidem*, d. 3062, f. 52.

⁶⁴ E. I. Emandi, C. Șerban, *op. cit.*, p. 498.

⁶⁵ *Ibidem*; vezi și I. Nistor, *Românii și rutenii...*, p. 95.

⁶⁶ Vezi: A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3062, ff. 3—3v, 12—48.

⁶⁷ I. Nistor, *op. cit.*, p. 96.

⁶⁸ Vezi: A.S.B., *loc. cit.*, pach. VIII, dd. 29, 31; A.S.R.C., *loc. cit.*, dd. 777, 1627, 1835, 3061, 3185, 3407, 3592, 3640, 4084 4409, 5085, 5086, 5292; inv. 5, d. 186; A.S.S., fond Primăria orașului Suceava, d. 42; fond Comisariatul ținutal Suceava, dd. 29, 42, 44, 53, 60.

⁶⁹ W. Tokarz, *Galicja w poczatkach ery józefińskiej*, Kraków, 1909, s. 239.

⁷⁰ F. I. Steblii, *Do pătannia pro ednist selian shidno-i zahidnoukrainskikh zemeli v anti-feodalnii borotibi u persii polovani XIX stolittia*. „Naukovi zapiski Ujgorodskogo universitetu” 1960, t. XLIII, s. 67.

⁷¹ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 21.

ții, fuga țăranilor din Galiția, iar pe de altă parte, de a-i readuce pe cei emigrați la proprietarii lor galițieni⁷², de a-i pedepsi pe moșierii bucovineni care-i primeau⁷³. Există și un ordin al Consiliului Aulic de Război din Viena prin care se interzicea așezarea în Bucovina a țăranilor șerbi fugiți din Galiția⁷⁴.

Infiltrarea ucrainenilor în Bucovina, așezarea lor în special în teritoriul dintre Prut și Nistru și, drept rezultat, ucrainizarea românilor care mai erau acolo după 1775 s-au efectuat masiv fără vreo stimulare din partea Curții din Viena și Guberniului din Lemberg. Potrivit unor etnografi austrieci de la mijlocul secolului al XIX-lea, care au studiat pe teren situația etnică din Bucovina, la 1846 locuiau în această provincie, conform afirmațiilor lui Hain, 140 626 de români și 180 417 ucraineni, iar după rezultatele contelui Czörnig, 184 718 români și 144 982 ucraineni⁷⁵. Realitatea dată era constatată și de unii istorici austrieci, precum H. J. Bidermann, care menționa că „numărul rutenilor în Bucovina a sporit simțitor în ultima sută de ani”⁷⁶. La 1804, potrivit aprecierilor aceluiași cercetător, teritoriul dintre Nistru, Siret și Ceremuș era populat aproape exclusiv de ucraineni⁷⁷.

Mărturii elocvente în acest sens au fost aduse de unul dintre conducătorii revoltelor huțulilor din ocolul Câmpulungului Rusesc, Lukian Cobâlița, și de către deputații comunelor răsculate: Ivan Galița, Măkola Povidias, Hrăți Vasânta, Ulas Logoș, Olexa Foska, Olexa Burla, Măkola Rubânai, Petro Leiban și Petro Polák. Deputații comunelor au declarat la 1843 că populația ocolului e constituită „din două părți, și anume: o parte din locuitorii originari și a doua parte sunt acei care, în principal, au venit din Galiția”⁷⁸. Iar Lukian Cobâlița mărturisea în fața anchetatorilor că „populația ocolului Câmpulung Rusesc a crescut din an în an, nu numai pe contul urmașilor stăpânilor originari, și prin venirea multor țărani din Galiția, asupra cărora moșierii aplicau impozite speciale”⁷⁹.

Această masă de ucraineni din Galiția avea să devină de la mijlocul secolului al XIX-lea o forță de contrapunere a intereselor și aspirațiilor naționale românești din Bucovina, în conformitate cu principiul imperial „dezbina și guvernează”.

Printre populațiile cu care a încercat Curtea vieneză să colonizeze Bucovina s-au numărat și rușii lipoveni, sectanți ortodocși care, nefiind de acord cu unele modificări în canoanele și obiceiurile Bisericii ruse, au părăsit Rusia și s-au așezat în alte țări, inclusiv în Moldova. Primele familii de lipoveni s-au stabilit în Bucovina imediat după anexarea ei de către Austria. În 1774, câteva familii de lipoveni se așează în satul Prisaca, numit ulterior Lipoveni⁸⁰. La 1780, numeroase familii de lipoveni au constituit satul Climăuți, iar mai apoi și colonia Fântâna Albă, localitate ce va deveni ulterior centrul civilizației și culturii lipovene. Majoritatea lipovenilor, peste 2000 de familii, erau

⁷² A.S.B., *loc. cit.*, pach. VIII, d. 31; A.S.R.C., fond I, inv. I, dd. 777, 3182.

⁷³ A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 1627.

⁷⁴ *Ibidem*, fond 1178, inv. I, d. 143, f. 1–2.

⁷⁵ P. Burian, *Die Nationalitäten in „Cisleithanien” und das Wahlrecht der Märzrevolution 1848/49*, Craz-Köln, 1962, s. 112.

⁷⁶ H. J. Bidermann, *op. cit.*, s. 51.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 49.

⁷⁸ *Selianskii ruh na Bucovani v 40-h rokov XIX st. Zbirnik dokumentiv*, Kâiv, 1949, s. 149.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 136.

⁸⁰ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 167, I. Nistor, *op. cit.*, p. 21.

așezați lângă Marea Neagră și, pentru a-i atrage în Bucovina, autoritățile austriece, în iulie 1783, le-au promis scutire de impozite pentru 3 ani⁸¹, iar împăratul a dat indicații ca lipovenii să nu fie persecutați în ce privește religia lor și să fie atrași în provincie cât mai mulți posibil⁸².

În toamna lui 1783, doi lipoveni de la Marea Neagră, Alexandru Alexeev și Nichifor Larionov, împreună cu un traducător, au plecat la Viena pentru a obține și mai mari privilegii de la împărat, cu care au avut o întâlnire la 5 octombrie 1783⁸³. La 9 octombrie, Iosif al II-lea le-a înmănat personal acestora o patentă imperială cu următoarele înlesniri acordate lipovenilor: „1) le permitem deplină libertate a Legii (religiei — n.n.) pentru ei, fiii lor, urmașii lor și preoțimii; 2) îi eliberăm pe aceștia pentru 20 de ani de toate contribuțiile; 3) le acordăm libertate de orice serviciu militar; 4) după expirarea acelor 20 de ani, îi vom supune la aceleași contribuții pe care și supușii noștri le plătesc”⁸⁴.

Însă între lipovenii localnici și reprezentanții lipovenilor de la Marca Neagră s-au iscat neînțelegeri. Nici cei din Moldova nu vroiau să audă despre A. Alexeev. La 18 ianuarie 1784, la Suceava au sosit 6 lipoveni din Costești, care au afirmat că la primăvară, împreună cu alte 14 familii, doresc să se așeze la Mitocul Dragomirnei. Aceștia au cerut în loc de 20 numai 3 ani de scutire de impozite.

Curtea din Viena era cointereseată în aceste neînțelegeri pentru a micșora privilegiile emigranților lipoveni⁸⁵. Lipovenii care aveau să vină din Moldova urma să fie așezați la Mitocul Dragomirnei (20 familii) și la Climăuți (16 familii)⁸⁶.

Împotriva colonizării Bucovinei cu lipoveni, care se așezau pe moșiile Fondului Bisericesc, s-au pronunțat episcopul Dositei Herescu și Consistoriul Bisericesc. În același timp și domnul Moldovei a interzis emigrarea lor din Moldova, astfel că, la 17 mai 1784, guvernatorul Enzenberg înainta lui Hadik raportul Directoratului din Suceava, care susținea că nu sunt speranțe de a coloniza Bucovina cu lipoveni⁸⁷.

La mijlocul lui iunie 1784, în Bucovina trăiau doar 75 familii de lipoveni. Totuși așezarea lipovenilor a continuat lent, astfel că în 1844 numărul lor în ținut se ridica la 1966 de persoane, iar în 1857, la 2939 de suflete⁸⁸.

Colonizarea Bucovinei cu polonezi s-a înfăptuit îndeosebi după încorporarea ținutului la Galiția, unde nobilimea poloneză deținea pozițiile de conducere în domeniul politic, economic, social etc. Guvernul din Lemberg a înaintat și pentru al 19-lea cerc al provinciei sale în posturi administrative, de justiție, învățământ, persoane de origine poloneză din rândul nobilimii galițiene. Prin emigrarea boierimii românești din Bucovina, un șir de proprietăți au căzut în mâinile nobililor polonezi, astfel că în 1880, din cele circa 190 mari moșii ale românilor, câte le aparținuseră inițial, 40—45% deveniseră poloneze⁸⁹.

⁸¹ J. Polek, *Die Lippowaner in der Bukowina. I. Geschichte ihrer Ansiedlung*, Czernowitz, 1896, s. 7.

⁸² A.S.B., *loc. cit.*, pach. XIII, d. Ia-d, f. 4.

⁸³ J. Polek, *Op. cit.*, s. 8.

⁸⁴ A.S.R.C., fond I, inv. I, d. 3587, f. 128—128 v.

⁸⁵ J. Polek, *Op. cit.*, s. 13.

⁸⁶ A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3586, f. la verso.

⁸⁷ A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVI, d. 35.

⁸⁸ J. Polek, *op. cit.*, s. 19, 21.

⁸⁹ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 177.

La 1849, în Bucovina locuiau 4000 de polonezi, majoritatea lor fiind funcționari ai statului⁹⁰. Unii dintre coloniștii polonezi erau oameni sărmani, așezați mai ales la salinile din zonă. Mulți dintre acești coloniști au contribuit la polonizarea și catolicizarea românilor bucovineni.

Tot din Galiția s-a produs în general emigrarea populației evreiești, venită, mai ales, ca arendași, meșteșugari și comercianți. Un martor ocular al imigrării evreilor în Bucovina a fost Ioan Budai-Deleanu, care menționa cu această ocazie: „Evreii bucovineni sunt toți imigranți din Polonia. Sub administrația militară ei erau puși sub o pază aspră și au fost tolerați numai o sută și câteva familii. Deci atunci nu se puteau lăți. Dar, de când s-a ridicat aici un Kreisamt și Bucovina s-a încorporat la Galiția, din lipsa de îngrijire și poate din lăcomia unor funcționari publici, țara întreagă a fost potopită de evrei”⁹¹.

K. Enzenberg relatează că evreii veneau în Bucovina, fiindcă aici libertatea era mai mare și posibilitățile de câștig mai numeroase; evreii se asociau cu boierii locali sau, cel mai des, cu arendașii acestora, reușind în scurtă vreme să stearcă venituri importante, dar și să influențeze alegerea vornicilor și, mai târziu, a primarilor, cu care aveau legături, ruinându-i pe țărani. Guvernatorul a intrat cu evreii într-un amplu conflict, reușind să reducă, la 1786, numărul familiilor evreiești la 308.

Care era în realitate numărul evreilor în Bucovina este greu de precizat, deoarece, după cum susținea și Ion Budai-Deleanu, evreii „de conscripțiune știu a se feri așa de iscusit”, încât „parcă au tănuită ideea de sfânta credință să încerce în tot chipul ca numărul lor să nu fie aflat”⁹². Potrivit cifrelor oferite de Administrația Bucovinei și de documentele de arhivă, la sfârșitul lui 1776, în Bucovina locuiau 650 familii de evrei, însumând 2906 suflete, din care 444 de familii s-au așezat în timpul războiului ruso-turc și după ocuparea ținutului de către austrieci⁹³. La 1779, se aflau în provincie 800 familii cu circa 4000 de persoane⁹⁴, în 1780—870 familii și încă 5 evrei fără familie⁹⁵, iar în anul 1781 erau deja 1050 familii de evrei, însumând 4613 persoane⁹⁶.

Pentru a ne face o imagine clară despre proporțiile așezării evreilor în cea mai mică provincie a Imperiului austriac, vom aduce câteva date despre numărul lor pe alte pământuri ale Austriei. Astfel, când la 1780, în Bucovina se aflau peste 870 familii de evrei, în Silezia erau 812 familii, în Gorizia și Gradiska 398 familii, 337 în Austria inferioară, 57 de familii în Tirol și 6111 în alte zone⁹⁷.

Până în anul 1848, numărul evreilor a crescut la 11581, pentru ca la 1910 să locuiască în Bucovina 102919 persoane de origine evreiască⁹⁸. Cu toate că evreii n-au fost colonizați de către statul austriac, totuși ei au contribuit într-o anumită măsură la dizolvarea elementului românesc în amal-

⁹⁰ Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien, 1899, s. 310.

⁹¹ M. Iacobescu, *Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu*, „Suceava” — Anuarul Muzeului Bucovinei, XX, 1993, p. 208.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ A.S.B., *loc. cit.*, pach. I, dd. 61, 69.

⁹⁴ *Ibidem*, pach. IV, d. 18, 18 a.

⁹⁵ *Ibidem*, pach. V, d. 65 b.

⁹⁶ *Ibidem*, pach. VII, d. 50.

⁹⁷ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, p. 167.

⁹⁸ P. Burian, *op. cit.*, p. 112; I. E. Toroutiu, *op. cit.*, p. 33.

gamul bucovinean, au înlăturat pe mulți băștinași din sfera activității economice și financiare.

Printre coloniștii stimulați spre așezarea în Bucovina de către autoritățile habsburgice se numără ungurii și slovacii. Primii coloniști unguri s-au stabilit în 1777, la Țăbeni (Istensegits) și Iacobești (Fogodisten)⁹⁹. La sfârșitul anului 1785, Administrația Bucovinei efectua pregătiri pentru a așeza 36 de familii de unguri la Hadikfalva (Dornești), 35 de familii la Andrasfalva (Măneuți) și altele 33 la Iosephfalva (Dornișoara)¹⁰⁰. Majoritatea maghiarilor se ocupau cu agricultura, legumicultura, creșterea animalelor. La 1825, locuiau în Bucovina 3100 de unguri, în anul 1846, 5446 și 7282 persoane la 1857¹⁰¹.

Primele familii de slovaci, în calitate de muncitori forestieri la Crasna lui Ilschi și meșteri sticlari, s-au așezat pe pământurile Bucovinei la 1820. Ca și maghiarii, slovacii n-au constituit un grup etnic numeros, comunitatea lor numărând în anul 1846 1837 persoane¹⁰².

Prezența slovacilor și maghiarilor în Bucovina n-a fost o piedică deosebită în dezvoltarea românismului în acest teritoriu, deoarece autoritățile habsburgice nu i-au putut folosi ca o forță aparte, ei fiind, totuși, utilizați la realizarea principiului colonial „divide et impera”.

Altă națiune pe care Habsburgii au stimulat-o și ajutat-o la așezarea în Bucovina a fost cea armeană. Primii coloniști armeni au venit în Moldova încă din evul mediu, continuând să practice în special comerțul în cursul a câteva sute de ani. Generalul Spleny, la ocuparea Bucovinei, afla aici 58 de familii armenesti¹⁰³. Colonizarea cu populație armeană era explicată de interesele economice ale Curții din Viena: „Nimic nu este mai sigur și nimic mai hotărât, îi scria la 22 noiembrie 1779 Enzenberg lui Hadik, decât că Prea-Înalta Curte se îngrijește stăruitor, astfel încât comerțul din țările turcești din vecinătate, apoi din Ucraina să fie tras încoace. În afară de obicei, în statele austriece și, împreună deci, familiile armenesti bogate”¹⁰⁴. În anul 1782, obștimea armeană din Suceava a înaintat Consiliului Aulic de Război din Viena cererea pentru a fi confirmate armenilor „drepturile lor, deprinderile și libertățile primite până acum” și, în plus, acele „privilegii primite de la principii domnitori din anii 1671 și 1673”¹⁰⁵. La 4 iulie 1782, Consiliul Aulic de Război ordona Comandamentului General al Galiției ca armenii să nu fie persecutați în ce privește religia lor (cei din Bucovina erau ortodocși, iar cei veniți din Galiția—catolici) și să fie atrași în Bucovina cât mai mulți armeni¹⁰⁶.

În 1783. Iosif al II-lea, cu ocazia vizitei efectuate la Suceava, pentru a-i atrage pe negustorii armeni din partea imperiului, a asistat la slujba religioasă a armenilor uniți din oraș și a ordonat autorităților locale „să nu li se conturbe cu nimic viața armenilor, ci mai vârtos să se caute și să se aducă

⁹⁹ Zukowski O. M. *Bukowina pod względem topograficznym, statystycznym ze szczegół-nem uwzględnieniem żywiołu polskiego*, Czerniowce-Lwów, 1914, s. 92, 120.

¹⁰⁰ A.S.R.C., loc. cit., d. 862, ff. 11 v, 12 v, 14.

¹⁰¹ H. J. Bidermann, op. cit., s. 63.

¹⁰² P. Burian, op. cit., p. 112.

¹⁰³ D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774—1785)*, Czernowitz, 1896, s. 137.

¹⁰⁴ Suceava. *File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388—1913*, vol. I, București, 1989, p. 452.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 456.

¹⁰⁶ A.S.B., loc. cit., pach. XIII, d. I a-d, f. 4.

încoace cât mai mulți din astfel de oameni” . În 1787, împăratul le-a aprobat și armenilor ortodocși să-și aducă preoți din Armenia și să se așeze sub jurisdicția Patriarhiei armeano-ortodoxe din Constantinopol¹⁰⁷. Negustorii armeni au dobândit de la Iosif al II-lea declararea Sucevei drept „oraș liber”, la 1786. Dar o colonizare masivă cu armeni nu s-a putut realiza, deoarece Poarta Otomană s-a opus vehement emigrării armenilor din teritoriile sale. La 1780, în Bucovina erau așezați circa 559 armeni¹⁰⁸, în anul 1823, locuiau aici 3829, persoane de origine armeană (din care 2021 erau ortodocși și 1808 catolici)¹⁰⁹ pentru ca la 1846, Hain să afle numai 2224 de armeni¹¹⁰. În afară de comerț, unii armeni bogați au devenit mari proprietari de pământ în Bucovina, astfel că, la 1910, din cei aproape 200 de mari proprietari funciari numai 10–11 mai erau români bucovineni, restul fiind polonezi, armeni, evrei, germani etc.¹¹¹.

Numai despre o etnie din Bucovina avem informații lapidare, deoarece fie s-au sustras continuu de la conscripții și recensământuri, fie preluau naționalitatea majorității populației din comună. Este vorba despre țigani. La momentul ocupării Bucovinei, generalul Spleny află în ținut 294 familii de țigani¹¹², alte informații despre aceștia lipsind practic. I. Nistor susținea că numărul țiganilor „spori numai prin nașteri”¹¹³, dar o informație din arhivă menționează că în iulie 1784 din Moldova au trecut și s-au așezat în Bucovina 38 familii de țigani¹¹⁴. În 1803, I. Budai-Deleanu semna prezența a circa 400 familii de țigani¹¹⁵. Se poate presupune că numărul imigranților țigani a fost mult mai mare. În lipsa altor informații nu ne rămâne decât să constatăm faptul că și țiganii au fost o parte integrantă a mozaicului etnic bucovinean, parte care a rămas în afara mișcărilor și tulburărilor de ordin politic.

Rezultatele politicii de colonizare și stimulare a imigrării elementelor alogene în teritoriul anexat, promovată de către autoritățile habsburgice pe parcursul întregii perioade de aflare a provinciei în componența Austriei, au fost dezastruoase pentru românii din Bucovina:

Tabel nr. 2

Componența națională a Bucovinei¹¹⁶

Nr.	Etnia	1774		1846		1910	
		numărul	%	numărul	%	numărul	%
1	români	54 174	65,42	184 718	48,64	273 254	34,37
2	germani	20	0,02	25 000	6,58	73 073	9,19
3	ucraineni	22 625	27,32	144 982	38,17	305 101	38,38
4	evrei	2 425	2,93	11 581	3,05	102 919	12,95
5	alții	3 565	4,31	13 507	3,56	40 482	5,11
6	total	82 809	100	379 788	100	794 929	100

¹⁰⁷ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 180.

¹⁰⁸ A.S.B., *loc. cit.*, pach. V, d. 65 b.

¹⁰⁹ *Ibidem*, fond Colecția microfilme, Austria, r. 67, c. 757.

¹¹⁰ P. Burian, *op. cit.*

¹¹¹ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 180–181.

¹¹² D. Werenka, *op. cit.*, s. 137.

¹¹³ I. Nistor, *op. cit.*, p. 22.

¹¹⁴ A.S.B., fond C.A.R., pach. XVII, d. 25.

¹¹⁵ M. Iacobescu, *Bucovina în viziunea lui I. Budai-Deleanu*, p. 211.

În perioada cuprinsă între anii 1774 și 1910, populația Bucovinei va spori de 9,6 ori, administrația austriacă modificând în mod radical ponderea diferitelor naționalități în totalul populației provinciei. Dacă numărul germanilor va crește în timpul dominației habsburgice în Bucovina de 3650 ori, cel al evreilor — de 42 ori, al ucrainenilor — de 13,5 ori, al celorlalte etnii (polonezi, armeni, slovaci, maghiari, țigani, etc.) — de 11 ori, atunci numărul românilor va spori numai de 5 ori. Astfel, dintr-o provincie românească, nord-vestul Moldovei a fost transformat într-un mozaic de popoare cu denumirea Bucovina.

Raporturile dintre români și coloniști erau cele normale, asigurate de ospitalitatea și toleranța autohtonilor. În același timp, s-a ajuns la unele acte de violență între români și germani la Suceava, unde unii funcționari nemți foloseau piatra bisericilor ortodoxe ruinate pentru construcția caselor lor la Satu Mare, unde nemții prădau grădinile localnicilor și le desconsiderau drepturile lor de populație băștinașă¹¹⁷. La 1814, consulul austriac la Iași, Iosef von Raab, semnalând guvernatorului Galiției zvonurile care circulau atunci la Iași în legătură cu Bucovina, menționa că bucovinenii, în scrisori adresate persoanelor din Moldova, își exprima bucuria de pretinsa emitere a unei „circulare guvernamentale adresate coloniștilor și altor locuitori nebăștinași din Bucovina ca aceștia să-și vândă averea lor și să fie gata de plecare”¹¹⁸.

Din cele expuse anterior putem constata faptul că în cadrul reformelor realizate de Habsburgi în direcția transformării Bucovinei într-un stat german, identic cu celelalte provincii ale Coroanei, politica de colonizare a ținutului cu elemente alogene din tot cuprinsul imperiului, precum și stimularea pe diferite căi a imigrării locuitorilor țărilor învecinate s-au aflat printre prioritățile Curții din Viena.

În ciuda faptului că fenomenul colonizării Bucovinei cu nemți constituia un imperativ social-economic și politic al Vienei, în perioada inițială interesele mercantile ale guvernului austriac au prevalat, suprapunându-se celor politice și sociale, conducând la o stimulare puternică a imigrării în zona anexată a românilor din Principatele dunărene, fenomen ce va frâna pentru un anumit timp procesul de dizolvare a particularităților etnice bucovinene.

În același timp, condițiile social-economice, mai bune în Bucovina în comparație cu Galiția, situația precară în care se aflau țăranii iobagi din provincia vecină, asuprirea națională și confesională, înlăturarea frontierelor de stat dintre aceste teritorii, interesul proprietarilor bucovineni pentru brațe ieftine de muncă au condus la un aflus puternic de ucraineni din Galiția. Spre deosebire de românii din Transilvania și Moldova, care se așezau preponderent în partea de sud a Bucovinei, ucrainenii galițieni s-au stabilit în masă în partea de nord a provinciei, diluând, iar mai târziu și dizolvând practic în întregime elementul românesc din această zonă.

Colonizarea Bucovinei va modifica substanțial structura etno-demografică a provinciei, va permite Habsburgilor să utilizeze cu eficiență principiul

¹¹⁶ Cf. P. Burian, *op. cit.*, p. 112; I. Popescu, *op. cit.*, p. 17; I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 33.

¹¹⁷ I. Nistor, *op. cit.*, p. 22–23.

¹¹⁸ *Spokonvicina ukrainska zemlia. Istorâcini zviashî Pivnicinoi Bucovânî z Rosieiu i Nadâni-preanskoïu Ukrainoiu: Documentî i materialî*, Ujgorod, 1990, s. 48.

„divide et impera”, stimulând în mod artificial divergențe de interese economice, politice și naționale între popoarele din ținut. În pofida acestor realități, românii bucovineni vor reuși să conviețuiască pașnic cu celelalte etnii din Bucovina, vor reuși să atragă de partea revendicărilor și năzuințelor lor naționale pe mulți reprezentanți ai celorlalte popoare, reputând astfel, cu timpul, importante succese de ordin politic și național.

Zusammenfassung

Ștefan Purici analysiert in seiner Studie *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848* den Kolonisierungsprozeß in der Bukowina nach ihrer Eingliederung in das Habsburgische Kaiserreich. Der Kolonisierungsprozeß, über den der Kaiser Joseph II. sagte, daß er mit möglichst geringen Ausgaben des Staates zu bewerkstelligen sei, ist als eine organisierte, systematische und politische Aktion gelenkt worden. Die Bukowina ist mit Deutschen kolonisiert worden, aus denen sich eine der ersten Gruppen von Kolonisten rekrutierten, auf die sich das System, der Herrschaft des Habsburgischen Hauses stützen konnte, dann mit Ukrainern aus Galizien, mit Russen, Lipovenen, Polen, Juden, Ungarn, Slovaken, Armeniern. Das rumänische Element der Bukowina ist mit Immigranten aus den Fürstentümern und aus Siebenbürgen gestärkt worden.

Die Kolonisierung der Bukowina hat die ethnische Struktur der Provinz verändert. Trotz dieser Realitäten wird es den Rumänen aus der Bukowina gelingen, friedlich mit den anderen Völkern zusammenzuleben.

VOIEVODEASA, DESTINUL DRAMATIC AL UNEI COLONII GERMANE DIN BUCOVINA*

VALERIAN PROCOPCIUC

Comuna Voievodeasa, colonie germană între 1803 și 1940, cu numele Fürstenthal, este situată la 15 km nord-est de Rădăuți, în dreapta șoselei naționale Suceava-Rădăuți-Câmpulung¹. Un drum nemodernizat pornește din șoseaua națională, străbate comuna pe o distanță de 4 km și se infundă în codrii seculari de sub Obcina Mare. Este întemeiată între comune românești: Sucevița (căreia îi este subordonată, uneori, administrativ), Marginea, Horodnicul de Sus, Voitinul și Putna, toate cu veche atestare documentară. Numele german al comunei, Fürstenthal, traduce, potrivit tradiției, o numire românească legată de voevodul¹(Fürsten) Ștefan cel Mare, care străbate această cale (Thal) în drum spre Putna, într-o expediție de vânătoare. Pecetea comunei, din 1858, reprezintă și ea un principe în picioare, cu coroană pe cap, o cruce cu coadă lungă pe umărul stâng, mâna dreaptă pe mânerul sabiei și pe spate mantie larg deschisă. Numele comunei este gravat cu litere cursive: *Gemeinde Fürstenthal*². Toponimele de pâraie, păduri, dealuri, poeni, țărini, drumuri sunt cunoscute cu numele românesc. Mai caracteristice sunt denumirile drumurilor: Drumul bisericii, Drumul cimitirului, Drumul pe deal, Dru-

* Centrul de Studii „Bucovina” are în planul de perspectivă elaborarea unei enciclopedii a Bucovinei. Programul nostru prevede întocmirea de studii privind personalitățile bucovinene și monografiile ale instituțiilor politice, culturale și economice, ale comunelor, ale presei. Sperăm să le putem tipări în volum, într-o suită, pe domenii. Această preocupare a noastră se poate vedea din materialele pe care le publicăm în această revistă și care acoperă toate domeniile, spre deosebire de celelalte periodice academice. Spațiul restrâns al revistei ne obligă să prezentăm, ca în situația de față, aspectele mai importante ale cercetărilor extinse și exhaustive (D. V.).

¹ Comunei Fürstenthal (Voievodeasa) i s-au consacrat câteva lucrări, care sunt menționate de Erich Beck, în *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina* (München, 1966, p. 114). Figurează aici lucrările următoare: Johann Polek, *Zur Geschichte von Fürstenthal*, în „Bukowiner Bote”, Cernăuți, 1899; Melitta von Mikulicz, *Fürstenthal*, în „Neue freie Presse”, Viena, 1905 și August Nibio, *Fürstenthal*, în „Deutscher Kalender für die Bukowina”, 1934. Lucrarea Melittei von Mikulicz și cea a lui August Nibio sunt incluse și în culegerea întocmită de Josef Wild și prefatăată de Paula Tiefenhaler, care reunește și alte studii consacrate comunei. Sunt semnate de Franz Wiszinowski, Josef Wild și Norbert Gaschler și însoțite cu un bogat material ilustrativ. Comuna figurează în lucrările cu caracter statistic, în recensământurile austriece și românești, precum și în unele studii consacrate comunităților germane din Bucovina. Alături de aceste lucrări, pe care le folosesc și cercetătorii dinaintea noastră, am extras pentru monografia de față informații bogate din Fondul Prefecturii Județului Rădăuți, păstrat la Arhivele Statului din Suceava. Mai importante sunt dosarele 26/1919, 27/1920, 43/1920, 52/1921, 54/1921, 59/1922, 3/1923, 40/1923, 48/1923, 7/1929, 19/1945. Toate izvoarele sunt consemnate la locurile respective, cu toate datele bibliografice.

² N. Grămadă, *Vechile peceti sătești bucovinene. 1783—1900*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1939, p. 267.

mul țarinei, Drumul haiducului³. Situată într-un peisaj subcarpatic, înconjurată de codrii seculari de brad și fag, comuna este propusă să fie declarată stațiune climaterică. În cele din urmă, i-a fost preferată Solca.

Comuna este întemeiată de coloniștii germani pe proprietatea mănăstirii Sucevița, ctitorie a Movileștilor din secolul al XVI-lea. Carol von Enzenberg, al doilea guvernator militar al Bucovinei, instituie în 1781 Comisia Imperială Aulică pentru verificarea titlurilor de proprietate. Biserica ortodoxă din Bucovina primește o grea lovitură. Se desființează schiturile și se reduce drastic numărul mănăstirilor numai la trei: Putna, Sucevița și Dragomirna, cu puțini călugări. Statul austriac trece în proprietatea sa mari suprafețe de pământ arabil, păduri și terenuri cu bogății naturale. Curtea din Viena aplică, îndată după aceasta, politica de colonizare a Moldovei de Sus, pe care o numește Bucovina după anexarea ei la Imperiul habsburgic. În numai câteva decenii, pe fostele proprietăți ale bisericii românilor, se înființează peste treizeci de colonii germane. Existau în Bucovina din timpul voievodatului Moldovei două colonii germane, la Prelipcea, pe Nistru și la Sadagura (Gartenberg), care însă dispăruseră fără urmă.

Considerăm util să reproducem din monografia noastră, pregătită pentru tipar, tabelul înființării coloniilor germane în Bucovina, indicând și proprietățile bisericii române trecute în proprietatea statului, pe care se întea-

Nr. crt.	Colonia înființată și raza localității	Anul înființării	Moșia pe care a fost înființată
1	Franzthal	1783	Cozmin
2	Mologhia	"	"
3	Iacobeni	1784	"
4	Sf. Onofrei	1787	Sf. Onofrei
5	Ițcani	1787/88	Dragomirna
6	Badenți	1788	Solca
7	Satul Mare Nou	"	Sf. Ilie
8	Frătăuți-Nemțesc	"	Putna
9	Arbore	"	Solca
10	Ilășești	"	Ilășești
11	Althütte (Huta Vechi, sticlari)	1793	Putna
12	Mariensee (Cărlibaba)	1797	"
13	Karlsberg (Gura-Putnei)	"	Putna
14	Hardegthall (Hardic)	1802	Sucevița
15	Fürstenthal (Voievodeasa)	1803	"
16	Frasin	1804	Voroneț
17	Luisenthal (Pojorâta)	1805	"
18	Eisenau (Prisaca Voronețului)	1807	Voroneț
19	Freudenthal	1809	Moldovița
20	Capucodrului	1817	"
21	Păltinoasa	"	Humor
22	Neuhütte (Huta Nouă, sticlari)	1820	Putna
23	Buchenheim (Poiana Micului)	1833	Humor
24	Bourii (Boura-Bory)	1835	"
25	Lichtenberg (Dealul Iederii)	"	Solca
26	Schwarzthal (Negruleasa)	1837	Voroneț
27	Clit (Dr. I. Polek)	1843	"
28	Augustendorf (Banila)	1850	"

³ N. Grămadă, *Studii de toponimie minoră*, lucrare rămasă în manuscris, care se tipărește în revista de față. Caietele de lucru se păstrează la Arhivele Statului din Suceava. Voievodeasa figurează în Caietul VI, fila 287—288.

meiază. Din tabel se poate vedea ritmul cu care se fac aceste colonizări, precum și amplasarea coloniilor între satele românești, cu scopul germanizării populației autohtone.

Comunități germane se constituie și în centrele urbane: Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung, Rădăuți — care este considerat cel mai german oraș din Țara Fagilor⁴. Sunt de amintit și cele trei comune de ceangăi, trei de slovaci, trei de lipoveni și două de secui, întemeiate și ele între 1777 și 1842. Cercetătorii aduc în discuție și cele 12 așezări de huțuli din munții Bucovinei, mare parte așezări cu numai câteva case, la mari distanțe între ele. Programul Curții din Viena privind schimbarea structurii demografice românești a Bucovinei este pus în aplicare și prin introducerea elementelor alogene în comunele românești. Istoricul german R.F. Kaindl arată că, din cele 226 de sate cu 52 de cătune, câte număra Țara de Sus la anexarea ei de către Imperiul habsburgic în 1775, se mai aflau în deceniile dinaintea primului război numai 15 comune în care nu existau coloniști germani⁵. Politica de germanizare a provinciei, dusă de Curtea din Viena cu atâta stăruință, nu conduce la rezultatele scontate. Prezența coloniștilor germani în comunele necuprinse în tabelul de mai sus se limita la câteva familii, care practicau diferite meserii. Coloniile germane sătești se înfățișau comunități închise față de populația autohtonă prin religie și limbă, chiar dacă limba este introdusă în administrație și întreg sistemul de învățământ. Alta este situația procesului de ucrainizare. Această etnie nu figurează însă în Voievodeasa.

Programul de colonizare a Bucovinei cu populație germană se desfășoară pe trei grupe de meserii:

- 1) Bergwerghskolonien (colonii de mineri),
- 2) Glasmacher und Holzhauerkolonien (colonii de sticlari și muncitori de pădure).
- 3) Bauernkolonien (colonii țărănești, agricultori).

Cum se poate vedea din tabelul de mai sus, coloniile de mineri se întemeiază în Iacobeni (Jakobeny), Cârlibaba (Mariensee), Pojorâta (Luisenthal), Prisaca (Eisenau), Fundul Moldovei (Freudenthal) între 1784 și 1809. Coloniștii germani sunt aduși din Ungaria, din comitatul Zips⁶. Este zona din Bucovina cu cele mai mari bogății naturale ale solului, cu vechi exploatare miniere, însă care se închid treptat, ca urmare a concurenței și slabei înzestrări tehnice. Mai multe din întreprinderile întemeiate de ei dau faliment, dar coloniștii rămân în Bucovina și sunt cunoscuți sub numele de *țipteri*.

Coloniile germane din cea de-a doua categorie se înșiră în lungul zonei subcarpatice. Explicația stă în faptul că în râurile de aici se găsea nisip bun pentru fabricarea sticlei și păduri întinse de fag, care furnizau lemnul necesar pregătirii sticlei. Aceste fabrici devastează, în numai câțiva ani, pădurile de fag ale Bucovinei.

Coloniștii germani din categoria a treia întemeiază așezări în partea de câmpie a Bucovinei și se dovedesc gospodari excelenți, cu mare influență

⁴ Franz Wiszniowski. *Radautz die deutsche Stadt des Buchenlandes*, März, 1966. Lucrare fundamentală privind comunitatea germană rădăuțeană.

⁵ Cf. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, I, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 163.

⁶ Oskar Hadbwanik, *Die Zipser in der Bukowina, Anfang, Aufbau und Ende ihres buchenländischen Berghause in den Nordkarpaten* / Augsburg, Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) eV. 1992/. Monografie documentată, cu bogat material ilustrativ.

asupra populației autohtone. Situația aceasta ne amintește de cea a sașilor din Transilvania.

Colonia germană din Voievodeasa, care întemeiază și comuna cu acest nume, se înscrie în a doua categorie de meserii, la care se alătură și muncitorii angajați pentru fasonatul lemnului pentru cuptoare. Industria sticlei începe în Bucovina cu așa numitele „hute”; Althütte, în 1793, colonie de germani aduși din Boemia și câteva sute de slovaci, ca muncitori de pădure. Această sticlărie se desființează în 1817, probabil prin faliment. Se înființează o nouă sticlărie la Gura Putnei (Karlsberg) în 1797.

Coloniștii germani din Voievodeasa sunt aduși din Boemia și sosesc aici în 1803. Din documente cunoaștem specialitatea și numele lor. Specialiști în sticla plată: Martin Roller, Wenzel Feldingl, Anton Fucks, Franz Koller, Franz Weber, Johann Weber; specialiști în sticlă concavă: Josef și Mathias Gaschler. În 1805 vin și 19 zidari constructori. În tabelul din monografia noastră înregistrăm aproape cincizeci de familii în 1806. Cunoașterea numelor primilor coloniști germani de aici este importantă pentru urmărirea destinului acestor familii încă de la stabilirea lor pe pământul Bucovinei.

Sticlăria de la Voievodeasa se dezvoltă destul de repede și se poate considera că devenise un stabiliment industrial în 1822. Funcționau acum fabrica de sticlărie, cu topitorie și cenușar, fabrica de oxid de potasiu, cu stăvilar de apă și conductă, și o vărărie. Fabrica avea administrator, paznici și un silvicultor. Coloniștii se bucurau de unele facilități ca: locuință, mici suprafețe de teren arabil, lemn de construcție pentru case și de foc. Condițiile de muncă erau însă deosebit de grele, iar arendașul făcea rețineri abuzive din salariu. Muncitorii se adresează cu plângeri administrației de la Solca, însă fără rezultat. Unii muncitori trec în Moldova și iau cu ei și familiile. În 1809, muncitorii înaintează conducerii fabricii o listă de revendicări și părăsesc lucrul. Abia în 1811 sunt satisfăcute revendicările lor. Mișcarea de protest din 1809 este, probabil, prima grevă muncitorească din Bucovina.

Fabrica de sticlă din Voievodeasa este mistuită de un incendiu în 1888 și nu se mai reclădește. Muncitorii se orientează spre alte îndeletniciri. Parte din ei se angajează la fabrica de cherestea din Sucevița, înființată în 1889, sau se dedică altor meserii (cizmari, croitori, rotari, dulgheri, fierari), în care se dovedesc neîntrețuți. Marea majoritate a coloniștilor intră muncitori în exploatarea forestieră. Sunt coborâtori, cu săniuțe speciale, de material lemnos din zonele de munte, inaccesibile mijloacelor de transport. Astăzi munca lor o fac funicularele.

Monografia noastră prezintă pe larg, după documente, înființarea acestei colonii germane și dezvoltarea ei până în 1940. Cercetătorii germani acordă un spațiu larg prezentării epocii 1803–1918 și tratează cu destulă reținere epoca 1918–1940, când Bucovina revine la România. În 1890 comuna dispunea de 123 ha teren arabil, 58 ha fânașuri, 7,5 ha grădini, 211 ha izlaz și 175 ha pădure. Deși comuna este situată într-o zonă cu o suprafață restrânsă de pământ arabil, administrația românească nu face distincție între populația autohtonă și coloniștii germani și-i împroprietărește cu teren arabil în afara comunei. În 1920 comuna avea un număr de 1800 germani. Sunt împroprietăriți 341 de familii cu 90,52 ha, revenind aproape 0,30 ha de familie. Se repartizează bisericii, deși era de altă religie decât a populației autohtone, 8,65 ha, ca sesie, iar școlii, frecventată exclusiv de școlarii germani, 4,04 ha. Între 1808 și 1910, deci pe întinderea a mai bine de un secol, se construiesc în Voievodeasa 253 de case. După revenirea Bucovinei la România se

construiesc în comună, numai între 1920—1930, nu mai puțin de 133 de case. Să mai notăm că în 1912 frecventează școala primară din sat 241 de elevi, iar în 1930, 295 de elevi, 24 umează cursurile liceale în alte localități, iar unul cursuri universitare.

Comunitatea germană din Voievodeasa cade victimă unei nebunii politice, ca de altfel și celelalte comunități germane din Bucovina. Ne referim la politica de repatriere a germanilor pusă în aplicare de Hitler. Din Voievodeasa ultimul transport al populației germane pleacă din 7 decembrie 1940. Pleacă 475 de familii cu 1954 de persoane. Nu-și părăsesc gospodăriile 7 familii: Baumgarten (7 persoane), Romankiewicz (7 persoane), Geschler (6 persoane), Tauscher (8 persoane), Hoffman, Luk și Kufner cu câte o persoană. Numele lor merită să fie cunoscute pentru ilustrarea atitudinii independente într-un moment politic cu o mișcare de populație fără precedent prin amploarea sa în istoria comunităților germane din țara noastră.

Calvarul foștilor coloniști începe din clipa părăsirii comunei și plecării în necunoscut cu o boccea de 550 kg. Mărturiile supraviețuitorilor oferă un material bogat pentru cunoașterea dramei unei populații harnice, scoasă din rosturile sale și trimisă pe fronturile de luptă și în lagăre.

Coloniștii germani lasă în Voievodeasa o comună frumoasă, cu gospodării bine organizate, biserică și școală. Situația aceasta se întâlnește și în celelalte colonii germane din Bucovina. Statul român răscumpără bunurile lor imobile la repatrierea lor. Colonia din Voievodeasa lasă însă și un monument unic în această zonă, plasat la intrarea în Sucevița. Monumentul este înălțat de coloniștii din Voievodeasa în cinstea vizitei lui Rudolf de Habsburg (1868—1889), prințul moștenitor, unicul fiu al lui Franz Joseph, care sfârșește tragic la Mayerling. Vizita are loc în iulie 1887⁷. Monumentul sub formă de coloană are în starea lui de acum o înălțime de peste 8 metri. Coroana din vârful coloanei este reprezentată astăzi numai prin câteva fragmente. Plăcile cu inscripții plasate pe monument au fost distruse în cursul anilor. Din ele am putut recupera numai câteva fragmente. Pe unul sunt gravate ziua, luna și anul vizitei. Pe coloană este incrustată, pe cele patru laturi, litera R, inițiala prințului moștenitor. Prezentăm aici două reproduceri după coloană și una din fragmentul recuperat, cu data vizitei. Monumentul este o mărturie, unică în felul ei, a existenței unei comunități umane, cu care istoria a fost deosebit de crudă.

Cultura română are și ea motive să evoce comunitatea germană din Voievodeasa. Iraclie Porumbescu, din Sucevița, comuna învecinată, se căsătorește cu Emilia, fiica lui Ștefan Kloanitzki, german din Voievodeasa, brigadier silvic. Persoană distinsă, soția lui Iraclie Porumbescu iubea muzica și transmite cultul pentru ea și lui Ciprian, care se va impune ca una din marile personalități ale muzicii românești.

Monografia noastră prezintă biserica din Voievodeasa, cu slujitorii ei în cursul anilor, școala cu profesorii și elevii, întreprinderile economice (morile, fierăstraiele), instituțiile bancare, reuniunile culturale și muzicale. Ne-am oprit în paginile de față la câteva aspecte, suficiente însă pentru a cunoaște una din coloniile germane din spațiul geografic, cultural și politic din Bucovina.

⁷ Dionisiu O. Olenici, *Moștenitorul de tron Rudolf în Bucovina. La 7—10 iulie*; Cernăuți, 11 iulie, „Familia”, XXIII, nr. 28, 12/24 iulie 1887, p. 332—333; O.; J. Nussbaum, *Der Kronprinz in der Bukowina*, Cernăuți, Pardini, 1887. Rudolf, cu suita sa, se întâlnește cu coloniștii germani din Voievodeasa în 9 iulie 1887, după ce vizitează orașele Cernăuți și Rădăuți.

Fig. 1. Obeliscul lui Rudolf de Habsburg (1887).

Fig. 2. Obeliscul lui Rudolf de Habsburg (detaliu).

Fig. 3. Obeliscul lui Rudolf de Habsburg (fragment din placa omagială).

Zusammenfassung

Die Monographie stellt die Gemeinde Voievodeasa (Fürstenthal) vor, die 1802—1803 auf den Besitzungen des Klosters Succevița von deutschen Kolonisten gegründet worden war. Es wird der Entwicklung der Gemeinde nachgegangen, und zwar anhand einer reichen Information, die aus Verträgen und den Grundbüchern einiger die Bukowina betreffender Archive herausgesondert worden ist. Zwischen 1920 und 1939 kommt die Gemeinde zu ihrer höchsten Entfaltung. Der bemerkenswerten Entwicklung der Gemeinde wird 1940 ein Ende gesetzt, als die deutsche Bevölkerung die Bukowina verlässt.

STUDII DE TOPONIMIE MINORĂ (III)

NICOLAI GRĂMADĂ

s) *Flora*

1) *Copaci*

a) *Fagul*

Făgetele, 1760, *Făgetel*, pârâu, 1783, vale, deal, câmp, sec. XIX, Bădeuți; *Vadul Făgulețului*, 1783, Berchișești; *Dealul Fagilor*, țarină, 1939, Bobești; *Pârăul Făgetelului*, 1787, sec. XIX, Breaza; *Făgetel*, țarină sec. XIX, 1939, Burla; *In Fag*, 1778, *La Făget*, sec. XIX, Câmpulungul Moldovenesc; *Piciorul Faganului*, pădure, 1939, Capucâmpului; *Făgetul*, 1488, Cosminul; *Făgetel*, țarină, 1939, Cupca; *Făgetel*, deal, 1939, Dealul Florenilor; *Făgetel*, deal, sec. XIX, pădure, 1939, Deia; *Pădurea Făgițelului*, 1765, sec. XIX, Dorna Candrenilor; *Cărarea Făgetului*, 1939, Dorotea; *La Fagul cel Mare*, deal, 1783, Negostina; *Făgănișul*, pădure, 1939, Pârteștii de Sus; *Tarina Fagului*, *Fagul*, deal, *Făgetel*, poiană, 1939, Poiana Miculi; *Făget*, 1647, 1785, Putna; *Făgetul*, 1708, Săsciori; *La Fagul cel Mare*, deal, 1873, Siret; *Pădurea Fagului*, 1955, Solca; *Făgetu*, 1785, Vama; *Făget*, pădure, sec. XIX, *Făgetul*, deal, 1939, Vatra Moldoviței; *Făgetel*, 1744, 1783, deal, pârâu, vale, Volovăț; *Făget*, 1768, aceeași localitate. Cf. și toponimicele *Bucov* și *Bucovăț*, date mai sus (p. 60).

b) *Stejarul*

Stejăroaia, pârâu. 1783, 1939, Băișești; *La Trei Stejari*, 1751, Boian; *La Muchea cu trei stejari*, 1783, Calafindești; *Stejăroaia*, fânațe, 1747, Capucodrului; *La Straja*, țarină, 1783, Ceahor; *Drumul Stejarului*, 1782, Cuciurul Mare; *Dealul cu patru stejari*, 1766, *La Muchea cu trei stejari*, 1783, Grănițești; *La Stăjărie*, țarină, 1939, Marginea; *Stejăriș*, țarină, 1939, Pătrăuții de Sus pe Siret; *Stejăriș*, 1760, Zaharești.

c) *Bradul*

Bradul, cătun, munte, 1939, Argel; *Brădet*, pădure, 1783, Banila Ru-sească; *Brădetul*, 1768, Budeniț; *Ciungii Brădățelului*, 1787, *Brădățel*, pârâu, 1787, Comănești; *Bradul*, pădure 1939, Crasna de Sus; *Pârăul Bradului*, *Bradul*, munte, *Pădurea Bradului*, 1939, Dârmoxa; *Dealul Bradului*, 1939,

Dorna-Rusca; *Brădet*, țarină, 1939, Galanești; *Brădișul*, pădure, 1939, Oprișeni; *Pârăul Bradului*, 1762, Pătrăuții pe Suceava; *Brădit*, deal, 1939, Ropcea; *Bradul*, 1785, Rușii Moldoviței; *Vadul Brazilor*, 1785, Vama; *Bradul*, țarină, 1785, poiană, sec. XIX, Vatra Moldoviței; *Brădișoara*, poiană, sec. XIX, Vicovul de Sus; *Brădet*, 1783, Vilaueca; *Brădet*, loc, 1427, deal, țarină, 1939, Voitinel.

d) *Teiul*

Tei, pădure, 1939, Bahrinești; *Valea Teișorului*, 1782, Boian; *La Tei*, 1575, Cuciurul Mare; *În Tei*, 1787, Deia; *Teișorul*, deal, 1939, Mihoveni; *Fântâna Teiului*, sec. XVIII, Rarancea; *La Tei*, țarină, 1955, Romanești; *La Tei*, imaș, 1939, Stupca; *Pârăul Teilor*, 1939, Valea Putnei; *Teișori*, loc, 1766, Zadubriuca.

Lipnic, pârâu, 1939, Deleni lângă Nepolocăuți.

Lipovăț, țarină, sec. XIX, Dihteniț.

e) *Mesteacănul*

Mesteacăn: deal, 1939, Banila Moldovenească; târlă, 1939, Galanești; cătun, 1939, Geminea; *Balta Mesteacănului*, 1473, 1783, Berchișești; 1783, Brăiești; *Mesteceni*, țarină, 1939, Galanești; *Mesteacăn*, deal, 1955, Solca.

Mestecăniș, pădure, 1955, Cacia; sec. XIX, Cernauca; munte, 1793, Ciocănești; pădure, sec. XIX, Ciumârna, deal, 1939, Comănești; pădure, sec. XIX, Corlata; *Mestecăniș*, pădure, 1939, Gura Humorului; deal, 1785, Rușii Moldoviței; deal, 1939, Valea Putnei, 1785, Vatra Moldoviței.

Berezina, tufiș, 1783, Cuciurul Mare; *Bereze*, țarină, 1939, Bereznic, pădure, 1939, Dracineț.

f) *Paltinul*

Paltinul, munte, 1755, Banila Moldovenească; *Dealul Paltinului*, 1783, Botoșana; *Pârăul Păltinișului*, 1787, Breaza; *Paltin*, cătun, 1939, Brodina; *Dealul Paltinului*, 1783, Câmpulungul Moldovenesc; *Păltiniș*, pădure, 1939, Cărlibaba; *Păltiniș*, poiană, sec. XIX, loc, 1935, Ciocănești; *Păltinei*, țarină, 1939, *Păltinel*, pădure, 1939, Crasna de Sus; *Păltiniș*, pârâu, 1939, Dârnoxa; *Păltinișul Mare*, munte, 1755, Dorna; *Paltin*, poiană, 1939, Poiana Miculi, pădure, 1939, Valea Putnei; *Dealul Paltinului*, 1411, Vama; *Poiana Paltinului*, sec. XIX, Vatra Moldoviței; *Paltin*, pădure, 1921, Voievodeasa.

g) *Ulmul*

Dealul Ulmului, 1783, Botoșana; *Ulmul*, deal, 1939, Coșna; *Ulmul*, deal, 1939, Dorna Candrenilor; *Ulmoaia*, pădure, 1955, Ilișești; *Ulmoaia*, pădure, 1939, Pârteștii de Jos; *Ulmărie*, pădure, poiană, 1955, Solca.

h) *Carpănul*

Cărpiniș, 1783, poiană, sec. XIX, pădure, 1939, Bilca; *La Cărpiniș*, 1783, Calafindești; *Cărpiniș*, deal, 1955, Chilișeni, Racova; *La Carpăn*, țarină, 1785; *Carpănul*, țarină, sec. XIX, Cosminul; *Carpeni*, țarină, 1939, Crasna de Sus; *Cărpinișul*, țarină, 1955, Plăvălar; *Cărpiniș*, deal, 1939, Straja; *Cărpe-niș*, pădure, 1939, Volovăț.

i) *Frasinul*

Dealul Frasinului, 1939, Argestru; *Frăsiniș*, țarină, sec. XIX, 1939, Capucâmpului; *Poiana Frăsinașilor*, 1791, Câmpulungul Moldovenesc; *Frasin*, pădure, 1939, Ciudei; țarină, 1939, Crasna de Sus; pârau, 1912, Crăсниșoara Nouă; *Frasănul*, poiană, 1752, Dorna Candrenilor; *Frasin*, deal, sec. XIX, Dorotea; cătun, 1939, Falcău; *Frăsiniș*, pădure, 1931, Horodnicul de Jos; *Frasinul*, pârau, 1783, *Frăsiniș*, pârau, sec. XIX, Igești; fânațe, 1790, Slobozia Rarancei; *Dealul Frasinilor*, 1411, Vama.

j) *Pinul*

Dealul Pinului, 1630, Braniștea Voronețului; *Pineț*, loc, 1787, *Pârăul Pinetului*, 1787, sec. XIX, Breaza; *Piatra cu Pini*, sec. XIX, Câmpulungul Moldovenesc.

l) *Tisa*

Pârăul Tisei, *Pădurea Tisei*, 1939, Argestru; *Pârăul Tisei*, sec. XIX, Câmpulungul Moldovenesc; 1913, Cuciurul Mare; *Tisa*, pădure, pârau, 1912, Iacobeni; *Fierul Tisei*, pârau, 1939, aceeași localitate; *Pârăul Tisei*, 1939, Rusca; *Tisa*, pârau, 1911, Dorna.

m) *Arinul*

Ariniș, țarină, pârau, 1786, deal, 1931, Arbore; *Arinul*, pârau, 1939, Bădeuți; *Pârăul cu Arini*, 1783, Bârnova; 1783, sec. XIX, Buninți; 1766, 1783, Grănicești; 1783, Mihoveni; 1783, Romanești; *Arinul Alb*, poiană, sec. XIX, *Ariniș*, pădure, 1911, Bilca; *Ariniș*, 1766, Câmpulungul Moldovenesc, 1939, pârau, Cozănești; *La Arini*, izlaz, 1955, Chilișeni; *Dealul Arinul*, 1939, Cozănești; *Arini*, țarină, 1939, Cupca; *Ariniș*, pădure, 1939, Gura Humorului; *Balta cu Arini*, pădure, 1955, Mitocul Dragomirnei; *Ariniș*, munte, 1955, Molid; *Ariniș*, pădure, 1912, Straja; pădure, 1939, Stulpicani; țarină, 1955, Solca; țarină, sec. XIX, Suceava; țarină, 1939, Vama; poiană, sec. XIX, Vicovul de Jos; *Dealul Arinilor*, 1760, Zaharești.

n) *Scorușul*

Poiana Scorușului, 1804, *Piciorul Scoruș*, 1788, *Pârăul Scoruș*, Poiana Scoruș, sec. XIX, *Dealul Scoruș*, 1935, *Scoruș*, pârau, țarină, 1939, toate în Ciocănești; *Scoruș*, pădure, 1939, Cozănești; *Scorușet*, deal, 1939, Frumosul; *Scorușetul*, munte, 1939, Poiana Miculi; *Scoruș*, pădure, Seletin.

o) *Plopul*

Pârăul cu Plopi, 1741, Banila Rusească; *Plopi*, pădure, 1911, Bilca; luncă, 1939, Capucâmpului; *Pârăul cu plopi*, 1783, Drăgușenii lângă Siret; *Poiana Plopilor*, 1783, Igești; *Plopiș*, pârău, 1913, Ilișești; *Plopina*, pădure, sec. XIX, Marginea; *La Plop*, țarină, 1939, Maneuți; *Pârăul cu Plopi*, 1741, Milie; 1783, Vășcăuții pe Siret; *Pârăul Plopilor*, 1939, Păltinoasa; *La Plop*, țarină, Poieni pe Suceava; *Plopii*, deal, 1939, Putna; *Plop*, țarină, sec. XIX, Rădăuți; *La Plop*, țarină, sec. XIX, Satul Mare; *La Plopii Albi*, sec. XVII, Siret; *Plopiș*, țarină, 1939, Stănești de Jos pe Siret; *La Plopii Negri*, 1660, Stăuceni; *Plopiș*, deal, 1939, Sucevița; pădure, 1909, Tereblecea; *Măgura Plopului*, 1411, Vama; *Plopu*, poiană, 1785, *Plopi*, deal, 1939, Vicovul de Jos; *Plop*, pădure, 1921, Voevodeasa.

p) *Răchita*

Valea cu Răchiți, 1672, Botușănița lângă Siret; *Răchitiș*, pârău, deal, cătun, 1939, Breaza; 1790, 1816, 1840, Câmpulungul Moldovenesc; deal, 1939, Moldova-Suliță; *Răchitișul Mare*, *Răchitișul Mic*, dealuri, 1939, Breaza și Fundul Moldovei; *Plaiul Răchitișului*, 1772, *Groapa după Răchiti*, 1782, Câmpulungul Moldovenesc; *Răchitele cele Vechi*, 1768, Cernăuți; *La Răchiti*, țarină, 1939, Coțmani; *La Răchitiș*, sec. XIX, Dorna; *Răchita*, tufiș, 1782, Ivancăuți; *Vadul Răchitișului*, 1792, Fundul Moldovei; 1785, în muntele Porcescu; *Dealul Răchitișul*, țarină, *Vârful Răchitiș*, 1788, Fundul Moldovei; *La Răchita*, loc, 1783, Tișăuți; *Piatra Răchitișului*, 1630, Sadova.

q) *Loziile*

Loza, pădure, 1911, Bilca; 1790, Câmpulungul Moldovenesc; poiană, sec. XIX, Vicovul de Jos; *La Loză*, țarină, sec. XIX, Brașca; fântână, 1955, Clit; 1768, Volovăț; țarină, 1939, Zaharești; *La Lozii*, 1672, Botușănița lângă Siret; 1488, Cosminul; 1491, Mănăstirea Humorului; 1783, Toderești; *Loziile Negre*, pădure, 1912, Buda; 1783, Călineștii pe Ceremuș; fânațe, 1785, sec. XIX, 1939, Dornești; pârău, 1723, Igești; 1660, 1781, Onut; 1644, Vijnița; 1763, Vrânceni; *La Lozele Negre*, 1783, *Pârăul cu Lozii Negre*, 1783, Cărcești; *La Loziile Negre*, 1715, Culeuți; *Lozii*, țarină, 1782, 1939, Șipeniț, *Mlaștina cu Lozii*, 1759, Vasilău; *Pârăul Lozelor*, 1939, Vicovul de Sus; *În Lozuțe*, 1630, Sadova.

r) *Salcea*

Salce, pădure, sec. XIX, *Salcea*, țarină, pădure, 1955, Ilișești; *La Salce*, 1466, Mihailăuți; *Pârăul cu Sălcii*, 1739, Vășcăuții pe Siret; *Sălcii*, țarină, sec. XIX, Voloca pe Ceremuș.

s) *Arțarul*

Arțăria, țarină, 1939, Crasna de Sus.

t) *Cornul*

Valea Cornilor, 1672, 1766, Botoșănița pe Siret; *Cornu*, 1783, Călinești pe Ceremuș; *Cornișor*¹²⁷, deal, 1939, Arbore; deal, 1939, Ciudei; *Cornul*, 1488, Cosminul; pădure, 1939, Falcău; deal, sec. XIX, Seletin; pădure, 1912, Straja; deal 1939, Stupca; *Cornet*, țarină, 1785, Securiceni.

u) *Socul*

Groapa cu Soci, 1737, Areni; *Pârăul cu Soci*, 1939, Argeștru; *Socărie*, *Soci*, dealuri, *Soci*, pădure, 1455, Cacica; *Izvorul cu tufe de Soci*, 1724, *Pârăul Socilor*, 1783, Cajvana; *La Soc*, 1778, Câmpulungul Moldovenesc; *Pârăul cu Soci*, 1939, Dorna; *Soci*, deal, țarină, sec. XIX, Deia; pârău, 1939, Putna; pădure, 1913, Vatra Moldoviței; *Dealul Socilor*, 1787, Frumosul; *Izvorul Socilor*, 1725, sec. XIX, Solca; *Dealul Socăriei*, 1939, Pârtești de Sus; *Runcul Soci*, 1922, *La Soci*, țarină, 1939, Putna; *La Soci*, fânațe, 1726, Suceava.

v) *Alunul*

Aluniș, țarină, sec. XIX, Boian; munte, 1755, Dorna; munte, 1939, Fundul Moldovei; deal, 1939, Moldova Sulița; țarină, 1939, Pătrăuții de Sus pe Siret; 1782, Putna; pârău, 1939, Sipotele Sucevii; deal, 1939, Vicovul de Jos; *Podul Alunului*, parte de sat, 1939, Candreni.

2) *Pomi*a) *Mărul, Pădurețul*

La Măr, 1672, Botoșănița pe Siret, 1488, Cosminul; *Poiana Mărului*, 1788, *Rădăcina Mărului*, 1727, Câmpulungul Moldovenesc; *Poiana Mărului*, 1939, Poiana Miculi; 1955, Solca; 1583, 1783, Sucevița; *Pârăul Merilor*, sec. XIX, Corlata; *Mărul*, deal, 1939, Poiana Miculi; *Trei Meri*, pădure, 1955, Mitocul Dragomirnei; *La Mărul Roș*, 1782, Rădăuți.

Piciorul Pădurețului, 1939, Sucevița.

b) *Părul*

La Peri, pârău, 1499, Băișești; deal, sec. XIX, Cosminul; *La Păr*, țarină, 1782, Ocna.

c) *Cireșul*

Cireșenca, 1785, Berhomet pe Siret; *Poiana Cireșei*, sec. XIX, pădure rară, 1939, Bilca; 1785, Vicovul de Sus; *Cireșel*, cătun, 1939, Broscăuții Vechi; *Coasta Cireșului*, pădure, 1939, Deia; *Cireș*, *Cireșul*, țarină, sec. XIX,

¹²⁷ Probabil că toponimicul acesta are o origine metaforică, dealul prezentând forma unui corn.

Dornești; pădure, 1926, Mănăstirea Humorului, poiană, sec. XIX, Vicovul de Sus; *Piciorul Cireșului*, deal, 1939, Negrileasa; *Fântâna la Cireș*, 1783, Răuseni; *Pârăul cu Cireși*, 1783, Romanеști; *Poiana Cireșilor*, 1780, Stupca; *La Trei Cireși*, 1787, Zamostea; *Doi Cireși*, poiană, 1955, Mitocul Drago-mirnei.

d) *Vișinul*

Pârăul Vișinilor, 1808, Bulai; 1783, Suceava; *La Vișini*, loc, 1783, Buninți; țarină, 1939, Sânt Ilie; *Dealul Vișinilor*, 1783, Drăgoiești; *Movila cu Vișini*, 1657, Răpujinet; *Pomețelul cu Vișini*, 1759, Vasilău.

e) *Prunul*

Dealul Prunului, izlaz, 1955, Buninți.

3) *Cereale*

a) *Ovăsul*

Ovăsul, pădure, sec. XIX, Ciumârna; deal, 1939, Sucevița; *Poiana Ovăsului*, 1939, Ciumârna; *Poiana Ovăsul*, 1785, Vatra Moldoviței.

b) *Secara*

Secăriște, țarină, 1939, Botoșana.

4) *Arbuști; erbacee etc.*

a) *Trestia*

Trestianețul, pârău, 1783, Banila Moldovenească; pârău 1783, Bărbești; pârău, 1783, Budeniț; țarină; 1939, Cireș; pârău, 1783, sec. XIX, Costești; 1575, Cuciurul Mare; *Trestie*, pârău, sec. XIX, 1939, Dorna Candrenilor; deal, 1939, Ciudei; pârău, 1788, Liuzii Humorului; tufiș, 1783, Cuciurul Mare; pârău, 1914, Solca; deal, 1939, Pârteștii de Jos; pârău, 1939, Poiana Negri; pârău, 1785, Rușii Moldoviței; țarină, 1939, Valea Sacă; pârău, 1785, Vama; deal, sec. XIX, pârău, 1939, Vatra Moldoviței; *Trestiiș*, 1776, Rădăuți; *Pădurea Trestiiilor*, 1955, Solca; *Dealul Trestiei*, 1955, Liuzii Humorului.

b) *Afinul*

Afiniș, pădure, 1939, Capucâmpului; poiană, sec. XIX, deal, 1939, Deia; poiană, 1785, Mănăstirea Humorului; pârău, 1922, Putna; 1785, Vama; *Afinet*, țarină, deal, 1939, Cărlibaba; *Afini*, țarină, sec. XIX, Stăneștii de Sus pe Ceremuș; *Finiș* (=Afiniș?), pădure, 1939, Bucșoaia; *Afinitul cel Mare*, 1806, Fundul Moldovei.

Afini

c) *Smeura*

Smeura, cătun, 1939, Cireș; *Smeuriș*, pădure, sec. XIX, Toderești.

d) *Mura*

Pârăul Murelor, 1939, Ciocănești; *Piscul Murilor*, 1783, Horodnic.

e) *Călinele*

Călinele, pârău, 1782, țarină, 1939, Cerepcăuți; țarină, 1782, Gavrilești.

f) *Merișorul*

Merișorul, țarină, 1939, Crasna de Sus, Crăсниșoara Nouă.

g) *Coacăza*

Coacăz, pădure, 1939, Cozănești; *Pârăul Coacăzelor*, 1939, Ciocănești; *Dealul Coacăzei*, 1939, Dorna; *Pădurea Coacăzei*, 1939, Gura Negri.

h) *Brusturul*

Brusturi, pădure, 1911, Bilca; țarină, 1939, Voitineli; *Brusturiș*, pădure, 1912, Cuciurul Mare; *Brusturoasa Țiganilor*, deal, 1787, Doroteia; *Brusturoasa*, pădure, poiană, pârău, 1939, Doroteia; pădure, poiană, sec. XIX, Voroneț; *Bâtca Brusturosului*, 1939, Doroteia; *Pârăul Brustur*, 1723, *Pârăul Brusturilor*, 1775, Igești; *Brusturosul*, țarină, 1939, Voroneț.

i) *Rogozul*

Rogoazele, țarină, 1939, Budeniț; *Răgoază*, *Răgoazăle*, pârău, țarină, 1783, 1939, Bosanci; *Rogoz*, pârău, 1939, Breaza; *La Rogoaze*, loc, 1762, Dracineț; *Rogoaze*, pârău, 1724, Tișăuți; *La Răgoază*, țarină, 1955, același sat.

j) *Urzica*

Urzica, loc, 1783, Berchișești; pădure, sec. XIX, cătun, 1939, Geminea; *Urzicăria*, pârău, 1913, Dârmoxa; pârău, 1939, Putna.

l) *Spinul*

Spinăria, cătun, 1939, Capucodrului; *La Spini*, pădure, 1939, Ciocănești; *Valea Spinului*, pădure, 1939, Fundul Moldovei; *La Spini*, pădure, 1939, Ciocănești; *Spini*, țarină, 1820, Mahala; *Valea Spinilor*, râpă, 1939, Vaslăuți.

m) *Trifoiul*

Trifoi, deal, sec. XIX, Cotul Bainschi.

n) *Mătrăguna*

Mătrăguna, pădure, 1955, Solca.

o) *Macrișul*

Macriș, pădure, 1912, Frumosul.

p) *Clocotici*

Tușișurile de Clocotici, 1778, Gropana.

q) *Hameiul*

Hamei, țarină, 1939, Gura Humorului.

r) *Hreanul*

Câmpul Hreanului, 1783, Crinova; țarină, sec. XIX, Dobronăuți.

s) *Hribii*

Poiana Hribilor, 1783, Cuciurul Mare.

t) *Buruieni*

La Buruieni, loc, 1782, Coțmani.

u) *Harbuzul*

Pârăul Harbuzului, 1785, Mihova.

D. *Fauna*

La unele din toponimicele ce urmează este îndoielnic dacă e vorba de un animal sau de un nume de persoană, de exemplu: *Groapa Lupului*, *Crucea Ursului*, *Fânașul Ursului*, *Balta Cucului*. Credem că în astfel de cazuri avem de-a face mai curând cu un nume de persoană decât cu un nume de animal.

I. *Animale domestice*a) *Calul*

Plaiul Cailor, 1939, Argestru; *Vadul Cailor*, 1765, Câmpulungul Moldovenesc; *Măgura Cailor*, pădure, 1939, aceeași localitate; *Arșița Calu*, sec. XIX, Ciumârna; *Calu*, deal, țarină, sec. XIX, 1939, același sat; poiană, 1787, sec. XIX, pădure, 1939, Frumosul; *Pârăul Calului*, 1939, Ciumârna; 1939, Gura Humorului; *Măgura Calului*, 1818, munte, sec. XIX, Dorna Candrenilor; 1755, Dorna; *Pădurea Calului*, 1939, Dorna; *Dealul Cailor*, 1788, sec. XIX, 1939, Fundul Moldovei; *Pârăul Cailor*, 1788, sec. XIX, 1939, același sat; *Pârăul Cailor*, 1939, Pojorâta; *Dealul Calului*, 1785, Vatra Moldoviței.

Pârăul Iepei, Bâtca Iepei, 1926, Negrileasa.

b) *Boul*

Boul, pârâu, 1783, Câmpulungul Moldovenesc; *Măgura Boului*, 1755, Dorna; *Valea Boului*, 1939, Horodnicul de Sus; pădure, 1912, Straja; *Drumul Boului*, 1785, Lucavăț; *Pârăul Boului*, 1785, Rușii pe Boul; *Dealul Boului*, sec. XIX, Straja.

c) *Vaca*

Măgura Vacii, 1924, Brodina; sec. XIX, Putna; 1912, Straja; *Runcul Vacilor*: 1792, Fundul Moldovei; 1785, Muntele Porcescu; *Plaiul Vacilor*, 1939, Negrileasa; *Gura Vacii*, 1783, Podeni.

d) *Oaia*

Valea Oii, 1783, Bilca; *Fântâna Oii*, 1753, Câmpulungul Moldovenesc; *Oița*, poiană, 1697, țarină, 1776, pârâu, pădure, deal, sec. XIX, 1939, Ciocănești; *Piatra Oiții*, 1761, *Bâtca Oiții*, 1793, același sat; *Piciorul Oii*, prelucă, sec. XIX, Poiana Stampi.

e) *Capra*

Dealul Caprii, 1939, Bobești; sec. XIX, Jucica Veche; *Arșița Caprei*, cătun, munte, pădure, sec. XIX, 1937, Câmpulungul Moldovenesc; *Capra*, luncă 1939, Capu-câmpului; poiana, 1787, Capu-codrului; pârâu, 1935, 1939, Ciocănești; deal, 1939, Rusca; *Țarina Caprei*, sec. XIX, Cincău; *Vârful Caprei*, 1935, Ciocănești; *Bâtca Caprei*, 1939, același sat; *Baia Caprei*, 1488, Cosminul; *Piciorul Caprei*, munte, 1939, Fundul Moldovei; *Valea Caprei*, sec. XIX, Jucica Nouă; *Arșița Caprei*, munte, 1955, Molid; *Pârăul Caprei*, 1785, Voroneț.

f) *Țapul, Iedul*

Țapul, munte, 1647, Câmpulungul Rusc; țarină, sec. XIX, munte, pârau, 1935, Cărlibaba; deal, 1783, Drăgoești; deal, 1783, Lucăcești; munte, 1758, Putila.

Iedul, țarină, sec. XIX, munte, pârau, 1939, Cărlibaba.

g) *Porcul*

Piciorul Porcului, poiană, sec. XIX, pădure, 1911, Bilca; poiană, 1911, Frătăuții Noi; pădure, 1922, Putna; deal, 1939, Sucevița; *Runcul Porcului*, 1939, deal, 1955, Molid; *Pârăul Porcului*, 1922, Putna; *Dealul Porcului*, 1785, Vama.

Purcica, pârau, 1912, Stulpicani.

h) *Câncle*

Lunca Câncelui, sec. XIX, Bărbești; 1733, Călineștii pe Ceremuș.

Lunca Cățelei, 1783, Braniștea Putnei.

II. *Animale sălbatice*a) *Zimbru*

Zimbru, pădure, 1939, Poiana Stampii.

b) *Ursul*

Fântâna Ursului (nume de persoană?), 1939, Bainti; *Fânațul Ursului* (nume de persoană?), 1784, Boian; *La Prisaca Ursului*, poiană, 1609, Călinești pe Ceremuș; *Ursul*, pârau, 1935, pădure, 1939, Ciocănești, pădure, sec. XIX, deal, 1939, Ciumârna; pârau, 1955, Cărlibaba; *Poiana Ursului*, 1783, Cuciurul Mare; *Ursărie*, munte, 1939, Dorna; *Vadul Ursului*, 1783, Drăgoești; *Opcina Ursului*, 1788, 1939, Fundul Moldovei; *Vadul Ursului*, 1783, Măzănaiești; *Preluca Ursului* (nume de persoană?), sec. XIX, Poiana Stampii; *Pârăul Urșilor*, 1939, Rusca; *Poiana Ursului*, 1785, Rușii Moldoviței; *Groapa Urșilor*, 1760, Stăneștii pe Ceremuș; *Opcina Ursului*, 1785, Stulpicani; *Poiana Ursului*, sec. XIX, Vatra Moldoviței; *Pârăul Ursului*, 1939, Voitinel.

Ursoaica, țarină, 1939, Bilca; pârau, 1775, sec. XIX, Igești; pârau, pădure, fânațe, sec. XIX, 1939, Ilișești; *Ursoaica*, parte de sat, 1939, Carapciu pe Ceremuș.

Medveja, pârau, pădure, munte, 1939, Sălășeni.

c) *Lupul*

În Dealul Lupului, țarină, 1786; *Unghiu Lupului*, sec. XIX, *Dealul Lupu*, țarină, 1914, 1939, Arbore; *Groapa Lupului*, țarină, 1939, Bahrinești; *Pârăul Lupului*, 1939, Bucșoaia; 1912, Dorna Candrenilor; 1939, Doroteia;

1786, Moiseni; *Târtele Lupului*, deal 1939, Bucșoaia; *Poiana Lupului*, 1787, Capucodrului; *Valea Lupului*, țarină, 1939, Dorna Candrenilor; *Țarina Lupilor*, *Pârăul Lupilor*, *Valea Lupilor*, 1939, Costești; *Pădurea Lupului*, 1939, Doroteia; *Poiana Lupului*, țarină, sec. XIX, 1933, Frasin; pârău, 1939, Gura Humorului; *La Lupărie*, pădure, 1939, Stupca.

Lupoaica, pârău, 1787, Capucodrului.

d) *Bursucul*

Bursuc, *Bursucul*, pârău, sec. XIX, Areni; pârău, 1808, Bulai; pârău, 1931, Vicovul de Jos; *Pârăul Bursucilor*, sec. XIX, Areni; 1808, Bulai; *Bursuci*, pârău, țarină, 1783, sec. XIX, fânațe, sec. XIX, cătun, țarină, deal, vale, 1939, Bosanci; râpi, 1939, Burla; pădure, 1912, Cuciurul Mare; pădure, sec. XIX, Mărăței; *Bursucărie*, țarină, 1939, Coțmani; *La Bursuci* sau *Bursucărie*, 1575, *Pârăul și Fânațele Bursucului*, 1783, Cuciurul Mare; *Cărarea Bursucilor*, 1939, Doroteia; *Pârăul Bursucilor*, 1783, 1939, *Poiana Bursucului*, 1783, Hliboca; *Valea Bursucului*, 1939, Jadova; *Gropile Bursucilor*, 1782, Mămăiești; *Dealul Bursucilor*, 1955, Mărăței, *Valea Bursucului*, 1785, Suhoverca; *Poiana Bursucului*, sec. XIX, Vatra Moldoviței.

e) *Vulpea*

La Hulpărie, deal, 1955, Bunești; *Vulpărie*, râpi, 1939, Calafindești; *Hulpăria*, deal, pădure, sec. XIX, 1939, Frătăuții Noi; *Dealul Vulpilor*, 1783, Ivancăuți; *Hulpării*, pădure, 1939, Ortoaia; *La Vulpi*, pădure, 1939, Stârcea; *Gropile Vulpilor*, 1782, Zadubriuca.

f) *Cerbul*

Râpa Cerbului, 1955, Clit; *Cerbi*, țarină, vale, sec. XIX, Horodnicul de Sus; *Cerbul*, pădure, 1912, Straja; *Poiana Cerbului*, sec. XIX, Stulpicani; 1785, Straja; *Dealul Cerbului*, *Poiana Cerbului*, 1955, Solca.

g) *Ciuta*

Capul Ciuților, 1792, Iacobeni; *Pârăul Ciutăriei*, 1768, Ilișești.

h) *Iepurele*

Poiana Iepurelui, pădure, 1939, Bilca; *Pârăul Iepurelui*, 1783; Cajvana, 1783, Soloneț; *Runcul Iepurelui*, poiană, 1911, Frătăuții Noi; *Movila Iepurelui*, 1783, Gura Humorului.

3) *Paseri*a) *Cocoșul, Găina*

Cocoșul, fânațe, sec. XIX, pârau, 1785, Breaza; deal, 1782, Gavrilești; *Pârăul Cocoșului*, 1825, Câmpulungul Moldovenesc; *Pădurea Cucoșului*, 1939, Coțmani.

Găina, munte, 1938, *Ouăle Găinii*, două stânci pe munte, 1785, Breaza; *Găina*, țarină, munte, 1939, Cârlibaba; munte, sec. XIX, Sipotele Sucevei.

b) *Gâsca, Rața*

Lacul Rațelor, 1771, Bunești.

Valea Gâștii, țarină, 1939, Stăneștii de Sus pe Siret.

c) *Cucul*

Cuc, munte, țarină, 1939, Bainti; *Valea Cucilor*, pârau, 1783, Banila Moldovenească; *Balta Cucului*, pârau, 1939, Bilca; *Valea Cucului*, țarină, *Dealul Cucului*, sec. XIX, Davidești; *Dcalul Cucului*, 1939, Horodnicul de Sus; *Fântâna Cucului*, 1939, Hurjueni; *Pârăul Cucului*, 1788, Pârtești.

d) *Vulturul*

Piciorul Vulturului, deal, 1783, Iacobești; 1788, Pârtești; *Hulturul*, deal, 1939, Gura Negri; *Dealul Vulturului*, 1939, Dorna; 1939, Marginea; 1583, Sucevița; *Hultur*, pârau, 1914, 1955, Solca.

e) *Uliul*

Uliu, pârau, 1931, Horodnicul de Sus.

f) *Soimul*

Socoluț, țarină, sec. XIX, cătun, 1939, Câmpulungul Rusesc; *Socole*, țarină, sec. XIX, Dihteniț.

g) *Cucoarele*

Cucoarăle, munte, fânațe, 1783, 1832, *Zghebul Cucorii*, 1789, Câmpulungul Moldovenesc.

h) *Corbul*

Valea Corbului, loc, 1912, Ciudei; 1939, Crasna de Jos; *Pârăul Corbului*, 1912, Ciudei; 1761, Crasna; 1939, Crasna de Sus; 1939, Putna; *Poiana Corbului*, 1921, Sucevița.

i) *Mierla*

Pârăul Mierloaicii, 1939, Grănicești.

j) *Prepelița*

Movila Prepeliței, 1783, Lucăcești, Drăgoiești.

l) *Pițigoiul*

Pârăul Pițigoilor, 1939, Iablonița.

4) *Diverse vietăți*

Racul: v. Racova, Racovățul.

Peștii: *Parăul cu Pești*, 1939, Neagra Sărului.

Șoarecele: *Pârăul Șoarecului*: 1939, Câmpulungul Rusesc, Dihteniț; 1939, Voievodeasa; *Șoarec*, pârău și pădure, sec. XIX, Marginea; pârău și pădure, 1912, Straja.

Broasca: *Pârăul Broaștei*, 1939, Grănicești; *Broasca*, pădure, 1939, Pojorâta.

Șarpele: *Șerpăria*, pădure, 1939, Sucevița.

Păianjenul, pârău, 1939, Iablonița.

Râma: *Pârăul Râmelor*, 1785, Mănăstirea Humorului.

E. *Diverse*1) *Toponimice care evocă zgomotul unei ape*

La Duruitoare, 1784, Boian; *Duruitoarea*, țarină, 1939, Tereblecea.

Dealul Răsunătoare, 1782, Boianceni; *Răsunătoarea*, râpă, 1939, Frasin; *Dealul Răsunătoare*, 1782, Pohorlăuți.

Sunător, deal, pârău, 1939, Dorna; *Sunătorul*, munte, pârău, 1807; *Sunători*, pârău, sec. XIX, *Sunători*, munte, 1939, Fundul Moldovei; *Sunători*, cătun, pârău, 1939, Rusca; *Pârăul Sanatorilor*, 1939, Rusca; *Senatori*, pârău, deal, 1912, Valea Boului.

Hremetul, pârău, 1939, Brodina.

Sușurac, pârău, 1939, Grănicești.

2) *Toponimice având la bază termeni cu care poporul se adresează celor intimi*

Izvorul Lelii, 1783, *Leli*, pârău, pădure, 1783, Câmpulungul Moldovenesc.

*Mamuca*¹²⁸, pârău, 1783, Capucâmpului; pârău, pădure, 1926, Gura Humorului.

¹²⁸ Iordan, *Nume de locuri*, p. 37, menționează că G. Weigand scoate numele de pârău *Mamul* și diminutivul *Mămuț* din bulg. *mamulja* „a murmura”. Să aibă și *Mămuca* aceeași temă?

Poiana Moșnegilor, 1663, Chilișeni; *Moșneguțul*, pădure, 1939, Mănăstirea Humorului; *Moșneag*, țarină, 1939, Poiana Miculi; *Izvorul Moșului*, 1782, Nepolocăuți; *Fântâna Moșului*, 1782, Nepolocăuți; *Pădurea Moșului*, 1955, Solca; *Măgura Moșului*, 1411, 1783, Vama.

Pârăul Babei, 1939, Burla; 1939, Slătioara; *Pădurea Babei*, 1931, Horodnicul de Jos; *Fântâna Babei*, 1939, Oșehlib; *Pârăul Babii*, 1939, Pojorâta; *Lunca Babei*, sec. XIX, Slobozia Pruncului; *Valea Babii*, 1939, Stăuceni; *Pârăul Babei*, 1785, *Dealul Babei*, 1939, Vicovul de Jos; *Baba*, movilă, 1758, Verbăuți.

Pietrele Muierii, 1783, Botoșana; *Bradul Muierii*, 1491, *Brazii Muicrii*, 1600, *Pietrile Muierilor*, numite *Brazii Muicrii*, 1783, Mănăstirea Humorului; *Piatra Muierilor*, pădure, sec. XIX, *Pietrile Muierilor*, deal, 1939, Marginea; *Pietrile Muierilor*, 1783, Sucevița; *Pietrele Muierilor*, deal, 1955, Solca.

Pietrile Femeii, 1583, Sucevița.

Mireasa, pârău, 1785, *Gura Miresei*, țarină, sec. XIX, Poieni pe Suceava; *Gura Miresii*, țarină, pădure, sec. XIX, Uidești.

Dealul Fetelor, 1783, Răuseni; *Dealul Fetei*, 1785, Vatra Moldoviței. *Glodul Băictului*, pădure, 1921, Sucevița.

Sub Podireul Copiilor, 1785, Vama.

3) *Termeni obsceni*¹²⁹

Căcaci, pârău, 1783, Banila Moldovenească; *Căcăciorul*, pârău, 1787, *Căcăcioaia*, țarină, sec. XIX, Comănești; *Păraiele Căcaci*, 1761, Crasna; *Căcacea*, țarină, 1939, Crasna de Sus; *Căcaci*, pârău, pădure, poiană, 1939, același sat; *Cacaina*, pârău, 1673, Mănăstioara; pârău, 1673, 1783, Siret; pârău, sec. XIX, 1939, Suceava; țarină, 1787, Vășcăuții pe Ceremuș; *Căcăcioasa*, pârău, sec. XVIII, Soloneț; țarină, 1955, Comănești; *Cacea* (= *Căcacea*?), pârău, sec. XIX, Vicovul de Jos.

Cracii la Fata Mare, pârău, 1785, Vicovul de Jos.

Fătăciune, pârău, 1785, Straja; *Poiana Fătăciunii*, sec. XIX, 1939, Vicovul de Sus; 1955, Prisaca Dornei.

Curul Muntelui, deal, 1939, Vatra Moldoviței.

4) *Alte categorii*

Pârăul Hăului, sec. XIX, Pojorâta; *Hăul*, pârău, sec. XIX, Valea Boului.

Poalele Codrului, 1755, Opișeni; *Poalele Pădurii*, 1939, Stupca.

La Zăvoară, 1752, Pojorâta; 1753, Câmpulungul Moldovenesc; *Zăvoarele Todarescului*, 1784, Slătioara.

¹²⁹ Fenomenul e impropriu, pentru că limba nu face discriminări între cuvinte din punctul de vedere estetic sau din considerații impuse de codul bunelor maniere. Este deci un termen convențional.

A N E X A

Explicarea unor apelative, întrebuițate ca toponimice — mai ales după definițiile date în *Acta gran.* și Porucic, *Lex.*

Arșița: „Locul unde s-a desființat pădurea prin ardere” (Porucic, *Lex.*, II, p. 328).

Barc: „Luncă plină de bălți, mlaștini și ape curgătoare”; „luncă băltoasă” (Porucic, *Lex.*, I, p. 36 și 37).

Bâlcă: „Munte mic, în formă de con trunchiat, rotunjit și cu coaste rezezi” (Porucic, *Lex.*, II, p. 468).

Movila Borfoasă: Movilă mare, triunghiulară, (1783, *Acta gran.*, IV, p. 215).

Cetățuia: Veche redută (Blockhaus), peste care au crescut tufișuri (1783, *Acta gran.*, IX, p. 30).

Chicera: „Deal mic stâncos, culme mică, stâncoasă, cu pante rezezi” (Porucic, *Lex.*, II, p. 22). „Munte acoperit cu pădure” (Kisch, *Sieb.*, p. 29).

Ciung, *Ciungitură*, *Laz*: „A ciungi înseamnă a tăia copacul din pădure până aproape de rădăcină, astfel ca rădăcina cu o parte mică din trunchiul copacului rămâne locului. Această parte a copacului se numește: *ciung*. Un loc astfel ciungit se numește: *Ciungitură* și se întrebuițează ca pascătoare. Dacă cu vremea se scoate și rădăcina, atunci locul este *lăzuit* și *lazul* se poate întrebuița pentru cosire” (Ștefanelli, *Doc. Câmp.*, nr. 1, p. 245).

Corhană: „Coastă pripurie și sterilă, pe care cu anevoie o urci, sau o cobori și nici nu se poate face cărare pe ea” (Porucic, *Lex.*, II, p. 470). Coastă sau deal steril, acoperit cu peatră”, (Bocănețu, *Term. agrară*, p. 217). „Râpă sau povârniș tare” (Mătasă, *Câmpul lui Dragoș*, p. 53). „Ruptură a muntelui” — Bergeseinriss — (1783, *Acta gran.*, III, p. 119).

Crivină: „Desiș de mărăcini sau arbori printre ei, pe coturile sau malurile râurilor” (Bocănețu, *Term. agrară*, p. 224). „Loc nisipos, cu vegetație spinoasă, pădurice deasă pe nisip” (Porucic, *Lex.*, II, p. 470).

Curățitură, *Curățita*: Un loc curățit de tufișuri, numit în limba moldovenească *Curățitura*, iar rusește *Terebiș* (1783, *Acta gran.*, VIII, p. 145; X, p. 329; *Curățita*).

Curătura, *Curături*: Un loc unde pădurea s-a tăiat, (curățit) — ausgcrottet — destul de mult (1782, *Acta gran.*, I, p. 90). Teren în pădure pregătit pentru folosire — Nutznießung — (1597, *Acta gran.*, III, p. 144; V, p. 103). „Loc curățit de pădure” (Porucic, *Lex.*, II, p. 329). „Defrișare, acțiunea defrișării. Loc unde se defrișează sau s-a defrișat” (Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, s.v.). „Mulți din lăcuitoarii obișnuiesc de fac *curături* pentru arat și pentru cosit fân, tăind de-a rândul copacii din pădure meree, de o fac câmp”. (Anafora a boierilor țării din 1792, Uricariul, I, p. 348). „Curături ce el le-au curățit din codru întreg”, document din 1617 (Ghibănescu, *Sur.*, XXII, p. 136).

Dumbrava: Pădure rară de stejar (1783, *Acta gran.*, I, p. 248).

Dumbrăvița: Fostă pădure de stejar, adică loc unde a fost pădure de stejar (1783, *Acta gran.*, VIII, p. 1929).

Făgețele: Fagi mici (1783, *Acta gran.*, VIII, p. 218).

Movila găunoasă: Movilă goală, scobită — hohler Hügel — (1783, *Acta gran.*, II, p. 11).

Movilă căzută afund — eingesunkene Movilla — 1782, *Acta gran.*, VIII).

Gorodiște, *Horodiște*: „deal mic, lungăreț. Pochină cu urme de întărituri și șanțuri străvechi și de așezăminte omenești foarte vechi” (Porucic, *Lex.*, II, p. 25).

Greabăn, *Hrehen*: „Spinare îngustă, cu coaste late, dar rezezi”. „Spinare îngustă de deal lung, cu coaste rezezi” — (Porucic, *Lex.*, II, p. 23 și p. 25).

Hârtop, *Vârtop*: „Loc infundat, cu gropi, care împiedică scurgerea apelor” (Porucic, *Lex.*, II, p. 30). Adâncitură — Grube — (1782, *Acta gran.*, X, p. 160). Scufundarea pământului — Erdversinkung — (1782, *Acta gran.*, VI, p. 610). Un loc unde pământul s-a scufundat și face o mare adâncitură — ein Ort wo die Erde eingesunken und eine tiefe Grube macht — (1782, *Acta gran.*, VII, p. 482).

Hnilcț: Un șanț al unei ape puturoase (1783, *Acta gran.*, X, p. 128).

Hlina: Izvorul Hlina, „ce se înțelege pe limba noastră: *Glodoasa*”, document din 1737 (Balan, *Documente bucovinene*, IV, p. 140).

Iezer: Un mic smârc (1782, *Acta gran.*, III, p. 160).

Irugă, *Iurugă*: Iuruga, adică scursura, zapis de vânzare, Câmpulung, 1796, (Ștefanelli, *Doc. Câmp.*, p. 270). „Iurugă, sau mai bine zis irugă, se numesc acele adâncituri verticale în corpul muntelui, care sunt rupte de ploii și pe care ploile se scurg

- la vale, rupând tot mai mult din corpul muntelui" (*Ibidem*, p. 46, n. 2). Ieruga sau pâraiaș adânc (1775, *Acta gran.*, V, p. 57).
- Jidovină**: „Movilă foarte mare, făcută de oameni foarte de demult" (Porucic, *Lex.*, II, p. 26). „Tăietură foarte mare în pământ, presupusă a fi făcută de oameni din vremuri străvechi," „tăietură mare în pământ, ce pare a nu fi naturală" (*Ibidem*, p. 30 și p. 32).
- Lazuri**: Lazuri sau fânațe făcute din pădure distrusă (1783, *Acta gran.*, IX, 101). „Bucată de pământ desțelenită prin defrișare; pământ de curând desțelenit" (Tiktin, *op. cit.*, s.v.).
- Lunca**: Un loc mlăștinos, acoperit cu tufișuri (1783, *Acta gran.*, II, 124 și IX, 66).
- Miezuină, Mejdină, Mezină**: Hotarul între două ogoare (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 607). „Hotar cu șanț ori cu gard (ori răpă etc.). Semn de hotar între două moșii sau regiuni" (Porucic, *Lex.*, II, 318).
- În Muchea Dealului**: Pe spinarea dealului, în mijlocul dealului (1783, *Acta gran.*, I, 272 și III, 41).
- Obcina, Opcina**: Opține „sunt vârfurile care despart obârșiile apelor curgătoare" (*Uricariul*, I, 391). „Culmea care leagă două vârfuri de munte, cumpăna apelor" (*Doc. Șt.*, II, 600). Un deal care se lasă în jos între două văi — eine zwischen zwei Thälern herabkommende Anhöhe — (1783, *Acta gran.*, III, 195). Deal în formă de întăritură (1783, *Acta gran.*, IV, 110). Opcina sau spinarea pădurii de mesteceni (1783, *Acta gran.*, III, 118).
- Obrejie, Obreja**: „Muche de deal," „o multe de deal unde se întâlnește un podiș cu o coastă sau costișă" (Bogdan, *Doc. Șt.*, I, 337, n. 4). Cf. un document de la Ștefăniță vodă din 1518: „Iar hotarul acestei prisăci... începând din pisc și din obreja polenii, apoi pe obrejie împrejurul polenii..." (Costăchescu, *Doc. Șt.*, 78).
- Odaia**: Adăpost pentru vite (1783, *Acta gran.*, IV, 346). Odaia sau târlă de vite (zapis de vânzare, 1807, la Ștefanelli, *Doc. Câmp.*, 335). „Stâni cu oi și odăi cu vaci" (carte domnească de la Gr. Ghica, din 1730, Ghibănescu, *Isp.*, IV, 2, 108). „Loc de câmp sau de pădure, unde se adăpostesc vitele sau oile și unde îngrijitorii lor cu toate cele trebuincioase pentru menajul lor" (I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, s.v.).
- Pârjolita, Pârlita, Pârlitura**: „Loc de sub pădure, distrusă prin ardere" (Porucic, *Lex.*, II, 330).
- Plai**: Potecă — Fusssteig — (1783, *Acta gran.*, IX, 168).
- Pe Podul Dealului**: Pe spinarea dealului — auf dem Rücken des Berges — (1749, *Acta gran.*, VI, 634).
- Podirei**: Șes pe un dâmb de munte (Ștefanelli, *Doc. Câmp.*, 14).
- Prelucă**: Poiană (Porucic, *Lex.*, II, 331). Loc de pășune sau fân, situat între păduri. (Bocănețu, *Term. agrară*, 260). Mic fânaț în pădure (Kisch Sieb.).
- Prihod**: „Locurile unde pasc vitele în drum spre adăpost sau sat. Drumul vitelor spre adăpost sau spre mas (stână). Picior alungit de deal sau de munte, cu pantă lină, pe care coboară vitele și oile la adăpost sau coboară de la munte toamna" (Porucic, *Lex.*, II, 476).
- Prihodiște**: Cărare, potecă, drum prin pădure la deal (Bogdan, *Doc. Șt.*, I, 489, n. 1).
- Prislop**: Joncțiuni ale munților — Zusammenfügungen der Berge — (1783, *Acta gran.*, V, 14)4. „Umăr mare de deal sau de munte, care este ceva mai jos ca dealul sau muntele însuși" (Porucic, *Lex.*, II, 476). Wickenhauser, *Mold. und Russ Kimp.*, 63, traduce termenul prin Rainpfahl „stâlp de hotar".
- Fântâna Putredă**: Teren fără fund, în care se cufundă oameni și vite (1782, *Acta gran.*, VIII, 373).
- Puț**: O fântână căptușită sau zidită cu pietre (1782, *Acta gran.*, I, 100 și II, 56).
- Dealul Răsunătoare**: Dealul Ecoului (1782, *Acta gran.*, I, 185).
- Săcătură**: Tăietură, pădure tăiată, ciungită ca să se usuce și locul să poată fi transformat în fânaț (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 609).
- Săliște**: Locul unui sat distrus și părăsit (*Acta gran.*, II, 25 și 29). Loc unde a fost altă dată un sat (Iordan, *Nume de locuri*, 216).
- Scursura**: Șanț de scurgere a apei, șanț mlăștinos de scurgere a apei (1782, *Acta gran.*, IX, 103 și I, 52).
- Săhlă, Sihlă**: „Pădure deasă și întinsă pe munți sau dealuri" (Porucic, *Lex.*, II, 331). Pădure de coniferi, tânără și deasă; desiș de pădure Tiktin, *op. cit.*, s.v.).
- Schelh**: „Pădure de lăstăriș, crescută în locul unei păduri tăiate în crâng" (Porucic, *Lex.*, II, 125).

- Smidă:** Un loc unde se găsește multă căzătură de pădure și copaci putregăiți. În astfel de smizi crește la munte mai ales smeura (Ștefanelli, *Doc. Cămp.*, 4, n. 1). „Pădure deasă și tânără, crescută în locul unei păduri arse. Luminiș. Pădure de tufișuri. Hățiș tânăr. Pădurice într-o depresiune. Pădure cu mulți copaci căzuți, încât nu poți pătrunde prin ea”. (Porucic, *Lex.*, III, 125). Pădure de coniferi arsă, care dă iarăși în muguri” (Kisch, *Sieb.*, 99).
- Staniște:** „Locul unde dorm vitele noaptea. Popas de vite la amezii” (Porucic, *Lex.*, II, 322).
- Suha, Saca:** Pârăul sec, pârău sec care însă are apă (1783, *Acta gran.*, V, 74 și I, 185).
- Șteaza:** Piuă mai mică (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 609).
- Tihăraie:** Loc sălbatec, unde trăiesc tot felul de dihânii (Bocănețu, *Term. agrară*, 246). Răpă (Porucic, *Lex.*, II, 33). Loc ascuns, primejdios, rău. (Sabin Opreanu, *Contribuții la toponimia din ținutul Săcelelor*, 35). Văgăună, defileu (Kisch, *Sieb.*, 40).
- Topliță:** Apă caldă (1775, *Acta gran.*, IV, 832). Izvor de apă caldă care nu îngheață iarna (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 604). „Ape mocirloase, care nu îngheață nici iarna. Izvor, cu debit intermitent, care iese în mijlocul unei mlaștini” (Porucic, *Lex.*, III, 127).
- Troian:** „Șanț, întăritură (1782, *Acta gran.*, V, 257). „Valuri de pământ făcute de oameni din vremuri preistorice”. (Porucic, *Lex.*, II, 27).
- În zarea dealului:** La marginea dealului, care devine tot mai neted (1783, *Acta gran.*, III, 41). „Culmea dealului, orizont” (Porucic, *Lex.*, III, 129). „Zare sau vârf, văzute de la distanță. Linia orizontului. Regiune îndepărtată, văzută de pe vârful unui deal sau munte”. (Porucic, *Lex.*, II, 22).
- Zamca:** Întăritură veche (1783, *Acta gran.*, IV, 214).
- Zănoagă:** „Hârtop mare într-o regiune cu relief muntos, vale rotundă” (Porucic, *Lex.*, IV, 315).
- Zăpodie:** O față întinsă pe deal mare sau mic (*Uricariul*, I, 391). Un loc plan, situat pe un deal sau un munte (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 607). Coastă de deal care vine după un loc plan, platou format tot în coasta dealului (Costăchescu, *Doc.*, I, 172, n. 3). Termenele din documentul dat de Ștefan cel Mare la 1488 pentru mănăstirea Putna e tradus de Wickenhauser prin *ein kleiner Absturz* „o mică prăpastie”, (Wickenhauser, *Wor.* — Putna, 167), iar în *Acta gran.* prin „Precipiz”. O depresiune mai mică (Petrovici, *Toponimie ungurească*, 114). „Vale scurtă, cu coaste line, așezate mai sus de talvegul văii principale, cu sau fără obârșie” (Porucic, *Lex.*, II, 31). Zăpodii: șesuri mici și mănoase, puțin scufundate față de vecinătate; o față întinsă de deal mare sau mic (Bocănețu, *Term. agrară*, 218 și 268).

Zusammenfassung

Eine bisher in Handschrift aufbewahrte und jetzt zum ersten Mal veröffentlichte Fortsetzung der wissenschaftlich sehr bedeutenden Studie, die sich diesem Problem widmet.

CÂNTECUL LIRIC DIN ZONA RĂDĂUȚILOR

VASILE I. SCHIPOR

Motto: „Cine m-aude cântând/ Zice că n-am
nici un gând. / Da'eu atâtea gânduri am, / Câte zile-s
într-un an; / Ș-atâtea gânduri m-apasă, / Câte cuie-s
într-o casă; / Ș-atâtea gânduri le duc, / Câte frunze-s
într-un nuc!”¹

Folclorul literar cules din această zonă etnografică a spațiului etno-cultural românesc este masiv. O parte a fost valorificat în diverse lucrări, unele de referință în folcloristica românească. În cei peste o sută de ani de culegere și cercetare, de la I. G. Sbiera și S. Fl. Marian, Al. Voevidca și M. Friedwagner până în contemporaneitate, numeroși cercetători au relevat caracterul arhaic, bogăția, vigoarea și prospețimea liricii populare de aici. Având la bază lectura și interpretarea textului folcloric reprezentativ, cules aici în ultimele decenii, urmărim, din perspectiva poeticii folclorice, arhitectura deosebit de complexă a liricii populare rădăuțene — ca, de altfel, a liricii populare, în genere —, în ciuda aparenței sale de simplitate, caracterul arhaic, deosebita expresivitate și intensitatea trăirii pe care o comunică. În acest context, cercetăm: *I. Formele de repetiție; II. Formele de contrast; III. Tropii.*

I. 1. Acumularea (conglobația, enumerația) este folosită pentru enunțarea succesivă a părților componente ale unui întreg: „...ziua bună să-mi ieu, / De la frunza de pe brazi, / De la iubiții mei frați; / De la flori de busuioc, / De la feciorii din joc; / De la flori din grădiniță, / De la mândra din uliță”². Acumularea apare în combinație cu anafora, asonanța și paralelismul și chiar cu alte figuri de stil, în cazul de față sinecdoca surprinzând prin expresivitatea imaginii și intensitatea trăirii. La fel de convingător, pentru frumusețea discursului liric și dramatismul confesiunii, este și fragmentul următor: „Bate vântul și iar vântul / De se clatină pământul, / Da cum nu s-a clatina, / Că eu n-am pe nimenea; / N-am nici mamă, n-am nici tată, / Parcă-s făcută din piatră; / N-am nici frați, n-am nici surori, / Parcă-s făcută din flori”³.

I.2. Aliterația constă în repetarea unei consoane sau a unui grup de consoane la începutul sau în interiorul cuvintelor dintr-o frază ori dintr-un

¹ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *Folclor din ținutul Rădăuților*, Suceava, 1969, p. 19.

² *Ibidem*, p. 119.

³ *Ibidem*, p. 109.

vers, în intenții stilistice, pentru efectul muzical: „Codre, codre, dragul meu, / Parcă ți-aș fi spus-o eu, / Să frământă frunza mereu. / Că din frunzișul fremătos / Povestești așa frumos”⁴. „Creșteți flori și înfloriți, / Că mie nu-mi trebuiri, / Creșteți flori cât gardurile, / Să vă bată vânturile, / Ca pe mine gândurile”⁵. Aliterația e uneori onomatopeică: „...aud mierlele cântând / Și pe badea fluierând”⁶.

I.3. Anafora. Prin repetarea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte la începutul mai multor segmente ale unei fraze se obține o întărire a ideii poetice sau o simetrie formală: „...de când nu te-am văzut / Multă vreme a trecut / Și de când nu te-am călcat, / Multă vreme am imblat”⁷; „Inimă, de ce nu mori / De necaz de-atâtea ori? / Inimă, de ce nu zaci / De necazul care-l tragi?”⁸. Cuvintele repetate pot avea valori gramaticale diferite. Anafora apare în arhitectura cântecului liric rădăuțean și în combinație cu epifora: „Pădurice, deasă ești, / Mândruță, departe ești, / Pădure, de te-aș tăia, / Mândruță, de te-aș vedea, / Pădure, de te-aș aprinde, / Mândruță, de te-aș cuprinde”⁹ sau cu paralelismul enumerativ, explicativ, analogic și sinonimic: „Când eram în vremea mea, / Nici scripcă nu-mi trebuia, / Scripcă era gura mea. / Scripca sun-a lemn de fag, / Gura mea cânta cu drag; / Scripca sun-a lemn de soc, / Gura mea cânta frumos”¹⁰.

I.4. Anadiploza. Prin această figură de stil, se reia la începutul unei propoziții ultimul cuvânt/grup de cuvinte din propoziția precedentă în scopul accentuării unei idei: „Foaie verde, foaie seacă, / În pădure-i promoroacă / Toate crengile se pleacă. / Și se pleacă la pământ, / Și mă-ntreabă de ce plâng, / De ce plâng, de ce jelesc, / De-al cui dor mă prăpădesc”¹¹. Anadiploza se realizează prin repetarea unor cuvinte cu valori gramaticale diferite: „Florică cu trei foi, / Dragu mi-i cioban la oi, / Să cânt doina din cimpoi, / Din cimpoi, din frunzuliță...”¹²; „Toată lumea noaptea doarme, / Doarme, doarme lumea-ntreagă, / Doarme pasărea pe creangă / Și furnica pe carare, / Doarme și apa pe vale”¹³; „Bade, prea puțin îmi pasă / Că tot spui că nu-s frumoasă. / Nu-s frumoasă la obraz, / De tânăr-am tras necaz”¹⁴. Anadiploza apare și ea în combinație cu alte figuri de stil. Dintre acestea, menționăm epanalepsa, specie de repetiție lipsită de simetrie, ilustrată de penultimul exemplu.

I.5. Antanacloza, bazată pe omonimie, constă în repetarea unui cuvânt cu sensuri diferite, grație contextului: „Cine merge-n altă țară / Se duce și vine iară; / Cine merge-n ceea lume, / De-acolo nimeni nu vine”¹⁵.

⁴ *Ibidem*, p. 45.

⁵ Florin Bucescu, Silvia Ciubotaru, Viorel Bârleanu, *Bătrâneasca, Doine, bocete, cântece și jocuri din ținutul Rădăuților*, „Caietele Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei”, vol. I, Iași, 1979, p. 209.

⁶ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 45.

⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁹ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 158.

¹⁰ *Ibidem*, p. 218.

¹¹ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 20.

¹² *Ibidem*, p. 86.

¹³ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 149.

¹⁴ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 91.

¹⁵ *Ibidem*, p. 117.

I.6. Antimetabola (antimetateza, antimetalepsa), prin repetarea unei sintagme, propoziții, fraze cu inversarea ordinii cuvintelor și cu modificări de funcție gramaticală și de sens, este folosită pentru sporirea expresivității ori ca amuzament: „Ce mi-i drag nu mi-i urât, / Fie cât de ocărât; / Ce mi-i urât nu mi-i drag, / Fie cât de lăudat”¹⁶; „...acolo unde mergi tu, / În pomăt is numai nuci / Și în nuci, cuiburi de cucii. / Cucii ție ț-o cânta...”¹⁷; „Hai la joc picioare moi, / Voi cu mine, eu cu voi...”¹⁸.

I.7. Epanadiploza. Prin repetarea aceluiași cuvânt și la începutul și la sfârșitul unui vers/unei unități sintactice, discursul liric dobândește echilibru iar ideea poetică / sentimentul dominant capătă relief prin potențare: „Pădure, verde pădure, / Frumos cântă cucu-n tine...”¹⁹; „Jelui-m-aș, jelui, / N-are cine ma credi...”²⁰; „Vină, vină, bade, vină, / Pe carare prin grădină”²¹. Forța expresivă a epanadiplozei sporește prin asociere cu anafora: „Jale-i, doamne, cui i-i jale, / Jale-i inimioarei mele, / Jale-i, doamne, și i-i greu, / Jale-i la tot neamul meu”²².

I.8. Epanoda este un tip interesant de repetiție în cântecul liric din ținutul Rădăuților. Dacă în alte zone folclorice, de exemplu Gorj, epanoda apare în toată desfășurarea sa, revenind cu explicații detaliate asupra fiecărui termen al unei enumerări ori al unui enunț²³, aici se revine asupra unui singur termen, dar în lungi pasaje, impresionante atât prin arhitectura discursului cât și prin intensitatea trăirii: „Mărg pe drum lumea ma-n-treabă / De ce-s tânără și slabă? / Eu li spun di ce-am slăbit, / Că prea bine am trait. / Inima și suflitălu / Mi l-o mâncat barbațalu; / Sângili și măduva / Mi le-o baut soacră-mea / Și carnea ce mi-o ramas, / De-atâta necaz o ars”²⁴; „— Lele de la Valea Sacă, / La ce porți camașă neagră? — Las's-o port c-așa mi-i dragă. / Nu-i neagră că nu-i spalăta, / Da-i neagră că-s suparată. / Nu-i neagră că nu-i albită, / Da-i neagră că-s încărbită”²⁵.

I.9. Epifora (epistrofa, conversia) este o specie a repetiției cu o frecvență mai mare în cântecele de leagăn. În celelalte cântece lirice apare sporadic. Opusă anaforei, ea constă în repetarea unui cuvânt / grup de cuvinte la sfârșitul unor propoziții, fraze/versuri, cu aceleași intenții stilistice: „Nani, nani, pușor, / Hai cu mama să te-adorm / Nana, nana, pușor, / Cum să fac ca să te-adorm”²⁶; „Nani, nani, puiu mami, / Haida nani, puiu mami...”²⁷; „...aici în pomătul tău, / N-am venit de capul meu, / M-o trimăs un pui de-al tău / Să cânt în pomătul tău”²⁸.

¹⁶ *Ibidem*, p. 32.

¹⁷ Florin Buceșcu și colab., *op. cit.*, p. 263.

¹⁸ *Ibidem*, p. 242.

¹⁹ *Ibidem*, p. 158.

²⁰ *Ibidem*, p. 202.

²¹ *Ibidem*, p. 156.

²² *Ibidem*, p. 202.

²³ *Cu cât cânt, atâtă sunt*. Antologie a poeziei populare. Ediție îngrijită, cu o prefață de Ovidiu Papadima, București, Editura Minerva, 1987, p. 178.

²⁴ V. Adăscăliței. I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 104.

²⁵ Florin Buceșcu și colab., *op. cit.*, p. 215.

²⁶ *Ibidem*, p. 130.

²⁷ *Ibidem*, p. 136.

²⁸ *Ibidem*, p. 159.

I.10. Paralelismul. După cum se cunoaște, paralelismul este un procedeu compozițional frecvent în poezia populară, prin care se organizează simetric două șiruri de figuri comparabile prin asemănare ori contrast. Ne vom referi la câteva forme ale paralelismului întâlnite în construcția cântecului liric din zona investigată.

I.10.a. Paralelismul analogic se întâlnește frecvent și aici, ca urmare firească a modalităților de exprimare: „Înlănțuirea ideii poetice în două versuri consecutive e atât de frecventă, încât se înfățișează ca un procedeu poetic obișnuit, chiar banal. Abia când ideea poetică se amplifică la dimensiunea mai multor versuri, enumerarea captivează prin incisivitatea delimitărilor”²⁹. Următorul fragment excerptat este ilustrativ: „Tot ma-ntreabă sfântul soare, / De ce nu-s eu răzătoare? / Da răzătoare cum oi fi, / Ce-am pierdut n-oi mai găsi. / N-am pierdut un fir de iarbă, / Da am pierdut un om de treabă. / N-am pierdut un fir de linte, / Da am pierdut un om cuminte. / N-am pierdut un fir de bob, / Da am pierdut un om frumos”³⁰.

I.10.b. Paralelismul explicativ apare în strânsă simbioză cu anafora. Uneori versurile explicative se înmulțesc într-o orchestrație mai bogată: „Ardă-l focu maritat, / Că iute m-am saturat / De soacră și de barbat. / Barbatu-i rău și mă bate, / Soacra-i dracu jumătate, / Fiindcă șade, nu mă scoate”³¹; „...eu n-am pe nimenea; / N-am nici mamă, n-am nici tată, / ... / N-am nici mamă să mă vadă, / Nici bărbat ca să mă creadă; / N-am nici mamă să mă crească, / Nici bărbat să mă iubească. / Mama stă sub iarbă verde / Și pe mine nu mă vede; / Tata stă sub pământ greu / Nu vede cum traiesc eu”³². Unele forme ale paralelismului se apropie de repetiția paralelistică: „Hai, mândruțo, să fugim / Pe dinjos de cimitir, / Să fugim la munții mari, / Că acolo-s popi talhari / Și cunună fără bani; / Că acolo-s popi veniți, / Cunună pe sub molizi; / Că la munte pe sub brazi / Se cunună ne-ntrebați; / La munte pe sub molizi / Se cunună cei fugiți”³³.

I.10.c. Paralelismul sinonimic, deși apare rar în poezia populară și, cu puține excepții, redus la două versuri consecutive, în cântecele lirice este mai frecvent în Moldova și Muntenia. Și în acest caz, unele forme se apropie de repetiția paralelistică, procedeu compozițional frecvent în lirism. În asemenea cazuri, „întregul cântec poate fi alcătuit numai din versuri repetate, pentru că, prin atare repetare nuanțată, ideea poetică este pe deplin rotunjită, iar construcția de o simetrie perfectă, cu imaginile orânduite... ca într-o horă a cuvintelor”³⁴. Exemplul ce urmează, variantă a unui motiv cu circulație pe întreg spațiul românesc, este antologic: „Cine m-aude cântând / Zice că n-am nici un gând, / Da' eu atâtea gânduri am, / Câte zile-s într-un an; / Ș-atâtea gânduri m-apasă, / Câte cuie-s într-o casă; / Ș-atâtea gânduri le duc, / Câte frunze-s într-un nuc”³⁵.

²⁹ Ovidiu Bârlea, *Poetică folclorică*, București, Editura Univers, 1979, p. 200.

³⁰ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 213.

³¹ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 94.

³² *Ibidem*, p. 109–110.

³³ *Ibidem*, p. 47.

³⁴ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 226–227.

³⁵ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 19.

I.11. Refrenul este o formă poetico-muzicală foarte veche, legată în creația folclorică întotdeauna de melodie, care îi determină atât dimensiunile cât și locul în care se repetă cu regularitate. Refrenul din cântecele propriu-zise completează conținutul acestora prin detalii semnificative. Încărcat de o stare emoțională, el contribuie la potențarea expresivității. În zona aceasta, este frecvent mai ales în cântecele de leagăn, de nuntă și în bocete, având deci caracter onomatopeic.

I.12. Rima. Problema rimei, ca element esențial al poeticului, cum s-a mai observat, e în legătură cu modul de lectură și de analiză a textului folcloric. Suntem, în acest domeniu, beneficiarii unor lucrări de referință³⁶. Interesante sunt, de asemenea, încercările de extindere a cercetării la ansamblul structurilor prozodice ale poeziei populare, în lumina cercetărilor moderne consacrate investigării fenomenelor de repetiție, care urmăresc detectarea unor tipuri foarte ascunse, dar foarte profunde, de repetiții. Rezultatele obținute evidențiază faptul că poezia populară își dezvăluie astfel o arhitectură deosebit de complexă, în ciuda aparenței de simplitate pe care o prezintă de cele mai multe ori³⁷.

În cântecul liric din zona Rădăuților, din punct de vedere morfologic, rimele lexicale coexistă cu cele gramaticale și lexico-gramaticale. După adâncimea armoniei, frecvente sunt rimele sărace, iar în ceea ce privește precizia armoniei, rimele asonante se asociază cu cele propriu-zise. În funcție de accent, predomină rimele simple (masculine + feminine), cele complexe fiind mai rare. Clasificarea semantică evidențiază preferința pentru rima aproximativă. Rima interioară este prezentă în câteva pasaje de mare frumusețe melodică: „Vină, curcă, de mi-l culcă, / Și tu, pește, de mi-l crește”³⁸; „Să te faci, grăule, faci, / Ca iarba din codri fagi”³⁹; „Ceru-i mare, stele-s multe / Și mai mari și mai mărunte, / Dar ca luna, nu-i nici una”⁴⁰; „Eu peste munți oi pune punți / Și peste vamnă, pod de-aramă / Și tot oi veni la mamă”⁴¹.

Originalitatea rimei, gradul ei de bogăție sunt în legătură strânsă cu procedeul de îmbinare a monotoniei cu spargerea monotoniei, procedeu extrem de expresiv, care evidențiază rolul cuvintelor rimă de purtătoare ale celei mai intense imagini poetice. Astfel se realizează trecerea de la o stare de pasivitate lirică la una plină de zbucium: „...răsădea mac în prag, / Că eu mult nu vi-l calc. / Macu-a crește ș-a-n flori, / Eu la voi n-oi mai veni, / Macu-a crește și ș-a coace, / Eu la voi nu m-oi întoarce, / Și macu ș-a scutura, / Eu pe tine te-oi uita”⁴²; „M-aș duce cu badea-n lume, / Mă tem că ne-or pune nume, / Lui grâu și mie cărbune. / M-aș duce cu badea-n țară, / Mă tem că ne-or pune iară, / Lui grâu și mie secară”⁴³.

³⁶ N. Constantinescu, *Rima în poezia populară*, București, Editura Minerva, 1973; Mihai Bordeianu, *Versificația românească*, Iași, Editura Junimea, 1974.

³⁷ Solomon Marcus (sub redacția), *Semiotica folclorului. Abordare lingvistico-matematică*, București, Editura Academiei, 1975, p. 9–18.

³⁸ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 13 l.

³⁹ *Ibidem*, p. 160.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 153.

⁴¹ *Ibidem*, p. 186.

⁴² Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 167.

⁴³ *Ibidem*, p. 168.

În toate aceste cazuri, rimele „exacte” marchează centrele tonale de referință pentru cromatica subtilă a „glisando”-urilor pe asonanțe⁴⁴, contribuind la împlinirea artistică a unor mici capodopere de muzicalitate și puritate a sentimentului: „Munte, munte, piatră seacă, / Lasă voinicii să treacă, / Să treacă la ciobănie, / Să scape de catanie. / Catania-i jug de-aramă, / Trag voinicii fără samă, / Catania-i jug de fier, / Trag voinicii până mor”⁴⁵; „Floriceică galbenă, / Vină de mă leagănă. / Și mă leagănă frumos, / Ca s-adorm cu fața-n jos, / Mama mea, cân m-o facut, / O plouat ș-o batut vânt, / Și m-o dus la botezat, / Popa era suparat / ... Dumnezeu era culcat, / Cu capu pe manastire / De mine n-avea de știre...”⁴⁶.

II. Formele de contrast. În poezia folclorică, alături de repetiție, un loc important îl ocupă contrastul. „Contribuția acestora — afirmă Ovidiu Bârlea — e atât de covârșitoare, încât folclorul ar putea fi definit pe scurt ca poezia contrastelor și repetițiilor de felurite forme. Trăsătura e fără îndoielă, arhaică, cercetătorul aflându-se încă o dată în fața unor procedee poetice străvechi, confecționate de o viziune primară”⁴⁷. Și în lirica rădăuțeană este pronunțată preferința creatorilor populari pentru o mare varietate de forme ale contrastului. Ne referim, în cele ce urmează, la două dintre acestea.

II.1. Singularizarca e una din formele frecvente ale contrastului, izvrând din nevoia unei expresivități accentuate prin exagerare poetică: „Toată lumea șede-n sat, / Numai eu pi-un vârf înalt; / Toată lumea șede-n țară / Numai eu pe opcinioară / Și mânânc pâine amară”⁴⁸; „Când s-o împărțit norocu, / Eu eram la strâns pologu / Și nu știu cum s-o-mpărțât / Că puțin ni s-o vinit, / Că la toți le-o dat cu caru / Numai mie cu paharu”⁴⁹; „Cât îi muntele de nalt / Tot omătu s-o luat, / Numa pe inima mea / Ce s-o pus nuse mai ia”⁵⁰; „La grădina-mpărătească / Stau florile să-nflorească, / Numai floarea soarelui / Șede-n poarta raiului...”⁵¹.

II.2. Imaginca binară contrastantă este construită pe două aspecte opuse ale realității, desemnând însușirile contrare. Ea se evidențiază ca „sinteză poetică de grad maxim”, o formulă comodă pentru a plasticiza realitatea⁵². Strălucirea plastică a exprimării poetice este rodul unui joc semantic realizat prin funcțiile procedurii. Lista aspectelor contrastante în cântecul liric cercetat este amplă: *alb — negru* (și aici ocupă un loc central, având numeroase funcții semantice), *bogat — sărac, tânăr — bătrân, fată — nevastă, urât — frumos, urât — drag, verde — uscat, mare — mic, larg — strâmt, dulce — amar, râde — plânge, dor — jale, rău — bine / rău — bun, iarnă — vară, zi — noapte, cer — pământ, departe — aproape, sus — jos, deal — vale, sat — țară/lume, casă/sat — străinătate, demnitate — umilință, om — codru, caducitate — perenitate* etc.

⁴⁴ Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 89.

⁴⁵ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 193.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 222.

⁴⁷ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 136.

⁴⁸ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 83–84.

⁵⁰ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 200.

⁵¹ *Ibidem*, p. 226.

⁵² Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 154.

În *Trilogia culturii*, Lucian Blaga prezenta opoziția *deal* — *vale* ca o caracteristică a spațiului ondulat, „spațiu mioritic”, care ar fi specific culturii populare românești și ar prezida și la prefigurarea altor domenii, cum ar fi forma satelor și ritmul versului popular⁵³. Oricum, asemenea opoziții sunt „rodul viziunii populare arhaice despre lume”, înscriindu-se „ca un mod mai sintetic de a percepe realitatea și de a fixa poeticeste prin atari coordonate contrastante, mai incisive în sondarea realității și mai plastice pentru a o sugera în notele ei definitorii”⁵⁴.

III. Tropii. Simplitatea poeziei populare face ca tropii să aibă o frecvență scăzută, aspect pe care cercetările l-au pus pe seama sincerității creatorului folcloric, grăbit a ajunge la imaginea pe care vrea s-o exprime. Cântecul liric din zona rădăuțeană prezintă câteva centre de poeticitate care își dezvăluie rolul stilistic în actul intim al receptării.

III.1. Epitetul nu se bucură de o mare frecvență și „nu depășește un anumit grad de stereotipie”⁵⁵. În funcție de categoriile estetice, predomină epitetul ornant, impunându-se, cel mai adesea, ca epitet stereotip, constant, obișnuit și tradițional. Nu lipsesc epitetul apreciativ, epitetul moral, epitetul depreciativ și, chiar, cel encomiastic. Un loc aparte îl ocupă epitetul metaforic, ca prim pas spre comparația metaforică, preferat în câteva texte antologice. Cumulul de epitete este o raritate. Reproducem, fragmentar, unul din textele în care l-am întâlnit, pentru fiorul liric pe care îl comunică: „Vai de tinerețea mea, / Rău îmi pare de pe ea, / ... Mărg pe drum, lumea mă-ntreabă / Ce-am slăbit așa degrabă? / D-apoi eu ce să le spun? / Spun că-s pornită la drum / Și le spun de ce-am slăbit / Că-s aproape de mormânt. / Cătinel și cătinel, / Am să trec cu dor prin el, / Cu dor și cu supărare, / C-așa trece fiecare”⁵⁶. În funcție de poziția față de substantivul/verbul determinat, predomină epitetul postpus, cazurile de antepunere fiind rare. După abaterea de la norma lingvistică, frecvente sunt epitetele non-trop. Epitetul-trop strălucește în câteva cazuri, în versuri memorabile: „fântână cu jele”, „mare lege”, „nour greu”, „inimă de piatră”, „pod de-aramă”, „jug de-aramă”, „jug de fier”, „bujor frumos de rană”, „blestem mare de foc”, „blestem mare de pară”.

III.2. Comparația (paradigma), ca formă elementară a imaginației vizuale, familiară folclorului, mai frecventă decât metafora, este — cum s-a mai observat⁵⁷ — strâns legată de sfera realității imediate, fapt ce îi conferă prospețime și vigoare. Din punct de vedere funcțional și structural, frecvența este comparația simplă, cu funcție estetică de a plasticiza o imagine. Nu lipsesc comparația sinecdotică, metalogică și metaforică, deși rare, contribuind considerabil la realizarea frumuseții discursului. Transcriem câteva fragmente cu exemple reprezentative: „Ochii bădiței mi-s dragi / Că-s frumoși ca și doi fragi, / Și-s negri ca două mure / Crescute vara-n pădure”⁵⁸; „Subțirică-s ca iarba, / Scuturată-s ca frunza, / De când mă duc

⁵³ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1944, p. 68.

⁵⁴ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 184.

⁵⁵ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. XLIII.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 223–224.

⁵⁷ *Ibidem*, p. XLII seq.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 151.

pi carari / Scuturată-s ca și-o floari”⁵⁹; „Rămâi, mamă, sanatoasă / Dacă n-ai fost bucuroasă / Să mă vezi umblând prin casă / Ca o garoafă frumoasă! / Rămâi, tată, sănătos / Dacă n-ai fost bucuros / Să mă vezi umblând pe jos / Ca pe-un trandafir frumos!”⁶⁰; „Dorul de la pieptul meu / Îi ca pomântu de greu”⁶¹. Termenii de referință sunt diverși, majoritatea din universul domestic și campestru, unii, locuri comune în folclor. Legătura dintre cei doi termeni se realizează, mai ales, prin particula *ca*: „Are-o casă ca o carte / Și-o livadă cât un munte”⁶²; „...sunt aproape de necaz / Ca năframa de obraz, / Și-s aproape de urât / Ca piciorul de pământ”⁶³; „Așa-i viața omului / Ca și roua câmpului. / Dimineața roua pică / Peste zi nu e nimică”⁶⁴; „Omul strânge ca furnica, / Când moare nu ia nimică”⁶⁵; „Fața-i albă ca paharu, / Gura-i dulce ca zaharu...”⁶⁶.

III.3. *Catahreza. Metafora și exprimarea metaforică. Simbolul*

III.3.a. *Catahreza*, prin extinderea semnificației unui cuvânt dincolo de sensul său propriu, se apropie de metaforă. Este reprezentată în câteva cântece lirice din această zonă, marcând o etapă din procesul exprimării figurative: „Maică, măicuța mea (ri), / Mai bine m-ai îngropa (ri), / La umbră de dumbravă / Să vie cui i-am fost dragă, / La gura unui izvor(u) / Să vie de cine mi-i dor(u)”⁶⁷; „— Codrule, frate mai mare, / Nu-nfrunzi numa pe poale / Da-nfrunzea padurea roată...”⁶⁸; „Sub poala codrului verde / O zare de foc se vede...”⁶⁹.

III.3.b. *Metafora*, spre deosebire de proverbe, zicători și ghicitori, unde predomină, în cântecul liric e folosită sporadic. Și în cântecul liric rădăuțean locul preponderent îl ocupă metafora substantivală, distingându-se prin fizionomia ei firească, familială, necăutată. În majoritatea cazurilor metaforele sunt „în praesentia”, cele „în absentia” fiind rare: „Doru-i floare din grădină, / Cine-l poartă tot suspină”⁷⁰; „Lasă-mă, măicuță-n pace, / S-aleg floarea care-mi place / Că rușine nu ți-oi face”⁷¹; „A sosit bădița drept / C-un bujor frumos în piept, / Nu-i bujor de pe poiană, / Da-i bujor frumos de rană”⁷². Fără a se întemeia în primul rând pe tehnica imaginii, cântecul liric — ca, de altfel, întreaga noastră lirică populară — e plin de scrierile exprimării metaforice. Copilul legănat — în zona Rădăuților — e „pui de cuc”. Mama îi mănăie să fie „floare din grădină”. Dragostea e „mare foc”, „foc nestins”, greu de potolit. Sprâncenele iubitului sunt „două picături de rouă”. Dorul fetei, care așteaptă zadarnic „carte” de la cel plecat departe de sat, e „nour greu” ori „pâclă” abătută peste sat. Pe vremea lucrului, fata tânără nu stă „doică dorului”. Codrul este „frate mai mare”.

⁵⁹ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 51.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 125.

⁶¹ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 148.

⁶² V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 179.

⁶³ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 216.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 225.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 225.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 152.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 149.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 154.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 217.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 147.

⁷¹ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 63.

⁷² Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 197.

Flăcăul demn nu e „pleavă de secară”, ci „spic de grâu curat”. În satul tradițional, „cununia-i mare lege”; măritatul, „jug de fier”, „de aramă” și „de piatră”, care niciodată nu poate fi rupt. Femeia nefericită, cântând și răzând, își simte „inima răbdurie” de piatră, de fier și de aramă. Omul iubit se află „la curțile dorului”. Fata îndrăgostită nu e „glod din drum” ori „frunză de pom”, ci, „floare din grădină”. Ea își așteaptă iubitul „cu foc și cu lumină” având „dorul căpătâi” și învelindu-se cu jalea. Norocul e „scumpă floare” care nu crește oriunde.

III.3.c. Simbolul. Este cunoscut faptul că „metafora apare în strânsă interdependență cu o infinitate de simboluri folclorice (iscate din rudimentele unor rituri arhaice) și de personificări, unele din ele având sorginte totemică. Distingerea netă a limitelor dintre o metaforă și un simbol sau o personificare se face adesea cu dificultate⁷³. În folclor, „stereotipia unor tipare poetice... pornește de la o infinitate de simboluri străvechi, cimentate în conștiința creatorilor anonimi, legate de plante, animale, fenomene atmosferice, cu alte cuvinte de întreg universul înconjurător”⁷⁴.

În cântecul liric rădăuțean, grâul simbolizează bogăția, cinstea, prețuirea, secara sugerează condiția omului umil, macul—uitarea, părăsirea. Busuiocul, „sămânță a dragostei”, simbolizează norocul în iubire, alteori este însemnul dragostei fidele. Pelinul sugerează supărarea, iar spinii, ostilitatea străinilor. Codrul, ca în întreg folclorul românesc, este simbolul naturii sempiternae. Cucul este un simbol care se remarcă prin polivalența sensurilor. El e mesager al primăverii, al vieții și al iubirii. Cântecul lui are darul de a mângâia, alteori e înzestrat cu putere de blestem, fiind considerat o pasăre nefastă. Cucul e „frate de cruce” al înstrăinatului, însoțindu-i drumul spre casă. Ca simbol al străinului, e asociat cu mierla și sturzul. Rar, sugerează despărțirea. Corbul e un simbol funerar.

Interesante sunt semnificațiile culorilor. Albul, rareori albastrul, sugerează puritatea fecioriei, frumosul, hărnicia. Negrul are un caracter nefast, dar și alte funcții semantice, desemnând culoarea ideală a ochilor, urâtul, lenea etc. Roșul, remarcându-se, de asemenea, prin polivalența sensurilor, simbolizează bucuria înfloririi naturii, gingășia, frăgezimea obrazilor, iar verdele, robustețea, setea de viață, fiind un simbol permanent al acestuia.

Alte simboluri, cu sensuri mai puțin clare în materialul cercetat, dar interesante prin semnificațiile lor în mitologia populară românească⁷⁵, sunt: plaiul și poiana, apele dulci, mătrăguna, floarea-soarelui, trandafirul, bradul fagul, mărul, nukul, răchita, socul, peștele, soarele, luna.

III.4. Personificarea stărilor sufletești, a plantelor și a păsărilor, a codrului și a unor elemente aparținând cosmosului reprezintă cea mai răspândită modalitate artistică de apropiere a universului înconjurător, concretizând „tendința către antropocentrism, proprie creatorului popular”⁷⁶. Grație personificării, multe din cântecele lirice din zona Rădăuților comunică o bogăție de sensuri: „Colo-n deal la Măinice / Merge dorul mărunțel, / Cu dragostea după el”⁷⁷; „Codrule, codruțule, / Ce mai faci drăguțule, / Codre,

⁷³ *Ibidem*, p. XLI.

⁷⁴ *Ibidem*, p. XXXIX.

⁷⁵ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei, 1987.

⁷⁶ Florin Buceanu și colab., *op. cit.*, p. XLII.

⁷⁷ V. Adăscăliței, I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 43.

codre, dragul meu, / Parcă ți-aș fi spus-o eu, / Să frământă frunza mereu, / Că din frunzișul fremătos / Povestesti așa frumos / De m-adormi în iarbă jos”⁷⁸; „Du-te scârbă de la mine, / C-oi lucra și pentru tine! / Du-te scârbă și mă lasă, / Nu ședea cu mine-n casă! / Mai du-te scârbă-ntr-o grădină, / Prinde-te de-o rădăcină, / Nu ședea la a mea inimă!”⁷⁹. În unele cazuri, personificarea se amplifică devenind alegorie: „Foaie verde rozmarin, / S-o dus cucu cel bătrân / Pe doi ani la Rusalim / Ș-o lăsat pui de chin. / Cuculeasa cea bătrână — O zburat pe-o radacină / Ș-o strâns grâu de pe ogoară / Și apă de pin izvoară / Ș-o dat la pui să nu moară”⁸⁰.

Spre deosebire de producțiile folclorice muzicale care alcătuiesc stilul melodic denumit *bătrâneasca*, textele lirice investigate nu sunt specifice zonei Rădăuților, ci „reprezintă variante locale ale unor creații poetice lirice... de largă circulație în spațiul românesc. Ele se caracterizează printr-o mare unitate, atât în ceea ce privește forma, cât și conținutul și au o valoare artistică ridicată”⁸¹. „Chintesență a artei verbului”, „o broderie, o perfectă și armonioasă compoziție ornamentală și cromatică, completând o infinită formă melodică”, „prin intermediul unui limbaj poetic plin de rafinament și subtilitate”, lirica din zona Rădăuților „aduce o foarte prețioasă contribuție la îmbogățirea și diversificarea în unitate a artei noastre populare și naționale”⁸².

Résumé

L'étude *La chanson lyrique de la zone de Rădăuți* analyse, de la perspective de la poétique folklorique, les formes de répétition, de contraste et les tropes. L'auteur met en évidence l'architecture, très complexe de la poésie populaire, malgré sa simplicité apparente, le caractère archaïque l'expressivité de l'image et l'intensité des sentiments — les caractéristiques de l'œuvre lyrique populaire de la zone enquêtée.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 45.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 77.

⁸⁰ Florin Bucescu și colab., *op. cit.*, p. 212.

⁸¹ *Ibidem*, p. XXVII.

⁸² Tancred Bănățeanu și colab., *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975, p. 375—

CENTRE DE OLĂRIE ÎN BUCOVINA (I)

DRAGOȘ CUSIAC

Meșteșugul olăritului are origini foarte îndepărtate în istoria omenirii, ca și în cea a poporului român. Transformarea lutului în vase, obiecte de podoabă, de cult sau cu alte întrebuințări — gospodărești, magice ori estetice — a fost o preocupare permanentă a meșterilor olari de pretutindeni. Cercetările arheologice au scos la iveală dovezi ale practicării acestui meșteșug pe meleagurile Bucovinei actuale în antichitate, în evul mediu ca și în timpurile mai apropiate de zilele noastre. Aici, ca și pe întreg cuprinsul țării, meșterii olari din toate timpurile au realizat cele două categorii de ceramică: neagră și roșie. Începând cu secolul al XIV-lea se generalizează în nordul Moldovei practica smălțuirii celor mai multe vase din ceramică roșie, astfel încât, în ultimele două secole, aici sunt cunoscute centre în care s-a realizat ceramică neagră de tradiție străveche și ceramică roșie smălțuită sau nesmălțuită.

Cercetările etnografice efectuate în anii din urmă completează informațiile arheologice atât asupra tehnologiilor de realizare a diferitelor categorii de ceramică, asupra tipologiei vaselor, a diversității ornamenticii și coloristicii, cât și a centrelor în care s-a practicat acest meșteșug în ultimele două secole.

În cele ce urmează vor fi făcute cunoscute centrele de olărie din Bucovina, cu trăsăturile specifice fiecăruia, cu notele lor de originalitate și cu contribuția pe care și-au adus-o la făurirea întregului tezaur al ceramicii populare românești. Sunt avute în vedere centrele de la Rădăuți, Marginea, Kutu, Siret și Păltinoasa, cunoscute prin producția lor de vase în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului nostru, cu precizarea că în prezent se mai află în funcțiune centrele de la Rădăuți și Marginea, precum și cele de ceramică sgratată din nordul Bucovinei.

I. CERAMICĂ DE RĂDĂUȚI

Despre ceramica populară tradițională de Rădăuți s-a scris foarte puțin. Dacă ceramicii negre de la Marginea sau cele sgratate de Kutu li s-au dedicat unele studii mai ample, ceramica smălțuită de Rădăuți este amintită tangențial în unele materiale și lucrări de specialitate sau în unele articole apărute în presă și în care se insistă mai mult asupra creației actuale a lui Constantin Colibaba și a urmașilor săi¹.

¹ Tancred Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, București, ARTIS, 1975; Barbu Slătineanu, *Ceramica românească*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938; *Arta populară românească*, București, Editura Academiei, 1969; Ion Vlăduțiu, *Creatori populari contemporani din România*, București, Editura Sport-Turism, 1981.

Lucrarea de față își propune să contureze câteva date mai puțin cunoscute despre această valoroasă ceramică, pornind de la unele concluzii desprinse din puținele materiale publicate, precum și, în primul rând, de la informațiile culese din arhive, de la meșterii care au lucrat sau mai lucrează ceramică la Rădăuți și în zonă, de la populația din satele în care s-a utilizat olăria de Rădăuți². De un real folos ne-a fost studierea colecțiilor de ceramică ale muzeelor din Rădăuți și Suceava. Cercetarea, începută prin anii 1973—1974, a contribuit, în același timp, la îmbogățirea colecției muzeului din Rădăuți cu noi piese de valoare deosebită.

Numeroase descoperiri arheologice de pe teritoriul orașului și din împrejurimi atestă existența la Rădăuți a unui bogat material ceramic, mai ales în zona „ochiurilor”, pe terasa Suceviței în partea de sud-vest a orașului, precum și în cartierele Bogdan Vodă, Hurmuzachi și în alte părți³. Pe strada Bogdan Vodă, cu prilejul săpării fundației unui bloc de locuințe, s-a găsit, la o adâncime de 2 m, o ulcică fără toarte, de culoare roșie, aparținând culturii Cucuteni B⁴.

Cercetările arheologice întreprinse de Lia și Adrian Bătrâna, în anii 1974—1977, în jurul bisericii Bogdana au scos la iveală numeroase fragmente de ceramică neagră, roșie nesmălțuită și roșie smălțuită, din perioada feudalismului timpuriu. Muzeul din Rădăuți are în colecție discuri și butoni ornamentali care au împodobit biserica din Milișăuți, construită de Ștefan cel Mare în anul 1489 și distrusă în timpul primului război mondial. Discurile sunt colorate în verde și smălțuite, unul din ele având ca ornament central un cerb cu coarnele ramificate, care fuge, fiind urmărit de un lup. Butonii, de formă triunghiulară sau pătrată, sunt și ei colorați cu maro sau verde și smălțuiți. Asemenea ceramică ornamentală este cunoscută în toată Moldova lui Ștefan cel Mare, fiind folosită la împodobirea fațadelor unor biserici sau a interioarelor palatelor. Meșterii care o lucrau erau localnici⁵.

Dezvoltarea așezării în evul mediu a impus, în mod necesar, creșterea cerințelor de vase pentru uzul gospodăresc. Existența la Rădăuți a numeroase fragmente de asemenea vase ne permite să presupunem că, încă înainte de constituirea statului feudal de sine stătător al Moldovei, în așezarea de aici a existat un centru de olărie unde se produceau vase utilizate în gospodărie. Referirile unor autori privitoare la vechimea centrului de ceramică de la Rădăuți sunt diferite, dar nu contrazic ci, dimpotrivă, întăresc această presupunere. Ceramica medievală timpurie de la Rădăuți are trăsături comune întregii ceramici românești din această perioadă, dar și particularitățile ei specifice. Aici s-au descoperit fragmente de ceramică cenușie din secolul al XIV-lea, asemănătoare cu cele de la Suceava și Siret, din aceeași perioadă⁶. Elena Busuioc menționează existența la Rădăuți a unor tipuri de

² Informatori: Constantin Colibaba, Nicolae Colibaba, Marcel și Florin Colibaba, Elza-Carolina Colibaba, Ana Cmeți, Petru Scânteii, Iordache Breabăn, Gheorghe Acozmei, Orest și Dimitrie Bahriniceanu.

³ Nicolae Ursulescu, Ion Popescu Argeșel, *Rădăuți, mic îndreptar turistic*, București, Editura Sport-Turism, 1978, p. 13.

⁴ Mircea Boșcoianu, *Ceramica din muzeul rădăuțean*, ms. în Arhiva Muzeului Rădăuți, dosar Ceramică.

⁵ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, pp. 49—53.

⁶ Mircea D. Matei și Emil I. Emandi, *Observații asupra stratigrafiei Curții Domnești din Suceava*, „Suceava, Anuarul muzeului județean”, IV/1977, pp. 108—110.

borcane, făcând parte din categoria ceramicii mușatine nesmălțuite, lucrate la roata înceată sau rapidă și datând din același secol⁷. Până în secolul al XV-lea, la Rădăuți s-a lucrat o ceramică ce prezintă caracteristicile celei anterioare. Ceramica smălțuită este cunoscută aici mai târziu decât în alte părți ale țării. Nu dispunem încă de suficiente date pentru a putea preciza momentul în care a început să se producă la Rădăuți ceramică smălțuită. Barbu Slătineanu afirmă că centrul de ceramică de la Rădăuți dăinuiește din vremea lui Alexandru cel Bun⁸. Maria Cioară este de aceeași părere⁹. Aceste afirmații se bazează pe faptul că în secolele XIV — XV smălțul se generalizează în Țara Românească și Moldova¹⁰, existând atunci importante centre de ceramică smălțuită la Suceava, Rădăuți, Putna, Stupca, Baia¹¹.

Articol de lux în perioada de început a artei feudale, ceramica smălțuită este produsă și folosită împreună cu străvechea olărie comună nesmălțuită, de la care a preluat unele forme, motive și procedee decorative. Arta smălțului se împământeneste și se dezvoltă pe străvechea moștenire locală, dând naștere ceramicii smălțuite românești¹². În secolele XVI — XVII, la Rădăuți și în împrejurimi, pe lângă ceramica de factură mai veche, se întâlnesc și fragmente de vase de caolin, acoperite cu smălț verde sau maro, iar în secolele XVII — XVIII, în afară de Rădăuți, în celelalte centre învecinate se producea aproape exclusiv ceramică neagră¹³.

În hotarnicele Rădăuțiului de la 1768 și 1792 sunt menționate mai multe movile însemnate cu „hârburi de oale”. În total sunt enumerate 31 de asemenea movile care împrejmuiau localitatea¹⁴. Cercetarea acestor movile ar scoate la iveală urme prețioase pentru cunoașterea fragmentelor de vase pe care le adăpostesc. Această cercetare ar fi cu atât mai interesantă, cu cât ceramica secolului al XVIII-lea cunoaște la Rădăuți, ca și în alte centre de ceramică românească, o adevărată renaștere a ceramicii populare, care culminează în secolul al XIX-lea¹⁵.

Datele statistice din secolul al XIX-lea, deși puține la număr și incomplete, care se referă la meșteșugurile din Bucovina, consemnează și unele aspecte privitoare la olărit. Dintr-o asemenea statistică aflăm că în anul 1860 erau la Rădăuți 54 de meșteri olari¹⁶. La începutul secolului al XIX-lea, printr-un decret imperial din 28 iunie 1804, se acorda meșteșugarilor din Bucovina dreptul de a se organiza în bresle. Legea este modificată apoi în 1859 și 1883. Pe baza acestor legi, în Rădăuți se organizează 6 grupe de bresle. Olarii făceau parte din grupa a V-a, împreună cu alți meșteșugari: armurieri, aurari, ceasornicari, cuțitari, fierari, lăcătuși, șelari, turnători și zugravi¹⁷. De numele meșteșugului se leagă și denumirea străzii Olarilor.

⁷ Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova*, București, Editura Academiei, 1975, pp. 23, 71.

⁸ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 113.

⁹ Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 70.

¹⁰ Corina Nicolescu, *Ceramica smălțuită din secolele X — XIV în lumina ultimelor cercetări arheologice*, „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, București, 1959, 2, p. 102.

¹¹ Maria Cioară, *op. cit.*

¹² Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 88.

¹³ Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 175.

¹⁴ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, Editura Litera, 1975, pp. 19—21.

¹⁵ Barbu Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, București, ESPLA, 1958, p. 168.

¹⁶ Dragoș Luchian, *Rădăuți*, București, Editura Litera, 1982, p. 310, anexa 2.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 89—90.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX numărul olarilor din Rădăuți scade. Într-o statistică publicată de revista „Candela” pentru anul 1890 se arată că în Rădăuți erau 3 breslași olari. Este vorba numai despre cei de religie creștin-ortodoxă¹⁸. În 1899, în Bucovina erau 56 de ateliere de ceramică și sticlă, așa după cum rezultă dintr-o altă statistică, în care însă nu se menționează câte erau de un fel și câte de celălalt, nici localitățile în care funcționau¹⁹.

Dintr-o lucrare a lui I. E. Torouțiu rezultă că, în anul 1912, în Bucovina erau 64 de olari, din care 8 la Rădăuți, iar alții la Siret, Câmpulung, Cernăuți, Coțmani, Storojineț. În același timp erau în Bucovina 40 negustori de oale²⁰.

Din cercetarea etnografică concretă, efectuată cu olarii în viață în anii 1973—1975, care au lucrat ceramică la Rădăuți, a reieșit că la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX au lucrat în oraș, în diferite perioade, circa 46 de olari. Ateliere de olărie au funcționat în această perioadă, pe următoarele străzi (denumirea străzii este cea actuală):

— *Strada 1 Mai* = 5 ateliere: Ion Breabăn, dinainte de primul război mondial până prin 1940; 4 ateliere ale olarilor din familia Twers, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în jurul anului 1930;

— *Strada Putnei* = 4 ateliere; 3 ale familiei Kreiner (Karl, Petru și Iohan); un atelier al lui Iosif Twers, toate de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în jurul anului 1940;

— *Strada Mihai Bodnar* = 4 ateliere ale olarilor din familia Scânteii: Gheorghe, Iordache, Ion, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până după primul război mondial și al lui Petru Scânteii, între anii 1923—1956. În atelierul lui Ion, Scânteii, după moartea acestuia, s-au lucrat lulele (pipe) între anii 1910—1914. Acestea erau confecționate din lut ars, de către un neamț, care a cumpărat atelierul²¹.

— *Strada Școlii Noi* = 3 ateliere: Petru Bilibou (1915—1940), Iordache Breabăn (1920—1956) și Ilie Lupăștean (1930—1940).

— *Strada Tolocii* = 3 ateliere: David Colibaba, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până prin 1920; Petru Ungureanu și Petru Taciuc, cam în aceeași perioadă.

— *Strada Pandurilor* = 3 ateliere: Preda Hofman, Karl Ioachimstaler și Iosif Sosner, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în deceniul patru al secolului nostru.

— *Strada Grănicerului* = atelierul lui Trifan Bahriniceanu, între anii 1916—1946.

— *Strada Lungă*: la nr. 8, a funcționat atelierul lui Ion Colibaba, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, apoi al lui Constantin Colibaba și al urmașilor săi, până în anul 1983, când s-a mutat în incinta muzeului.

Cele mai multe ateliere de olărie din Rădăuți erau grupate pe străzi situate în partea de nord-est a orașului, spre toloacă, de unde era mai ușor de adus lutul. Singurul atelier din sudul orașului a fost cel al lui Trifan Bahriniceanu. Cele mai multe ateliere au funcționat din a doua jumătate

¹⁸ „Candela”, Cernăuți, 1890, pp. 126, 598—599.

¹⁹ „Die Bukowina”, Czernowitz, 1899, pp. 197, 336.

²⁰ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916.

²¹ Inf. Petru Scânteii.

a secolului al XIX-lea până în jurul anului 1940, scăzând simțitor după al doilea război mondial. În această perioadă olarii făceau parte din aceeași grupă de meserii — a V-a. În județul Rădăuți, în anul 1933, erau 31 de olari, din care 26 patroni, 2 calfe și 3 lucrători ²².

Din lista de alegători întocmită de Camera de Muncă din Cernăuți pentru meseriașii care aveau drept de vot în anul 1933, rezultă că în județul Rădăuți erau, în acel an, 24 meseriași olari cu drept de vot, din care: 9 la Rădăuți, 13 la Marginea, 2 la Siret. Din Rădăuți sunt înscrși în aceste liste următorii: Trifan Bahriniceanu (n. 1890), Petru Bilibou (n. 1895), Ion Breabăn (n. 1888), Constantin Colibaba (n. 1879 — anul este greșit. Corect este 1900 n.n.), Karl Joachimstaler (n. 1900), Karl Kreiner (n. 1875), Gheorghe Scânteii (n. 1897), Franz Twers a Andreas (n. 1885), Karl Twers (n. 1863) ²³.

Barbu Slătineanu a întocmit, în anul 1938, o statistică a centrelor de olărie din țară. De aici rezultă că la Rădăuți erau 8 olari români, o fabrică și trei cuptoare de ceramică ²⁴. După cum menționează autorul însuși, a întocmit această statistică în urma corespondenței pe care a purtat-o cu fiecare centru, fapt pentru care sunt posibile și unele erori. Confruntând afirmațiile mai multor olari care au lucrat în anul 1938 cu unele date din evidențele Camerei de Muncă din Rădăuți — și acestea incomplete — am putut stabili că în anul 1938 existau în Rădăuți 12 olari, din care 9 aveau ateliere proprii, inclusiv cuptoare. Aceștia erau: Gheorghe Acozmei, Trifan Bahriniceanu, Ion Breabăn, Iordache Breabăn, Constantin Colibaba, Preda Hofman, Petru Kreiner, Gheorghe Pantea și Petru Scânteii. Mai erau 3 olari care nu aveau ateliere proprii, lucrând la alți meșteri: Gheorghe Puu și Ambrozie Sinculeț la Trifan Bahriniceanu și Constantin Nicolăică la Petru Scânteii ²⁵. Fabrică de oale nu a fost la Rădăuți niciodată.

SPECIALIZARE ȘI LEGĂTURI CU ALTE CENTRE

Meseria de olar se transmite, de obicei, din tată în fiu. Au existat astfel familii întregi în care lucrau părinții, copiii și alte rude, mai apropiate sau mai îndepărtate. Dacă cineva din afara unei astfel de familii dorea să învețe olărie, se angaja ucenic la un meșter priceput. Și membrii familiilor lucrau la început ca ucenici. Un meșter lua, de obicei, 1—3 ucenici la învățătură pe timp de trei ani. Situația aceasta era reglementată prin lege. Așa de exemplu, Ion Breabăn a angajat ca ucenici pe trei ani pe Aurel Breabăn și pe Ilisei Cazacu din Frătăuții vechi, care au plătit la Camera de Muncă o taxă de câte 30 lei fiecare, pentru perioada 1938—1942 ²⁶. Unii se angajau ca ucenici fără intermediul Camerei de Muncă, printr-o simplă înțelegere cu meșterul, fără a avea nici o pretenție în caz de neînțelegeri cu acesta.

²² Dragoș Luchian, *op. cit.*, p. 312, anexa 3.

²³ Camera de Muncă Cernăuți, *Lista de alegători a județului Rădăuți*, secția meseriașilor (pe anul 1933).

²⁴ Barbu Slătineanu, *Ceramica românească...*, p. 196, tabelul cu centrele de olari.

²⁵ Inf. Constantin Colibaba, Petru Scânteii, Gheorghe Acozmei, Iordache Breabăn, Orest Bahriniceanu (în 1974). Arhivele Statului Suceava, Camera de Muncă Rădăuți, *Dosar* 7/1941, 48/1946, 15/1948.

²⁶ Arhivele Statului Suceava, *Dosar* 40/1946, filele 56 și 59, nr. crt. 559 și 590.

La început ucenicii erau puși să pregătească lutul, să taie lemne și să alimenteze cuptorul, să răsnească smalt și vopsele, să scoată vasele arse din cuptor. Dacă meșterul avea gospodărie, ucenicul ajuta și la unele treburi casnice. Seara se culca mai târziu, pregătind materialele pentru a doua zi: tăia și bătea lut, termina de rășnit, îndrepta sau întorcea vasele cu fundul în sus ca să nu crape la uscat și să nu se strâmbe. Aceste treburi le făcea timp de circa 2 ani. În al treilea an învăța toate fazele de lucru ale meseriei, după care dădea examen pentru a deveni calfă. După încă doi ani, dădea alt examen, devenind maestru²⁷.

Regretatul meșter Constantin Colibaba nota prin anii 1965–1966 în legătură cu ucenicia: „Unii băieți învățau meseria mai repede, iar unii mai greu. Nu toți au talent și aptitudini pentru a-și însuși tot ce văd. Unii sunt că se obișnuiesc de a face și de a învăța numai 2 sau 3 obiecte — forme — și sunt care au rămas să lucreze până la bătrânețe numai așa...”²⁸.

În perioada dintre cele două războaie mondiale și după 1945, până în 1956, a existat la Rădăuți un centru de calificare unde dădeau examen de atestare pentru meseria de olar și tineri veniți de la Dorohoi, Herța, Mihăileni, Siret și Humor. De fapt, comisia de atestare a olarilor a funcționat la Rădăuți și în perioada cât Bucovina se afla sub stăpânire austriacă, dar a fost reorganizată după 1918, când Bucovina a revenit la România.

Inițiată de autoritățile fostului județ Rădăuți, la cererea olarilor, comisia își avea sediul în Rădăuți, pentru că aici erau olari mai mulți și mai experimentați, tradiția centrului rădăuțean fiind recunoscută încă din secolele trecute. În anul 1936 se înființează Camera de Muncă din Rădăuți, subordonată Ministerului Muncii, având ca atribuții aplicarea legislației referitoare la drepturile meseriașilor. Printre atribuțiile sale era și cea de a numi comisiile de calificare. Până atunci, comisiile erau stabilite de corporația meșteșugarilor, din care făceau parte și olarii. În localitățile din împrejurimi, unde erau mai puțini olari, nu existau comisii de atestare a calificării. De aceea, tinerii din aceste localități se adresau, în scris, Camerei de Muncă din Rădăuți, care le aproba să fie examinați de comisia de aici, după ce învățau meseria la unul din meșterii localnici.

După 1945 s-a redus și numărul olarilor din Rădăuți, de aceea comisia de calificare a acestora s-a contopit cu cea a cărămidarilor. Printr-un proces-verbal încheiat la data de 17 iunie 1945, în ședința Camerei de Muncă din Rădăuți, sunt stabilite comisiile de calificare pentru meseriași. Din acest document rezultă că olarii făceau parte din secția construcții, grupa a II-a, cărămidari-olari. Componenta comisiei de examinare stabilită atunci era următoarea: președinte tutelar, ing. D. Mitrofanovici; președinte suplinitor, ing. Bacinschi; membri: Scânteii Petru (olar) și Constantin Galan²⁹.

Meseria era învățată de către ucenic la un maestru, iar examenul se dădea la alt maestru. Comisia se întrunea periodic la Camera de Muncă și hotăra, în funcție de cereri, câți ucenici se pot prezenta la examen, data și la care maestru va fi susținut. Dacă reușea la examen, ucenicul era decla-

²⁷ Constantin Colibaba, *Însemnări* (1965–1966), ms. în Arhiva Muzeului Rădăuți, Dosar Ceramică.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Arhivele Statului Suceava, *loc. cit.*, inv. 236; Dosar 18/1945–1948, proces-verbal nr. 17.

rat *calfă* (muncitor calificat) și primea un certificat, care îi dădea dreptul să practice meseria. Dacă nu reușea, lucra încă șase luni ca ucenic, apoi dădea un nou examen.

La început, comisia de calificare era formată din 3—5 maiștri, unul din ei fiind președinte — de regulă altul decât cel care a pregătit ucenicul. Acesta era numit de conducerea Camerei de Muncă. Examenul consta dintr-o probă practică după tema dată de maestru și o probă teoretică. Proba practică consta din verificarea stabilității roții, prepararea lutului și modelarea la roată a unor vase — de la formele cele mai simple până la cele mai complicate: străchini, farfurii, ulcele, oale etc. Întrebările teoretice se refereau la prepararea și aplicarea vopselelor și a smălțului, la ornamentarea și arderea în cuptor. La sfârșit, noului olar i se elibera certificatul de examen, putând obține cartea de meșter, pentru care mai erau necesare: certificatul de ucenic, certificatul de lucru, recipisa Casei de Asigurări și două fotografii³⁰. Printre meșterii olari din Rădăuți care aveau dreptul să elibereze certificate de atestare în meserie, s-au numărat: David Colibaba, Trifan Bahriniceanu, Ion Colibaba, Petru Scânteii, Ion Breabăn, Petru Kreiner ș.a.

În prima jumătate a secolului nostru au existat în oraș câteva puncte de pregătire a lucrătorilor pentru meseria de olar. Dintre acestea menționăm pe cel care a funcționat pe lângă atelierul lui Ion Colibaba, unde a învățat și fiul său, renumitul meșter Constantin Colibaba, și urmașii sau rudele sale: Elza-Carolina — soție, Ana Cmecii — soră, Nicolae Colibaba — fiu, Marcel și Florin Colibaba — nepoți. La atelierul lui Trifan Bahriniceanu, un alt renumit meșter olar din Rădăuți (1859—1946), au învățat meserie Gheorghe Acozmei, Arcadie Halus, Toader Hapău, Gheorghe Puiu, Ambrozii Sinculeț ș.a. La el a dat examen pentru atestarea calificării în meseria de olar și Constantin Colibaba. La Ion Breabăn au învățat Petru Scânteii, Aurel Breabăn, Ilisei Cazacu, Gherasim Breabăn ș.a. O familie de olari cunoscută la Rădăuți a fost a lui Twers încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cel mai bătrân a fost Andreas, de la care au învățat urmașii săi: Iohan, Iosif, Franz și William. La Karl Kreiner au învățat Ferdinand Bilibou, Iohan Bilibou, Ilie Bilibou, Petru Kreiner, Ilie Lupăștean. De la Petru Scânteii au învățat meserie soția sa, Valeria, și Constantin Nicolăică.

Între olarii din Rădăuți și cei din centrele apropiate au existat legături permanente, constând din schimburi de experiență în învățarea meseriei, colaborarea în deplasări pentru vânzarea produselor. Au existat legături și cu olarii de la Marginea care lucrau ceramică neagră și, unii, smălțuită, dar și cu cei de la Siret, Mihăileni, Herța, Vășcăuți județului Storojineț ș.a. La extinderea acestor legături au contribuit mai mulți factori: comisia de atestare a calificării, unde veneau să dea examen olari din celelalte centre, precum și plecarea temporară sau definitivă a unor olari din Rădăuți care lucrau în alte părți (la Cernăuți, Humor, Lespezi, Roman, Mihăileni ș.a.). Asemenea interferențe au contribuit la răspândirea unor motive ornamentale sau forme de vase de la Rădăuți în celelalte localități și invers.

Nu toți cei care își însușeau meseria de olar aveau posibilitatea să-și deschidă ateliere proprii. De aceea, unii din ei se angajau ca lucrători la

³⁰ Inf. Petru Scânteii, Iordache Breabăn.

alți meșteri din oraș, sau plecau în altă parte. Astfel, de la începutul secolului nostru până în 1956, un număr de 16 olari care au învățat meserie la Rădăuți nu au avut ateliere proprii și au lucrat la alți meșteri din oraș, printre care, la Karl Kreiner, David Colibaba, Ion Breabăn, Trifan Bahriniceanu, Petru Scânteii ș.a. Unii, după ce rămăneau un timp în oraș pentru a se perfecționa în meserie, plecau în alte părți unde o practicau. Dintre olarii din Rădăuți care au lucrat în alte locuri menționăm pe: Ilie Bilibou, care a învățat meserie de la Karl Kreiner, apoi a plecat la Cernăuți, unde a lucrat între anii 1920—1930; Iohan Bilibou a lucrat la Cernăuți și la Gura Humorului; Dumitru Breabăn, înainte de primul război mondial, a lucrat la Lespezi, Roman și Mihăileni; Iordache Breabăn, între anii 1920—1956, a lucrat și la Rădăuți, dar și la Marginea și Mihăileni; Ion Colibaba a fost un timp maestru la Gura Humorului, înainte de primul război mondial; Toader Hapău a lucrat la Cernăuți între anii 1920—1930; Gheorghe Puiu a fost angajat, în aceeași perioadă, la Mihăileni; Franz Twers a lucrat la Lespezi și Roman, Ambrozie Sinculeț la Mihăileni și Cernăuți, între anii 1920—1940. Chiar și Trifan Bahriniceanu a lucrat un timp la Roman, unde a învățat să facă teracote pentru sobe, pe care le-a realizat și la Rădăuți. Toader Breabăn, după ce a învățat meserie de la David Colibaba, s-a căsătorit la Marginea, unde a făcut ceramică smălțuită și colorată, asemănătoare cu cea de la Rădăuți, încă înainte de primul război mondial. Arcadie Halus, după ce și-a însușit meseria de la Trifan Bahriniceanu, prin anul 1930 s-a căsătorit la Humor, unde a înființat un atelier de olărie.

Unii tineri, de la Marginea sau Mihăileni, veneau la Rădăuți unde învățau tehnica de pregătire a lutului și de modelare a lui pe roată, apoi reveneau de unde au plecat. Cei din Marginea își perfecționau apoi cunoștințele de ardere pentru obținerea culorii negre, sau făceau în continuare ceramică asemănătoare cu cea de la Rădăuți. Așa se explică asemănarea perfectă a formelor unor vase din ceramică neagră de Marginea cu cele de la Rădăuți și, uneori, cu cele de la Mihăileni.

La Mihăileni, județul Botoșani, s-a lucrat ceramică neagră, roșie nesmălțuită precum și ceramică colorată și smălțuită, împodobită cu pensula dar și cu cornul³¹. Olarii din Mihăileni plecau să lucreze și în alte părți, dar și olari din Rădăuți au lucrat la Mihăileni. Unul din Mihăileni la care au lucrat meșteri rădăuțeni a fost cunoscutul olar Ilie Hortopan. La el au lucrat un timp Petru Scânteii, Iordache Breabăn, Gheorghe Acozmei și alți olari din Rădăuți. Demn de remarcat este faptul că ceramica mai veche de Rădăuți este împodobită, cu precădere, cu cornul și mai puțin cu pensula. Lucrările realizate de olarii rădăuțeni care au lucrat și la Mihăileni sunt împodobite mai mult cu pensula și mai puțin cu cornul, astfel încât este greu de deosebit produsele acestora de cele de la Mihăileni. Remarcăm însă și reciprocă. Vasele mai recente realizate de olarii de la Mihăileni au o decorație mai bogată, realizată cu cornul, asemănătoare cu cea tradițională de Rădăuți.

³¹ Nicolae Zahacinschi, *Mihăilenii de altădată*, București, Editura Litera, 1982, pp. 42—58.

PARTICULARITĂȚI SPECIFICE UNOR MEȘTERI

Pentru a avea asigurată desfacerea, olarii erau specializați în realizarea anumitor produse sau categorii de vase, pe care le făceau de calitate mai bună și în cantități mai mari. Aceasta ne dă posibilitatea să prezentăm câteva particularități ce caracterizează produsele unor meșteri, prin care aceștia pot fi recunoscuți după vasele pe care le-au realizat și (sau) după ornamentele cu care le-au împodobit. Vom insista mai mult asupra acestor trăsături care îi diferențiază — dar și îi apropie — pe olari între ei, întrucât inscripții și semnături ale acestora pe vase, sau alte semne de meșter, sunt foarte rar întâlnite la Rădăuți.

Olarii de aici au lucrat tot repertoriul de forme, comune pentru întreaga olărie românească, având însă unele particularități de formă și decor, prin care pot fi recunoscute vasele realizate la Rădăuți, iar în cadrul acestora, produsele aparținând anumitor meșteri ³².

Cel mai vechi dintre olarii cunoscuți la Rădăuți a fost David Colibaba — fără nici o legătură de rudenie cu Constantin Colibaba. El a avut atelierul pe strada Tolocii și a lucrat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la începutul secolului nostru. Locul unde a funcționat atelierul și cel în care erau depozitate vasele sparte sunt cunoscute și o cercetare a lor va putea completa informațiile asupra produselor lucrate de el.

Vasele făcute de David Colibaba se caracterizează prin calitate deosebită a pastei și finețea execuției. Vasele au pereții subțiri și sunt foarte ușoare. În colecția muzeului din Rădăuți se păstrează câteva asemenea vase, printre care: străchini adânci, de formă tronconică, având marginea (usna) lată și dreaptă, iar la mijlocul peretelui interior o ridicătură numită „umăr” sau „sacun”; farfurii plate, cu umărul tot la mijloc, având pereții de formă tronconică în exterior, iar în interior, baza concavă și pereții răsfrânți, cu marginea întoarsă spre interior; farfurii mari — platouri — cu pereții concavi, cu umărul spre bază, având marginea lată și dreaptă, asemănătoare cu cea a castroanelor, pe care sunt aplicate două tortițe din fișii de lut. Toate vasele sale au fondul alb, fiind împodobite cu cornul, pensula sau buretele și, în mai mică măsură, prin sgratitare sau stropire. Culorile pe care le utiliza sunt cele obișnuite la Rădăuți: verde, maro, negru, roșu și, mai rar albastru, care era mai greu de procurat. Motivele decorative mai frecvente care împodobesc vasele lui David Colibaba sunt:

- arcuri de cerc, dispuse unele lângă altele pe marginea vasului, realizate din fâșii colorate diferit, trasate cu pensula ca un curcubeu, sau executate prin tamponare cu buretele muiat în vopsea, de obicei de culoare verde;

- săgeți de culoare albastră, plasate între arcurile de cerc și îndreptate spre exterior, sau însoțind unele ornamente de la baza sau de pe pereții vasului. Săgeata albastră este, pentru David Colibaba, un fel de semn de meșter după care poate fi ușor recunoscut;

- flori, dispuse câte trei pe pereții vasului și una la bază, având uneori ramurile sgratitate;

³² Dragoș Cusiac, *Ceramica de Rădăuți — modalități de recunoaștere*, „Revista Muzeelor și Monumentelor”, București, 1982, 6, pp. 69—80.

- linii vălurite suprapuse peste grupuri de linii circulare;
- puncte, picurate cu cornul fără o anumită ordine.

Unul din olarii renumiți la Rădăuți, în prima jumătate a secolului nostru, înaintea lui Constantin Colibaba, a fost Trifan Bahrniceanu, care a început să lucreze prin anul 1912 și a continuat până în 1946, când s-a stins din viață. A avut atelierul pe strada Grănicerului, unde în prezent este un bloc de locuințe. Cu prilejul săpării fundației la acest bloc a fost descoperită groapa în care erau aruncate vasele defecte din atelierul său. Cercetând numeroase fragmente din această groapă am putut reconstitui multe din lucrările meșterului și stabili prin ce se particularizează ele în comparație cu ale altora.

Trifan Bahrniceanu a executat vase de bucătărie (străchini, farfurii, ligheane mari, oale de lapte, cofe pentru apă, tigăi și oale pentru prăjit și fiert, „babe” pentru cozonaci), teracote și cahle pentru sobe. Și vasele sale aveau pereții subțiri, erau executate cu multă finețe, fapt care le făcea să nu aibă neregularități. Ele sunt ușoare și au marginea mai lată pentru a fi destul de rezistente. Străchinelile se aseamănă, în ce privește forma, cu cele ale lui David Colibaba. Ceea ce le deosebește este ornamentica și cromatica. Trifan Bahrniceanu a întrebuințat foarte puțin pensula, împodobind cu cornul și pana. Pentru fond folosea culoarea albă, iar pentru motivele decorative culoarea maro asociată cu puțin verde. Ornamentele care îi sunt caracteristice cuprind: ochi, grupați câte trei în formă de triunghi sau în șiruri, uniți sau mărginiți de liniuțe subțiri și suprapuși peste grupuri de linii circulare, ori mărginiți de 2—3 cercuri subțiri. Un ornament după care îl putem recunoaște pe el sau pe cei care au învățat de la el este cel numit „jirăvit” sau „penat” — local „ștraifuit” — folosit la împodobirea străchinilor sau farfuriilor. Spre deosebire de „punctul scurs”, obținut prin picurarea cu cornul a unor puncte succesive de o anumită culoare peste un grup de linii circulare de altă culoare, cum obișnuiau alți olari, Trifan Bahrniceanu realiza acest ornament într-un mod aparte. Desena cu cornul un grup de 7—8 linii circulare, apoi le unea între ele, trasând cu vârful unei pene, linii perpendiculare, una lângă alta. Ornamentul are la el o singură culoare, de obicei verde sau maro. Pe fundul străchinilor și farfuriilor desena flori din linii și puncte de mici dimensiuni.

Constantin Colibaba este ușor de recunoscut prin lucrările sale, fiind cel mai renumit olar din Rădăuți în a doua jumătate a secolului nostru. Născut în anul 1900 într-o familie de vechi olari, a început să practice meseria încă din copilărie și a lucrat până în iarna anului 1975, când s-a stins din viață. În activitatea lui se disting mai multe perioade.

În primii ani el a lucrat așa cum a învățat de la tatăl său, Ion Colibaba, vase având forme și ornamente caracteristice centrului de olărie românească de la Rădăuți, împodobite cu cornul, pe vasul sbicit, înainte de prima ardere, cu motive ornamentale din cele cunoscute: creasta cocoșului, ochiul de păun, linii vălurite, linii circulare având suprapuse din loc în loc linii vălurite, puncte scurse, grupuri de linii circulare unite între ele cu pana sau gaița etc. Asemenea vase a lucrat până prin anii 1949—1950, când a făcut o serie de încercări, probabil în urma unor sfaturi primite de la cineva care dorea schimbări cu orice preț.

Muzeul din Rădăuți are în colecție un set de vase lucrate de Constantin Colibaba și achiziționate la data de 18 iulie 1950. Majoritatea acestora,

executate pe baza sfaturilor primite, au fondul alb, ornamentele fiind făcute cu pensula, cornul și, uneori sgratitate. Aceste ornamente constituie încercări de introducere a unor elemente decorative care erau pe atunci la modă: soarele pe fundul vasului, flori pe margini, struguri, ghivece cu flori, compoziții cu scene din munca câmpului, idile la fântână, peisaje cu case ș.a. Culorile sunt în nuanțe de verde, negru, roșu, maro, albastru, galben — de multe ori toate pe același vas. Desenele, deși naive, sunt aproape realiste. Constantin Colibaba a avut însă bunul simț de a nu merge prea departe cu asemenea compoziții și a păstrat pe unele vase și ornamente din cele tradiționale, iar compozițiile cu scene de muncă sau din viață sunt legate de realitățile de la noi, având și o doză de umor. Așa de exemplu, țărani care lucrează pământul ară cu plugul tras de boi, seamănă cu sacul petrecut peste umăr, băiatul și fata care se întâlnesc la fântână sunt îmbrăcați în costume naționale bucovinene, pe fântâna cu cumpănă este și o găleată dar și ulciorul care nu merge de multe ori la apă, iar pe cumpăna fântânii se află o nelipsită cioară. Pe unele vase sunt redată fragmente din motive decorative de pe năframe, alțițe de cămașă, ornamente de pe scoarțe sau lăicere. În același context se înscrie și încercarea de a imita ceramica de Kutu, făcută probabil la îndemnul lui Samuil Ioneț care, pe vremea aceea, era încă director al muzeului din Rădăuți. Pe unele vase din această perioadă a realizat ornamente sgratitate, dar aceste încercări nu erau încă reușite. Ideea va fi preluată și perfecționată, ajungând ca peste circa 10 ani Constantin Colibaba să facă și la Rădăuți ceramică asemănătoare cu cea originală de Kutu. Între anii 1951—1955 el a lucrat la o cooperativă de ceramică din oraș. Din 1956 își reia activitatea pe cont propriu, în vechiul atelier de pe strada Lungă, unde a revenit și la vechea ceramică tradițională de Rădăuți, care a cunoscut în anii de până la sfârșitul vieții sale o adevărată renaștere.

La început Constantin Colibaba a executat ceramică de uz gospodăresc, obișnuită până la el. În ultimele două decenii ceramica sa capătă o nouă utilitate predominant decorativă, folosită la împodobit interioare. Farfuriile și străchinile sunt prevăzute cu două orificii practicate pe fundul vasului, în exterior, pentru a putea fi agățate pe perete. În afară de el nici un alt olar din Rădăuți nu a executat asemenea orificii, care pot constitui și un indiciu de datare a vasului. Vasele sale fără orificii sunt anterioare anilor 1956—1957. La împodobirea vaselor a folosit în ultimii 20 de ani numai cornul, renunțând la alte instrumente — cu excepția ceramicii făcute de el după modelul celei de la Kutu. Culorile caracteristice acestei perioade sunt: maro sau verde și mai puțin alb, pentru fond, iar pentru ornamente aceleași culori și, în plus, roșu și galben. Asupra creației lui Constantin Colibaba și a urmașilor săi se va reveni în alt capitol.

Un alt cunoscut olar din Rădăuți a fost Petru Scânteii, care a avut atelierul pe strada Mihai Bodnar (fostă Lupeni). El a lucrat în perioada 1923—1956 și a făcut, mai ales, vase de mari dimensiuni, pentru executarea cărora trebuia o îndemânare deosebită. În acest scop și-a confecționat și o roată cu discul superior mai mare. La decorarea vaselor el a fost ajutat și de soția sa, Valeria. Petru împodobește vasele cu cornul, iar Valeria folosea și pensula. Motivele caracteristice lucrărilor lor sunt liniile circulare, având suprapuse, din loc în loc, linii vâlvurite, apoi ochi, flori, executate cu pensula pe oalele de lapte sau pe pereții și fundul străchinilor, amintind de ceramica de Mihăileni sau cea de la Herța. Culorile pe care le-au

folosit sunt alb, verde, maro. Străchinile, ligheanele și oalele au fondul maro și, mai rar, alb. Uneori desenau cu alb și amestecau verde în smalt, dând întregului fond o nuanță de verzui.

Ion Breabăn (1888—1956), cu atelierul pe strada 1 Mai, a lucrat cantități însemnate de vase, mai ales că la el învățau meserie ucenici. Și în activitatea lui se disting două etape. În prima perioadă, străchinile sale se particularizează prin faptul că sunt adânci, fără umăr, cu marginea dreaptă și lată, fondul maro, nefiind angobate și sunt împodobite cu cornul după prima ardere, fapt pentru care ornamentele sunt ieșite în relief. Sunt decorate pe fund și pe mijlocul pereților. Pe fund au o spirală peste care sunt suprapuse puncte mari, uneori mărginite de semicercuri, alteleori, pe fund este o singură floare. Pe pereți au un grup de linii circulare peste care se suprapune o linie vălurită, apoi puncte, ochi, frunzulițe realizate cu alb, verde și maro. La executarea acestor ornamente a lucrat un timp și Ana Cmec, sora lui Constantin Colibaba, fapt care explică asemănarea dintre produsele celor doi meșteri din anii 1930—1940. Deosebirea constă în faptul că străchinile lui Colibaba sunt modelate cu umăr la mijloc, în interior sunt împodobite cu mai multă acuratețe, pe vasul nears, fapt pentru care ornamentele nu sunt ieșite în relief, au o aderență mai bună și efecte coloristice deosebite, rezultate din scurgerea vopselelor una peste alta. În ultima perioadă a activității sale, după 1944, Ion Breabăn a făcut și străchini cu marginea zimțată, sau cu toarte, având și umăr în interior, care sunt caracteristice pentru centrul de la Rădăuți. Ornamentele realizate de Ion Breabăn în ultimii săi ani de activitate sunt dispuse simetric, de o parte și de alta a umărului vasului, care împarte motivul decorativ în două părți distincte. Pe umăr este trasată cu cornul o linie, de-a lungul căreia sunt desenate câte trei flori despărțite de puncte sau ochi cu semicercuri și puncte ori linii ondulate deasupra celei de pe umăr. Pe margine este o altă linie circulară dreaptă. Pe fund, aceste străchini au flori din puncte și frunze, ca niște cireșe sau ciorchini de struguri. Culorile pe care le-a folosit în această perioadă sunt mai diversificate. Fondul vasului este alb iar ornamentele, realizate cu cornul ori pensula, sunt colorate cu maro, negru și verde, în diferite nuanțe, precum și albastru, dar mai rar. Produsele lui Ion Breabăn din a doua parte a activității sale se aseamănă cu cele ale lui Trifan Bahriniceanu, cu ale lui David Colibaba și cu ale lui Petru Scânței. Nu sunt, însă, atât de fine ca ale acestora. Se deosebesc, totuși, de cele ale lui Bahriniceanu, care nu folosea prea des pensula. Asemănarea cu Scânței este explicabilă, întrucât acesta din urmă a învățat meserie de la Breabăn.

Împreună cu Ion Breabăn a lucrat și Iordache Breabăn, în același atelier, dar nu permanent, Iordache lucrând și la Mihăileni, apoi la Marginea, dar nerealizând ceva deosebit de primul. Ceea ce au făcut ei, cu totul deosebit de alții, este faptul că obișnuiau să deseneze pe unele vase figuri umane — bărbați cu plete și cu barbă, femei. Pe pereții unor căni și ulcioare lipeau fașii subțiri de lut, cu rol decorativ. Iordache Breabăn ne-a informat despre un procedeu — curios în aparență. — prin care el realiza motivul ornamental numit „brăduțul” sau „frunza de brad”. Îl consemnăm pentru ineditul său: se amesteca oxid de cupru — pentru culoarea verde — cu petrol lampant și urină. Se muia un băț în compoziție, apoi se picura pe vasul încă ud, picătura împrăștiindu-se și luând forma frunzei de brad.

Un alt olar care ne-a furnizat informații interesante este Gheorghe Acozmei. A învățat meserie de la Trifan Bahriniceanu și a lucrat în aceeași perioadă cu Petru Scânteii, Ion Breabăn și Constantin Colibaba. Din 1956 a devenit factor poștal, astăzi fiind pensionar. El a făcut, mai ales, vase de bucătărie, bolduri pentru case, jucării și instrumente muzicale — ocarine, fluierașe —, castroane „model Turda” de dimensiuni mai mari ca cele de fabrică ș.a. Produsele sale nu se deosebesc prea mult de cele ale lui Trifan Bahriniceanu, de la care a învățat meseria, dar ceea ce îl particularizează față de alții este faptul că a introdus la Rădăuți procedeul de ornamentare a castroanelor cu linii „vărgate” sau „turnate”, folosit la fabrica de la Turda, apoi la „Granitul” de la Mihăileni. Produsele sale din această categorie pot fi ușor recunoscute. Dacă pe cele de la Turda se află inscripția „Moda în Turda” iar pe cele de la Mihăileni inscripția, „Granitul”, pe ale lui Gheorghe Acozmei nu scrie nimic.

O mențiune aparte se poate face asupra lucrărilor lui Preda Hofman, care obișnuia să ornamenteze vasele și prin sgrăfitare, într-o manieră deosebită de cea de la Kutu. Muzeul din Rădăuți are în colecție o oală de lapte găsită într-o fântână din apropierea fostului său atelier, vasul fiind lucrat de acest meșter, așa cum au confirmat și olarii care l-au cunoscut. Oala are forma obișnuită celor de Rădăuți, cu deosebirea că buza acesteia este lată și dreaptă, ca la străchini. Are „cioc” în partea opusă torții. Fondul este alb-gălbui, iar pe partea bombată și pe gâtul vasului sunt sgrăfitate spirale, frunze și cârlige, colorate cu verde și galben închis (inv. 4605).

Din cercetările efectuate până acum se desprinde concluzia că fiecare olar avea modele și ornamente specifice care îl deosebeau de ceilalți. Deosebiri sunt, însă, de nuanță, nu de fond, ceramica de Rădăuți fiind unitară în ansamblul ei, așa cum întreaga ceramică românească este unitară în diversitatea ei. După cele câteva caracteristici amintite „fiecare olar se poate cunoaște, așa cum fiecare își cunoaște scrisul” — spunea Gheorghe Acozmei.

Résumé

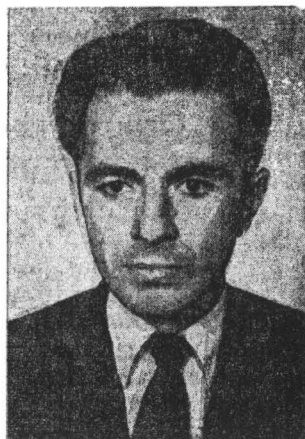
La céramique émaillée et colorée est connue à Rădăuți de l'époque d'Alexandre le Bon. L'art du potier connaît ici un grand développement au XIX-ème siècle et pendant la première moitié du XX-ème siècle. Les potiers de Rădăuți ont eu des liaisons permanentes avec ceux des centres voisins: Marginea, Siret, Mihăileni, Cernăuți. Le métier du potier s'apprenait en famille ou des maîtres avec expérience. Les recherches ethnographiques ont conduit à la conclusion que la céramique de Rădăuți a des particularités qui la distinguent de celle des autres centres de potier. Chaque potier avait des modèles de vases et d'ornements spécifiques, d'après lesquels on peut reconnaître qui a réalisé le produit. Cependant les différences ne sont pas essentielles, la céramique de Rădăuți étant, en général, unitaire.

OREST MIRĂUȚĂ (1931—1967)

— GEOLOG BUCOVINEAN DE PRESTIGIU

Acad. LIVIU IONESI

Orest Mirăuță a trăit foarte puțin, doar 36 de ani, cu toate acestea a realizat cât alții într-o viață îndelungată, impunându-se în geologia românească. Intelligent, dotat cu o mare putere de muncă, cu un ascuțit simț de observație în teren și o impresionantă capacitate de interpretare a datelor, s-a remarcat chiar din primii ani de activitate, fiind prețuit și stimat atât de colegi cât și de cei aparținând generațiilor vârstnice.

Calitățile profesionale de excepție erau completate de o fire blândă, bunătate și noblete sufletească. Natura, sau Divinitatea, l-a înzestrat cu calități deosebite, dar, în același timp, l-a lăsat puțin timp printre oameni, răpindu-l de tânăr. La 11 iunie 1967, pe șoseaua Piatra Neamț — Bicaz, conducând o delegație de geologi din Iugoslavia, O. Mirăuță și-a pierdut viața într-un accident de mașină. Ceilalți ocupanți n-au suferit nimic.

Orest a apărut pe lume la 3 iunie 1931, în familia lui Spiridon și Rachila Mirăuță, din comuna Volovăț, jud. Suceava, ca cel de al șaselea copil (o fată și 5 băieți). Spiridon al lui Vasile (în limbajul locului) era gospodar bun și se ocupa, pe lângă lucrul celor 2 ha de pământ, și cu tâmplăria. Mezinul Orest s-a bucurat de dragostea tuturor, dar mai ales a surorii mai mari, Paraschiva (denumită de ceilalți frați „lelița”). După moartea mamei Rachila, în 1945, de tifos exantematic, lelița Paraschiva (căsătorită cu Nicolae Luca, cantor bisericesc), neavând copii l-a ocrotit și îngrijit pe Orest. Ea l-a încurajat și l-a ajutat să urmeze liceul și apoi facultatea. În 1945, în același timp cu mama, a fost bolnav de tifos și Orest, dar fiind tânăr (14 ani) a rezistat.

A urmat școala primară în Volovăț, iar la îndemnul leliței Paraschiva, în 1941 s-a înscris la liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, pe care l-a absolvit în 1950. După susținerea bacalaureatului, în același an, s-a înscris la Facultatea de Geologie și Tehnică Minieră a Institutului Politehnic din București. Opțiunea lui pentru științele Pământului — geolo-

gia — a pornit din vocație, completată de o bună pregătire naturalistică făcută de excelentul profesor P. Socaci. Se pare că în această alegere a fost influențat și de întâlnirea, în Munții Călimani, (pe când era elev) cu prof. Orest Nechita, de la Universitatea din Iași, care făcea cercetări în regiune.

În facultate s-a remarcat ca un student deosebit de bine pregătit, fiind apreciat de dascălii săi: Gh. Macovei, Al. Codarcea și mai ales Gh. Murgeanu, care i-a devenit și conducător de doctorat. A terminat facultatea cu diplomă de merit, fiind repartizat la serviciul geologic al Întreprinderii de Prospekțiuni și Laboratoare a Comitetului Geologic. Prin reînființarea Institutului Geologic, în 1960, se transferă la această prestigioasă instituție, unde a lucrat până la dispariția sa (11 iunie 1967). S-a născut în luna iunie și a trecut în neființă în aceeași lună, cu 36 de ani mai târziu.

Și-a întemeiat familia, prin căsătoria în 1956 cu o colegă — Elena. S-au completat foarte bine unul pe altul, atât în viața de familie, cât și în activitatea profesională, lucrând împreună pe teren și în laborator. D-na dr. Elena Mirăuță s-a remarcat ca un paleontolog valoros, specializată în conodonte. Mi-a mărturisit că la Orest au impresionat-o pasiunea, perseverența și ușurința descifrării complicatelor probleme geologice. Din căsnicia lor au apărut pe lume 2 copii: Andrei (în 1960) și Radu (în 1963). În relațiile de familie era sensibil, cald și afectuos. Își adora „băiețuși”. Radu, fiind prea mic când a murit tatăl, nu-i păstrează memoria chipului său bun

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ

De la terminarea facultății, în 1955, și până la stingerea din viață (1967) s-au scurs doar 12 ani (practic 11), ceea ce înseamnă o perioadă foarte scurtă de activitate. Cu toate acestea, având cultul muncii (moștenit de la părinți) a realizat lucruri deosebite, care l-au consacrat ca geolog. Prima lucrare, *Observații asupra structurii geologice a regiunii Bașpunar — Camena — Ceamurlia de Sus* (D. S. Com. Geol. XLIV, 1956—1957), a apărut în 1962 (comunicarea a fost prezentată în 1956) și de atunci, până la stingerea din viață, s-au adunat nu mai puțin de 25 de lucrări, la care se adaugă și contribuțiile substanțiale la redactarea a 5 foi (Sulina, Tulcea, Constanța, Bacău, Piatra Neamț) din Harta Geologică a României, sc. 1: 200.000 și Harta Geologică a Formațiunilor Antetortoniene. Lucrările au apărut în publicațiile Institutului Geologic (Anuar, Dări de scamă) și ale Academiei Române (Revue roumaine de géologie, Studii și cercetări de geologie). Cinci lucrări au fost publicate în reviste de specialitate din străinătate (Paris, Moscova, Sofia, Varșovia). Evident, nu numărul (cantitatea) contează, ci mai ales valoarea, noutățile aduse prin muncă și pasiune, grefate pe inteligență. Valoarea rezidă și din faptul că sita timpului — ca suprem judecător imparțial — n-a anulat nimic din ceea ce a realizat O. Mirăuță. Lucrările lui au deschis orizonturi noi în cercetarea Dobrogei de Nord și Centrale, a flișului extern și a molasei din Carpații Orientali. Deși tânăr, interpretările lui surprind prin maturitatea gândirii. Nici un moment nu ai impresia a ceva făcut superficial sau a stângăciei inerente unui începător. În scurta sa activitate, O. Mirăuță a cercetat 2 regiuni: Dobrogea (de Nord și Centrală) și Carpații și Subcarpații Orientali (segmentul dintre

Ozana și Tazlăul Sărat). Ultima regiune constituie și subiectul tezei de doctorat.

DOBROGEA, la timpul respectiv, era considerată o regiune bine cunoscută, fără să lase perspectiva aducerii unor noutăți care să modifice imaginea existentă. Cercetările sale aveau ca obiectiv elaborarea foilor Sulina, Tulcea și Constanța din Harta Geologică a României în scara 1: 200.000, la care se angajase Institutul Geologic. În acest scop a făcut cercetări detaliate în Orogenul nord-dobrogean — orogen alpin timpuriu —, în Masivul Dobrogei Centrale — unitate de platformă prealpină, în care cuvertura a fost în mare parte erodată dezvelind soclul — și în bazinul Babadag — platformă tânără alpină.

În *Orogenul nord-dobrogean*, datele de cartare detaliată realizate de O. Mirăuță au contribuit substanțial la conturarea structurii în pânze de șariaj, admisă în prezent și consemnată pe foile 1: 50.000 din Harta Geologică a României.

În pânza Măcin a introdus o concepție nouă asupra șisturilor cristaline și a sedimentarului paleozoic. Astfel, diferențiază șisturile cristaline după materialul primar (sedimentar și magmatic) și gradul de metamorfism, separând 2 serii (grupuri): mezometamorfic și epimetamorfic. Nu exclude posibilitatea ca cele două grupuri să reprezinte faciesuri sincrone, de vârstă Silurian, eventual și Cambrian, metamorfozate hercinic. Diferența dintre ele s-ar datora, în primul rând, intensității metamorfismului.

În ce privește depozitele sedimentare, pune în evidență Silurianul, în Culmea Priopcea, afectat de un metamorfism incipient (datorat magmatitelor), relevă faciesul de flîș ritmic al formațiunii de Bujoarele (Devonian inferior) și de molasă marină al formațiunii de Carapelit (Carbonifer), pe care o compară cu faciesul de Culm din Europa Centrală.

Magmatitele, care au largă răspândire, le raportează la 2 generații: precarapelitice și postcarapelitice, confirmând punctul de vedere exprimat de D. Roman.

Sub aspect tectonic, arată că șisturile cristaline, terenurile sedimentare și magmatitele sunt implicate în cute strânse, deversate spre NE.

Asupra zonei Tulcea (în prezent pânzele Consul, Niculițel și Tulcea) a adus contribuții remarcabile în elucidarea unor probleme de lito- și biostratigrafie și tectonică, dintre care amintim:

- Separarea, sub denumirea de formațiunea de Horia, a șisturilor cristaline epimetamorfice din dealurile Rediu și Horia (în pânza Tulcea).

- Atestarea, prin date paleontologice, a Silurianului și Devonianului, modificând în acest mod stratigrafia unității Tulcea. Silurianul a fost pus în evidență în dealurile Rediu și Puturosu, printr-o asociație de conodonte, iar Devonianul a fost recunoscut în dealurile Beilia și Beștepe, tot prin conodonte, în depozite interpretate anterior ca șisturi cristaline anchimetamorfice. Depozitele devoniene — formațiunea de Beștepe — sunt separate în 3 unități litologice: inferioară, în facies de flîș (Devonian inferior, după conodonte *Belodella triangularis*, *Onetodus beckmani*, etc.), mediană cu filite și calcare (Devonian mediu, pe baza conodontelor *Polygnathus linguiformis*, *P. dobrogensis*, etc.) și superioară cu silicolite, lipsite de fosile (raportată Devonianului superior). Ultimei unități îi sunt atribuite și filitele cuarțoase din Dealul Monument — Tulcea (considerate de alți autori

ca fiind similare cu „șisturile verzi” din Dobrogea Centrală). La V de Isaccea (în pânza Niculițel) a recunoscut Devonianul superior, datat paleontologic prin conodonte (*Hindeodella deflecta* etc.). Fără îndoială, O. Mirăuță și Elena Mirăuță au pus bazele lito- și biostratigrafiei Paleozoicului în pânza Tulcea din Orogenul nord-dobrogean.

● Contribuții importante de ordin cartografic, litofacial și biostratigrafic asupra depozitelor triasice. Astfel, în sectorul de est al pânzei Tulcea (Bestepe, Beilia, Cairacele) a realizat o litostratigrafie detaliată a Werfenianului și Anisianului și a relevat fenomene de dolomitizare. Pentru sectorul nordic al pânzei Tulcea, arată că în Triasicul superior (Carnian superior și Norian) sedimentarea s-a modificat, din carbonată devenind epiclastică, în facies de fliș, denumit „flișul de Alba”.

● Printr-o cartare detaliată a intuit existența structurii în pânze de șariaj a zonei Tulcea. Această concepție este clar exprimată în lucrarea sa asupra Dobrogei Centrale (An. Inst. Geol., XXXVII, pag. 19).

În *Masivul Dobrogei Centrale*, O. Mirăuță, a adus contribuții remarcabile asupra soclului, care își păstrează și astăzi valabilitatea. Astfel, a efectuat orizontarea șisturilor verzi în 4 formațiuni (infragrauwakică de Dorobanțu; grauwake inferioare de Istria; grauwake superioare de Măgurele; supragrauwake de Băltăgești), consolidarea assyntică a Dobrogei Centrale și conservarea structurii assyntice în șisturile verzi prin elemente plicative orientate V-E. De asemenea, a pus în evidență falia Ostrov-Sinoc, paralelă cu falia Peceneaga-Camena, între care se individualizează anticlinoriul Dorobanțu-Ceamurlia, cu orientarea NV-SE, efect post-assyntic. O situație similară este relevată și pe marginea sudică, paralelă cu falia Capidava-Ovidiu. Lucrarea asupra Dobrogei Centrale a apărut în „Anuarul Comitetului Geologic” (vol. 37—1969), la 2 ani după dispariția sa și ea reflectă maturitatea în gândire a autorului. Ar fi putut constitui o foarte bună teză de doctorat.

Bazinul Babadag este o altă unitate cercetată de O. Mirăuță. Contribuțiile lui se referă atât la fundamentul prealpin, cât și, mai ales, la cuvertura cretacică. În aceasta din urmă mărește inventarul fosil (mai ales de inoceramii) și realizează o orizontare și biozonare stratigrafică. De asemenea, relevă ușoara deformare plicativă și rupturală produsă în Senonianul superior.

Rezumând, putem afirma că în Dobrogea, O. Mirăuță, alături de alți geologi, a început cercetarea modernă. Fără îndoială, numele său va rămâne legat de datele noi aduse. Parte din acestea au fost prezentate la reuniuni geologice internaționale (Congresele Asociației Carpat-Balkanice din România — 1961, Polonia — 1963, Bulgaria — 1964; Congresul Internațional asupra Carboniferului — Paris, 1963).

CARPAȚII ORIENTALI. În Orogenul Carpat, O. Mirăuță a cercetat o porțiune din molasa pericarpatică și din flișul extern, din partea centrală a Moldovei. Regiunea respectivă a constituit și subiectul tezei de doctorat.

Din *flișul extern* a studiat partea estică a semiferestrei Bistrița, care vine în contact cu molasa pericarpatică (= pânza pericarpatică). Deși zona fusese cercetată de geologi de renume, el a reușit să aducă date noi stratigrafice și tectonice. Astfel, separă formațiunea de Audia (șisturile negre)

în 3 unități litologice (membri în sens actual) diferite de cele din pânzele de Tarcău și de Audia (argilo-calcaros, cu lidiene și calcaros cu silicifieri), demonstrează existența formațiunii de Lepșa (similară cu cea din semifereastră Vrancea) și separă peste ea „conglomeratele de Horăicioara” cu galeți de roci verzi, șisturi negre și bioclaste de alge calcaroase, ostreide, belemniti și inocerami. În formațiunea de Hangu a descoperit taxoni de *Orbitoides* și *Sidrolites* caracteristici pentru Senonianul superior. Ca și alți autori, atribuie Paleocenului partea superioară a acestei formațiuni. Tectonic, relevă importanța anticlinoriului Horăița-Doamna în sedimentogenează și demonstrează caracterul diapir sinsedimentar al formațiuni de Audia din sâmburele său.

Remarcabile sunt contribuțiile sale asupra depozitelor miocene din „pânza cutelor marginale” (= pânza de Vrancea) și din *molasa pericarpatică*. În afara orizontărilor detaliate și redefinirii unor formațiuni (Tescani, Câmpeni), separă și altele noi (Borzești, Măgirești, Almașu) și introduce o concepție nouă asupra raporturilor dintre pânzele ~~cutelor~~ marginale (Vrancea) și pericarpatică și dintre pânza pericarpatică și Platforma Moldovenească. Prin cartare minuțioasă de suprafață și datele unor foraje, arată existența unor cute culcate sau răsturnate spre E, din care prin recutare au rezultat cute antiforme, cum este anticlinalul „fals Almașu”. Este primul geolog care recunoaște un asemenea stil tectonic la noi. Această interpretare, pentru sectorul Ozana-Tazlău, a avut consecințe și în prospecțiunile pentru hidrocarburi. În ultimul timp a emis o ipoteză îndrăzneată privind stratigrafia depozitelor miocene, în sensul că parte din Miocenul inferior (Burdigalianul) ar lipsi, însă soarta nu l-a lăsat să-și finalizeze concepția prin dovezi.

În molasa miocenă, O. Mirăuță s-a ocupat și de aspecte economice ca, de exemplu, conturarea zăcămintelor cu săruri de potasiu.

O. Mirăuță a reprezentat România la unele reuniuni internaționale: Lucrările Comitetului European de Redactare a Hărții Tectonice a Europei (Mamaia, 1961) și Reuniunea Societății Poloneze de Geologie (Cracovia, 1964). De asemenea, în 1961 a condus excursia din Munții Măcinului, în cadrul celui de al 5-lea Congres al Asociației Carpat-Balcanice.

O. Mirăuță a avut o comportare civică și morală ireproșabilă. Deși a trăit într-o perioadă extrem de grea, marcată de schimbări sociale brutale și distorsiuni valorice, n-a contribuit în nici un fel la promovarea acestei politici. Drama colectivizării forțate a suportat-o direct, deoarece familia lui a fost victima ei. Deși tatăl său avea doar 2 ha de pământ, un denunț l-a transformat în „chiabur”, cu consecințele generate de un asemenea statut social. N-a fost membru al P.C.R.

Cu fondul moștenit de la părinți, al cinstei și bunului simț al țaranului bucovinean, cu respect pentru muncă (fizică sau intelectuală), în relațiile cu oameni era modest, cinstit și deosebit de generos. Aceste calități l-au făcut iubit și respectat de toți. Pentru a ilustra aprecierea de care s-a bucurat voi reproduce unele pasaje din cuvântările ținute la ceremonia de înmormântare.

— Alexandru Codarcea, academician, președinte al Comitetului Geologic: „O. Mirăuță a fost una din tinerele speranțe ale științei noastre, unul din cei aleși să ducă mai departe făclia strălucitoare, apinsă de marii noștri înaintași. (...) Tânărul nostru coleg, O. Mirăuță, ne-a lăsat, pe lângă frumoasele lui realizări, amintirea vie a unui prieten iubit și harnic, a unui bun patriot, amintire pe care i-o vom purta cu drag în inimile noastre”.

— Marcian Bleahu: „Pentru O. Mirăuță geologia, știința în general, a fost însăși rațiunea de a fi (...) căreia i-a sacrificat totul (...). Niciodată mulțumit de rezultatele obținute, el era animat de neîncrederea nobilă a celui care știa prea mult, plin de modestia celui care se îndoiește că i-a fost hărăzit să afle un adevăr (...). Desăvârșit om de știință (...), marea promisiune a ceea ce nu va fi niciodată”.

— Mircea Săndulescu (coleg de institut): „Modest dar ferm în părțile sale, de o spiritualitate spontană și ascuțită, neobosit și de o profunzime a gândirii puțin obișnuită, gata să ajute pe oricine, neputând refuza nici o solicitare, Orest a fost totdeauna pentru noi cel mai bun dintre cei mai buni. Înaltele sale calități morale și profesionale l-au impus de la început în fruntea generației sale”.

— Prof. dr. Spasov (Bulgaria) a publicat în „Review of the Bulgarian Geological Society”, vol. XXIX/2—1968, un necrolog, însoțit de fotografie, în care afirmă: „O. Mirăuță este mare nu numai pentru geologii români ci și pentru noi. Prin moartea lui s-a redus numărul geologilor din Balcani care studiază Paleozoicul”.

— „Anuarul Comitetului de Stat al Geologiei” (vol. XXXIII, 1969), găzduiește un articol „In memoriam — Orest Mirăuță —” care se încheie prin următoarele cuvinte: „Întreaga activitate a lui O. Mirăuță poartă pecetea spiritului său iscoditor, a inteligenței sale analitice. (...) Pierderea pe care geologia românească a suferit-o prin moartea lui este cu atât mai mare cu cât o privim prin prisma viitorului, a ceea ce ar fi ajuns să facă O. Mirăuță, cu calitățile deosebite pe care le avea”.

! Am redat aceste citate pentru a releva faptul că Orest Mirăuță a fost un geolog deosebit. Nu este o afirmație de complezență, ci o realitate, durată de opera sa științifică. Într-o viață extrem de scurtă și-a justificat din plin existența, impunându-se în geologia românească. Destinul a oprit drumul realizării unei mari valori.

Zusammenfassung

Der Beitrag des Gelehrten zur Entwicklung der rumänischen Geologie veröffentlicht aber 25 wissenschaftliche Arbeiten, in denen er die Ergebnisse seiner in der Dobrukscha und in den Ostkarpaten unternommenen Forschungen vorstellt. In einem gesonderten Beitrag befasst er sich mit der Erstellung von geologischen Karten.

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE ORIGINALE

1. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1962), „Observații asupra structurii geologice a regiunii Hașnunar-Camena-Ceamurlia de Sus”, *D.S. Com. Geol.*, XLIV (1956–1957), București.
2. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1962), „Paleozoicul din partea de sud a Munților Măcin”, *D.S. Com. Geol.*, XLVI (1958–1959), București.
3. Mirăuță, Orest (1962), „Stilul tectonic al flisului și al molasei subcarpatice în regiunea Piatra Neamț”, *D.S. Com. Geol.*, XLVIII (1960–1961), București.
4. Ianovici, V., Giușcă, D., Mutihac, V., Mirăuță, O., Chiriac, M. (1961), *Ghidul excursiilor. Dobrogea. Congr. V Carpato-balcanic*, București, 1961.
5. Dumitrescu, I., Săndulescu, M., Lăzărescu, V., Mirăuță, O., Pauliuc, S., Georgescu, C. (1962), „Mémoire à la carte tectonique de la Roumanie”, *An. Com. Geol.*, XXXII, București.
6. Mirăuță, Orest (1963), „Aspects de l'évolution géosynclinale de la Dobrogea de nord”, *Trav. VI-ème Congrès Assoc. Carp.-Balk.*, Varsovie, 1963.
7. Răileanu, Gr., Patrușiu, D., Bleahu, M., Mirăuță, O. (1963), „Le Carbonifère des Carpates roumaines et de l'avant-pays carpatique”, *V-ème Congrès international de stratigraphie et de géologie du Carbonifère C.R.*, Paris, 1963.
8. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1964), „Cretacicul superior și fundamentul bazinului Babadag (Dobrogea)”, *An. Com. Geol.*, XXXIII (1959).
9. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1964), „Structura geologică a molasei miocene dintre Valea Bistriței și Tazlău”, *D.S. Com. Geol.*, XLIX/1 (1961–1962), București.
10. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1964), „Faciesurile și tectonica molasei miocene din anticlinalul fals Almașu (Piatra-Neamț)”, *D.S. Com. Geol.*, XLIX/2 (1961–1962), București.
11. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1964), „Flisul cretacic și paleogen din valea Cuediului și valea Horaitei”, *D.S. Com. Geol.*, LI/1 (1962–1963), București.
12. Mirăuță, Orest (1964), „Sisturile verzi din regiunea Dorobanțu-Măgurele (Dobrogea Centrală)”, *D.S. Com. Geol.*, LI/2 (1962–1963), București.
13. Mirăuță, Orest (1964), „Stratigrafia și tectonica sisturilor verzi din regiunea Istria-Bălăgești (Dobrogea Centrală)”, *D.S. Com. Geol.*, LI/1 (1963–1964), București.
14. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1964), „Prezența Devonianului mediu în zona Colinelor Mahmudiei (Dobrogea de nord)”, *D.S. Com. Geol.*, LI/1 (1963–1964), București.
15. Mirăuță, Orest (1965), „Faciès et tectonique du Miocène subcarpatique de la Moldavie Centrale”, *VII-ème Congrès Ass. Carp.-Balk.*, Sofia, 1965.
16. Mirăuță, Orest, Mirăuță, Elena (1965), „Le Paléozoïque de la zone de Tulcea (Dobrogea septentrionale)”, *VII-ème Congrès Ass. Carp.-Balk.*, Sofia, 1965.
17. Mirăuță, Orest (1965), „Paleozoicul de la Cataloi și cuvertura lui triasică”, *D.S. Com. Geol.*, LII/1 (1964–1965), București.
18. Mirăuță, Orest (1967), „Devonianul și Triasicul din Colinele Mahmudiei”, *D.S. Com. Geol.*, LII/2 (1964–1965), București.
19. Codarcea-Dessila, Marcela, Mirăuță, O., Semenenko, N. P., Demidenko, S. G., Zeidis, B. B. (1966), „Gheologicheskaja interpretaciia dannih polucennih pri pomosci K-Ar metoda po absolutnomu vozrastu kristaliceskih formații iujnih Karpat i Dobrodji”, *Trudi XIII ses. komisii po opredel., absol. vozr. gheol. formații pri ONZ-ANSSSR*, Moskva, 1966.
20. Mirăuță, Orest (1966), „Contributions à la connaissance des formations paléozoïques du secteur méridional des Monts de Măcin”, *Revue roumaine de géol., géophysique et géographie. Série de Géologie*, 10/2. București.
21. Ianovici, V., Rădulescu, D., Bercia, I., Constantinoff, D., Dumitrescu, R., Kräutner, H., Mirăuță, O., Papiu, V. C. (1966), „Harta metalogenetică pentru fier a teritoriului României”, *St. cercet. geol. geofiz. și geogr., Seria geologie*, 11/1. București.

22. Ianovici, V., Rădulescu, D., Dimitrescu, R., Kräutner, H., Mirăuță, O. (1966), „Harta metalogenetică a României”, *Revue roumaine de géol., géophys. et géogr., Série de Géologie*, 10/2. București.
23. Răileanu, Gr., Patrulius, D., Mirăuță, O., Bleahu, M. (1968), „Stadiul actual al cunoștințelor asupra Paleozoicului din România”, *An. Com. Stat. Geol.*, XXXVI. București.
24. Mirăuță, Orest (1969), „Tectonica Proterozoicului superior din Dobrogea centrală”, *An. Inst. geol.*, XXXVII.
25. Mirăuță, Orest, „Stratigrafia și structura Miocenului subcarpatic din regiunea Moinești-Tazlău”, *D.S. Com. Stat. Geol.*, LIV/3. (sub tipar).
- * * Redactarea (în colaborare) a foilor — Sulina, Tulcea, Constanța, Piatra Neamț și Bacău din Harta Geologică a României sc. 1: 200.000.
- * * Redactarea (în colaborare) a Hărții Geologice a Formațiunilor Antetortoniene.

ASPECTE AVIFAUNISTICE DIN „CODRUL SECULAR SLĂTIOARA”

ION IORDACHE, CARMEN GACHE

AȘEZARE

Codrul Secular Slătioara se află pe versantul estic al masivului Rarău, în județul Suceava, fiind cuprins între 47°27' latitudine nordică și 25°27' longitudine estică. Este delimitat între culmea Todirescu și valea pârâului Slătioara, acoperind trei creste: Bâtca Neagră, Bâtca cu Plai și Bâtca Lesei.

Declarată „monument al naturii” încă din 1934, rezervația are astăzi o suprafață de 396,6 ha și este una dintre puținele păduri virgine ale României.

Ornitofauna din regiune a făcut obiectul studiului unor ornitologi, dintre care amintim: Dan Munteanu pe valea Bistriței, Al. Filipașcu la Poiana Stampei, C. Andriescu în depresiunea Dornelor, A. Papadopol în zona Vatra Dornei-Rădăuți, I. Ion și N. Valenciuc în masivul Rarău.

CLIMA

Clima este temperat-continentală moderată. Temperaturile minime lunare se înregistrează în ianuarie (−8°C), maximele lunare în iulie (+12°C), iar temperatura medie anuală este de 2,3°C. Precipitațiile cresc cu altitudinea, media anuală fiind de 830,4 mm. Vânturile predominante sunt din N și S.

VEGETAȚIA

În Codrul Secular Slătioara specia dominantă este molidul (*Picea abies*). Alte specii de arbori sunt: bradul (*Abies alba*), pinul (*Pinus sylvestris*), tisa (*Taxus baccata*), larița (*Larix decidua*), fagul (*Fagus sylvatica*), carpenul (*Carpinus betulus*) ș.a. Pădurea de molid este umbroasă, cu un strat ierbaceu sărac deosebindu-se de pădurile de amestec de conifere și fag, care adăpostesc o floră ierbacee bogată, fiind mai luminoase.

FAUNA

Codrul Secular Slătioara prezintă o faună bogată care reunește numeroase grupe de nevertebrate și reprezentanți ai tuturor claselor de verte-

brate. Peștii sunt reprezentați prin trei specii întâlnite în apele pâraului Slătioara și ale pâraielor afluențe: *Salmo trutta fario*, *Cottus gobio* și *Phoxinus phoxinus*. Au fost identificate 7 specii de amfibieni și 5 specii de reptile, iar dintre mamifere 27 de specii.

ORNITOFAURA CODRULUI SECULAR SLĂTIOARA

Au fost identificate 128 de specii de păsări, dintre care 92 de specii clocesc în rezervație. (tabelul 1).

Tabel nr. 1

Lista speciilor de păsări din masivul Rarău

Nr. crt.	Denumirea speciei	Zone ornitogeografice					Clocitoare	Grupă fenologică
		1	2	3	4	5		
1	<i>Ciconia ciconia</i> L.	x						P
2	<i>Ciconia nigra</i> L.		x					P
3	<i>Anser anser</i> L.					x		P
4	<i>Anser albifrons</i> L.					x		P
5	<i>Anas platyrhynchos</i>					x		P
6	<i>Anas crecca</i>					x		P
7	<i>Aquila chrysaetos</i>				x			P
8	<i>Aquila pomarina</i>		x				x	S
9	<i>Buteo buteo</i>		x				x	S
10	<i>Buteo lagopus</i>		x					O.I.
11	<i>Acciper gentilis</i>		x				x	O.V.
12	<i>Accipiter nisus</i>		x					O.I.
13	<i>Pernis apivorus</i>		x					O.V.
14	<i>Milvus migrans</i>			x				P
15	<i>Circus gallicus</i>		x					O.V.
16	<i>Falco peregrinus</i>		x					O.V.
17	<i>Falco subbuteo</i>		x					O.V.
18	<i>Falco tinnunculus</i>				x		x	O.V.
19	<i>Tetrastes bonasia</i>		x				x	S.
20	<i>Tetrao urogallus</i>			x			x	S.

Continuare tabel nr. 1

Nr. crt.	Denumirea speciei	Zone ornitografice					Clocitoare	Grupă fenologică
		1	2	3	4	5		
21	<i>Perdix perdix</i>				x		x	S.
22	<i>Coturnix coturnix</i>					x	x	O.V.
23	<i>Grus grus</i>					x		P.
24	<i>Crex crex</i>					x	x	O.V.
25	<i>Gallinula chloropus</i>					x		O.V.
26	<i>Charadrius dubius</i>	x						O.V.
27	<i>Scolopax rusticola</i>		x					P.
28	<i>Tringa hypoleucos</i>	x						O.V.
29	<i>Gallinula chloropus</i>		x					P.
30	<i>Charadrius dubius</i>		x				x	O.V.
31	<i>Scolopax rusticola</i>		x				x	O.V.
32	<i>Streptopelia decaocto</i>					x	x	S.
33	<i>Streptopelia turtur</i>		x				x	O.V.
34	<i>Cuculus canorus</i>					x	x	O.V.
35	<i>Bubo bubo</i>		x				x	S.
36	<i>Asio otus</i>		x				x	S.
37	<i>Aegolius funereus</i>			x			x	S.
38	<i>Athene noctua</i>					x	x	S.
39	<i>Glaucidium passerinum</i>			x			x	S.
40	<i>Strix aluco</i>		x				x	S.
41	<i>Strix uralensis</i>		x					S.
42	<i>Caprimulgus europaeus</i>		x				x	O.V.
43	<i>Apus apus</i>					x	x	O.V.
44	<i>Alcedo atthis</i>	x						O.V.
45	<i>Upupa epops</i>					x		O.V.
46	<i>Picus canus</i>		x				x	S.
47	<i>Dryocopus martius</i>			x			x	S.
48	<i>Dendrocopos leucotos</i>		x				x	S.

Continuare tabel nr. 1

Nr. crt.	Denumirea speciei	Zone ornitografice					Clocitoare	Grupă fenologică
		1	2	3	4	5		
49	Picoides tridactylus			x			x	S
50	Dendrocopos medius		x			x	x	S
51	Dendrocopos major		x			x	x	S
52	Dendrocopos minor		x			x	x	S
53	Jynx torquilla		x			x	x	O.V.
54	Eremophila alpestris				x			O.I.
55	Lullula arborea		x				x	O.V.
56	Galerida cristata					x	x	S.
57	Alauda arvensis					x	x	O.V.
58	Hirundo rustica					x	x	O.V.
59	Delichon urbica					x	x	O.V.
60	Garrulus glandarius		x				x	S.
61	Pica pica		x			x	x	S.
62	Nucifraga caryocatactes		x				x	S.
63	Corvus corone cornix					x	x	S.
64	Corvus frugilegus					x	x	S.
65	Corvus corax				x		x	S.
66	Parnus palustris		x				x	S.
67	Parus montanus		x				x	S.
68	Parus cristatus			x			x	S.
69	Parus ater			x			x	S.
70	Parus coeruleus		x			x	x	S.
71	Parus major		x			x	x	S.
72	Sitta europaea		x			x	x	S.
73	Tichodroma muraria				x			O.V.
74	Certhia familiaris		x			x	x	O.V.
75	Cinclus cinclus	x						S.
76	Troglodytes troglodytes			x			x	S.

Continuare tabel nr. 1

Nr. crt.	Denumirea speciei	Zone ornitografice					Clocitoare	Grupă fenologică
		1	2	3	4	5		
77	<i>Saxicola rubetra</i>					x	x	O.V.
78	<i>Saxicola torquata</i>					x	x	O.V.
79	<i>Oenanthe oenanthe</i>				x		x	O.V.
80	<i>Phoenicurus ochuuros</i>				x		x	O.V.
81	<i>Erithacus rubecula</i>		x				x	O.V.
82	<i>Luscinia luscinia</i>		x				x	O.V.
83	<i>Turdus pilaris</i>					x		O.L.
84	<i>Turdus torquatus</i>			x			x	O.V.
85	<i>Turdus merula</i>		x				x	O.V.
86	<i>Turdus philomelos</i>		x				x	O.V.
87	<i>Turdus viscivorus</i>				x		x	O.V.
88	<i>Sylvia borin</i>					x	x	O.V.
89	<i>Sylvia atricapilla</i>		x				x	O.V.
90	<i>Sylvia communis</i>					x	x	O.V.
91	<i>Sylvia curruca</i>					x		P.
92	<i>Phylloscopus trochilus</i>		x					O.V.
93	<i>Phylloscopus collybita</i>		x					O.V.
94	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>		x					O.V.
95	<i>Regulus regulus</i>			x			x	S.
96	<i>Regulus ignicapillus</i>			x			x	S.
97	<i>Ficedula hypoleuca</i>		x					P.
98	<i>Ficedula albicollis</i>		x				x	O.V.
99	<i>Ficedula parva</i>		x				x	O.V.
100	<i>Muscicapa striata</i>		x				x	O.V.
101	<i>Prunella collaris</i>				x		x	O.V.
102	<i>Prunella modularis</i>		x				x	O.V.
103	<i>Anthus trivialis</i>		x				x	O.V.
104	<i>Anthus spinoletta</i>				x		x	O.V.

Continuare tabel nr. 1

Nr. crt.	Denumirea speciei	Zone ornitogeografice					Clocitoare	Grupă fenologică
		1	2	3	4	5		
105	Motacilla flava	x						P.
106	Motacilla cinerea	x					x	O.V.
107	Motacilla alba					x	x	O.V.
108	Bombycilla garrulus		x			x		O.I.
109	Lanius collurio		x			x	x	O.V.
110	Lanius minor		x			x		O.V.
111	Lanius excubitor		x			x		O.I.
112	Sturnus vulgaris					x	x	O.V.
113	Oriolus oriolus		x			x	x	O.V.
114	Passer domesticus					x	x	S.
115	Passer montanus							
116	Fringilla coelebs			x			x	S.
117	Fringilla montigringilla					x		O.I.
118	Serinus serinus		x				x	O.V.
119	Carduelis chloris					x	x	O.V.
120	Carduelis spinus					x	x	S.
121	Carduelis carduelis					x	x	S.
122	Acanthis flammea					x		O.I.
123	Acanthis cannabina					x	x	O.V.
124	Loxia curvirostra			x			x	S.
125	Pyrrhula pyrrhula			x			x	S.
126	Coccothraustes coccothraustes		x				x	O.V.
127	Emberiza citrinella		x			x	x	O.V.
128	Emberiza calandra		x				x	O.V.
	Total	7	61	15	11	49	92	

Legendă: 1. Păraie de munte; 2. Pădure de amestec; 3. Pădure de conifere; 4. Goluri de munte; 5. Peisaj antropogen.

Observațiile noastre ne-au permis delimitarea a cinci zone ornitogeografice:

— ornitofauna pâraielor de munte —	7 specii,
— ornitofauna pădurii de amestec —	61 specii,
— ornitofauna pădurii de conifere —	15 specii,
— ornitofauna golurilor de munte —	11 specii,
— ornitofauna peisajului antropogen —	49 specii.

1. Ornitofauna pâraielor de munte este săracă (7 specii, 5,5%), *Motacilla cinerea* este specie clocitoare în rezervație. Au mai fost observate în pasaj *Charadrius dubius*, *Ciconia ciconia*, *Tringa hypoleucos*.

2. Pădurea mixtă de conifere și foioase adăpostește 61 de specii (47,6%), dintre care 45 de specii sunt clocitoare, aceasta fiind zona ornitogeografică cea mai interesantă. Aici cuibăresc falconiforme mari, cum sunt *Aquila pomarina*, *Accipiter gentilis* și *Buteo buteo*. Dintre speciile caracteristice pădurii de amestec amintim: *Streptopelia turtur*, *Certhia familiaris*, *Dendrocopos leucotos*, *Picus canus*, *Garrulus glandarius*, *Nucifraga caryocatactes*, *Turdus philomelos*, *Sylvia atricapilla*, *Phylloscopus trochilus*, *Ph. sibilatrix*, *Ph. colybita*, *Erithacus rubecula* și *Coccothraustes coccothraustes*.

3. În pădurea de conifere întâlnim 15 specii de păsări (16,3%), dintre care amintim: *Tetrao urogallus*, *Picoides tridactylus*, *Glaucidium passerinum*, *Dryocopus martius*, iar dintre paseriforme efectivele cele mai importante le au: *Fringilla coelebs*, *Parus ater*, *Loxia curvirostra*, *Regulus regulus*. Dintre speciile acestei zone doar *Milvus migrans* nu este clocitoare.

4. Ornitofauna golurilor de munte cuprinde 11 specii (9,2%). În stâncării cuibăresc: *Corvus corax*, *Falco tinnunculus*, *Pheonicurus ochruros*. Deși observate aici, *Tichodroma muraria* și *Aquila chrysaetos* nu cuibăresc în rezervație.

5. Zona peisajului antropogen, reprezentată de teritoriile în care presiunea antropică este mai mult sau mai puțin evidentă, prezintă o avifaună bogată (49 specii — 39%), aici întâlnindu-se și specii caracteristice pădurii mixte.

Din punct de vedere fenologic, păsările observate de noi se încadrează în următoarele categorii: 14 specii de pasaj (11,1%), 45 specii sedentare (35,9%), 8 oaspeți de iarnă (6,3%) și 61 de specii oaspeți de vară (47,6%).

Oaspeții de vară apar primăvara, cu o întârziere de circa două săptămâni față de sudul țării, iar oaspeții de iarnă sosesc în octombrie-noiembrie și părăsesc pădurea în aprilie-mai. Iarna, păsările sedentare se adună în grupuri mai mari (paseriformele) sau mai mici (*Accipiter gentilis*) deplasându-se în căutarea hranei. Ciocănitorele și cocoșul de munte rămân în biotopurile caracteristice găsind hrană suficientă.

Deoarece și păsările reprezintă indicatori ai productivității biologice a biocenozelor, ne-am propus și realizarea unor analize cantitative ale ornitofaunei întâlnită în aspectul prevernal și estival. După cum se poate urmări în tabelul nr. 2, estimările noastre au privit atribute cenologice relative (dominanța individuală — D.I. % și dominanța în greutate — D.G. %) și atribute cenologice absolute (densitatea — D și biomasa — B).

Tabel nr. 2

Structura ornitofaunei în aspectul prevernal și estival

Nr. crt.	Denumirea speciei	Densitate ex./ha	Biomasa g/ha	D.I. %	D.G %
1	<i>Milvus migrans</i>	2	1 700	0,40	2,69
2	<i>Accipiter gentilis</i>	2	1 800	0,40	2,85
3	<i>Accipiter nisus</i>	2	380	0,40	0,63
4	<i>Buteo buteo</i>	2	1 600	0,40	2,53
5	<i>Aquila heliaca</i>	2	3 000	0,40	4,75
6	<i>Falco tinnunculus</i>	2	400	0,40	0,63
7	<i>Tetrastes bonasia</i>	8	3 400	1,62	5,39
8	<i>Tetrao urogallus</i>	4	1 920	0,81	3,04
9	<i>Perdix perdix</i>	12	4 800	2,43	7,61
10	<i>Columba oenas</i>	4	1 100	0,81	1,74
11	<i>Cuculus canorus</i>	2	272	0,40	0,43
12	<i>Bubo bubo</i>	4	9 000	0,81	14,27
13	<i>Asio otus</i>	4	1 180	0,81	1,87
14	<i>Athene noctua</i>	4	592	0,81	0,93
15	<i>Aegolius funereus</i>	2	200	0,40	0,31
16	<i>Strix aluco</i>	4	1 860	0,81	2,94
17	<i>Alcedo atthis</i>	2	70	0,40	0,11
18	<i>Dryocopus martius</i>	4	1 200	0,81	1,90
19	<i>Dendrocopos major</i>	2	180	0,40	0,28
20	<i>Dendrocopos medius</i>	4	320	0,81	0,50
21	<i>Picoides tridactylus</i>	2	130	0,40	0,20
22	<i>Garrulus glandarius</i>	14	2 352	2,84	3,73
23	<i>Corvus corax</i>	6	7 050	1,21	11,18
24	<i>Corvus corone cornix</i>	12	6 000	2,43	9,51
25	<i>Aegithalos caudatus</i>	6	48	1,21	0,07
26	<i>Parus montanus</i>	16	176	3,25	0,27
27	<i>Parus cristatus</i>	8	80	1,62	0,12

Continuare tabel nr. 2

Nr. crt.	Denumirea speciei	Densitatea ex./ha	Biomasa g/ha	D.I. %	D.G. %
28	Parus ater	24	216	4,87	0,34
29	Parus major	16	320	3,25	0,50
30	Parus coeruleus	8	104	1,62	0,16
31	Sitta europaea	8	184	1,62	0,29
32	Certhia familiaris	10	264	2,03	0,41
33	Cinclus cinclus	2	120	0,40	0,19
34	Troglodytes troglodytes	12	107	2,43	0,16
35	Oenathe oenathe	2	54	0,40	0,08
36	Phoenicurus ochruros	14	238	2,84	0,37
37	Erithacus rubecula	20	320	4,06	0,50
38	Turdus torquatus	16	1600	3,25	2,53
39	Turdus merula	18	1980	3,65	3,14
40	Turdus philomelos	6	456	1,21	0,72
41	Turdus viscivorus	20	2220	4,06	3,52
42	Phylloscopus trochilus	14	119	2,84	0,18
43	Phylloscopus collybita	12	84	2,43	0,13
44	Phylloscopus sibilatrix	10	90	2,03	0,14
45	Regulus regulus	16	76	3,25	0,12
46	Ficedula albicollis	6	78	1,21	0,12
47	Ficedula parva	2	20	0,40	0,03
48	Muscicapa striata	10	165	2,03	0,26
49	Prunella collaris	8	296	1,62	0,46
50	Prunella modularis	6	108	1,21	0,17
51	Anthus trivialis	22	462	4,47	0,73
52	Motacilla alba	8	184	1,62	0,29
53	Motacilla cinerea	6	114	1,21	0,18
54	Fringilla coelebs	40	1040	8,13	1,64
55	Loxia curvirostra	18	648	3,65	1,02
56	Pyrrhula pyrrhula	12	576	2,43	0,91
	Total	492	63 053	100	100

În teritoriul studiat, am identificat un efectiv de 492 păsări aparținând a 56 de specii și având o biomasă totală de 63053 g.

Pentru păsări, limita inferioară a valorii dominanței individuale și a dominanței în greutate este de 5%, în cazul unor valori mai mari populațiile respective fiind considerate dominante în biocenoza studiată. Astfel de populații în Codrul Secular Slătioara sunt cele aparținând speciilor: *Tetrastes bonasia*, *Perdix perdix*, *Asio otus*, *Corvus corax*, *Corvus corone cornix*, *Fringilla coelebs*.

Résumé

La forêt Codrul Secular Slătioara est située dans le massif Rarău (département de Suceava). La surface de la réserve est de 396,6 ha.

Nous avons identifié 128 espèces d'oiseaux, dont 92 espèces nichent ici. Nous avons délimité cinq zones ornithogéographiques:

1. Vallées des ruisseaux — 7 espèces,
2. Forêts mixtes — 61 espèces,
3. Forêts des conifères — 15 espèces,
4. Pâturages subalpines — 11 espèces,
5. Zones anthropogènes — 49 espèces.

Les groupes phénologiques sont: 14 espèces de passage, 45 espèces sédentaires, 61 espèces de visiteurs d'été et 8 espèces de visiteurs d'hiver.

Nous avons fait aussi des estimations quantitatives pour l'ornithofaune du printemps et de l'été.

MODIFICĂRI DE AREAL ȘI INFLUENȚA LOR ASUPRA USCĂRII BRADULUI ÎN BUCOVINA

RADU CENUȘĂ

1. INTRODUCERE

Manifestarea în ultimul deceniu a fenomenelor de uscare anormală a unor specii de maximă importanță pentru silvicultura europeană a antrenat mijloace materiale și umane substanțiale pentru elucidarea lanțului causal și implicit pentru profilaxia acestor fenomene. Între aceste specii, bradul a suferit cel mai mult.

Încă din anul 1985, în Bucovina au fost puse în evidență o serie de zone în care fenomenele de debilitare și uscare a bradului se desfășurau cu o deosebită intensitate și rapiditate.

Analiza cauzelor a condus la concluzia conform căreia dezechilibrul este o consecință a manifestării unui complex de factori declanșatori (poluare, stres climatic) ce au acționat pe fondul favorizat de modificările ecosistemelor forestiere la nivel structural, induse printr-o serie de măsuri silviculturale aplicate în pădurile Bucovinei începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea.

S-a pus în evidență o modificare de areal a principalelor specii forestiere, consecință a unei silviculturi al cărei obiectiv a fost atingerea unei productivități mai sporite a arboretelor și obținerea unei mase lemnoase de calitate deosebită, prin valorificarea excepționalului potențial biologic oferit de solul pădurilor virgine din zonă.

La momentul demarării unei silviculturi intensive, o asemenea concepție era considerată de avangardă în domeniul gospodăririi pădurilor, cu atât mai mult cu cât consecințele ecologice au început să apară abia la un interval de 130—150 de ani.

În aceste condiții, în prezent se pune problema revenirii la structuri echivalente ecologic cu structurile inițiale (virgine), pentru a se potența capacitatea de reacție a ecosistemelor forestiere la acțiunea factorilor perturbatori.

Lucrările științifice ce au vizat aspectele cauzale ale declinului pădurii au fost declanșate în 1985. În prima etapă a cercetărilor au fost obținute o serie de rezultate remarcabile privind extinderea fenomenelor de debilitare, cauzele cele mai probabile și complexul factorilor favorizanți, precum și unele măsuri silviculturale de diminuare a efectelor acestora¹.

¹ J. Barbu și colab., *Cercetări privind stabilirea măsurilor de prevenire și combatere a fenomenului de uscare anormală la brad* — ICAS (manuscris), 1989, p. 8—10.

Prezintă un deosebit interes câteva rezultate remarcabile:

— În raport cu altitudinea, cea mai mare frecvență a vătămarilor se întâlnește în partea inferioară a arealului bradului (400—800 m).

— Frecvențele maxime ale arborilor bolnavi și cele mai rapide evoluții se înregistrează pe stațiuni cu soluri grele, cu hidromorfism accentuat.

— În raport cu structura verticală, frecvente vătămări se înregistrează atât în arboretele echiene, cât și în arboretele pluriene având un avansat grad de îmbătrânire.

— Frecvența îmbolnăvirilor este mai ridicată în arboretele pure de brad, în raport cu cele amestecate.

— Starea de sănătate a arborilor este cu atât mai bună cu cât coroanele sunt mai lungi.

— Tăierile de regenerare aplicate la sfârșitul secolului trecut și începutul sec. XX au determinat schimbarea radicală a structurii arboretelor, ceea ce a avut ca efect dezvoltarea rapidă în tinerețe a regenerărilor instalate sub arborete naturale și, ca urmare, îmbătrânirea prematură a bradului din aceste arborete, după vârsta de 60—80 ani.

— Pe fondul devitalizării produse de acțiunea îndelungată a poluanților, stresul hidro-termic,¹ determinat de secetă, geruri, perioadele anormal de călduroase din iarnă, are un evident rol de potentare a uscărilor.

Alte lucrări² au pus în evidență faptul clar că seceta, modificările condițiilor climatice din ultimul deceniu au jucat un rol extrem de important în amplificarea uscării bradului din Bucovina.

2. PRINCIPALELE DIRECȚII ALE MODIFICĂRIILOR AREALISTICE SUB INFLUENȚA MODULUI DE GOSPODĂRIRE

Încă de la preluarea în administrație a pădurilor Bucovinei de către Fondul Bisericesc, a fost întreprinsă o zonare a vegetației forestiere³, utilizându-se o clasificare J. Krutter, conform căreia teritoriul este împărțit în 3 zone distincte:

1. zona de câmpie și coline, cu înălțimi până la 500 m;
2. zona munților inferiori, cu altitudini de la 500—1000 m;
3. zona munților înalți, cu altitudini între 800—1500 m.

Conform acestei zonări, se face o împărțire a ocoalelor silvice după cum urmează:

— în zona de câmpie: ocoalele silvice Jucica, Revna, Cuciurul Mare, Codrul Cosminului, Frătăuții Noi, Vicovul de Sus, Pătrăuți, Codrul Voivodesei parțial, Iliești parțial, Ciudei parțial, ocupând circa 29.000 ha;

— în zona munților inferiori: ocoalele silvice Straja, Falcău parțial, Brodina parțial, Putna, Codrul Voivodesei parțial, Ciudei parțial, Mănăstirea Humorului, Gura Humorului, Ostra. Stulpicani, Frasin, Moldovița parțial, pe o suprafață de 113.000 ha;

— în zona munților înalți: ocoalele silvice Argel, Breaza, Brodina parțial, Cărlibaba, Dorna Candrenilor, Falcău parte, Iacobeni, Moldovița

² N. Geambașu, I. Barbu, *Fenomenul de uscare a bradului în pădurile din Bucovina*, „Rev. Păd.”, 1987 (102), 3, p. 133—139; N. Geambașu, *Seceta și fenomenul de uscare a bradului în unele păduri din Bucovina*, „Rev. Păd.”, 1988 (103), 2, p. 72—80.

³ Șt. Gârbu, *Monografia Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina*. Lucrare de subinspector silvic, Cernăuți, 1934; p. 91—106.

parte, Pojorâta, Seletin, Vama parțial, Vatra Dornei, cuprinzând aproximativ 90.000 ha.

Încadrarea teritoriilor forestiere în etaje de vegetație are o importanță deosebită, căci măsurile de gospodărire ce au fost aplicate ulterior au fost diferențiate în raport cu aceasta. Câteva din prevederile amenajamentelor referitoare la aceste zone sunt edificatoare asupra evoluției structurale a arboretelor⁴:

„În pădurile de șes și coline, esența preponderentă este fagul, tendința de a se mări continuu procentul stejarului și al altor foioase valoroase ca frasin, paltin, ulm în pădurile acestei zone (ocoale Jucica, Revna, Cuciurul Mare, Codrul Cosminului, Pătrăuți) și urcarea procentului bradului și foioaselor prețioase în pădurile din partea superioară a acestei zone, formând deja tranziția la munții inferiori în ocoalele Frătăuții Noi, Vicovul de Sus, Ciudei.

Se recomandă sistarea culturii molidului în această zonă inferioară, pe motiv că nu dă rezultate bune, că nici solul și nici condițiile climatice nu sunt prielnice...

...După tăierile secundare se recomandă introducerea prin plantațiuni sau însămânțări naturale a esențelor valoroase, în proporția dorită, ca: stejar și brad, după condițiunile staționale, precum și a esențelor prețioase de diseminatie: frasin, ulm, paltin, eventual larice până la proporția de 0,1—0,2.

Sub masivele de stejar bătrâne, se recomandă introducerea unui subetaj de fag și brad pentru protecția solului și totodată cu funcțiune de arboret de umplutură pentru ca stejarul să crească drept, cu fusuri bine formate și fără crăci lacome, iar apoi, după necesitatea de lumină a fagului și bradului introdus sub masiv, să se facă succesiv extracțiuni sub formă de răritură în etajul superior din scoaterea mai întâi a stejarilor cu conformație rea și neapți pentru lemn de lucru.

Prin operațiuni culturale, ce se recomandă a se efectua la timp, se prevede degajarea foioaselor prețioase, a bradului și laricei, acolo unde se găsește, prin extragerea esențelor nedorite ca: tei, carpen, salcie, plop și a fagului, în parte, și a molidului, acolo unde devine copleșitoare și neconvenabilă

...Crearea puietilor de brad necesar plantațiunilor și completărilor sub masivele rărite se recomandă a se face în pepiniere volante sub scutul arborilor bătrâni...

...Pentru pădurile din zona munților inferiori, unde prevalează bradul, fagul și molidul, fiind în amestec diferit și în proporție variabilă de la partea inferioară la cea superioară, se recomandă păstrarea bradului în proporție dominantă, în general, dar în părțile superioare se recomandă deja proporții egale între cantitatea de brad și molid, acesta din urmă luând din ce în ce mai mult locul cu sporirea altitudinii.

Pe suprafețele prevăzute în planul special de exploatare se recomandă a se face tăierile preparatorii și de însămânțare prin extragerea fagului, a arboretului copleșit și a seminișului bătrân, fără viitor, precum și a esențelor ordinare, pe întreaga suprafață favorizând instalarea bradului”.

S-a insistat asupra detaliilor de mai sus privind principalele linii directoare ale gospodăriei silvice din Bucovina, întrucât cu ajutorul lor

⁴ St. Gârbu, *op. cit.*

pot fi clarificate, în prezent, câteva aspecte ale arealului actual al principalelor specii forestiere.

În această direcție, se impune evidențierea câtorva aspecte demne de luat în considerare:

— Delimitarea etajelor de vegetație în cele trei mari zone și încadrarea în „Făgetum” a zonei de câmpie și în „Picetum” a zonei „munților înalți” au condus la diferențierea unor măsuri de gospodărire ce au avut ca efect modificarea compoziției arboretelor. Deși s-a accentuat promovarea stejarului, în regiunile joase, totuși în banda de contact dintre „zona de câmpie” și „zona munților joși” s-a extins mult bradul, ca urmare a importanței lui economice.

Tehnologia substituirii arboretelor de stejar cu brad a fost prezentată anterior. De remarcat este faptul că, peste această regiune de tranziție, se suprapune o zonă cu cele mai intense uscări la ora actuală.

— Asemenea modificări în compoziția arboretelor au fost înregistrate și la nivelul tranziției de la „zona munților joși” la „zona munților înalți”, bandă în care molidul a fost coborât extrem de mult.

— Se remarcă faptul că modificările structurale în zonele inferioare au avut loc datorită unei accesibilități mai ridicate a pădurilor în perioada 1868—1897, având drept rezultat coborârea limitei arealului bradului, concomitent cu creșterea proporției acestei specii în detrimentul fagului.

„Cumpărătorii au fost obligați să lase în picioare câte 20 seminceri de brad la hectar și să secuiască fagii rămași în picioare, care, mai ales în regiunea munților inferiori, aveau o dezvoltare și o răspândire abundentă”⁵.

Ca urmare a practicii evidențiate mai sus, găsim la nivelul 1934 următoarele proporții de reprezentare a bradului în compoziția arboretelor: Solca 48%, Mănăstirea Humorului 44%, Gura Humorului 43%, Vicovul de Sus, 41%, Marginea 37%, Ilișești 37%, Frătăuții Noi 36%, Codrul Voivodesei 36%, Putna 34%, Frașin 33%.

Din simpla enumerare se pune în evidență faptul că se înregistrează proporții mai mare ale bradului decât în unele zone adiacente ale arealului (Solca față de Mănăstirea Humorului, Vicovul de Sus față de Marginea, Frătăuții Noi, Codrul Voivodesei față de Putna).

Aceste inversiuni sunt, fără îndoială, consecința extinderii artificiale a bradului în zonele amintite.

La contactul dintre „zona munților inferiori” și „zona munților superiori”, între 800—1000 m altitudine, s-a produs extinderea generalizată a molidului, odată cu deschiderea a noi căi de acces în zonă, în perioada 1880—1940. Descriindu-se comportamentul molidului⁶ Gârbu arăta că: „Limita sa inferioară, în amestec cu brad și fag, coboară până la 600—700 m. În stațiunile inferioare, unde se amestecă cu brad și fag, molidul este introdus și pe cale artificială, luând locul celor două esențe, aria de distribuție fiind astfel în progres”.

După același autor, proporția molidului în ocoale aflate în afara arealului natural al acestei specii este următoarea: Mănăstirea Humorului 22%, Marginea 17%, Gura Humorului 13%, Codrul Voivodesei 6%, Solca 6%, Vicovul de Sus 4%, Ilișești 3%. Coborârea molidului până în zona stejarului indică amploarea fenomenului de origine antropică, soldată printr-o puternică extindere a rășinoaselor în zona supusă studiului.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

3. AREALELE ACTUALE ALE PRINCIPALELOR SPECII FORESTIERE DIN BUCOVINA

Modificările structurale ale ecosistemelor forestiere din Bucovina s-au produs în ultimii 150 de ani, vizând în special schimbări de areal pe spații extinse, fapt concretizat prin compoziția arboretelor. Desigur, s-au mai produs schimbări și la nivelul altor parametri structurali, dar modificarea spectrului speciilor forestiere, precum și neconcordanța dintre exigențele acestora și condițiile staționale prezintă implicațiile cele mai serioase asupra gradului de vulnerabilitate la acțiunea factorilor stresanți.

Din analiza distribuției spațiale a uscărilor anormale s-a constatat că acestea au urmărit aproximativ zona de tranziție dintre etajele de vegetație stabilite cu două secole în urmă de către specialiștii austrieci.

Modificările de areal sunt puse în evidență de statistici ce au la bază, în principal, amenajamentele ocoalelor silvice.

Pentru o perioadă de numai 20 ani, se pune în evidență modificarea compoziției speciilor la nivelul întregii Bucovine (tabelul 1)⁷.

Tabelul 1

Modificarea compoziției arboretelor Fondului Bisericesc
în perioada 1913—1933

Nr. crt.	Specia	Supraf. ocupată în 1913		Supraf. ocupată în 1933	
		hectare	%	hectare	%
1	Molid	107.873	47,9	119.963	52,0
2	Brad	58.747	26,0	48.815	21,0
3	Fag	43.243	19,0	43.916	19,0
4	Carpen	6.197	3,0	5.250	2,0
5	Stejar	2.704	1,0	3.408	1,0
6	Paltin	473	0,2	936	0,4
7	Alte specii	1.061	0,9	1.448	0,6
8	Răriști și goluri	5.047	2,0	9.695	4,0
TOTAL		225.345	100,0	230.431	100,0

După cum reiese din tabel, în perioada luată în considerație, prin accesibilitatea pădurilor și prin politica de extindere a molidului, acesta este în expansiune, ceea ce înseamnă o coborâre a limitelor arealului molidului, într-o etapă ce a urmat coborârii limitei bradului. Fagul rămâne la aproximativ aceleași nivele de participare, stabilindu-se un echilibru între vigurozitatea și capacitatea sa de regenerare și măsurile silviculturale ce au urmărit de cele mai multe ori „ținerea în frâu” a acestei specii.

Un exemplu concret, pentru o zonă cu importante dezechilibre ecologice, se prezintă în tabelul nr. 2, din care rezultă că în toată perioada analizată se remarcă o extindere a molidului, de la procentul de 8,5% la 32,9%, înregistrându-se o creștere accentuată, mai ales după 1940.

Având în vedere că fagul a rămas între niște limite relativ strânse, cu o fluctuație de 7%, această extindere s-a făcut pe seama bradului în partea superioară a arealului său.

⁷ *Ibidem.*

În baza inventarierii fiecărei unități, s-a determinat extinderea spațială a celor trei specii analizate, la nivelul anului 1992, pentru teritoriul județului Suceava.

Tabelul 2

Evoluția compoziției arboretelor în ocolul silvic Marginea, stabilită pe bază de amenajamente

Nr. crt.	Perioada	Molid		Brad		Fag		Alte specii	
		ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1	1889—1901	811,3	8,5	5 078,4	52,9	3 597,5	37,5	110,2	1,1
2	1906—1915	1 596,1	16,3	4 182,4	42,7	3 852,5	39,3	166,2	1,7
3	1921—1931	1 624,4	16,9	3 617,2	37,7	4 247,4	44,3	106,1	1,1
4	1931—1940	1 699,9	17,3	3 654,6	37,3	4 313,9	44,0	140,0	1,4
5	1959—1969	2 201,4	22,4	3 177,7	32,4	4 163,1	44,5	266,8	2,7
6	1970—1980	3 247,5	32,9	2 540,0	25,7	3 610,6	36,5	475,4	4,9

După inventarul fondului forestier, ediția 1981, molidul se întinde pe o suprafață de 282.274 ha, având cea mai ridicată pondere — 66,1% — adică 2/3 din suprafața cercetată. Ocoalele silvice cu cel mai ridicat procent al molidului sunt: Cârlibaba 99%, Vatra Dornei 97%, Iacobenii 96%, Broșteni 90%.

De asemenea, se remarcă participarea însemnată a molidului în zone altitudinale mai reduse, considerate a fi situate în etajul amestecurilor: Frasin 49%, Mălini 34%, Putna 44%, Stulpicani 61%.

Această imagine confirmă încă o dată amploarea extinderii molidului în Bucovina, ca urmare a coborârii limitei arealului său natural. Practic, arborele de amestec cu molid se întâlnesc în toate ocoalele silvice. După cum s-a arătat, această extindere ce depășește limita inferioară a amestecurilor și uneori chiar a făgetelor se datorește atât importanței economice a acestei specii, plasticității sale ecologice, cât și ușurinței cu care este cultivat. Însă dezavantajul ce se manifestă pregnant este diminuarea echilibrului dinamic al ecosistemelor forestiere.

În cazul bradului, deși se pune în evidență un spațiu extins de răspândire, comparabil chiar cu molidul, remarcăm câteva aspecte particulare:

— răspândirea bradului în județul Suceava nu se face în raport cu altitudinea, specia fiind mult coborâtă în zonele altitudinale joase;

— arealul bradului prezintă o discontinuitate în zona delimitată orografic de bazinul superior al Moldovei, bazinul superior al Bistriței Aurii și bazinul râurilor Neagra și Haita. Răspândirea lui în zona ocoalelor silvice Coșna și Dorna Candrenilor, deși redusă ca pondere, dar mai extinsă ca teritoriu, se datorește influenței climatului vestic, de nuanță oceanică, aici bradul răspândindu-se dinspre Transilvania.

Bradul ocupă o suprafață de 54.333 ha, cu o pondere de 12,7%. Cel mai răspândit este în ocoalele Solca — 41%, Râșca — 33%, Gura Humorului 30%, Mălini — 34%.

În zona considerată ca limită a arealului (Moldovița, Vama — Stulpicani) bradul ocupă 12—20%, iar în zona de influență vestică (Coșna, Dorna Candreni) — 5%.

Fagul ocupă în județul Suceava 58.067 ha, adică 13,5% din suprafața pădurilor, ponderea cea mai mare având-o în ocoalele Dolhasca — 54%, Suceava — 36%, Solca — 35%, Marginea — 35%, Putna, Râșca, Gura

Humorului — 34%. Ca și în cazul bradului, sunt puse în evidență două spații arealistice cu o discontinuitate pe „axa” creată de ocoalele silvice Breaza—Cârlibaba—Iacoveni—Vatra Dornei.

În plus, se pune în evidență o distribuție de tip inversiune de vegetație în zona ocoalelor Vama, Frasin, Stulpicani, Râșca.

Fagul nu a fost favorizat în nici o etapă a dezvoltării silviculturii în Bucovina. Exceptând zonele Breaza, Cârlibaba, Iacoveni, Vatra Dornei, în raport cu condițiile staționale, pot fi întâlnite arborete de amestec, deci o etajare precisă a principalelor specii este foarte greu de evidențiat.

Analiza privind evoluția conceptelor gospodăririi pădurilor în ultimii 150 de ani, în paralel cu momentele asigurării accesibilității arboretelor, pune în evidență faptul că bradul a suferit o translație altitudinală, ca urmare a extinderii sale în zonele de coline într-o primă etapă, care a fost urmată de coborârea molidului peste limita altitudinală a arealului natural al bradului.

4. CONCLUZII

Într-o documentată cercetare științifică⁸ sunt puse în evidență implicațiile extinderii rășinoaselor în arealul fagului.

Argumentele investigațiilor fiziologice, în special, pot să demonstreze faptul că modificarea arealului bradului este principalul factor favorizant al declinului acestei specii.

Rășinoasele coborâte la altitudini mai reduse prezintă presiuni osmotice mai ridicate, ceea ce presupune un consum intens de energie și un efort fiziologic extrem de ridicat și, prin aceasta, capacitatea extrem de redusă de adaptare în special la stresurile hidrice.

Din raportul pigmentilor asimilatori din clorofilă, s-a constatat că bradul este specia care reacționează cel mai accentuat la schimbarea de areal.

Analizele asupra regimului transpirației au arătat că bradul este o specie pretențioasă, slab acomodabilă la deficitele hidrice.

Datorită faptului că prezintă un diapazon ecofiziologic redus, rășinoasele se adaptează greu la mediu și cuceresc mai greu nișe ecologice noi.

Într-o clasificare a speciilor sub raportul rezistenței la diverși factori de stres, bradul are una din cele mai dezavantajoase poziții.

În aceste condiții, apar semne de întrebare legate de comportarea bradului până în momentul declanșării fenomenelor de debilitare. În primul rând, trebuie răspuns prin aceea că în Bucovina fenomenul s-a înregistrat, la bradul în vârstă, încă în urmă cu 60 de ani, tot în zone marginale ale arealului⁹: „În zona sa inferioară de distribuție se observă, la arboretele bătrâne de brad, uscarea vârfului și vegetație lăncezindă și, de aceea, produce sămânță puțină și cu mic procent de germinație, fapt ce îngreunează regenerarea sa naturală (Ilișești, Vicovul de Sus)”.

⁸ C. Bândiu și colab., *Valorificarea optimă a potențialului stațional și făgete prin rășinoase și fag în scopul îndeplinirii optime a funcțiilor economice și de protecție*, București, Redacția de propagandă tehnico-agricolă, 1985, p. 41—47.

⁹ St. Gârbu, *op. cit.*

Argumente de ordin ecologic vin să completeze argumentele fiziologice ale implicațiilor modificării de areal în declinul bradului: prima generație de brad a urmat pădurilor virgine și a manifestat o stabilitate ridicată, ca urmare a exploatării cantității de energie și informație acumulate în aceste ecosisteme de-a lungul timpului. În aceste condiții, desigur, s-a manifestat legea compensării factorilor, potențând capacitatea de adaptare a rășinoaselor coborâte sub limitele arealelor lor. În condițiile în care rezervele energetice acumulate s-au diminuat, a fost posibilă apariția simptomelor debilitării, ca expresie a scăderii capacității de autoreglare a acestor păduri cu structuri inadecvate regimului factorilor ecologici.

Cunoașterea implicațiilor unui anumit tip de silvicultură în evoluția speciilor forestiere are o deosebită importanță, căci constituie primul pas în elaborarea unor sisteme de lucrări menite a asigura stoparea și, mai ales, prevenirea unor fenomene negative ce se propagă cu o intensitate îngrijorătoare.

Summary

In the last 150 years, under the influence of the conceptions concerning the increase of forest efficiency, there have occurred important structural changes in the forest ecosystems of Bucovina.

Cultivation of silver fir and of Norway spruce in the zones of low altitude caused a diminuation of the fir adaptation capacity and implicitly an increasing unsteadiness of stands in which this species is preponderant. As a result, the forest decline phenomena are very severe especially in the marginal regions of the distribution range.

These data demonstrate that to prevent such phenomena it is necessary to know the ecological implications of the natural distribution range changes.

ROCILE SIDERITICE DIN UNITATEA AUDIA — PERIMETRUL NEGRILEASA — SADOVA

OVIDIU BĂTĂ

Prezența rocilor sideritice în zona Câmpulungului Moldovenesc a fost cunoscută încă de la începutul secolului trecut. Se cunoaște faptul că, în anul 1801, s-au pus în exploatare, la Stulpicani, mine de fier¹, proprietate a industriașului austriac Karl Kalita, mandatar al lui Anton Manz. Kalita nu s-a rezumat să folosească în instalațiile sale ridicate în 1809; nu departe de vărsarea Suhei în râul Moldova, în Bucșoia², numai materialul trimis de Manz de la Iacobeni.

Prezența masivă a minereului de fier, anume a rocilor sideritice, în zona Stulpicani (în albiile pâraielor, pe prunduri și pe coastele dealurilor), îl determină să construiască în 1822, la confluența văii Molidului cu a Șipotelui, un furnal înalt. El nu s-a bazat pe săparea de galerii. Localnicii îi asigurau materia primă colectată din albiile pâraielor și transportată cu căruțele până la furnal.

În această zonă a Suhei bucovinene au fost delimitate, mai târziu, câteva perimetre miniere: *Iulius* și *Simon*, pe pârâul Ursoaia (Stulpicani); *August*, la Stulpicani, lângă Dealul Ursului și pârâul Catrinari; *Vinzenz*, pe Dealu Gros, lângă pârâul Purcica din Gemenea; *Ajutorul Sfintei Maria* și *Darul lui Dumnezeu*, în Ostra, pe pârâul Scăldători și pe pârâul Botoșanu; *Ludowica*, pe muntele Clifi³.

În 1857, producția de minereu de fier din perimetrul Vinzenz de pe Dealu Gros-Gemeenă, unde exploatarea se făcea la suprafață, a fost de 2975 q⁴.

Instalații de preparare și prelucrare a minereului din zonă au fost ridicate și la Prisaca Dornei; urmele acestora fiind vizibile și în prezent.

Materia primă utilizată în furnalele (instalațiile) de la Bucșoia și Prisaca Dornei o constituia minereul de fier, respectiv rocile sideritice colectate din perimetrele mai sus amintite. Aceste perimetre se aflau situate pe aria de dezvoltare a Unității Audia, sau, așa cum mai este denumită, Unitatea Șisturilor Negre.

Unitatea Audia se individualizează ca unitate structurală în partea vestică a flișului extern, între flișul intern, de care este delimitată prin linia

¹ P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică însoțită de una charta*, București, Tipografia „Laboratorilor Români”, 1876, p. 60.

² V. Prelicz, *Geschichte des Bukowiner Bergbaues*, „Deutscher Kalender für die Bukowina”, an II (1904), Cernăuți, 1903, p. 84—96.

³ Arhivele Statului București, fond Inspectoratul general minier, dosar 1/1, filele 21, 25, 29, 41, 49, 53 și 57.

⁴ *Hauptbericht der Handels- und Gewerbekammer des Herzogthum Bukowina, nebst der Topographisch Statistischen*, Cernăuți, 1862, p. 204—207.

internă (în vest), și unitatea de Tarcău, respectiv linia Audia (în est și sud). Are caracter de pânză de șariaj și o structură în cute solzi. În Carpații Orientali ea este întâlnită începând din valea Sucevei și până la valea Doftanei.

În partea de nord, între valea Sucevei și valea Moldovei, Unitatea Audia prezintă lățimea cea mai mare, între 11 km (pe valea Sucevei) și 4,5 km (pe valea Moldovei). La sud de valea Moldovei lățimea unității scade la 2—3 km.

În Bucovina, formațiunile Unității (pânzei) Audia formează cea mai mare parte a Obcinei Feredeului, cu înălțimi relativ mari (vf. Tomnatecu 1590 m; vf. Feredeul 1460 m; vf. Pașcani 1480 m).

Stratigrafic, Unitatea Audia este formată din depozite cretacee și paleocen-eocene [Ionesi, 1971 și Mutihac, Ionesi, 1974].

Cretacicul apare pe întreaga unitate și este reprezentat prin: șisturile negre; argile roșii, verzi și vărgate; argile cenușii. Paleocenul și Eocenul se păstrează la extremități, respectiv între valea Sucevei și Râșca Mare și între Râul Negru și Siriul Mare, fiind reprezentate prin seria gresiei de Prisaca — Tomnatec și stratele de Plopu.

Distribuția depozitelor și relațiile tectonice dintre ele permit separarea a două formațiuni ce se diferențiază între ele: formațiunea șisturilor și formațiunea gresiei de Prisaca — Tomnatec.

Termenul cel mai vechi îl constituie *Formațiunea de Audia*, cu depozite cretacee care imprimă nota caracteristică Unității Audia prin marea lor dezvoltare.

Denumită inițial „strate de Șipote” [C. M. Paul, 1876], în prezent formațiunea este cunoscută sub denumirile de „șisturi negre” (introdusă de V. Uhlig în 1903) și de „strate de Audia” (introdusă de Sava Athanasiu în 1908 [Athanasiu, 1913]).

Primele informații de ordin stratigrafic asupra acestei formațiuni aparțin lui Fr. Herbich [1861]. Studii ample, care au adus precizări valabile și astăzi, le datorăm lui Filipescu et al., [1952], Filipescu [1955, 1955a], I. Băncilă [1955, 1958].

Cronostratigrafic, după unii autori, formațiunea ar cuprinde intervalul Barremian-Albian [I. Băncilă, 1955, 1958], după alții — Hauterivian-Albian [Filipescu 1955] sau chiar Valanginian-Cenomanian inferior [Ionesi, 1971; Mutihac, Ionesi, 1974].

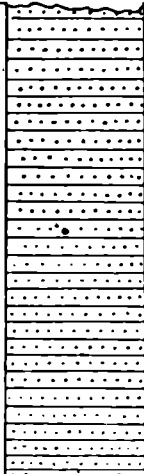
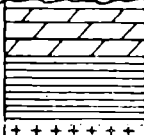

Pe baza caracteristicilor litologice, M. G. Filipescu ș.a. au separat depozitele respective în trei membri și anume: membrul inferior cu siderite; membrul mediu cu lidiene; membrul superior al curtatarenitelor glauconitice.

Membrul inferior cu siderite (Valanginian-Hauterivian-Barremian-Albian inferior), cu o grosime de 200—300 m, este alcătuit din pelite argiloase și argilo-marnoase negre, greșii cenușii ușor micacee cu diaclaze de calcit, marnocalcare sideritice și sferosideritice. De remarcat faptul că rocile sideritice, care imprimă caracteristica membrului, apar nu numai sub formă de concrețiuni sferoidale, ci și sub formă de strate marnocalcaroase sau grezoase sideritice.

Asociația faunistică determinată, deși resturile fosile sunt puține, este reprezentată prin *Neocomites neocomiensis* (d'Orb.), *Leopoldia castellanensis* (d'Orb.), *Pseudothurmania angulicostata* (d'Orb.), *Costidiscus*

recticostatus (d'Orb.), *Chelonicerus seminodosus* (Sinz.), găsit de L. Ionesi pe pârâul Deia — Câmpulung Moldovenesc⁵.

Pe baza acestei asociații, vârsta membrului inferior se încadrează în intervalul Valanginian-Aptian inferior.

> 1000 m	Gresia de Prisaca		Nummulites urgoniensis Nummulites gallensis Nummulites cf perforatus Assilina exponens	Paleocen - Eocen
			Hormosina ovulum Rzehakina epigona Dendrophia excelsa	
> 100 m	Strate cu argile roșii și vârgate		Rotalipora turonica Neohibolites ultimoides Uvigerinammia jankoi	Cenoman sup. Senonian inf.
> 650 m	Sisturi negre		Rotalipora appennica Neohibolites minimus Hamites sp Anahoplites mantelli Chelonicerus seminodosus Costidiscus recticostatus Iloplidia castellanensis Neocomites neocomiensis	Valanginian - Cenomanian inf.

Coloana stratigrafică a unității Audia (după L. Ionesi, parțial modificată)

Membrul mediu cu lidiene (Aptian superior — Albian inferior), prezintă o grosime în jur de 250 m și este alcătuit din pelite argiloase și argilo-marnoase, frecvent silicioase, de culoare verzuie, cenușie și neagră, cu intercalații de gresii. Mai rar apar și concrețiuni sferosideritice. Caracteristic acestui orizont este prezența rocilor silicioase negre, dure, numite lidiene și care apar în strate decimetrice.

⁵ L. Ionesi *Flișul paleogen din bazinul văii Moldovei*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 18—19.

Ansamblul faunei cu *Inoceramus* aff. *neocomiensis*, *Hamites* sp., *Chelonicer*as, *Acanthoplites* cf. *laticostatus*, *Hedbergella hauseri*vica, etc., atestă pentru membrul cu lidiene vârsta Aptian superior — Albian inferior.

Membrul superior al cuarțarenitelor glauconitice (Albian superior — Cenomanian inferior), cu o grosime în jur de 150 m, prezintă o dezvoltare largă a arenitelor (gresii cu glauconit în strate de peste 1,0 m grosime), separate de strate subțiri de argilă. Gresia glauconitică este foarte dură, cu aspect cuarțitic, de culoare cenușie sau verzuie, cu sortare gradată și hieroglife pe talpă.

În depozitele acestui membru au fost identificate specii de *Neohibolites minor*, *N. minimus*, *Rotalipora appenninica*, *Hedbergella infracretacea* etc. Fauna menționată conferă acestui membru vârsta Albian superior — Cenomanian inferior.

Șisturile negre constituie o formațiune omogenă, cu extindere din Valanginian până la începutul Cenomanianului. Caracterul parțial bituminos al pelitelor argilo-marnoase denotă că sedimentarea s-a produs într-un mediu de tip euxinic. Colorația neagră se datorește, în mare parte, materiei organice și a compuşilor de Fe. Depozitele respective au fost considerate, o vreme, chiar roci mamă de petrol [Macovei, Atanasiu,¹⁶ 1925; Grigoraș, 1956]. Investigațiile asupra formațiunii de Audia [Balteș et. al., 1983] au arătat că potențialul petroligen al acestor roci, apreciat după indicii de metamorfism organic, a fost de la foarte slab până la moderat în cazul primilor doi membri și nul pentru membrul superior al cuarțarenitelor glauconitice.

În cadrul Formațiunii de Audia, cei trei membri formează o serie de solzi, deversați ușor spre est.

Formațiunea se continuă la nord de valea Sucevei, în Carpații Ucrainei și Carpații externi polonezi. În Polonia aceste depozite sunt cunoscute sub numele de șisturile de Wierzowice.

Perimetrul cercetat se situează între localitățile Sadova (la nord-vest) și Negrileasa (la sud-est). Se suprapune peste formațiunile Unității Audia pe o suprafață de circa 35 km² și are forma unei fâșii late de 2—2,5 km, cu orientare NV-SE. Limita nord-vestică este constituită din dealurile din versantul drept al pârâului Morii, iar cea sud-estică corespunde cursului pârâului Suha.

Ca obiective, cercetarea în acest perimetru a urmărit, în principal, stabilirea modului de apariție, dezvoltarea, frecvența și calitatea rocilor sideritice din membrul inferior cu siderite.

În perimetrul cercetat, formațiunea șisturilor negre este alcătuită din roci argilo-marnoase, cu aspect șistos, care conțin intercalații de gresii, silicite și carbonatite.

Membrul inferior cu siderite este constituit în cea mai mare parte din argile negre, argilite, argile marnoase și marne în plăci, cu intercalații de gresii (gresii sideritice, gresii micritice) și roci carbonatice (marnocalcare, marnocalcare sideritice și rare calcare). Intercalațiile grezoase sunt străbătute frecvent de diaclaze de calcit cu grosimi subcentimetrice.

Marnele de culoare neagră-cenușie, albă pe suprafețele alterate, conțin uneori concrețiuni pseudosferoidale de calcare sideritice de dimensiuni reduse (0,5—1,0 m).

Macroscopic, rocile sideritice au un aspect caracteristic, dat de dizolvarea numeroaselor diaclaze de calcit și de culoarea roșie-cărmizie a suprafețelor de alterație. În spărtură proaspătă, care este de regulă concoidală,

culoarea prezintă diferite nuanțe de cenușiu până la negricios. Rocile sunt dure și au o greutate volumetrică de 3,0—3,2 g/cm³.

Concrețiunile sideritice sunt roci carbonatice fin granulare, de culoare cenușie, cu o crustă de oxidare roșie-cărmizie.

Prin alterare, sideritul trece în limonit și hematit.

Microscopic, se observă o masă carbonatică micritică, rar sparitică, în care cu greu se pot diferenția tipurile de carbonați (calcit, siderit, ankerit). Structura de precipitare chimică se reflectă în omogenitatea materialului carbonatic și prin prezența sideritului (FeCO₃) ce provine din precipitarea unor soluții bicarbonatate într-un mediu reductător.

Marnocalcarele sideritice apar sub formă de strate cu grosimi de 0,1—0,4 m sau sub formă de lentile în marnă. Au o culoare cenușie în spărtură proaspătă și roșie-cărmizie pe suprafețele de alterație. Sunt constituite din carbonat de calciu, carbonat feros, ankerit, acestea totalizând circa 80%, material argilos 15%, rare granule de cuarț detritic, accidental foițe de muscovit și bioclaste. Carbonatul de calciu și cel de fier apar intim asociați, prezintă o structură cryptocristalină, deosebindu-se între ei doar la mărimi puternice, prin diferența de relief.

Gresiile sideritice sunt roci dure, cenușii, cu luciu mat spre sticlos, cu ciment carbonatic. Sunt mai rare și au grosimi variabile. Mineralogic, sunt alcătuite din granule de cuarț angular și subangular, mai rar rotunjit, prinse într-o masă de carbonați de calciu și fier intim asociați. Poate să mai apară muscovit, pirită, oxizi de fier. Rar se întâlnesc resturi organice de lamelibranchiate, foraminifere, spongieri, etc.

Între Câmpulung Moldovenesc și Prisaca Dornei, de-a lungul râului Moldova, Unitatea Audia este afectată de o falie de decroșare majoră, transversală pe structură. Considerând această falie drept un reper structural și geografic, perimetrul a fost împărțit în două sectoare, unul nord-vestic și altul sud-estic.

În sectorul nord-vestic, membrul inferior sideritic a fost recunoscut pe teren, în următoarele zone: pe cursul inferior al pâraului Morii, dublat de o falie (800 m grosime cartografică); pe cursul superior al pâraului Morii (500 m); pe tot cursul pâraului Corlăteni, într-o serie de sinclinale și anticlinale faliat; pe pâraul Deia; pe cursul mijlociu al pâraului Lela (700 m grosime cartografică, dublat de o falie) ⁶.

În sectorul sud-estic, membrul inferior apare pe grosimi mai mici în comparație cu sectorul nord-vestic, grosimea cartografică fiind în general de 300 m. Ca zone de apariție trebuie menționate pâraiele Șandru, Boatca, Ciurla, Căldăruși. Frecvența stratelor de roci sideritice este redusă, iar grosimile sunt mici, în jur de 0,1—0,2 m.

În zona Slătioara orizontul sideritic apare pe o grosime de circa 500 m, în versantul stâng al pâraului Plutonita și pe cursul pâraului Ursoaia. O zonă în care rocile sideritice apar mai des (șase strate de 0,1—0,2 m într-un pachet de roci gros de 8 m) este cursul mijlociu al pâraului Geamăna.

Membrul mediu cu lădiene se suprapune peste membrul inferior sideritic și este, în linii mari, identic din punct de vedere litologic cu aceasta din urmă. Deosebirea între cele două orizonturi constă în diminuarea, până

⁶ În acest sector, în anul 1964, a fost executată de către ISEM, galeria I, care a urmărit, pe o distanță de 350 m, un strat de roci sideritice cu o grosime medie de 0,4 m și un conținut mediu de Fe de 27%.

la dispariție, a rocilor sideritice în membrul cu lidieni, precum și în accentuarea procesului de silicifiere a rocilor. Caracteristică este prezența lidenelor. Dezvoltarea neuniformă a acestui nivel nu-i conferă atributul de orizont reper.

Membrul cu lidieni este constituit dintr-o alternanță de roci pelitice (argile negre și cenușii, argile silicioase și argile marnoase) și roci arenitice. Sporadic apar sferosiderite tipice de dimensiuni reduse (0,3 m). Rocile silicioase apar sub formă de lentile subțiri de spongolite sau strate de lidieni cu grosimi de 0,2—0,4 m, foarte fisurate. Grosimea acestui membru este cuprinsă între 150—200 m și a fost identificat în teren în toate zonele de apariție ale membrului inferior sideritic.

Membrul superior al cuarțarenitelor aluconitice contrastează net față de membrul inferior și mediu, prin dezvoltarea largă a arenitelor (gresii fine sau mediu grosiere, siltite), subordonat argile și argilite silicioase. Bancurile de gresii silicioase cu glauconit au grosimi de până la 2 m. Culoarea acestor roci este cenușiu-verzuie, dar se întâlnesc și varietăți de culoare alb-gălbuie sau negricioasă. Sunt roci compacte, dure, cu spărtură concooidală, uneori așchioasă, conțin rare cristale de muscovit, biotit și pirită. Glauconitul apare sub formă de granule rotunjite. Datorită durității sale mari, gresia silicioasă glauconitică formează un relief cu vârfuri înalte (vf. Cocoșu, vf. Ciocan). Grosimea cartografică a orizontului variază de la 200 m, pe pâraul Corlățeni, la 750 m, pe pâraul Lela.

Între bancurile de gresii se dispun intercalații centimetrice de argile cenușii.

Rezultatele obținute în urma cercetărilor de teren și a analizelor de laborator efectuate pentru rocile sideritice din Unitatea Audia în perimetrul Sadova-Negrileasa permit tragerea unor concluzii în ceea ce privește geneza, modul de apariție, dezvoltarea, frecvența, calitatea și posibilitățile de utilizare economică ale acestora.

Fierul acumulat în bazinul de sedimentare poate fi pus pe seama aportului de pe continent. Transportul lui s-a făcut sub formă de bicarbonați rezultați din descompunerea rocilor preexistente de către apele încărcate cu bioxid de carbon. Paralel cu transportul de pe continent a avut loc și o îmbogățire în ioni de Fe^{2+} datorată erupțiilor bazice submarine, care s-au manifestat în Cretacic. Schimbările succesive de pH ale mediului au condiționat depunerea marnocalcarelor sideritice. Acumularea carbonatului feros s-a făcut prin precipitarea acestuia din soluții și geluri într-un mediu reducător numit „facies sideritic”.

Rocile sideritice apar sub formă de: strate groase de 0,1—0,5 m, rar 1 m, cu o continuitate pe direcție de câteva zeci, uneori sute de metri; lentile interstratificate în argile negre și marne, de dimensiuni variabile (1,0—2,0 m lungime); concrețiuni pseudosferoidale, numite sferosiderite, de dimensiuni mici (0,2—0,3 m). Rocile sideritice însumează circa 10% din grosimea de 200—300 m a membrului bazal.

Distribuția rocilor sideritice este neuniformă, aleatoare, atât transversal cât și pe direcția membrului inferior. Se constată o relație inversă între grosimea rocilor sideritice și conținutul lor în Fe, precum și între frecvența stratelor și grosimea acestora. Nu s-au identificat porțiuni cu o frecvență mai mare de 30% a rocilor sideritice sau/și conținuturi mai mari de 15% Fe. Distribuția neuniformă, dezvoltarea direcțională inegală, grosimile

variabile sunt aspecte generate de factori genetici (condiții diferite de sedimentare) și tectonici (repartizare inegală în culele solzi).

Din punct de vedere al conținutului în Fe se deosebesc: marnocalcare sideritice, cu 10–30% Fe; calcare sideritice, cu un conținut de 10–20% Fe; gresii și marne feruginoase, cu circa 10% Fe.

Greutatea volumetrică variază între 3,0–3,2 g/cm³.

Indicele de mineralizare (raportul grosime util/grosime steril), calculat în deschiderile naturale și artificiale, variază între 0,1–0,3.

Studiul mineralogic efectuat pe rocile sideritice a relevat că minereul de fier este constituit, în proporție de 80%, din carbonați de Fe, Mg și Ca, intim asociați, având o granulație extrem de fină, cu o participare redusă a mineralelor argiloase (13%) și a cuarțului (5%). Acest aspect îngreunează îmbogățirea minereului de Fe prin procedee mecanice, în scopul obținerii unor concentrate acceptabile în siderurgie.

Încercările de separare magnetică pe minereul primar și prăjit au dat rezultate negative, singurul mod de îmbogățire a acestui tip de minereu fiind prăjirea directă a materialului brut, procedeu care ar duce la ridicarea conținutului în Fe până la 35%.

Datorită modului de apariție a rocilor sideritice (strate subțiri și rare de util înglobate în pachete groase de steril) este exclusă exploatarea lor globală, procedeu care ar duce la creșterea diluției. Un mod de exploatare ar fi cel selectiv, acolo unde stratele sunt mai dese, mai groase și mai bogate în fier.

Résumé

L'auteur présente les résultats de ses recherches dans cette zone. On présente la géologie de l'Unité Audia, en insistant sur la formation d'Audia du périmètre Negrileasa-Sadov et sur les conclusions tirées après les recherches de terrain et après les analyses de laboratoire, en ce qui concerne la genèse, le développement, la fréquence, la qualité et les possibilités de l'utilisation des roches sidéritiques du membre inférieur de la formation d'Audia.

BIBLIOGRAFIE

1. L. Ionesi, *Flișul paleogen din bazinul văii Moldovei*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 18–19.
2. V. Mutihac, L. Ionesi, *Geologia României*, București, Editura Tehnică, 1974, p. 267–272.
3. C. M. Paul, *Grundzüge der Geologie der Bukowina*, „Jahrbuch der K. K. Geologischen Reichsanstalt”, Wien, 28/1876, p. 261–330.
4. S. Athanasiu, *Cercetări geologice în bazinul Moldovei din Bucovina*, în *Raport asupra activității Institutului Geologic al României*, 1908–1909 (1913), București, p. XLVII–XLIV.
5. Fr. Herbich, *Die Urschieferformation der östlichen Karpaten und ihre Erzlagertstätten*, „Österreichische Zeitschrift für das Berg- und Huttenwesen”, 9/1861, Wien, p. 209–213, 218–222.
6. M. G. Filipescu, I. Drăghindă, V. Mutihac, *Contribuții la orizontarea și stabilirea vârstei Sisturilor Negre din zona mediană a Flișului Carpaților Orientali*, în *Comunicările Academiei R.P.R.*, 1, București, 1952, p. 208.
7. M. G. Filipescu, *Vederi noi asupra tectonicii flișului Carpaților Orientali*, „Analele Universității București și ale Politehnicii—Seria științe naturale”, 6–7, București, 1955, p. 82.

8. M. G. Filipescu, *Contribuții la orizontarea Cretacicului din Flișul Carpaților Orientali*, „Revista Universității și a Politehnicii București — Seria științe naturale”, 8, București, 1955, p. 66—70.
9. I. Băncilă, *Paleogenul zonei mediane a flișului*, Academia R.P.R., Buletin științific VII/4, București, 1955, p. 169.
10. I. Băncilă, *Geologia Carpaților Orientali*, București, Editura Științifică, 1958, p. 112.
11. Gh. Macovei, I. Atanasiu, *Structura geologică a văii Bistriței între Pângărași și Bistrișoara*, în *Dări de Seamă ale Institutului Geologic*, VIII, București, 1925, p. 321—325.
12. N. Grigoraș, *Roci bituminoase în formațiunile geologice din România*, „Analele Universității «C. I. Parhon»”, Seria științe naturale, 9, București, 1956, p. 235.
13. N. Balteș, E. Antonescu, D. Grigorescu, Gr. Alexandrescu, M. Micu, *The Black Shales Formation of the Carpathians litho-biostratigraphy and oil potential*, „Analele Institutului de Geologie și Geofizică”, LIX, București, 1983, p. 135.

O NOUĂ LUCRARE DESPRE ISTORIA BUCOVINEI

MIRCEA GRIGOROVITĂ

În ultima vreme, există un interes aparte pentru Bucovina, această parte de sus a Țării Moldovei, așezată în calea tuturor răutăților, cum spune cronicarul, și care cunoaște și în zilele noastre drama neîmplinirii naționale.

Pe linia acestui interes aparte pentru Bucovina se înscriu și monografia lui Ion Nistor, *Istoria Bucovinei* (1991) și cea a lui Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei* (1993), precum și studiile lui Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța* (1993), Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei* (1993), Radu Economu, *Unirca Bucovinei 1918* (1994). Am alătura la acestea și cele două lucrări ale noastre, *Învățământul în Nordul Bucovinei* (1993) și *Din istoria culturii în Bucovina* (1994). În acest context, se impune să privim și lucrarea lui Ioan Căpreanu, *Bucovina: istorie și cultură românească (1775–1918)*, tipărită la Editura Moldova din Iași, în 1995.

Cartea cuprinde cinci capitole: I. *Condițiile istorice ale răpirii Bucovinei și anexarea ei de către Imperiul austriac*, II. *Revoluția de la 1848 din Bucovina și idealul unității național-statale a românilor*, III. *Epoca de redeșteptare națională de după frământările politice din anul 1848 în Bucovina*, IV. *Lupta pentru dreptul la învățătură al românilor și folosirea limbii naționale în Bucovina în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*, V. *Mișcarea cultural-politică a românilor din primele două decenii ale secolului al XX-lea, în preajma unirii Bucovinei cu România*. Se iau ca puncte de reper în împărțirea materiei, câteva elemente istorice, cum procedează de altfel și cercetătorii anteriori. Surprinde însă lipsa de modestie afișată chiar în titlul noii lucrări. Nu se poate trata istoria Bucovinei în 132 de pagini fără a cădea în generalități practice de propaganda de partid. N. Ciachir își intitulează lucrarea sa, *Din istoria Bucovinei*, cum procedează și Mihai Iacobescu în tratatul său academic. Se folosește și în această lucrare o terminologie, înțâlnită din păcate și în alte lucrări. Bucovina nu se unește în 1918 cu România, ci revine la patria mamă. Dăm astfel și un răspuns propagandei străine, potrivit căreia un teritoriu din componența unui stat străin se desprinde de el într-o conjunctură politică și intră în componența altui stat.

Bucovina este prezentată cu viziunea propagandistului de partid. „Muncitorii și țăranii români din Bucovina — scrie autorul — ocupată de Imperiul Habsburgic au văzut în socialiști, în partidul politic al clasei muncitoare, un sprijin și un ajutor de nădejde în lupta pentru năzuințele lor” (p. 93). Niciodată socialiștii din Bucovina nu au reprezentat forța politică, cu autoritatea care i se conferă în propaganda de partid din timpul dictaturii comuniste.

Când prezintă serbarea de la Putna, citează câteva versuri din poezia lui Eminescu *La Bucovina* și trece numai decît la „actualizare”. „În România contemporană, stat democratic — scrie autorul —, unitar, independent și suveran, sunt create condiții pentru afirmarea deplină a vieții naționale a poporului. Revoluția din decembrie 1989, redând demnitatea umană și dreptul la afirmarea nestingerită a personalității, a tuturor resurselor constructive, descătușează toate energiile creatoare ale poporului, constituie în viața țării noastre o epocă de reînnoirea națională, de unitate indestructibilă, de afirmare viguroasă a sentimentelor patriotice ale poporului, pentru înflorirea României libere, demne și democratice, patrie înfloritoare a tuturor românilor, a tuturor fiilor ei”. (p. 64). Am reprodus acest lung pasaj, pentru faptul că nu are nici o legătură cu serbarea de la Putna din 1871 și pentru „limbajul de lemn” al propagandei de partid de altădată din țara noastră. Nu puteau lipsi, evident, marii învățători ai clasei muncitoare și Karl Marx este citat la loc de frunte în explicarea evenimentelor din Moldova (p. 16).

Ioan Căpreanu se propune în lucrarea sa un apărător al românilor din Bucovina împotriva politicii de germanizare promovată de Curtea din Viena. Autorul scrie, cu seninătate, că, după anexarea Bucovinei, Curtea din Viena a trecut „pe seama statului imensele averi ale mănăstirilor din Moldova de Sus, constituind «Fondul religios», iar venitul acestui fond fiind întrebuințat de împărăție după voia ei” (p. 109). Un istoric al Bucovinei ar trebui să știe acest lucru elementar, că Fondul Religios nu a aparținut statului austriac, ci a fost o instituție autonomă. Atacurile autorului se îndreaptă îndeosebi împotriva Universității din Cernăuți, înființată în 1875. Suntem de acord cu autorul când susține că înființarea ei urmărea germanizarea populației autohtone. Nu ne putem însă opri aici. Înființarea unei Universități într-o provincie de la marginea imperiului a fost în avantajul acesteia. Studiul în limba germană nu i-a înstrăinat pe bucovinenii de poporul lor, ci le-a pus la îndemână un instrument de comunicare într-o limbă de circulație universală. Această universitate, denigrată de autor, a deschis drumul spre studii de specialitate lui Dimitrie Onciul, Ion Nistor și altor intelectuali ai provinciei. Să nu uităm că la această universitate și-au ținut cursurile în perioada austriacă Ion G. Sbiera, Ion Nistor și Sextil Pușcariu.

Bucovina este în viziunea autorului un ținut al unei revoluții permanente împotriva străinilor. „Răzvrătirile românilor din sate și târguri — scrie autorul — erau simbolul pilduitor al conștiinței naționale jignite” (p. 29). Ar trebui să avem documente să putem susține o asemenea teză. Bucovina a fost însă totdeauna un ținut al toleranței și al bunei înțelegeri dintre naționalități. Cercetătorii germani din ultimii ani propun Bucovina ca un model european, ca „o fereastră” spre Occident, tocmai prin buna conviețuire dintre naționalități.

Lucrarea cuprinde și alte teze generale, care vin în contradicție cu situația reală din Bucovina. Alături de asemenea teze, cu care nu putem fi de acord, lucrarea cuprinde zeci de greșeli de altă natură.

Ioan Căpreanu nu știe să aleagă cuvintele în caracterizarea unor personalități. Vorbind despre dezvoltarea mișcării culturale din Bucovina, exemplifică cu afirmarea Vioricăi Ursuleac în plan internațional, „Se ridică indivizi izolați — scrie autorul — ca solista Viorica Ursuleac” (p. 65). Termenul „personalitate” sau un echivalent al său nu poate fi înlocuit cu *indivizid*, care are, într-un asemenea context, sens peiorativ.

Lucrarea se înfățișează ca o adevărată babilonie în privința ortografiei numelor proprii și a titlurilor de lucrări. Iată exemple: Kaidl, în loc de Kaindl (p. 11); Bukowinna în loc de Bukowina (p. 37); I. Bodnărescu, în loc de I[conida] Bodnărescu (p. 38); I. G. Zbiera, în loc de I. G. Sbiera (p. 41); Teodor Sidorovici, în loc de Teodor Simionovici (p. 74); Bourguignon, în loc de Bourguignon; Leichiță, în loc de Loichiță (p. 92); A. Grovei, în loc de A. Gorovei (p. 93); Filimon Tanisac, în loc de Filimon Taniac (p. 98). Sunt ortografiate greșit titlurile unor lucrări în germană: Das Unterrichtswesen in der Bukowina este ortografiat *Unterhauswesen* (p. 11), *Topographie der Bukowina* apare *Topografia der Bukowina* (p. 24). Sunt greșite numele localităților unde apar unele publicații: Corvia în loc de Corovia (p. 138), *Foaia Societății...* nu apare și în 1870 (p. 50), *Gazeta poporului* începe să apară în 1898, nu în 1899, *Încercări literare*, în 1892, nu în 1891, *Viață nouă* apare și în 1914.

Cartea este prefatăă de istoricul Gh. Buzatu și intră în circuitul public cu girul autorității sale științifice.

Zusammenfassung

Eine kritische Beurteilung der Arbeit, die hinsichtlich der Darstellung der allgemeine Probleme und der Beherrschung der wissenschaftlichen Information unzureichend ist.

DIPLOMA IMPERIALĂ DIN 9 DECEMBRIE 1862

Acad. RADU GRIGOROVICI

Document dat de împăratul Austriei Francisc Iosif I, prin care garantează independența administrativă a ducatului Bucovina, dreptul de-a fi reprezentat în Consiliul Imperial din Viena și-i acordă o stemă proprie reprezentând un cap de bour.

Diploma se păstra până înainte de primul război în Arhiva Comitetului Țării din Cernăuți. Este publicată în traducere românească, prima dată, de Oreste Rennei în studiul său *Privire istorică* din „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, din 1 aprilie 1865 (p. 75—78). După această traducere este reprodusă, într-o limbă modernizată, de Constantin Morariu în „Deșteptarea”, din 1/13 ianuarie 1893 (p. 2—3) și în volumul său *Părți din istoria românilor bucovineni scrisă în limbă populară*, Cernăuți, 1893 (p. 7—12). Ultima traducere se publică, înainte de 1918, în ziarul „Gazeta română”, din 1 februarie 1914 (p. 1—2).

Transcriem, în paralel, textul german din monografia *Die Bukowina*, tipărită la Cernăuți în 1899 (p. 500—501), prima traducere din „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina” și ultima traducere din 1914, pe care le însoțim cu note și corecturi în raport cu originalul german.

Documentul este întocmit de intelectualii bucovineni și ocupă un loc important în istoria provinciei sub stăpânire străină. Cercetătorii îl invocă după textul românesc, care cuprinde, cum se vede mai jos, inadvertențe față de originalul german.

Wir Franz Josef der Erste von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn und Böhmen, König der Lombardie und Venedigs, von Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Ilirien; Erzherzog von Oesterreich, Großherzog von Krakau, Herzog von Lothringen, Salzburg, Steiermark, Kärnten, Krain, Ober- und Nieder-Schlesien und der Bukowina, Großfürst von Siebenbürgen, Markgraf von Mähren; gefürsteter Graf von Habsburg und Tirol; Großwoiewode der Woiewodschaft Serbien etc. etc. etc.

haben mit Vergnügen vernommen,
dass
der Landtag
unseres getreuen
HERZOGTHUMS BUKOWINA

die schon von der Vertrauens-Commission 1849 allerunterthänigst vorgebrachte Bitte um Verleihung eines
eigenen

Landes-Wappens
erneuert habe.

Einen Theil des alten Daciens bildend, wurde dieses Land unter der Herrschaft der Fürsten der Moldau zum sogenannten Oberlande (tiara de sus) gerechnet, später mit dem Namen Arborosa, Plonina, und zuletzt nach dem zwischen Czernowitz und Wisnitz gelegenen Buchenwalde

BUKOWINA
bezeichnet.

Noi Francisc Iosif Întîlu, din mila lui Dumnezeu împăratul Austriei, regele Ungariei și al Boemiei, regele Lombardiei și al Veneției, al Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiciiei, Lodomeriei și al Iliriei, arhiducele Austriei, marele duce al Cracoviei, ducele Lotaringiei, Salisburgului, Stiriei, Carintiei, Carnioliei^{1,2}, și Bucovinei, marele principe al Ardealului, marchionul³ Moraviei, comitele principesc⁴ al Habsburgului și al Tirolului, marele voievod al⁵ Serbiei
ș.c.l., ș.c.l.

am înțeles cu plăcere că
dieta
credinciosului nostru
ducat al Bucovinei

a înnoit pre umilita sa rugare subțernută din partea comisiunii de încredere încă dela anul 1849
pentru
încuviințarea unui însemn⁶ propriu al țării.

Ca parte din **Dacia** vechiă țara aceasta sub guvernul⁷ domniilor Moldovei se adnumăra la așa numita „țara de sus”, mai târziu se însemna cu numile **Arboroasa**, **Plonina** și pe urmă

Bucovina

după făgetul dintre **Cernăuți** și **Vijniți**.

Noi Francisc Iosif I din mila lui Dumnezeu împărat al Austriei, Rege al Ungariei, etc.

etc.

am luat cu plăcere la cunoștință că
dieta
credinciosului nostru
ducat al Bucovinei

și-a înnoit rugarea prezentată deja prea umilit în anul 1840³⁰ prin comisiunea de încredere
pentru
acordarea unei mărci³¹ propriie a țării.

Formând o parte din vechia Dacie, țara aceasta se ținea sub stăpânirea principilor Moldovei de așa numita „Țara de sus”, mai târziu se numea **Arboroasa**, **Plonina** și în urmă apoi

Bucovina

după pădurea de fagi (Buchenwald) dintre Cernăuți și Vijniți.

1. Slovenia de astăzi
2. Lipsă: Silezia superioară și inferioară
3. Markgraf al Moraviei
4. princiar
5. se completează cu:
Voievodatului

30. corect; 1849
6. unei steme proprii
31. unei steme
7. guvernarea

Gehörte vor Stephan dem Großen ein kleiner Theil des Landes jenseits des Pruth zu Galizien, sowie einige Gebirgsstrecken zu Siebenbürgen:

So wurden die Grenzen der Moldau und demgemäß auch jene der BUKOWINA

durch die von dem genannten Fürsten gegen Polen und Ungarn erfochtenen Siege mittels eigener Tractate festgesetzt, wornach gegen Sonnenuntergang und Mitternacht der Dnjester, die Bäche Serafininsei, Colacinul und der Fluss Ceremosz, dann gegen Mittag die Quellen des Letzteren, der Suczawa, der Bistritza und Trotosiul bis in den Milkow die Grenzen bildeten. Ursprünglich von den Daciern bewohnt, und später von Trajans Colonien bevölkert, wurde das Land zur Zeit der Völkerwanderung von den Gothen, Gepiden, Hunnen, Avaren, Ungarn, Tartaren und noch anderen Völkerschaften heimgesucht, welche hinter sich nur Spuren von Greuel und Verwüstungen zurück ließen.

Unter solchen, fast ein Jahrtausend andauernden misslichen Verhältnissen wurde das eingeborene Volk auf sienem Wege zu höheren Culturstufen aufgehoben, und musste zufrieden sein, Leben, Sitte und Sprache durch die Flucht in das Dunkel siener Wälder zu retten, wenn es mit den Waffen in der Hand gegen die eindringenden Barbaren nicht länger mehr ankämpfen konnte.

Pe cind înainte de Ștefan cel Mare o mică parte a țării de dincolo de Prut se ținea de **Galileu**, iar o samă din munții ei de Ardeal, marginile Moldovei, prin urmare și ale

Bucovinei

prin învingerile eluptate⁶ de **princele** numit în contra **Polonilor și a Ungurilor** se determinură prin hotare proprii, și adecă către apus și meadă noapte cu Nistrul, pările Serafininsei, Colăcinul și riul Ceremușu, apoi de cătră meadă-și cu izvoarele acestui din urmă, ale Sucevei, ale Bistriței și ale Troțușului până în **Mileov**. Țara aceasta, locuită la început de Daci, apoi împoporată de coloniile lui Traian, pe timpul năvălirii popoarelor fu cercetată de Goți, Gepiți, Huni, Avari, Unguri, Tătari și alte seminții, cari lăsară după sine numai urme de grozăvii și pustiiri.

În atari împregiurări grele, ce ținură mai la o mie de ani, poporul pămîntean fu oprit în calea sa cătră trepte mai înalte de cultură și trebuia să fiă mulțumit a-și scuti vieața, datinele și limba, fugind în întunerecul pădurilor, după ce cu armele'n mină nu mai putu lupta în contra barbarilor năvălitori.

Înainte de Ștefan cel mare o mică parte a țării de dincolo de Prut aparținea Galiției și vreo câteva întinderi de munte Ardealului.

Astfel hotarele Moldovei și prin urmare și cele ale

Bucovinei

după biruințele numitului principe în contra Leșilor și Ungurilor, fură stabilite prin anumite tractate, în virtutea cărora granițele le formau spre Apus și Mează-Noapte Nistrul, pările Serafininsei, Colacinul și râul Ceremoș, apoi spre Mează-zi izvoarele acestuia din urmă, ale Sucevei, Bistriței și Troțușului până la Milcov. Întru început locuită de Daci și mai târziu împopulată prin coloniile lui Traian, țara fusese bântuită pe timpul emigrațiunii³² popoarelor de cătră Goți, Ghepizi, Huni, Avari, Unguri, Tătari și alte popoare, cari au lăsat după sine numai urme de groază și de pustiiri.

8. biruințele câștigate

32. corect: migrațiunii

33. corect: un mileniu

Nachdem erst nach der unter dem Fürsten Dragosch erfolgten Vereinigung der einzelnen lose verbundenen gewesenen Bezirke in einem Staate die Macht der Bevölkerung in der Selbstverteidigung gegen ihre Nachbarvölker etwas angewachsen war, erlangte dieser Staat unter dem Helden Ștefan dem Grossen einen hohen Ruf durch seine über die Feinde der Christenheit und der Civilisation erfochtenen glänzenden Siege, von denen heute noch die zahlreichen Kirchen und Klöster Putna, Wolowetz, Badeutz, Suczawa, Solka, Moldowitza, Suczewitz, Dragomirna, Prisaka und mehrere andere Zeugnis geben.

Von dem Augenblicke an, als die Bukowina mit dem Tractate vom 7. Mai 1775 mit Unserer Krone vereinigt wurde, begann das Land unter den Segnungen einer milden Regierung, aufathmend von den Fehden, die es bis dahin stets beunruhigt hatten, sich einer höheren Culturstufe zu erfreuen. Es wurden Strassen angelegt, welche den Handelsverkehr erleichterten, Ackerbau und Industrie schlangen sich empor, allenthalben wurden Schulen errichtet und so der Grundstein zu einer besseren Zukunft gelegt, welcher die

BUKOWINA

mit froher Zuversicht entgegenblickt.

Numai după ce, în urma împreunării într'un stat a singuritelor⁹ ținuturi foste, de-abia legate prin **prințepile Dragoșu**, puterea poporăciunii prin apărarea de popoarele vecine crescuse în cît-va, ajunse statul acesta sub **eroul Ștefan cel Mare** faima **măreață** prin învingerile lui cele strălucite asupra neamicilor creștinătății și ai civilizațiunii, de cari vorbesc pînă'n ziua de astăzi numeroasele biserici și mănastiri: Putna, Volovățu, Rădăuții¹⁰, Suceava, Solca, Moldovița, Sucevița, Dragomirna, Prisaca, și mai multe altele.

Din momentul acela, în care Bucovina prin tractatul din 7 Mai 1775 fu unită cu coroana noastră, începu a răspira țara sub bine-cuvîntările unui regim blind de dușmăniile, ce o turburaseră pîn'atunci necurmat, și a se bucura de o treaptă de cultură mai înaltă. Se clădiră drumuri, ce înlesniră comerțul¹¹, agricultura și industria luă rădăcină, în toate părțile se înființară școli și așa se puse temelială unui viitor mai bun, spre care căută

Bucovina

cu încredere veselă.

După ce numai după împreunarea într'un stat a districtelor singurate și împrăștiate, împreunare dusă la îndeplinire prin domnitorul Dragoș mai crescuse puterea poporațiunii în ce privește apărarea de sine în contra popoarelor învecinate, acest stat a ajuns sub eroul Ștefan cel mare la un înalt renume prin biruințele raportate³⁴ de acesta asupra dușmanilor creștinătății și ai civilizațiunii, despre care dau încă și astăzi dovezi numeroasele biserici și mănastiri Putna, Volovăț, Badeuț, Suceava, Solca, Moldovița, Sucevița, Dragomirna ș.a. mai multe.

Din momentul, când Bucovina a fost împreunată cu Coroana Noastră prin tractatul dela 7 Mai 1775 sub binecuvîntările unui regim mai³⁵ blând, resuflând de certurile, care pînă aci mereu o nelinișteau, țara începuse a se bucura de un grad de cultură mai înalt. S'au fost construite drumuri, cari ușurau comunicația comercială, agricultura și industria luă un avânt, pretutindene s'au fost înființat școli și așa s'a pus temelială pentru un viitor mai bun, în fața căruia

Bucovina

privește cu o veselă bizuință.

9. răslețelor

34. repurtate

10. corect: Bădeuții

35. cuvânt suplimentar față de original

11. comunicațiile comerciale

Seit der Vereinigung des Landes mit Unserem Szepter zuerst unter militärische Administration gestellt, wurde es 1786 mit Galizien vereinigt; 1790 als selbständige Provinz erklärt mit einigen Lokalgerichten; 1804 auch mit einem Forum Nobilium versehen; 1817 abermals zu einem Kreise Galiziens gemacht und blieb in dieser Eigenschaft bis zum Jahre 1848 der galizischen Landesstelle untergeordnet.

Als sich aber durch die gewonnene Erfahrung gezeigt hatte, dass die Verschiedenheit der Zunge, der Sitten und Gebräuche eine Verschmelzung mit Galizien nicht wünschenswerth mache, so haben Wir 1848 die Bukowina zu einem Herzogtum in Gnaden erhoben, und ihm administrative Selbstständigkeit eingeräumt, welche, nachdem der 1860 gemachte Versuch, es mit Galizien zu vereinigen, fehlgeschlagen hatte, bald darauf bleibend hergestellt worden ist.

Mit dem Staatsgrundgesetz vom 26. Februar 1861 haben Wir diese Wiederherstellung der administrativen Selbstständigkeit Unseres getreuen Herzogthums

BUKOWINA,

wodurch es eine Landesvertretung erlangte und am Reichsrathe Theil zu nehmen berufen ward, garantirt und mit Unserer Kaiserlichen Entschliessung vom fünf und zwanzigsten August Ein Tausend Acht-hundert Ein und sechzig Uns be-wogen gefunden

După ce se uni țara cu sceptrul Nostru, se puse mai întâi sub administrăciunea militară; apoi, la anul 1788¹² se uni cu Galiția; 1790 fu prochiemată de provincă autonomă, cu tribunale locale propriu¹³; 1804 se provădu și cu un „Forum nobilium”; 1807¹⁴ ear se făcu un cerc¹⁵ al Galiției și remase în calitatea aceasta subordonată guvernului galițian până la anul 1848.

Rezultând însă din experiența căștigată, că **diferența limbii, a datinelor și a obiceiurilor** nu produc dorința de contopire cu Galiția, de aceea la anul 1848, Ne-am îndurat a rădica Bucovina la rang de ducat și i-am dăruit autonomia administrativă care, după cercarea făcută la 1860, de a o uni cu Galiția nu reușise, curînd după aceea se restăveri¹⁶ cu statorniciă¹⁷

prin legea fundamentală de stat din 26. Faur 1861; această **restituire a autonomiei credinciosului Nostru Ducat al**

Bucovinei

prin care i se dedu **representăciunea** de țară și se chiamă a lua parte la **senatul**¹⁸ **Imperial**, o am garantat o și prin împărăreasca Noastră resoluțiune¹⁹ din 26²⁰ August 1861, prin care ne-am aflat indemnăți

Dela împreunarea ei cu Sceptrul Nostru, pusă mai întâi sub administrație militară, țara a fost împreunată la 1786 cu Galiția, la 1790 declarată provincie de sine stătătoare cu propriile ei³⁶ judecătoria locale, la 1804 provăzută și cu un forum nobilium; la 1817 a devenit din nou un district al Galiției și a rămas în această calitate până la 1848 subordonată locțiitorimii din Galiția.

După ce însă în urma experiențelor câștigate s-a arătat, că deosebirea de limbă, de moravuri și de obiceiuri nu face dorit o contopire cu Galiția, în anul 1848 am ridicat grațios Bucovina la rangul unui ducat și i-am acordat o independență administrativă, care, după ce încercarea dela 1860, de a o împreuna cu Galiția, a rămas zădarnică, scurt după aceea s'a fost restabilit în mod statornic¹⁷.

Prin legea fundamentală de la 26 Faur 1861, Noi am garantat această restabilire a independenței administrative a credinciosului Nostru ducat al

Bucovinei

prin ceea că el a ajuns la o reprezentanță a țării și a fost chemat a participa la dieta¹⁸ imperială și cu decisiunea Noastră Imperială dela 25 August 1861 Ne-am aflat indemnăți

12. corect: 1786
13. corect: cu câteva tribunale locale
36. in loc de „propriile ei” pune „câteva”
14. corect: 1817
15. in loc de „cerc” pune „district”

16. restabil
17. definitiv

18. corect: Consiliu
19. hotărâre
20. corect: 25

ihm ein eigenes
Landes- Wappen
zu verleihen.
Wir

gestatten insbesondere, dass sich
die

Landes- Vertretung
unseres getreuen
HERZOGTHUMS BUKOWINA

und deren Organe des in dieser

Urkunde mit den kunstmässigen Far-
ben entworfenen und nachstehend
beschriebenen

(Das Bildniss des Wappens)
Herzoglichen
Wappens
bedienen mögen.

In einem von Blau und Roth
längs getheiltem Schilde ein na-
türlicher Auerchsenkopf vorwärts
gestellt und von drei goldenen Ster-
nen im aufrechten Dreieck beglei-
tet. Den Schild umgibt ein rother
mit goldenen Fransen eingefasster
mit Hermelin gefütterter und über
den Schildecken mit goldenen Qua-
sten aufgeschürzter Mantel, wel-
chem ein goldener mit Edelsteinen
geschmückter, zur Hälfte roth aus-
gefüllter Herzogshut anliegt.

Zur mehreren Bekräftigung alles
Dessen haben Wir gegenwertiges
Diplom mit Unserem kaiserlichen
Namen eingehändig unterzeichnet
und Unser kaiserliches Majestäts-
sigel anhängen lassen.

a-i dăruî
un însemn²¹ propriu
al țării

Concedem îndeosebiu ca
respresentăciunea țării
a credinciosului Nostru
Ducat al Bucovinei

și organele ei să se servească de acest

însemn ducal
lucrat cu colorile artificiale²² și
descriș în cele următoare.

Pe scut împărțit de-alungul în
albastru și roșu cu fața înalte un
cap natural de bour și comitat²³
de trei stele²⁴ în triunghiu vertical.
Scutul îl încongiură o mînta roșu
tîvită cu franțe²⁵ de aur, căptușită
cu ermelin și ridicată cu ciucuri de
aur preste colțurile scutului, și dea-
supra mîntalei o pălărie ducală de
aur, ornată cu pietre scumpe și ju-
mătate umplută cu roșiu.

Pentru mai multă întărire a tuturor
acestora am subsemnat diploma de
față cu numele Nostru împărătesc
cu mîna proprie și am decretat a se
atîrîna sigilul Maiestății Noastre îm-
părătesci.

a-i acorda
o marcă²¹ proprie
a țării.

Noi
permitem în special ca
reprezentanța țării
a credinciosului Nostru
ducat al Bucovinei

și organele sale să se servească de
marca³⁷ ducatului
în modul următor descriș
(urmează ilustrația mărcii)
și concepută în acest patent cu colo-
rile de artă.

Pe o tablă³⁸ împărțită dealungul
în colorile albastru și roșu un cap
de zîmbru³⁹ natural așezat în față
și însoțit de 3 stele aurii într'un tri-
unghii drept⁴⁰. Tabla e împrejmuțată
de o manta roșie cusută împrejur
cu ceapraze de aur, căptușită cu
cacom⁴¹ și atârnată de tablă cu
ciucuri de aur. Deasupra mantauei
zace un chipiu de duce⁴² aurit, pe
jumătate căptușit⁴³ roșu și decorat
cu pietre scumpe.

Pentru mai mare întărire a tuturor
acestora, Am subscris pe această
diplomă cu mîna proprie Numele
Nostru împărătesc și am dispus să
i se adaugă Sigiliul Nostru împără-
tesc.

21. corect: o stemă

37. stema

22. corect: artistice

38. scut

23. însoțit 39. în loc de
„zîmbru”: bour

24. adaugă. aurii
40. în loc de „drept” pune
„vertical”.

25. franje

41. hermină

42. corect: pălărie ducală

43. corect: umplută cu

Gegeben und angefertigt
mittels Unseres lieben und ge-
treuen
Anton Ritter von Schmer-
ling

Grosskreuzes Unseres Kaiserlichen
österreichischen Leopold- und des
grossherzoglich Baden'schen Ordens
der Treue, Unseres wirklichen ge-
heimen Rathes und Staatsministers,
Doctors der Rechte, etc.

in Unserer Reichs-, Haupt- und
Residenzstadt
Wien

am neunten Monstage December,
nach Christi Geburt im Eintausend
Achthundert zwei und sechzigsten,
Unserer Reiche im fünfzehnten Jahre.

FRANZ JOSEF m.p.
Der Staatsminister:
Anton Ritter von Schmerling m.p.

Nach Seiner Kaiserlich-königlich
Apostolischen Majestät Höchstseige-
nem Befehle

Carl Ritter von Reich m.p.
Ministerialrath.
L.S.

Dată și edată²⁶
prin iubitul și credinciosul Nostru
Antonlu cavalier de Șmerling

mare cruceriu al ordinului Nostru
împărătesc austriac Leopoldin și al
mare-ducatului Baden pe'ntru cre-
dință, consiliariul Nostru intim ac-
tual și ministrul de stat; doctor în
drepturi s.c.l.

în cetatea Noastră imperială, și²⁷
reședințială
Viena

în ziua a noua a lui Decemvrie, anul
după născerea lui Cristos o mie opt
sute șezeci și doi, al imperielor
Noastre al cincisprezecelea.

Francisc Iosif m.p.
Ministru de Stat:
Antoniu cavalier de Șmerling m.p.

La p.n. demindare²⁸ proprie a Ma-
iestății Sale c.r.²⁹ apostolice Carol
cavalier de Reich m.p. consilieriu
ministerial.

Dată și expediată⁴⁴
priu iubitul și credinciosul Nostru
Anton cavalier de Schmerling,

consilierul intim și ministrul de Stat
al Nostru, decorat cu ordinul Nostru
Împărătesc Leopoldin și cu ordinul
de credință al marelui ducat Baden,
doctor în drepturi etc.

în capitala și reședința imperiului
Nostru
Viena

la a noua zi din Decemvrie a anului
o mie opt sute șezăzeci și doi după
nașterea lui Christos și al cincispre-
zecelea al Împărăției Noastre.

Francisc Iosif m.p.
ministrul de Stat
Anton cav. de Schmerling m.p.

La Prea nalta poruncă proprie a
Maiestății Sale Apostolice împără-
tești-Regești

Carol cav. de Reich m.p.
consilier ministerial.
(L.S.)

26 și 44. corect: întocmită

27. completează cu: capitală

28. prea naltă poruncă
29. crăiești-regești

O SCRISOARE CARE ACUZĂ

Scrisoarea de față este adresată de I. E. Torouțiu lui Ștefan Cuciu-reanu, profesor de romanistică la Universitatea din Iași, în august 1951. Torouțiu este cunoscut prin seria de *Studii și documente literare*, prin studii remarcabile în diferite domenii, fiind și conducător de reviste de prestigiu. Scrisoarea este un document de prim ordin, din care luăm cunoștință, cu adâncă mâhnire, de umilințele la care erau supuși intelectualii încă din primii ani ai instaurării dictaturii comuniste în țara noastră.

Al. I. este Alexandru Ionescu, iar T. Al. M., Teodor Al. Munteanu, care au lucrat în redacția „Convorbirilor literare”, sub conducerea lui I. E. Torouțiu, în 1939—1944.

Originalul scrisorii se păstrează în arhiva inginerului Onisim Cuciu-reanu, fratele mai mic al profesorului ieșean de romanistică.

LUCA BĂJENARU

Iubite Motănaș,

Nu știm în ce ape te scalzi; judecând însă după restituidinea morală și a caracterului pe care le-am cunoscut, credem că tot în binefăcătoarele și eterne ape ale Iordanului. De aceea vom fi în scrisoarea noastră deschiși, fără nici o reticență, așa cum ne-ai știut că ne comportăm și altă dată față de alții și față de D-ta îndeosebi, cu toată francheța.

Bunul nostru amic comun C-tin Turcu, care și el nu s-a turcit, ne aduce puține știri despre D-ta, că umbli mereu la pescuit la Prut.

Și iar ni-i aminte că nu pescuiești în ape tulburi...

Pasiunea pescuitului știam că o ai, iar acum, pe lângă plăcere, ea mai poate fi și rentabilă, contribuind la completarea menajului, pentru care brava Doamnă soțioară de bună seamă că are destulă bătaie de cap, deoarece hrana o singură dată pe zi la cantină pentru tinerei ca D-voastre n-ar ajunge.

Noi, aici, o ducem de tot rău și greu. Sunt zile în care n-avem 20 lei în casă. Nici un fel de cartelă. Și de 3 1/2 ani am tot scotocit prin casă și am vândut: perini de sub cap, cearșafuri, plapome, cămăși, iar acum am făcut o listă mare de cărți și le-am oferit spre vânzare: dicționare, dicționare sinonime franceze, germane, istorii ale literaturii germane, Colecția de documente Eudoxiu Hurmuzachi, Meyers Konversations Lexikon. Oferta am făcut-o pentru Academie și pentru Institutul de Istorie Universală. Sau ales ceva spre cumpărare, poate prin septembrie, ni s-a răspuns, din lipsă de fonduri.

Dacă vă scriem acestea, n-o facem cu alt gând, al jeluiirii sau ale vreunei intențiuni acoperite pentru vre-o aluzie, Doamne ferește, ci numai așa ca să știi unde am ajuns și cum trăim.

Prin decembrie 1950-ianuarie 1951, Doamna mea era să se prăpădească. Anemie grozavă, de la bombardamente, continuă palpitație a inimei și, colac peste pupăză, dublă pneumonie cu infecțiunea bronhiilor, ceea ce a supus cordul la eforturi și mai mari.

Am trăit clipe de groază că voi rămâne singur, nemaiputând supraviețui și eu decât timpul de a lăsa hârtoagele în rânduială, după săvârșire. Trei milioane unități de penicilină uleioasă și o serie întreagă de alte medicațenții au salvat-o, lăsând-o însă o umbră ambulantă, la înălțimea mea, cum o știi, cu 40 kg 100 gr greutate. Oase, piele, artere, vene. Tușește și acum sec și uscat și ni-i în grijă de pe acum să găsesc, pentru când se va răci timpul, un flacon de penicilină.

Cât despre mine: un cumul de maladii, dintre care ficatul face ravagii, cu durerile sale noaptea mai ales, iar rinichii îmi arată prin umflarea pleoapelor că nu sunt mulțumiți cum îi tratez, neglijându-i, pentru că altceva n-am ce să fac.

Totul nesărat nu se poate mânca.

Am avut mult de suferit de pe urma stigmatului că am întemeiat printr-o muncă de rob timp de 30 ani o instituție de cultură, pe care acum au desființat-o cu desăvârșire. Acolo-i o magazie de nu știu ce.

N-a mai rămas nimic.

Nu-i baiu: nu-i moartea cailor după voia cânilor, dar loviturile măgarilor m-au durut. Am fost trădat și vândut pe toată linia.

Tot ce se vorbea în birou se raporta. Până și lucrurile cele mai intime. Am fost victima aruncată din sanie, ca să mă sfășie lupii și ca să scape teferi și cu servicii la aceeași instituție mutată în altă parte.

Toți au rămas cu servicii. A-l Al. I. profesor...

Îndeosebi delațiunile și invecțiile numitului T. Al. M. au fost crâncene. S-a lepădat de mine în nopțile de calvar când cântau cocoșii.

Cumnățelul lui Ionescu a făcut inventarul pentru satisfacerea legii stocajului, cu intenționate omisiuni, pe care apoi le-a comunicat organelor de control, ca să pună punctul exact pe i și să mă poată târi într-un proces de sabotaj ce a ținut șase luni în șir, în care timp percheziții peste percheziții la domiciliu.

De atunci soția mea s-a topit de a coborât de la 52 kg la 40 kg.

Pe la 46 – 47 încă observam că T. Al. M. primește cecuri de la autorul lui Mitrea Cocor. „Pentru prețul cărei vânzări?”, l-am întrebat odată. Cu feciorelnica naivitate mi-a răspuns: „Nu știu! Nu știu cum vin la asta!”. Într-un timp când, la mine fiind, își batjocorea pe fostul patron, — știi de unde venise la mine — i-am spus: „Va veni un timp când mă vei supune sudalmelor D-tale și pe mine!”.

După ce a stat 12 ani pe lângă mine, l-am ajutat cât am putut, l-am ridicat tipărindu-i 2 volume de versuri, între care se găsesc și unele poezii bune, — ingratitudinea s-a transformat în corul milieului în cea mai acerbă dușmănie, ca unul care „a fost exploatat”. Îl duci pe umerii tăi obosiți și la urmă zice că-l doare curu — sit venia verbs.

Om din popor, ca și D-ta, am ca și poporul cu experiențele sale seculare — gândire istorică, nu efemeridă. Vai de cel ce judecă și acționează efemerid. Fiecare va trebui să dea socoteală la județul de apoi.

Dacă-l întâlnești pe Nicolai Bagdasar, spune-i multe complimente și afectuoase salutări din partea mea și a soției, lui ca și Doamnei sale Ecaterina, dacă nu i-am uitat numele — să n-o uite binele și fericirile —.

Despre Gr. Scorpan, amicul Turcul neturcit îmi spune că ar fi la București, unde lucrează într-un colectiv la manuale didactice.

S-o fi înroșit? Nu cred.

În București a murit, primăvara asta, Artur Gorovei.

Sunt și alții mulți morți, dispăruți, răniți de moarte, dar cine ar sta să mai întindă catastihul lor? Abia după retragerea lavei roșii se va vedea pustiu, seceta de oameni.

În timpul acestui surghiun al meu spiritual, am trăit ca un anahoret, închis în casă. N-am ieșit decât atunci când trebuia să mă prezint la proces, din care am scăpat teafăr achitat, numai după ce am fost silit cu amenințare cu închisoare pe 12 ani să cedez Partidului totul, totul. Firește, n-am stat la îndoială. Mi-am luat bastonul și trei iconițe de pe perete și am plecat.

De atunci am tot lucrat: Exegeza Eminescu, 1200 pagini scrise, se vor da la tipar, dacă voi mai ajunge s-o tipăresc eu, cam 640—800 pg. Depinde de mărimea literei. Cu St. D. L. am ajuns la vol. 18 și continuu acum la 19. Am material mult și interesant, până la 32—36 vol. Totuși eu voi zice Amin la vol. 24, iar 25 indice general. De acolo va fi voia Domnului și datoria generației care-mi va urma să continue sau nu colecția.

Pe lângă acestea, am scris „Cartea Neagră”. Inteligența D-tale va intui desigur conținutul...

Și Nicolae Bagdasar a fost prin capitală, dar n-a venit să mă vază. Cine știe. Poate că a făcut bine. Nu-i țin în nume de rău.

Șiacum, iubite motănaș, te las cu bine. Din partea soției mele și din partea mea delicatei D-tale D-nei Soție multe complimente, eu îi sărut mâinile respectuos. Soția mea te salută, ca niște vechi cunoștințe ce suntem.

Ți-am scris multe de toate. Ghiveci de zarzavaturi *nu* de la aprozaruri. Ți-am pus și întrebări. Dar nu răspunde, nu-mi scrie nimic. E mai bine așa. Dacă n-ai cum ascunde scrisoarea asta, după ce o vei fi cetit, pune-o pe foc, deși nu conține nimic subversiv.

Te îmbrățișez și salut cu drag ITE.

4 august 1951

Scrisoarea este un preludiu la sfârșitul tragic al lui I. E. Torouțiu și al soției sale, în noiembrie 1953.

Résumé

La lettre adressée en août 1951 par I. E. Torouțiu à Ștefan Cuciurean, le professeur de langues romanes de l'Université de Iassy, est un document important pour la connaissance du drame de l'intellectuel roumain après 1944.

Limba română și varietățile ei locale. Lucrările sesiunii științifice organizate de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române, 31 octombrie 1994, București, Editura Academiei Române, 1995, 133 p.

Lucrările sesiunii sunt deschise de Eugen Simion, vicepreședinte al Academiei Române, care readuce în discuție documentul publicat de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române, prin care protestează împotriva legiferării tezei cu privire la existența unei „limbi moldovenești”. Documentul nu a avut urmările scontate și în *Constituția Republicii Moldova* se introduc termeni ca „popor moldovenesc” și „limbă moldovenească”. Sesiunea reia discuția în această problemă, cu o participare largă a specialiștilor. Prezintă comunicări Eugen Coșeriu, *Unitatea limbii române — planuri și criterii*, Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Varietatea limbii române*, Gabriel Țepelea, *Rășunile politice ale unei teorii lingvistice*, Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba scrisă*, Valeria Guțu Romalo, *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române*, Emanuel Vasiliu, *Graiurile daco-romane: unitate tipologică*, Gr. Brâncuș, *Vitalitatea limbii române*, G. Mihăilă, *Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei „român-moldovenesc”*, Vasile Pavel, *Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română*, Eugen Beltechi, *Limba literară și literatura dialectală*, Adrian Turculeț, *Limba română din Basarabia*, Marius Sala, *Unitatea limbii române din perspectivă romanică*, Nicolae Saramandu, *Graiurile moldovenești în cadrul limbii române*, Nicolae Mățcaș, *Unitate de limbă — unitate de neam*.

Cercetătorii, atât din România, cât și din Republica Moldova, sunt unanimi în aprecierea că există o singură limbă română pe întreg teritoriul locuit de români și că în cadrul ei se recunosc varietăți locale ale ei. Comunicările pun în lumină și substratul politic antinațional al „teoriei lingvistice” cu privire la existența unei „limbi moldovenești”. „Nici un zid berlinez — spune Nicolae Mățcaș, de la Universitatea din Chișinău, în comunicarea finală —, nici unul vietnamez sau coreean, nici un gard de sârmă ghimpată de la Prut sau din orice parte a globului nu poate rezista veșnic în fața aspirației neamului spre reîntregire, în fața mersului obiectiv al istoriei spre construirea unei case umane comune”.

Oamenii politici din Republica Moldova nu țin seama de avertismentul oamenilor de știință și asistăm la mișcarea de protest a tinerimii studioase în apărarea limbii române.

Eugen Simion evocă în cuvântul de deschidere a sesiunii mărturiile Aniței Nandriș-Cudla din cartea ei *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, ca o ilustrare a dramei populației românești din partea Bucovinei anexată de imperiul sovietic.

D. Vatamaniuc

Rudolf Rybiczka, *Das bildnerische Werk*, Hilzingen (Hegau), Edition Gönner, 1994, 478 p.

Albumul retrospectiv Rudolf Rybiczka, *Das bildnerische Werk*, îngrijit de Christoph Bauer și tipărit în Germania în condiții grafice deosebite, este dedicat poezilor bucovineni Mircea Streinul, Vasile Posteuță, George Drumur și Traian Chelariu, prietenii cunoscutului pictor și grafician. Acesta s-a născut la 26 martie 1911 în Bucovina, la Vășcăuți, a fost descoperit de Mircea Streinul și s-a format în ambianța grupării literar-artistice „Icoanar”. În 1940 s-a stabilit în Germania, unde a continuat o operă remarcabilă prin originalitate, varietate tematică, viziune și conotații. Această lucrare cuprinde: o *Prefață* a editorului Paul Gönner, studiul *Farb—Form—Flächen* semnat de Christoph Bauer, date biografice ale maestrului Rudolf Rybiczka. Opera artistului este grupată în: *Picturi în ulei*, *Tehnica mixturii*, *Desene*, *Gravuri* (majoritatea, ilustrații la *Tarot sau călătoria omului* și la alte creații lirice ale lui Mircea

Streinul). Un *Indice al reproducătorilor*, lista expozițiilor din România și străinătate, personale și de grup ale artistului, a muzeelor și colecțiilor care posedă tablouri semnate de acesta. cataloage și bibliografie, date sumare despre editor și criticul de artă care a îngrijit albumul conferă acestei realizări de excepție consistență și rotunjime.

Universul tablourilor lui Rudolf Rybiczka reproduce alicui cuprinde peisaje, portrete, natură moartă, reprezentări scenice de mare forță expresivă, comunicând o intensă bucurie a culorilor și a liniilor frumoase. Bucovina încântă prin numeroase teme și motive, prin peisaje încărcate de lirism și incendiate de soarele verii, prin profunzimi spațiale ademenitoare, plin sentimentul dorului și vraja visului adânc, topite în fluvii de galben cărui i se asociază tonurile de roșu, nuanțele de verde și albastrul șocant în compoziții cu o gramatică originală *Iazul din Adâncata* — 1946, *Seceriș în Bucovina* — 1949, *Fete la seceriș* — 1952, *Vară fierbinte* — 1953, *În Carpați* — 1954, *Cinci coșuri* — 1956, *Vară* — 1960, *Peisaj bucovinean* — 1971. *Câmpuri coapte* — *Valea Colovățului (Trestiana)* — 1972. Alte lucrări, *Fete citind* — 1953, *Pentru Elisabeth* — 1956, *Geneză* — 1963, *Interior festiv* — 1965, *Ieșirea la lumină* — 1966, *Înger printre păcătoși* — 1974, *Vinearea Mare* — 1974, *Variațiuni IV la o compoziție muzicală* — 1987 exprimă grija deosebită pentru culoare, caracterizându-se printr-o ciudată folosire a liniilor și contrastele cromatice incitante, evidențiind evoluția accentuată a artistului spre pictura abstractă, caracteristică perioadei germane de activitate.

Remarcabile sunt, de asemenea, portretele deosebit de expresive: *Bătrânul și marea I* — 1957, *Bătrânul și marea II* — 1961, *Torcătoare de lână din Bucovina* — 1961, *Bătrânul pescar* — 1965, *Bătrân* — 1969, *Nuța, o româncă din Adâncata* — 1987.

Vasile I. Schipor

Ortfried Kotzian. *Die Aussidler und ihre Kinder (Emigranții și copiii lor)*. München, Dilligen Verlag und Druckerei G. J. Manz A. G. 1991, 458 p.

Lucrarea lui Ortfried Kotzian, directorul Institutului Bukowina din Augsburg, apare ca o continuare a preocupărilor Academiei pentru Perfecționarea Profesorilor cu Probleme de Pedagogie și Predare, privitoare la procesele complexe pe care le presupune integrarea în societatea germană contemporană a coloniștilor și copiilor lor reveniți din Europa de Est. Integrarea acestora întâmpină diferite dificultăți legate de faptul că unii dintre ei se exprimă încă în limba țărilor de proveniență, sunt purtătorii unor obiceiuri și tradiții ce țin de locul unde s-au format, precum și de diferența culturală și de mentalitate pe care trebuie să o suporte pentru a se integra în noua lor patrie. De aici a apărut nevoia perfecționării profesorilor pentru realizarea unui proces de învățământ eficient și rezolvarea, în acest context, a problemelor sociale și politice care decurg din procesul de integrare a lor în societatea germană.

Lucrarea se constituie ca al doilea volum al lucrării apărute în 1979, cu titlul *Încadrarea școlară a coloniștilor în Bavaria*, lucrare care a fost asimilată ca documentul nr. 38 al Academiei pentru Perfecționare. Prezentul volum, deosebit de bine documentat, descrie originea și situația germanilor coloniști în diferitele regiuni ale Europei și răspunde în același timp nevoii de informare a societății germane asupra fenomenului „coloniștilor”. Prin documentele pe care le conține, lucrarea dr. Ortfried Kotzian reface mentalul locurilor și atmosfera culturală a coloniștilor din diferitele regiuni ale estului Europei. Lucrarea îmbină aspectul pedagogic al integrării cu problematica istoriei sociale și culturale, fapt care face din ea o interesantă cercetare socio-istorică în care se regăsesc numeroase probleme de imagologie ce țin de procesul integrării. Argumentația istorică este deosebit de bine susținută de numeroase desene, hărți, grafice și documente privitoare la procesele implicate, contribuind în mod esențial la înțelegerea problemelor practice pe care le ridică procesul de integrare.

Prin problematica diversă pe care o abordează, dr. Ortfried Kotzian descoperă mai multe faze de integrare a coloniștilor, precum cele ale așteptării, deziluziei și biruinței. Sunt prezentate motivele colonizării germane în estul Europei, sunt descrise coloniile germane din acest spațiu, precum cele din Banat, Bucovina, Basarabia, Dobrogea, Ardeal, Galiția, Țările Baltice, Ucraina, Kazahstan etc. Sunt abordate problemele efectelor pangermanismului, național-socialismului asupra germanilor din est, fenomenele de deportare, refugiu și expulzare

pe care le-au cunoscut unele comunități germane din acest spațiu. Alături de acestea se regăsește în lucrare un mic lexicon de termeni politici și sunt prezentate noțiunile utilizate în sens negativ.

În capitolele 6, 7 și 8 sunt prezentați factorii integrării coloniștilor, rolul școlii și al bisericii în acest proces, procesele de integrare specifice generațiilor întâia, a doua și a treia. Este evidențiat rolul istoriei, de cheie în cunoașterea problemelor fiecărui grup german provenit din Europa de Est. Lucrarea se încheie cu 12 teze privitoare la integrarea coloniștilor prin școală și biserică.

Din perspectivă românească, lucrarea constituie un instrument util pentru înțelegerea diverselor aspecte ale existenței germanilor în spațiul românesc.

Marian Olaru

Petru Rezuș, *Aron Pumnul*, Colecția „Biserică și societate”, nr. 3, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1994, 143 p.

Monografia este compusă din zece capitole: cuvinte de început, o notă, încheiere, cronologie și o bibliografie. Sunt prezentate originea și studiile lui Aron Pumnul la Odorhei Blaj, Cluj, Viena, activitatea didactică și colaborarea la diverse reviste, implicarea activă în evenimentele revoluționare ale anului 1848 în Transilvania și Țara Românească, molipsirea de holeră și, apoi, arestarea și escortarea la Iași, trecerea în Bucovina și stabilirea definitivă aici. Primit călduros de Hurmuzachești, Aron Pumnul colaborează la gazeta „Bucovina” și, tot prin sprijinul direct al familiei Hurmuzachi, ocupă catedra de limba și literatura română la liceul din Cernăuți. Activitatea didactică și preocupările științifice ale eruditului ardelean, succesele și orientarea greșită în filologie, importanța *Lepturariului* sunt analizate în mod detaliat. Ultimele două capitole reflectă relațiile dintre Aron Pumnul și Mihai Eminescu, precum și comemorarea de către contemporanii lui a trecerii în neființă a cărturarului cernăuțean.

Lucrarea ar fi avut de câștigat printr-o analiză mai amplă a activității politice și a preocupărilor pașoptistului ardelean în domeniul educării naționale a tinerei generații. Erau de așteptat și investigații în arhive.

Ștefan Purici

Ion Popescu-Sireteanu, *Cuvinte românești fundamentale* (Vol. I), Iași, Editura Bucovina, 1995, 240 p.

Cartea profesorului, cercetătorului, editorului și scriitorului ieșean Ion Popescu-Sireteanu prezintă, în acest prim volum, un grupaj de cuvinte, majoritatea substantive, moștenite sau străvechi creații românești, pe care autorul le numește cuvinte fundamentale. Un al doilea volum va cuprinde mai ales verbe. Articolele prezentului volum au ca punct de plecare prezentări radiofonice susținute în cadrul cunoscutelor emisiuni *Cuvinte din bătrâni* (Iași) și *Odă limbii române* (București).

Lucrarea se adresează, conform precizărilor din *Prefață*, cititorului tânăr, „dornic de a-și cunoaște mai bine limba cu nestematele ei”, specialistului „numai în măsura în care acesta va găsi expresii și sensuri noi, date noi cu privire la unele cuvinte cu vechi atestări, întrebări sau sugestii etimologice”, străinilor interesați de studiul limbii române.

Autorul valorifică informații bogate din surse bibliografice pe care le abreviază la începutul cărții și rezultate ale cercetărilor proprii. În articolele pe care le realizează prin îmbinarea rigorii lingvistului cu „unde calde ale poeziei”, oscilând între „informația severă” și „revărsări ale sufletului”, urmărește să evidențieze marea frumusețe și marea putere de creație a limbii române, unitatea și continuitatea ei în spațiul formării și devenirii noastre etnice, având convingerea că „limba este și astăzi un mare rezervor de probe ale vechimii și statorniciei noastre”.

tre", că putem adăuga argumente noi „la marile argumente ale istoriei și ale bunului simț” că „n-au fost deschise îndeajuns marile arhive ale toponimiei și antroponimiei, care vor avea puterea să anuleze definitiv speculațiile minciunii și interesului de natură teritorială, inițiate acum mai bine de două sute de ani”. În cazul unor nume precum *Maramureș, Mușat*, autorul prezintă, în rezumat, rezultate ale unor contribuții proprii. Dintre articolele cuprinse în sumarul cărții, menționăm câteva: *Din istoria unor expresii românești (a fi cu ciubote roșii, ce hram poartă cineva, a trece pe cineva munții, a da bir cu fugiții, a avea de furcă cu cineva), A astruca, Baci, Bumb, Carle, Cântec, Codru, Crăciun, Doină, Însemnări despre dor, Dulce, Cuvântul enigmatic ler și refrenul lerui ler, Mișel, Păcurar, Rost, Stăpân, Țară, Vatră*.

Aparținând unor domenii diverse, denumind ființe, părți ale corpului, termeni de înrudire, ocupații, activități umane, relații, obiecte, cadrul natural, alimente ș.a., cuvintele prezentate în această lucrare pot contribui „la formarea unei imagini mai largi asupra fondului lexical moștenit sau creat în limba română”, din perspectiva unei necesare istorii totale, posibilă într-o viitoare vârstă culturală a cercetării științifice românești.

Vasile I. Schipor

Victor Nicolae Cossaris, *Dărmănești. Mărturii ale trecutului*, Suceava, 1993, 70 p. + 1 Anexă + 3 p. ilustrații.

Lucrarea este prima monografie dedicată comunei Dărmănești cu satele ei componente: Călinești Enache, Dărmănești, Măriștea Mare și Mică, Dănila.

În primul capitol autorul descrie cadrul geografic al așezării: situarea geografică, relieful, apele, clima, vegetația și animalele, solurile.

În capitolul al doilea se face o prezentare a trecutului istoric al comunei, cu referiri la izvoarele arheologice și documente scrise. Cercetările arheologice au scos la iveală dovezi ale vieții omenești pe teritoriul comunei datând din paleoliticul superior, din neolitic, din epoca bronzului, urmele unei fortificații din perioada de început al evului mediu, o locuință din secolele VI – VII d.Ch. La sfârșitul secolului trecut, la Măriștea Mare și Dănila, ploii torențiale au scos la iveală obiecte de podoba din aur. În 1987 la Măriștea Mare a fost descoperit un tezaur compus din 723 monede de argint din secolele XV – XVII. În subcapitolul izvoare documentare, autorul se referă la primele mențiuni scrise ale satelor din comună și la alte documente ulterioare. În legătură cu satul Călinești Enache, cunoscut și sub toponimul de Greățca, autorul confundă acest toponim cu cel de Hrețca, menționat la 7 ianuarie 1403 și localizat în comuna Bosanci. La început a existat un singur sat Călinești, menționat prima dată la 15, martie 1490, sub denumirea de Călinăuți. La sfârșitul secolului al XVIII-lea satul Călinești se împarte în Călineștii lui Cuparencu, făcând azi parte din comuna Calafindești, Călineștii lui Enache și Călineștii lui Vasilache, aparținând de comuna Dărmănești. În continuare se dau informații documentare referitoare la satele Dărmănești, Măriștea Mare și Dănila. Un subcapitol tratează structura populației comunei, fiind prezentate evoluția numerică, structura etnică în 1916, evoluția sporului natural și migratoriu, structura pe grupe de vârstă și sexe, ocupații. Ar fi fost interesante mai multe informații privitoare la împrejurările stabilirii populației rutene în satele comunei.

În capitolul al treilea se dau informații referitoare la economie: agricultură, industrie comerț, transporturi și căi de comunicații.

Capitolul al patrulea este dedicat învățământului și culturii. Se dau date referitoare la înființarea școlilor din satele comunei, la populația școlară, frecvența și promovabilitatea elevilor, perfecționarea cadrelor didactice, la personalul școlar, la învățământul prescolar ș.a. Menționăm că școala românească din satul Măriștea Mare a fost înființată de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, societate care a înființat 14 școli particulare în limba română în Bucovina: Breaza, Gemenea, Măriștea, Călinești Enache și Cuparencu, Șerbăuți, Cotul Bianșchi, Hlibocă, Panca, Comărești-centru și Țisovăț, Costești, Carapciu pe Ceremuș și Mihalcea (George Tofan, în „Junimea literară”, nr. 3, 1913, p. 37). Un subcapitol se referă la biserică și rolul acesteia în viața sătenilor. Sunt prezentate bisericile din Dărmănești, Călinești Enache, Dănila și Măriștea Mare. Era util de menționat că primele trei din acestea au fost declarate monumente istorice încă din anul 1919. În subcapitolul referitor la cultură se fac mențiuni legate de arhitectura caselor, de port și artă populară, datini și obiceiuri, acti-

vitătea cultural-artistică, oameni de seamă. În anexă este redat un extras din statutul Societății culturale „Traian Chelariu”, înființată în comună la data de 1 februarie 1993.

Lucrarea este utilă pentru toți cei interesați de cunoașterea trecutului comunei Dărmănești, chiar și cu ezităările inerente începutului.

Dragos Cusiac

Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” Rădăuți, Compendiu monografic, 1872—1992, 225 p. + 46 il.

Prin grija profesorilor Petru Bejenaru, Luca Bejenaru, Ștefan Botezat, Viorica Goreac și Marian Olaru a apărut acest volum, la 120 ani de aniversare. Datele ce privesc istoria liceului sunt prezentate în capitolele *Cronologie* și *Scurtă cronică a liceului*. Sunt expuse în continuare rezultatele obținute pe parcursul anilor la olimpiadele școlare pe discipline de învățământ și la concursurile științifice organizate la nivel național, directorii liceului din 1872 până azi, șefii de promoție din 1958 până în 1992. De asemenea, în paginile *Compendiului* îi regăsim pe toți cei care au absolvit liceul „E. Hurmuzachi”, începând cu promoția anilor 1884—1885 și terminând cu cea a anilor 1991—1992. Sunt prezentați și profesorii care au activat la liceu după primul război mondial până în 1992.

Dintre personalitățile de prestigiu ale liceului menționăm pe Ernst Rudolf Neubauer, profesor de istorie, aflat la conducerea liceului între anii 1872—1883, Leonida Bodnărescul, profesor de română, la conducerea claselor românești între anii 1910—1916, Valerian Torout, profesor de istorie, la conducerea liceului între anii 1938—1944, Ilie Vișan, profesor de română, director între anii 1945—1947.

Lucrarea este importantă pentru cunoașterea unei vechi instituții de învățământ din Bucovina.

Rodica Iațencu

Gheorghe Giurcă, *File din istoria Școlii Normale „Mihai Eminescu” din Suceava. 1949—1994*, Suceava, Editura Licurici, 1994, 289 p. + 20 ilustrații.

Lucrarea, apărută cu prilejul aniversării a 45 de ani de la înființarea școlii, este structurată pe șase capitole. În primul capitol, intitulat *Preliminarii*, autorul face un scurt istoric al învățământului pedagogic din Suceava, după care se referă la înființarea Școlii Pedagogice din Suceava (în 1949, ca școală pedagogică de fete), la forma de organizare a acesteia, la tribulațiile planului de școlarizare. Un subcapitol se referă la „Botezurile” școlii, care, în 1957, a primit numele lui A. S. Makarenko, nume la care s-a renunțat tacit. În 1976 școala a fost „botezată” cu numele lui Emil Bodnăraș, pe care l-a purtat timp de 13 ani, până în decembrie 1989. Începând cu data de 15 ianuarie 1993 fostul Liceu Pedagogic din Suceava se va numi Școala Normală „Mihai Eminescu”. În încheierea primului capitol sunt redată câteva amintiri, mai vechi și mai noi, ale unor profesori și absolvenți ai școlii. În capitolul al doilea, intitulat „*Odiseea*” școlii în căutarea unui „loc sub soare”, autorul arată că aceasta a funcționat inițial într-un edificiu mai vechi, situat în parcul central. Începând cu anul școlar 1961—1962, școala este „plimbată” prin mai multe localuri (5 localuri în 14 ani), pentru ca în final să se stabilească în clădirea actuală, situată în cartierul Zamca. Capitolul al treilea se intitulă *Viața școlii*. Autorul face o prezentare a procesului de învățământ, a școlii de aplicație, a bibliotecii școlare, a activității de perfecționare, a serviciului de secretariat-contabilitate-administrativ, a cercurilor literar-artistice și științifice, a revistelor școlare. În continuare se face referire la cercetarea științifică a cadrelor didactice și a elevilor, la activitatea cultural-artistică și sportivă, precum și la anumite evenimente din viața școlii. Un capitol aparte (IV) este dedicat *Contribuției Școlii Normale „Mihai Eminescu” la propășirea învățământului preșco-*

iar și primar din județul Suceava. În capitolul al V-lea, referitor la *Încadrarea școlii*, se dau tabele cuprinzând numele directorilor, al personalului didactic pe specialități și perioade, al personalului didactic ajutător și al personalului TESA. Ultimul capitol (VI) se referă la *Absolvenții școlii*, cuprinzând tabele cu numele acestora pe fiecare an școlar, cu dirigenții și localitatea de domiciliu a absolventului. Un tabel separat cuprinde numele șefilor de promoții și media de absolvire. Este prezentată apoi o situație statistică a absolvenților școlii după localitatea de domiciliu și o altă statistică a absolvenților proveniți din alte județe. În încheierea lucrării este prezentată o partitură muzicală intitulată *Să fim demni învățători*, cu versuri de Vasile Filip și muzica de Viorel Munteanu. Lucrarea prezintă interes pentru toți cei dornici de a cunoaște istoria acestei prestigioase instituții sucevne de învățământ care, așa cum afirmă autorul, coincide în mare măsură cu una din cele mai zbuciumate perioade din istoria poporului nostru. Am o singură precizare, de ordin personal: eu și colegul meu Eugen Duduman (promoția 1955–1956) suntem din satul Românești, nu din Zaharești, respectiv Dărmănești.

Dragoș Cusiac

„Suceava”, Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, XXI, 1994, 589 p. + 14 p. ilustrații.

Structurat pe capitole distincte, anuarul are un conținut bogat și diversificat, publicând rezultate ale cercetărilor efectuate de specialiști ai muzeului și colaboratori.

Cel mai cuprinzător capitol este cel intitulat *Studii de istorie*. Capitolul debutează cu studii de arheologie, semnate de: Mugur Andronic (*Repertoriul arheologic al comunei Zamostea județul Suceava*), Ion Mareș și Paraschiva-Victoria Batariuc (*Obiecte miniaturale de lut ars din perioada eneoliticului aflate în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, Suceava*), Nicolae Tel'Nov (*Complexe medievale timpurii de prelucrare a fierului în interfluviul Prut–Nistru*), Sergiu Haimovici și Luminița Bejenaru (*Studiul materialului arheozoologic aparținând sfârșitului secolului al XIV-lea și începutului celui de al XV-lea, provenit din orașul medieval Siret*), Paraschiva-Victoria Batariuc (*Descoperiri inedite de ceramică monumentală la Suceava*). Alte studii de istorie se referă la: *Raporturi și influențe politice și spirituale în Moldova sfârșitului de veac XIV – începutul veacului al XV-lea (I)*, semnat de Vasile M. Demciuc, *Mănăstirea Căpriana și rolul ei în spiritualitatea românească* (Vlad Ghimpu), *Relațiile internaționale ale țărilor române în Evul Mediu cercetate în istoriografia strădă interbelică* (Veniamin Ciobanu), *Mihai Vitcazul și protestantismul în Transilvania* (Florin Pîntescu), *Considerații asupra istoriei unor denumiri: Bucovina și Țara de Sus* (Ioan Scripcariuc), *Noi date și precizări antroponimice cu privire special la depresiunea Șaru Dornei* (Petru Țăranu), *Structura populației ținutului Cernăuți la recensământul rusesc din iunie 1774* (Pavel Blaj), *Cea mai veche monografie în limba română despre Bucovina* (Mirela Șerban), *Cernauca Hurmuzăcheștilor – centru al unității naționale românești* (Petru Rusșindilar), *Relațiile societăților culturale din Bucovina cu celelalte provincii românești* (Sevastița Trimescu), *Legăturile comerciale ale Bucovinei cu România prin intermediul navigației pe Prut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX* (Alexandru Duță), *Agricultorii germani și însemnătatea lor pentru relațiile agrare în Bucovina* (Reinhold Bartha), *Voluntarii bucovineni în războiul pentru întregirea țării* (Dimitrie Vătamaniuc), *Generația Marii Uniri 1918: Bucovina* (Vladimir Trebici), *Rolul lui Ion Nistor în viața cultural științifică a Cernăuților* (Doina Huzdup), 1941 – *Un nou început pentru Bucovina reîntregită (II)* (Mihai-Aurelian Cărnăuțu), *Convenția de armistițiu și refugiații din Bucovina de Nord și Basarabia* (Dumitru Șandru), *Rezistența anticomunistă din Bucovina. Lupta de la Băta Corbului, 18 ianuarie 1955. Încercare de reconstituire* (Radu Ciuceanu, Adrian Brișcă).

În capitolul referitor la *Istoria culturii*, Olimpia Miteric semnează studiul *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Moldova*, Mircea Cenușă prezintă *File din istoria Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava*, iar Nicolae Cărlan face *Un recurs necesar – „cazul” Dimitrie Petrino*.

Un capitol este dedicat prezentării de *Documente*. George Ostafi-Ost publică *Un document referitor la seminarul ortodox cernăuțean*, Doina Huzdup face cunoscute câteva scrisori *Din corespondența lui Ion Nistor*. Scrisori de la Sextil Pușcariu, iar Eugen Dimitriu și Petru Froicu prezintă: *Sextil Pușcariu – scrisori către Leca Morariu și Ecouri fălticenene în cultura Bucovinei – Corespondența lui Vasile Ciurea către Leca Morariu*.

Capitolul *Medalioane* este dedicat unor personalități bucovinene și nu numai. Constantin Șerban ni-l prezintă pe profesorul *Samuil Isopescu (1842–1914)*, Paul Leu se referă la *S. Fl. Marian, profesor la gimnaziul din Suceava (II)*, Olga Stefanovici îl prezintă pe *Generalul Iacob Zadic, personalitate marcantă a luptei pentru reîntregirea neamului românesc*, Gheorghe Giurcă face cunoscută activitatea profesorului *Constantin Loghin, personalitate complexă a școlii românești*, Nicolae Cărlan evocă *Un rapsod și folclorist amator din Bucovina: Constantin Milici*, iar Georgeta Săftean îl prezintă pe *Vladimir Dumitrescu – cercetător al neo-eneoliticului pe teritoriul României*.

Studiile de *Muzicologie* sunt semuate de: *Aura-Doina Clopotari (Fondul memorial documentar „Simion Florea Marian”)*, *Cornelia Ungureanu (Efectul razelor Gamma în stoparea atacului microbiologic)*, *Lidia Moroșan și Viorica Iavric (Hipocloritul de sodiu și efectele utilizării lui asupra textilelor etnografice)*, iar *Mihail Jelesneac* semnează studiile: *Observații în timpul lucrărilor de conservare a obiectelor din metal aflate în depozitul de la Roma, județul Neamț și Procedee și metode aplicate în restaurarea obiectelor de cult de la Măndștirea Cotroceni în cadrul laboratorului de la Suceava*.

La *Note și comentarii*, *Mugur Andronic* prezintă *Sondaajul arheologic în așezarea medievală de la Todirești (jud. Suceava)*, *Mihai Lazăr, Obligații fiscale moldovenești mai puțin cunoscute*, iar *Grațian Jucan, Chipul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în creația eminesciană*.

În capitolul *Însemnări bibliografice*, Paul Leu semnalează apariția unui *Dicționar de literatură: Bucovina. Cronica științifică 1990–1994* a Muzeului Bucovinei este semnată de *Paraschiva-Victoria Batariuc*. În încheierea anuarului este publicată *Lista prescurtărilor*.

Actualul număr al „Anuarului Muzeului Național al Bucovinei”, prin noutățile pe care le face cunoscute, prezintă interes pentru toți cei dornici să cunoască istoria și civilizația multiseculară de pe meleagurile Bucovinei.

Dragoș Cusiuc

„Sudostforschungen”. *Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*, Band 53, München, R. Oldenbourg Verlag, 1994.

Revista este întemeiată de *Fritz Valjavec* în 1936 și este scoasă sub auspiciile *Südost-Institut* din München. Conducerea ei este încredințată lui *Edgar Hörsch* și *Karl Nehring*, care o editează cu sprijinul unor personalități de prestigiu: *Hans Georg Beck (München)*, *Mathias Barnath (München)*, *Henrik Birnbaum (Los Angeles)*, *Klaus Heitmann (Heidelberg)*, *Charles și Barbara Jelavich (Bloomington)*, *Leopold Kretzenbacher (München)*, *Hans Georg Majer (München)*, *Holm Sundhaussen (Berlin)*. Redactor: *Helga Neroutsos*.

Volumul pe care îl prezentăm este tipărit în condiții grafice excelente și însumează 632 de pagini, la care se alătură și cele două coperti, cu sumarul și liste ale lucrărilor tipărite de Institutul din München în cursul anilor. Lucrările din acest volum sunt grupate în trei secțiuni: studii, evocări și recenzii. Sunt publicate în prima parte 11 studii consacrate vieții politice, etnografiei și culturii popoarelor din Balcani. Dintre aceste studii reținem două, care se referă și la mișcarea culturală și științifică din România. *Karl Nehring* prezintă corespondența lui *Fritz Valjavec (1909–1960)* din anii 1934–1950, cu indicarea fondurilor în care se păstrează și a persoanelor cărora sunt adresate scrisorile sau se fac referiri la ele. Sunt citați între corespondenți și foarte multe personalități din viața culturală și științifică din țara noastră. Menționăm câteva din aceste nume spre a ilustra diversitatea domeniilor de activitate: *Gheorghe Brătianu*, *Silviu Dragomir*, *Constantin Giurescu*, *Nicolae Iorga*, *Ioan Lupăș*, *Ioan Moga*, *P. P. Panaitescu (istoric)*, *Nicolae Cartoian*, *Al. Dima*, *Iorgu Iordan*, *Sextil Pușcariu*, *Alexandru Rosetti (istoric literar și filolog)*, *Valeriu Bologa*, *Alexandru Borza*, *Victor Gomoiu (naturalist și medic)*. Se alătură la aceștia oameni politici, bibliografi și din alte domenii. Corespondenții bucovineni ai învățatului german sunt: *Teodor Bălan*, *Vasile Grecu*, *Leca Morariu*, *Ion Nistor*, *Eugen Păunel*, *Ilie E. Touroșiu*.

Cel de-al doilea studiu, asupra căruia vrem să atragem atenția, aparține lui *Florin Curta*: *The changing image of the Early Slavs in the Rumanian historiography and archaeological literature. A critical survey* (p. 225–310) și este o radiografie, cu o documentare impresionantă, a opiniilor cercetătorilor români privind raporturile slavilor cu românii. Sunt supuse unui

examen critic lucrările publicate de Ligia Bârbu, Ghenuța Coman, Măria Comșa, Suzana Dolinescu-Ferche, Ioan Mitrea, Ion Nestor, Dan Gh. Teodor. Studiul este însoțit și de diagrame spre a ilustra rezultatele cercetării în acest domeniu al istoriografiei românești.

Secțiunea a doua, *Mitteilungen*, este consacrată prezentării lui Thomas von Bogyay (1909–1994) și Kalman Benda (1913–1994), la încetarea lor din viață.

Ultima secțiune, a recenziilor de cărți și reviste, ocupă aproape jumătate din acest volum (277 de pagini). Sunt prezentate lucrări care apar în 1990–1994, cu caracter general privind această parte a Europei și în continuare pe țiri: Imperiul habsburgic – Austria, Ungaria, Iugoslavia, cu republicile sale, România, Bulgaria, Albania, Bizanțul – Grecia, Imperiul otoman – Turcia. România este prezentată printr-un număr mare de recenzii în cea mai mare parte consacrate unor aspecte politice. De menționat, între lucrările cu caracter istoric, recenzia la cartea lui Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukovina in der Neuzeit* (Wiesbaden, 1993) și la cea a lui S. A. Madievski, *Elita politică a României* (Chișinău, 1993). Se recenzează mai multe lucrări ale unor oameni politici: Armand Călinescu, Mihail Manoliescu, Mircea Ionițiu, Costin C. Chirițescu. Două recenzii sunt consacrate lucrărilor lui Larry L. Wats și Eduard Mezincescu, în care aceștia se ocupă de Ion Antonescu.

Studiile și recenziile sunt elaborate cu un orizont larg al domeniilor abordate și cu mare rigoare științifică privind sursele informative. Sunt puse în discuție și probleme care stau permanent în atenția istoriografiei românești.

Georgeta Istrăloaie

„Bucovina forestieră”. Revistă tehnico-științifică cu apariție bianuală editată de forestierii din Bucovina.

Revista este în al treilea an de apariție și este publicația științifică a Stațiunii Experimentale de Cultură a Molidului din Câmpulung Moldovenesc. Comitetul de redacție este format din Dr. Ing. Radu Ichim, Dr. Ing. Ion Barbu, Dr. Ing. Radu Cenușă, Ing. Casian Balabasciuc, Ing. Aurel Leuciuc, Ing. Gheorghe Păslaru, Ing. Dumitru Ulian și Nicolae Olenici, secretar de redacție.

Continuatori ai unei tradiții multiseculare, forestierii bucovineni, permanent preocupați de soarta pădurii românești, sub variate aspecte, realizează în cele două numere – 1, 2/1994 – o prezentare complexă a problemelor ridicate de silvicultura modernă. Meritoriu este faptul că revista are colaborări cu specialiști sau simpli silvicultori din toată țara, depășind pericolul de a deveni o publicație zonală. Prin recenziile făcute unor lucrări de referință semnate de specialiști străini, „Bucovina forestieră” devine un instrument util oricărui silvicultor din România.

Gândirea ecologică de îndelungată perspectivă în întreținerea și exploatarea pădurii – concept nou la noi – este reflectată în articolele *Din nou despre silvicultura ecologică* (Constantin Bândiu, nr. 1/1994), *Contribuții la cunoașterea condițiilor ecologice din zonele cu uscări intense la brad din Bucovina* (Ion Barbu, nr. 2/1994), *Abordarea conceptului de combatere integrată în asigurarea stării de sănătate a pădurilor* (Adam Simionescu, nr. 2/1994). Dăunătorii arborilor și combaterea acestora prin metode moderne, care să elimine substanțele toxice, sunt subiecte abordate în *Observații asupra metodelor de depistare a defoliatorului Lymantria monacha, în pădurile Ocolului silvic Putna, în perioada 1963–1993* (Aurel Leuciuc, Gheorghe Lăzărescu, nr. 2/1994), *Aspecte ale evoluției populațiilor de dăunători în Ocolul silvic Moldova* (Constantin Ștefan, nr. 2/1994), *Putregaiul roșu la molid o mare calamitate* (Constantin Balabasciuc, nr. 1/1994).

Deși forestierii sunt priviți ca oameni care doar exploatează pădurea, o serie de articole vin să contrazică această imagine, dovedind că majoritatea dintre ei au serioase preocupări pentru protecția unor arbori rari sau a unor zone de interes științific: *Funcțiile de protecție și de producție ale pădurilor din județul Suceava* (Radu Ichim, nr. 1/1994), *Necesitatea constituirii unei noi rezervații forestiere de protecție (R.F.P.) cu fag oriental de Păltinoasa – Fagus moldavica ssp. nov.* (V. D. Pașcovi, nr. 1/1994).

Ambele numere au rubrici permanente privitoare la paza pădurilor, transportul lemnului, exploatarea vânatului și, fapt inedit, sunt prezentați în medalioane silvicultorii proaspăt pensionați, care și-au legat destinul de pădurile din Bucovina.

Sorin Trelea

„Mihai Eminescu”. Revistă pentru literatură și artă, Sydney (Australia), An V, nr. 18, aprilie 1995.

În Australia, la Sydney, apare de cinci ani revista „Mihai Eminescu”, cu un conținut variat. Numărul pe care îl prezentăm, din 18 aprilie 1995, debutează cu pagini închinete sărbătorii Paștelui, grupate în secțiunea *Studiul biblic*. Câteva din datinile și credințele populare legate de această sărbătoare sunt cuprinse în secțiunea *Etnografie și folclor*. Menționăm articolul *Armîndenul*, al preotului Ioan Roman din România. La aceeași rubrică George Mișin Vărieșescu publică o poveste inedită, *Baba din poveste*, culeasă în 1957 în comuna Varias, județul Timiș.

Revista este preocupată de problema păstrării identității și a specificului național al comunității românești din Australia. Apare astfel, ca un semnal de alarmă, articolul semnat de prof. George Mișin Vărieșescu, *Obiceiurile populare, tradițiile și limba română vor supraviețui de-a lungul vremii printre românii din exil?*

Lioara M. Gordanka prezintă, în articolul *Interior românesc tradițional*, familii și case de români, pentru care crearea unui „interior frumos românesc” este o nevoie spirituală, și pune în evidență dorința și efortul românilor de departe de a nu se dezrădăcina din spațiul și spiritul românesc.

Ultima rubrică a revistei — *Cadranul informativ* — este consacrată problemelor cu care se confruntă comunitatea românească din Sydney, nemulțumirilor provocate de politica dusă de România față de exilul românesc, implicit față de cel din Australia.

Mai notăm, în final, prezența unor români din țară între semnatarii articolelor publicației și prezentarea grafică deosebită.

Elena Cristuș

„Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anul 1994—1995”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, 224 p.

Continuând tradiția calendaristicii românești din Bucovina, cu realizări remarcabile în veacul trecut și în perioada interbelică, acest calendar apare sub egida Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” și a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. De format 0,16 × 0,32 cm, alcătuit de protoiereul Adrian Acostachioaie și scriitorul Dumitru Covalciuc, coordonator — George Muntean, a doua apariție a calendarului cernăuțean (prima în 1992, în același loc, de aceiași autori) este mai cuprinzătoare și mai bine realizată grafic.

Din bogatul și variatul cuprins: partea pur calendaristică, religioasă, de învățăături și rânduială bisericească, materiale cu conținut istoric, multă poezie (Mihai Eminescu, Constantin Morariu, Dragoș Vitencu, Vasile Huțan, George Voevidca, E. Ar. Zaharia, Vasile Postecă, Dragoș Vicol, Vasile Levitchi, Arcadie Suceveanu, Ilie Tudor Zegrea, Vasile Tărățeanu, Mircea Lutic, Mihai Prepeliță, Grigore Bostan), etnografie și folclor, restituiri, sfaturi gospodărești, cunoștințe de medicină populară, maxime și vorbe din bătrâni, cronologie.

În legătură cu materialul *Cronologie bucovineană*, autor George Muntean, bogat și de interes, facem precizarea că despre o „cronologie bucovineană” nu se poate vorbi decât în perioada 1775—1918.

Apariția „Calendarului...” cernăuțean reprezintă un act de cultură, în bună tradiție românească, periodicul împlinindu-și vechea menire de carte folositoare românului dornic să-și redescopere identitatea culturală, să se implice în zidirea de sine valorificându-și libertatea spiritului, încrezător, pe calea credinței noastre dreptmăritoare, în acest colț înstrăinat din „Grădina Maicii Domnului”.

Vasile I. Schipor

„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți — București, 1994—1995, nr. 2, 3, 4

Bucovina — procese istorice și sociale, rubrică din cele trei numere, cuprinde opt studii, care prezintă aspecte ale istoriei Bucovinei: emigrarea populației bucovinene în Moldova, evoluția demografică și cauzele schimbării aspectului etnic al provinciei, continuitatea de cultură românească, detectabilă și în spațiul bucovinean, statutul limbii române în Bucovina, etapele parcurse în spațiul bucovinean în ceea ce privește studiul limbii. Reținem în acest sens, articolele lui Ștefan Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775—1848)*, *Statutul limbii române în Bucovina în anii 1775—1861*; Nicolae Cărlan, *Despre un „proiect naufragiat” și semnificația lui: „Novele sau gazete românești”, Cernăuți, 1817*.

Sunt evocate, într-o secțiune specială, prin contribuțiile lui Vladimir Trebici, Radu Economu, Corneliu Bodea, Mircea Lutic, personalități de seamă bucovinene: Epaminonda Bucevșchi, Sextil Pușcariu, Iancu Flondor, George Popovici.

Rubrica *Critică și istorie literară* se deschide, în numerele doi și trei ale revistei, cu studiile lui Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu și Bucovina* și *Eminescu și „Foiaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina”*. Mircea Diaconu semnează studiile *Mircea Streinul și literatura bucovineană* și *Poezia iconaristă, Câteva disocieri*, în care prezintă mișcarea literară bucovineană în perioada interbelică.

Informații interesante aduc și studiile cuprinse în rubricile *Arhiva Bucovinei* și *Artă. Etnografie. Folclor*. În numărul doi se publică proză și poezie de Arcadie Suceveanu, Grigore Bostan, I. P. Sireteanu, Dumitru Hrinciu.

Revista „Glasul Bucovinei” se înscrie ca o publicație de referință în peisajul cultural bucovinean actual.

Rodica Iațencu

„Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, nr. 1—7/1995

Revista „Bucovina literară” își continuă apariția cu toate dificultățile întâmpinate în tipărirea ei. Astfel se explică numărul dublu 3—4, din martie-aprilie, și numărul triplu 5—6—7, din mai-iunie-iulie. Întâlnim în paginile ei, poezie și proză semnate de Mihaela Străjer-Netea, Onu Cazan, George L. Nimigean, Marcel Mureșeanu, Lucian Valea, Gabriela Doina Savischi și alții, traduceri, studii și eseuri, pagini de jurnal, corespondență inedită, cronici literare, interviuri.

Studiul Taniei Leonte Christidis despre *Mass-media poeziei* (1—11) publicat în nr. 2, 3—4 ale revistei, semnaleză „existența efortului de integrare a poeziei în mass-media”, care în Anglia s-a concretizat în proiecte mai puțin obișnuite. La Londra, poezii ale unor poeți renumiți se afișează în metrou, iar la Reading în autobuze. Acest proiect („Moving Poetry”) i-a sugerat autoarei și o cercetare sociologică.

În ultimul număr al revistei, un spațiu larg îl ocupă prezentarea poezilor basarabeni și a creației lor: *Ion Vatamanu sau „momentul inimii”* (Adrian Dinu Rachieru), *Grigore Bostan — poet al cetății* (Ion Cozmăi), *Spiritul basarabean în poezia lirică românească* (Petru Golban). Autorul ultimului studiu întreprinde o analiză tematică a liricii basarabene, dezvăluindu-i tradiționalitatea dar și modernitatea.

Mai reținem din acest număr eseuul lui Mihai Cimpoi, *Zărite interioare ale lui Blaga*, precum și articolele lui G. I. Tohăneanu, *Doar prin iniști cele liniști* și Nicolae Cărlan, *O recuperare necesară — Ion Dominte: Povești bucovinene*, prin care se semnalează apariția în condiții tipografice vitrege, a celei de-a doua ediții a culegerii de povești a lui Ion Dominte, culegere care apăruse întâi în 1928.

Remarcăm, în final, prezentarea grafică și efortul de echilibrare a conținutului revistei.

Elena Cristuș

„Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți — Târgu-Mureș, 1994, 280 p.

„Țara Fagilor...” este almanahul Societății Culturale „Arboroasa” din Cernăuți, ajuns la al treilea volum. Alcătuit de Dumitru Covalciuc, apare cu sprijinul Ministerului Culturii, fiind îngrijit de Biblioteca Județeană Mureș și tipărit la Târgu-Mureș.

Cuprinsul acestei „cărți de suflet românesc” — cum îl consideră Dimitrie Poptâmaș, directorul Bibliotecii Județene Mureș, în *Cuvânt înainte* — este bogat, interesant și valoros, sub aspect documentar. Autorul așază, inspirat, la început proza arghezie *Cântare Bucovinei*, datată 1938 și reprodusă din *Scierii*, vol. 7, București, EPL, datată 1965. Secțiunea *File de istorie* cuprinde materialele: *Lupta de la Dumbrava Roșie*, proză de Nicolae Iorga, *Satul Iordănești în documente moldovenesti*, *Comuna Voloca-pe-Derelui și societățile ei culturale de odinioară*, *Problema Bucovinei în relațiile sovieto-germane*. Alte capitole, *Credința străbună*, *Grainul neamului* (o descriere a situației lingvistice din actuala regiune Cernăuți), *Golgota neamului românesc*. Documente bucovinene conțin mărturii care evidențiază politica sovietică de exterminare a românilor din teritoriile ocupate, prezintă oameni și destine strivite de istorie, liste incomplete, dar necesare, cu emigrările și victimele genocidului stalinist, ilustrând una din căile prin care s-a schimbat radical, în defavoarea românilor, structura demografică a ținutului Cernăuți. O mențiune specială facem pentru materialul *Nc-au scos și morții din morminte*, realizat sub formă de reportaj din cimitirul central din Cernăuți, autor Dumitru Covalciuc, din care transcriem ultimul alineat: „Amurgește. Mă întorc anevoie spre casă. Picioarele mi se împleticesc, căci parcă port în suflet povara crimei ce-au făptuit-o împotriva morților noștri elementele bolșevizate și fără de Dumnezeu ale unei moscălimi venetice. Cum de li s-a mai putut învărti limba în gură «eliberatorilor», când ne vorbeau cu atâta emfază despre rolul civilizator în Bucovina înapoiată, despre așa-zisul umanism sovietic și despre faptul că luocarea ne venea, prin ei, de la Răsărit? Ce ne-a venit altceva de la ei, în afară de primă, crivăț, minciună și profanare de morminte?”

Capitolul *Sciritori nord-bucovineni* reproduce versuri și proză aparținând unor autori cunoscuți (Vasile Calmuțchi, George Nimigeanu, E. Ar. Zaharia) și mai puțin cunoscuți în Țară. În ultimul capitol, *Folclor bucovinean*, se publică un studiu semnat de Grigore C. Bostan și texte ilustrând specii folclorice diferite: poezia ceremonialului de nuntă, bocete, descântece, snoave, cântece bătrânești. Fotografiiile și vinetele cu diverse motive folclorice, formează materialul iconografic al almanahului pe care îl semnalăm.

Vasile I. Schipor

„Miorița”. Revistă de cultură folclorică, Câmpulung Moldovenesc, An IV, nr. 1—2 (6—8), decembrie 1994.

„Miorița” este singura publicație care își consacră toate paginile acestui „mit reprezentativ al poporului român”. Dintre articolele din acest număr remarcăm pe cel al Rodicăi Sfîntescu, *Miorița furată*, care denunță plagiatul lui Hyppolite Ryon din antologia *Almanach chantant, choix des plus jolies chansons françaises*, unde balada figurează ca o creație franceză. Lucia Berdan analizează critic în articolul său *Pseudovariante clasice ale Mioriței* studiul lui Al. I. Amzulescu *Pseudovariante ale Mioriței* (1989).

Correspondența primită de la Grațian Jucan și o „ipoteză” susținută de profesorul din Câmpulung în articolul *Paternitatea eminesciană a unui articol cu reflecții despre „Miorița”* îi prilejuește lui D. Vatamaniuc un răspuns în articolul „Nimic și tot”. *Controverse în editologia eminesciană*, preluat din revista „Literatorul” nr. 40/1994. Înd. orul ediției integrale Eminescu observă că „pledoaria lui Grațian Jucan pentru paternitatea eminesciană se susține, în esență, pe un singur argument, o expresie „Nimic și tot”, care ar putea fi dintre acelea care fac carieră într-o anumită epocă și este folosită și de alți contemporani. Asemenea texte, cu paternitate eminesciană nesigură, sunt introduse cu rezerve, la o secțiune de „incerte”.

Pentru „lectură mitologică” a baladei *Miorița* aduc argumente studiile *Mitul ontic* al lui Al. Husar și „*Mireasa lumii*” din *Miorița* de I. Filipciuc.

Revista mai publică numeroase variante ale *Mioriței*, culese din județele Bistrița-Năsăud, Cluj, Sălaj.

Elena Cristuș

„Iconar”. Serie nouă, Rădăuți, An I, nr. 1/1995

Semnalăm apariția unei noi publicații literare în peisajul cultural românesc postdecembrist. Din *Argumentul* care deschide paginile revistei, aflăm că aceasta are menirea de a face înțeleasă creația literară a iconarilor interbelici și se dorește a fi o publicație de istorie literară deschisă colaborării.

Din revistă ne formăm o imagine despre ceea ce a reprezentat „generația iconarilor” din Bucovina în perioada interbelică. Intitulat semnificativ *Cui i-e frică de Mircea Streinul*, studiul lui Liviu Papuc, fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive a personalității literatului bucovinean, se constituie într-un indemn pentru reconsiderarea operei sale. Tot despre Mircea Streinul scrie și Vasile Schipor, evocând în studiul său prietenia acestuia cu pictorul și graficianul Rudolf Rybiczka. Gheorghe Hrimiuc semnează studiul *Gruparea poetică „Iconar”*, definind coordonatele dezvoltării poeziei bucovinene în perioada interbelică și punând în discuție situarea mișcării iconarilor în tabloul literaturii române.

Revista publică și studii semnate de Mircea Streinul — *Despre bazaconia generației de ultimă oră, Spre o educație națională a tineretului* precum și o năvelă inedită — *Trenul fantomă*.

Actul reeditării revistei „Iconar”, Serie nouă trebuie apreciat la justa lui valoare: actualizarea creației literare bucovinene interbelice și promovarea adevăratelor valori care pot continua creația artistică a „Iconarului” interbelic.

Rodica Iațencu

„Exod”, Dărmănești — Bucovina, An I—II, Nr. 1—4/1994—1995

„Exod” este periodicul de literatură, artă, știință și religie al Societății Culturale „Traian Chelariu” înființată în 1992 în localitatea Dărmănești din ținutul Suceava, la aniversarea a 60 de ani de la apariția volumului de versuri, cu același titlu, publicat la Cernăuți, în 1933 de Traian Chelariu, profesor, scriitor, filosof și publicist bucovinean, născut aici la 21 iulie 1906.

De format 0,22 x 0,30 cm și cuprinzând 8 pagini, tipărit la Rădăuți (primul număr) și Suceava, acesta își propune, potrivit *Argumentului* din numărul inaugural, „eternizarea memoriei” lui Traian Chelariu și a altor cărturari bucovineni. Pentru aceasta, „Exod” publică versuri de Traian Chelariu, unele inedite, interviuri realizate cu personalități ale vieții culturale și științifice românești din Bucovina, studii de istorie, istorie și critică literară, etnografie. Restituirile, cronologia, memorialistica, notele de călătorie, medaliașele, reperele culturale, și câteva încercări literare (poezie, proză) întregesc profilul publicației pe care o semnalăm.

Eforturile pentru realizarea ambițiosului obiectiv asumat ar merita o mai bună materializare (hârtie tipografică, exigență în realizarea și pregătirea unor materiale pentru tipar, grafică, tipar). În acest sens, transcriem *Casiopeea* lui Traian Chelariu — „Prințul marilor zări ale poeziei”, pe care publicația o reproduce, la loc de cinste, în nr. 1/1994: „Toată copilăria mea-i plină de gări, / De-a lungul copilăriei mele fluieră locomotive hilare. / Dacă nu eram prințul marilor zări, / Ajungeam frânar la trenuri marfare. // Toată copilăria mea-i uruit de macaz, / De-a lungul copilăriei mele stau mii de semafoare. / Dacă nu-mi făcea viața-n necaz, / Ajungeam poate acar pe linii de tot secundare”.

Vasile I. Schipor

CONGRESUL AL III-LEA AL SOCIETĂȚII PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA ȘI CURSURILE DE VARĂ ALE UNIVERSITĂȚII POPULARE, EDIȚIA A VI-A

În perioada 22—27 mai 1995, s-au desfășurat la Rădăuți cursurile de vară ale Universității Populare aflată sub patronajul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Manifestare culturală prestigioasă, devenită un adevărat reper în viața Societății pentru Cultură și în spațiul fostei Bucovine, aceasta a grupat personalități științifice de prestigiu și reprezentanți ai filialelor societății din întreaga țară. Activitatea în cadrul cursurilor Universității Populare a fost realizată pe secțiuni: *Din istoria culturii; Literatură, etnografie și folclor; Biodiversitatea și ocrotirea mediului înconjurător și Valori ale istoriei și culturii în Bucovina istorică.*

Prin tematica abordată, cursurile de vară ale Universității Populare s-au înscris în preocuparea lumii românești pentru redescoperirea și fructificarea valorilor perene ale istoriei și culturii din Bucovina istorică, pentru cunoașterea marilor probleme cu care s-a confruntat neamul românesc din această parte de țară în perioada modernă și contemporană. Problemele de ecologie și de biodiversitate a mediului au permis celor care au conferențiat să sublinieze unicătatea ecosistemelor din spațiul Bucovinei istorice, să arate problemele cu care se confruntă mediul natural, puternic agresat de procesele demografice și de industrializare din acest spațiu.

În ziua de 27 mai 1995, în deschiderea lucrărilor celui de-al III-lea Congres al societății, s-a desfășurat simpozionul științific cu tema: *Latinitate, unitate și continuitate în istoria și cultura poporului român*. Alături de președinții filialelor județene ale S.C.L.R.B., reprezentanții desemnați să participe la al III-lea Congres, manifestările științifice menționate s-au bucurat de prezența unor personalități ca: acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici, acad. Gh. Platon; acad. Liviu Ionescu și dr. D. Vatamaniuc.

Congresul al III-lea, care s-a desfășurat în zilele de 27 și 28 mai 1995, a analizat activitatea desfășurată de societate în perioada 1992—1995, activitatea comisiei de cenzori în aceeași perioadă și a ales noul consiliu director și celelalte organe de conducere ale Societății pentru Cultură pentru perioada următoare. În dezbaterile pe marginea materialelor prezentate s-au făcut numeroase propuneri pentru îmbunătățirea activității Societății pentru Cultură, întărirea legăturilor cu societățile culturale ale românilor aflați în afara granițelor statului român și, în mod deosebit, sprijinirea Societății pentru Cultura Românească „Mihail Eminescu” din Cernăuți. Congresul a adoptat hotărârea elaborării *Apelului Congresului Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, care să exprime punctul de vedere al S.C.L.R.B. privind la soarta românilor aflați acum ca minoritari pe teritorii care au aparținut României Mari. Acest *Apel*, care urmează să fie elaborat de Comitetul și Consiliul Societății pentru Cultură, va fi asimilat ca document la Congresul al III-lea al societății.

Printre numeroasele hotărâri ale Congresului rețin atenția cele privitoare la: creșterea capacității de penetrare a societății în diferite medii ale societății românești, întărirea legăturilor cu diaspora românească și necesitatea întăririi unității de acțiune în plan cultural pentru promovarea interesului național, modernizarea discursului cultural-științific al societății și reorganizarea colectivului de redacție al publicației „Septentrion”, transformarea acesteia într-o publicație activă — orientată și spre problemele actuale ale evoluției cultural-naționale a românilor.

PREMIUL ACADEMIEI ROMÂNE „D. ONCIUL”

Încadrul amplului proces de renaștere a Academiei Române, care a urmat anului 1989 — ținându-se seama de marea tradiție științifică a instituției, ca și de lărgirea frontierelor științei —, s-au instituit și noi premii ale Academiei. Printre acestea este și cel care poartă

numele lui D. Onciul, fost membru marcant și președinte al Academiei Române (1920—1923). Creator de „școală istorică”, D. Onciul a ilustrat domeniul teoriei și metodei în cercetarea istorică și și-a legat numele de lucrări fundamentale privitoare la etnogeneza românilor și formarea statelor medievale românești.

Pentru anul 1992 premiul „D. Onciul” al Academiei Române a fost decernat, în cadrul lucrărilor Adunării Generale a Academiei Române din ziua de 8 noiembrie 1994, domnișoarei dr. în istorie Dorina N. Rusu, pentru lucrarea *Istoria Academiei Române. Repere cronologice* (Editura Academiei Române, București, 1992, 388 p.).

Lucrarea este o veritabilă *Istorie în date semnificative* a genezei și activității celui mai înalt for științific al țării, care se identifică, în mare măsură, cu istoria științei și culturii românești din ultimii 130 de ani.

Realizată într-un spirit de înaltă probitate științifică și în condiții grafice remarcabile, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice* înlesnește informarea rapidă a cititorului în privința rolului Academiei Române în construcția statului național unitar român, atragerea în rândurile membrilor ei ai celor mai distinși cărturari români și a unor figuri proeminente ale științei și culturii din alte țări ale lumii.

Datele din lucrare înlesnesc înțelegerea mobilurilor care au născut școlile științifice românești și le-au asigurat prestigiu în universalitate. Informații prețioase se referă la raporturile culturii românești cu alte culturi europene și ale lumii în genere, la modul în care s-a constituit și s-a dezvoltat Biblioteca Academiei Române, cea mai prețioasă bibliotecă a țării.

Istoria Academiei Române. Repere cronologice este cel mai complet instrument de lucru de până acum privitor la membrii Academiei Române. Prin citate semnificative din opera sau discursurile lor de recepție la Academie, se schițează adesea portretul lor spiritual.

În privința lui D. Onciul sunt redată, de pildă, cuvintele lui D. A. Sturdza care, referindu-se la discursul de recepție al lui D. Onciul, arăta că „ne-a introdus astăzi în istoria românească pe poarta cea mare, de unde strălucește adevărul”. La înmormântarea lui D. Onciul, unul dintre celebrii lui discipoli, care a ajuns să-i fie colaborator în conducerea Academiei, Vasile Pârvan, avea să spună: „vor trece secole și numele lui va fi legat meru de povestea epică a luptei cu taina cea mare a istoriei”.

Pentru felul în care D. Onciul, dascălul atâtor generații de studenți, vedea rosturile universității ca focar de cultură sunt memorabile cuvintele lui la solemnitatea inaugurării, la 24 octombrie 1920, a Universității din Cernăuți. Cu acel prilej, istoricul bucovinean a spus: „Drept focar intelectual de viață națională, drept templu al culturii românești închinat științei luminoase și educației patriotice, Universitatea din Cernăuți, redată menirii sale adevărate, primește azi consacrarea solemnă ca înaltă școală românească. Fie ca prin ea un nou astru de lumină să răsară aici pentru această țară și pentru poporul românesc, deșteptând o nouă viață națională, înfloritoare prin știință, și prin cultură proprii. Căci mai tare decât puterea dreptului istoric, mai tare decât puterea armelor biruitoare este și va fi mereu puterea mereu învietoare a științei, puterea culturii”.

Acordarea premiului „D. Onciul” lucrării *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, lucrare consacrată, în expresia lui D. Onciul „Templului înțelepciunii românești”, onorează numele deținătoarei acestui premiu. *Laurum lauro digno!*

Acad. Ștefan Ștefănescu

OASPEȚI LA CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, înființat în 1992, desfășoară o activitate susținută și în direcția stabilirii de legături cu institutele de cercetare din străinătate. Activitatea aceasta începe să dea roade și colaborăm cu mai multe institute de învățământ și de cercetare din Germania.

Centrul de Studii „Bucovina” a primit la sediul său din Rădăuți două vizite ale conducerii și cercetătorilor de la Bukowina-Institut din Augsburg. În 31 martie 1995 ne-au vizitat cercetătorii Otto Halbabrin și Luzian Geier, cu care s-a discutat despre un program comun de colaborare, schimb de publicații și vizite reciproce. Tot acum s-a discutat și despre o

acțiune comună, programată pe o perioadă de trei ani, cum se va vedea mai jos, precum și vizita la Centrul de Studii „Bucovina” a directorului de la Bukowina-Institut.

În 9 iunie 1995, instituția noastră a primit vizita prof. dr. Otfried Kotzian, directorul institutului din Augsburg și a lui Otto Hallabrint, cercetător. S-a stabilit programul de parteneriat, într-o acțiune comună care să se desfășoare sub auspicii internaționale. Tot acum s-a discutat și despre organizarea congresului internațional, care s-a ținut mai întâi la Augsburg, apoi la Cernăuți și urmează să fie organizat la Rădăuți în 1996. Am propus ca temă de dezbatere: *Bucovina între 1775 și 1862*, perioada în care provincia s-a aflat sub administrația militară austriacă și este apoi alipită la Galiția, ca din 1862 să devină ducat în subordonarea directă a Curții din Viena. Tema a fost acceptată, cu rezerva că, fiind îngrădită științific, se ridică problema găsirii unui număr cât mai mare de specialiști în domeniu. Centrul de Studii „Bucovina” a lăsat la latitudinea cercetătorilor de la Augsburg să fixeze eventual altă temă.

Centrul de Studii „Bucovina” a primit între 9 – 12 septembrie vizita conducerii și cercetătorilor de la Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde din Tübingen. Vizita are loc la propunerea institutului din Tübingen adresată instituției noastre în 3 august 1995. Din delegație au făcut parte: Prof. dr. Horst Förster, directorul instituției și al seminarului de geografie a estului Europei, Horst Fassel, șef de sector la institut, Josef Wolf, conducător de proiect la institut, Hans-Heinrich Rieser, asistent al Prof. Förster, Robert Simon, student în istorie, Stefan Knaute, student în istorie și filologie. La întâlnire au participat și Dan Mănuță, Remus Zăstroiu și Stelian Dumistrăcel de la Institutul „Al. Philippide” din Iași. S-a stabilit un program de colaborare, care să fie pus în aplicare încă din 1995.

Delegația a vizitat mănăstirile pictate din Bucovina: Sucevița, Vatra Moldoviței și Voroneț.

Asupra colaborării Centrului cu instituțiile străine vom reveni și în nr. următoare.

D. Vatamaniuc

CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA” ȘI PARTICIPAREA SA LA PROIECTUL EURODREIECK AUGSBURG – CERNĂUȚI – SUCEAVA

În perioada 10 – 18 august 1995 s-a desfășurat în Germania, la Augsburg, prima întâlnire săptămânală din cadrul proiectului „Eurodreieck Schwaben – Czernowitz – Suczawa” un proiect de „legătură între popoare pentru tinerii între 17 și 25 de ani”, organizat, în colaborare, de „Bukowina Institut” din Augsburg, pentru Germania, „Comitetul pentru probleme ale tineretului și sportului” din Cernăuți, pentru Ucraina, și „Centrul de Studii „Bucovina” din Rădăuți, pentru România. Grupul român, format din 12 tineri a fost condus de d-ra Rodica Iațencu și d-l Sorin Trelea, cercetători la Centrul de Studii „Bucovina”.

Tema acestei prime întâlniri săptămânale a fost „Regiunea Schwabia ca regiune europeană”. Pe parcursul întregii săptămâni au avut loc expuneri, discuții cu specialiști în diverse domenii, politicieni, vizite la instituții reprezentative, excursii, în intenția unei priviri de ansamblu asupra regiunii Schwabia și a raporturilor ei cu estul Europei.

Posibilitățile de documentare au fost vaste, participanților prezentându-li-se expuneri structurate pe următoarele teme: *Regiunea Schwabia în zona Bayern – istorie, politică, administrație, populație*, cu referatele: *Bayern-Schwabia. Trăsăturile dezvoltării istorice*, referent prof. dr. Fried Pankraz, *Structura politică în Germania*, referent prof. dr. Johannes Hampel, *Importanța administrației locale comunale în contextul procesului de unificare europeană. Sarcinile unui consilier local în Bayern*, referent Georg Sinnacher, *președintele regiunii. Politica comună în Schwabia, Consiliul municipal din Augsburg – structura, tematica, competența, Economia în Schwabia; Infrastructura, economia landului și turismul în Schwabia*, cu referatul: *Importanța turismului în Schwabia – referent Helmut Protz*, exemplificat prin vizita de la stațiunea climaterică Oberstaufen, *Biserica și religia în Schwabia*, cu discuții despre rolul și importanța parohiilor; *Instituții sportive și așezăminte de odihnă în Schwabia, Școala și știința*

în Schwabia cu prezentarea Institutului „Bukowina” și a Universității din Augsburg; *Muzeul ca factor cultural într-o regiune* — referent dr. Hans Frei, *Importanța și rolul audiovizualului în Schwabia* — prin vizitarea postului de radio local și a redacției ziarului local.

În finalul acțiunii a avut loc o retrospectivă metodică-didactică în vederea perfecționării viitoarelor întâlniri, care vor avea loc în 1996 la Cernăuți și în 1977 la Rădăuți.

Organizată cu scopul întăririi relațiilor culturale, economice și politice dintre regiunea Schwabia, regiunea Cernăuți și județul Suceava, întâlnirea desfășurată în Germania, la Augsburg, constituie începutul unor contacte benefice pentru ideea de integrare.

Sorin Trelea, Rodica Iașencu

SIMPOZION EMINESCU

Centrul de Studii „Bucovina” a organizat la Rădăuți, în colaborare cu catedra de romanistică de la Universitatea din Bochum, un e locviu cu tema: *Eminescu. Destinul manuscriselor*, care s-a ținut în 10 august 1995. Delegația germană a fost condusă de Prof. dr. Helmuth Frisch, șeful catedrei de romanistică din Bochum, în cadrul căreia funcționează o secțiune de română. Din delegație au făcut parte studenții Robert Volker, Andreas Fischer, Jürgen Grimm, Patricia Sift și Mihaela Mosoia, care se ocupă de manuscrisele lui Eminescu. Delegația română a fost condusă de Emil Pușcașu, cercetător. Din delegație au făcut parte Iulia Petruț, Andreea Georgescu, Dana Cucu, Delia Bogdan și Jorje Guerra Gonzales, studenți la catedra de germanistică a Universității din București. Au participat la simpozion Liviu Papuc, de la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, Mircea A. Diaconu de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Prof. Vasile Schipor și Vichentie Nicolaiciuc, de la Societatea de Științe Filologice, Filiala Rădăuți și membrii Centrului de Studii „Bucovina”.

Au ținut comunicări: Prof. Helmuth Frisch — *Stadiul actual al identificării manuscriselor germane*, D. Vatamaniuc — *Destinul manuscriselor eminesciene*, Liviu Papuc — *Mihai Eminescu — însemnări de bibliotecar*, Mircea A. Diaconu — *Eminescu și conștiința limitelor*. S-a stabilit un program comun de lucru: Prof. Helmuth Frisch să continue, cu grupa sa de studenți, investigațiile în presa germană din străinătate, pentru identificarea surselor textelor germane din manuscrisele eminesciene, iar D. Vatamaniuc să continue, cu grupa de studenți de la catedra de germanistică, investigațiile în presa germană din bibliotecile din România.

Cele două delegații au asistat, în 11 august 1995, la deschiderea Târgului Olarilor „Ochiul de pân””, ediția a XIII-a și în 11–12 august 1995 la Festivalul Internațional de Folclor „Arcanul” și Parada cântecului, dansului și portului popular. Delegațiile au vizitat în 13–15 august 1995 mănăstirile din Bucovina.

Menționăm că la Universitatea din Bochum s-a constituit, în cursul anilor, prin strădaniile Prof. Helmuth Frisch și cu colaborarea noastră, un Centru Eminescu care a achiziționat reproduceri după manuscrisele eminesciene și a constituit cea mai bogată bibliotecă documentară în legătură cu opera poetului nostru național din întreaga Germanie.

D. Vatamaniuc

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Rădăuți (Bezirk Suceavă), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit schenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und selbstverständlich auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und die Problemen der Ecologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten-Fond dieser neuen Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Rădăuți die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungen teil, die der Bukowina gewidmet sind.

- Ion Nistor, **Istoria Bucovinei**, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, 454 p.
- Stelian Neagoe, **Bătălia pentru Bucovina**, Timișoara, Editura Helicon, 1992, 191 p. + 1 hartă.
- Nicolae Ciachir, **Din istoria Bucovinei (1775–1994)**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, 163 p.
- Ion Gherman, **Istoria tragică a Bucovinei, Basarabel și ținutulul Herța**, București, Editura ALL, 119 p.
- Mircea Grigoroviță, **Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, 176 p.
- Mihai Iacobescu, **Din istoria Bucovinei**, Vol. I (1774–1892), București, Editura Academiei Române, 1993, 556 p. + 10 f. ilustrații + 2 file hărți.
- Emil Satco, Ioan Pinzar, **Dicționar de literatură. Bucovina**, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 265 p.
- Radu Economu, **Unirea Bucovinei. 1918**, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, 195 p. + 17 file ilustrații + 1 hartă.
- Mircea Grigoroviță, **Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994, 200 p.
- Vladimir Trebici, **Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1993)**, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1994, 40 p. + 2 hărți.

ISSN: 1221–9915

Analele Bucovinei, II, 2, p. 227–494, București, 1995